

MARKS HÄRADS RÄTT

Valda mål från början av 1700-talet

Innehåll

Inledning.....	9
Tidsperioden.....	10
1712.....	12
Om hustrur vars män är ute i kriget	12
Om rekrytering av fyrmänningssoldat.....	13
Mellby Östergård förfallen till ödesmål.....	13
Frälsehemmanet Västra Bua är svagt och ringa – bonde anhåller om förmedling	14
Jordfall orsakar stor skada i Berghem.....	14
Änkan Hanna Håkansdotter övertar del av rusthållet Deragården	15
Erik Jönsson i Yttre Näs pantsätter en kviga	16
1713.....	17
Sven Andersson i Västra Brännared slagit ihjäl en gris	17
Erik Andersson i Berghem förolämpat sin gårdsbo	17
Anders Larsson i Ödsmåla om olaga sammanflyttning med soldathustru	17
Om olaga intäkter och svedjor vid Västra Hungerhult.....	18
Stöld av bräder vid Rya Nolgårds sågkvarn.....	18
Bönder i Aratorp besvärade av skjutsningsplikt	19
Salpetersjudare anklagad för misshandel.....	19
Soldathustrun Anna Jonsdotter i Höga om olaglig ölförsäljning	20
Rusthållare under Elfsborgs kompani, Västgöta kavalleriregemente	20
1714.....	22
Änkan Märta Olofsdotter köper skatterättigheten i Assberg av Gustaf Cronhielm	22
Komminister Joannes Bask instämmer Olof i Dahl för att ha försummat gudstjänst.....	23
Tjänstegossen Erik Larsson spottat från läktaren i Fotskäls kyrka	23
Om husesyner i Kinnarumma, Fritsla och Örby socknar	25
Nils Jonsson i Vännered instämmd för svedjande	26
Johan Hedström om uppbörd från Gustaf Cronhielms frälsehemman	26
1715.....	27
Jonas Darelus i Hanatorp om lekstugor	27
Paul Kindberg övertar rusthållet Dragered.....	28
Ingemar Larsson i Rud anklagad för landsköp	29
Kerstin Arvidsdotter i Sjögarås varit anklagad för att förgjort sina två män.....	31
Officerares avlöningshemman blivit öde.....	32
Om inhyses folk som inte arbetar.....	33
Bönder i Skrimhult anklagade för svedjande.....	33

Gördelmakarlärningen Anders Bengtsson vill ha bördsbrev	34
Elin Svensdotter trolovad med Sven Persson som dog under nedfallen ek	34
Kyrkoherden Anders Bergius anklagad av sockenbor för att ej fullgöra sin tjänst	36
Johan Hedström köper rusthålllet Bosgården i Sätla av Jonas Björnberg	37
Bonderegemente i Mark.....	38
1716.....	39
Piga rymt från löjtnant Jöran Törnbergs tjänst	39
Per Larssons förlupna svin	40
Tvist om dräng som istället tagit knektstädja	41
Soldathustrun Anna Olofsdotter anklagad för att ha dolt löjtnant Törnbergs piga	42
En friare som ångrade sig	42
Augmentshemman betalar skatt till rusthållare Petter Mjöberg	43
Pastor Bengt Falkenholm anklagar sin dräng för svordomar	44
Olof Svensson i Almhult avgår som häradsdomare efter lång tjänst	45
Johan Jernskiöld förorättar landsfiskalen Anders Lundstedt.....	45
Öjer Andersson, hugger timmer olovligen	46
Humlesäck försvunnen från Hjorttorps by	46
Sven Björnsson i Långared ska gifta om sig	47
Soldaten Hans Sahlbergs rotebonde har övertagit ett ödehemman.....	47
Klockaren Anders Andersson infordrar 10 års klockarrättigheter	48
Paul Kindberg anklagad för förolämpning	48
1717.....	50
Pigan Anna instämmer länsman	50
Bönder instämnda för försummad kronoskjuts.....	50
Soldaten Per Persson i Hässlehult överfallit gärdekarlar.....	51
Tvist om sockenknekt i Tostared.....	51
Dorothea Hindriksdotter och dottern Beata utövat signeri och trolldom	52
Trolldom i Hattestad, Berghems socken	55
Paul Kindberg anklagad för misshandel.....	56
Komminister Jon Cervin vill ha bördsbrev för sin son	57
1718.....	58
Bönder i Björlanda instämmer rusthållaren Johan Hedström.....	58
Änkan Ingegärd Olofsdotter i skuld till Johan Hedström	59
Anders Persson Nyberg köper skatterätten till kronohemmanet Hulta Laggaregård.....	59
Soldatänkan Marta Persdotter i Bönåsa torp i tvist med rotebönder	60
1719.....	61

Krig driver bönder i fattigdom	61
Pigan Anna stämmer sin husbonde	62
Olagligt sammanboende	62
Pigan Botilla stämmer länsman Petter Åhlberg	62
Bönder vill svedja	64
Bönder protesterar mot att adelskvinna vill inlösa skatterätten	65
Soldatänkan Karin Hansdotter inför rätten för lägersmål	66
1720	68
Sandryd Nolgård och i Norge sjuk trossdräng	68
Gosse kissat i kyrkan	68
Jacob Dahlgren och Håvet Västergård	68
Björlanda gästgivargård, klagomål vid durchmarscher	69
Rotebönder stämmer soldatänka	70
Flickan Elin anklagad för att ha mjölkat Gunne Nilssons ko	71
1721	72
Börje Olofsson i Håvet instämmer Börta Erikdotter för stöld	72
Dragonen Petter Wessman anhåller om frihetsbrev	72
Ingeborg Jonsdotter olovligen flyttat från frälsehemman	73
1722	74
Pigan Britta Andersdotter instämmer uppbördsskrivaren Anders Melldahl	74
Bönder i Hyssna betalar inkvarteringspenningar	74
Bönder i Skephult och Örby vill anlägga sågkvarn	75
Byggen i frälsehemmanet Bobygd, Sätilla socken	75
Ingiärd i Ansered legat ihjäl sitt barn	76
Tvist om leverans av fältskärs spannmål	76
Tvist om pigan Britta Larsdotter	78
Tostaredsbönder och underhåll av väg vid Skene bro	79
Olaga ölförsäljning vid Ramslätts gästgivaregård	79
Soldatänka stäms för hyra av soldattorp	80
Gosse stulit päron	80
Nils Jönsson i Stora Källeberg instämmer pigan Ingeborg Pärsdotter	81
Prostänkan Madame Maria Tresslov klagar över lösdriverskor	81
Botilla Månsdotter i Fritsla och skraddaren Anders instämde för lönskaläge	82
Tvist om pigan Ingrid Erikdotter i Vasse, Horred	84
Personer i Torestorp som burit siden- och sammetspersedlar	85
1723	86

Herman Flemming och Sandryd Västergård	86
Per Månsson i Vågersered Sörgård död av vådaskott.....	87
Bönder försummat att köra ekvirke till Göteborg.....	88
Hållhästar vid Hunnaryd gästgivargård i Skephult.....	88
1724.....	90
Gräl mellan piga och bondhustru i Ekarebo, Istorps socken.....	90
Pigan Kerstin Persdotter svurit i kyrkan.....	90
Soldat Nils Rosvall gifter sig med Börta Larsdotter i Flyhult, Gunnarsjö socken	91
Studenten Anders Bergius instämmer Pär Pärsson i Sjögärde	92
Bönder vid gränsen till Halland vill anlägga egen sågkvarn.....	92
Mer om inkvarteringspenningar.....	93
Bönder i Surtedal, Hyssna, ansöker om skatteköp	93
Misstänkt ölförsäljning i Sandryd Västergård	94
Bönder i Rya Sörgård vill inhägna en ljungkulle.....	94
Änkan Börta Erikdotter i Mölnebacka Lillegård ansöker om skatteköp	95
Pigor i Hyssna burit tillåtna spetsar	95
Kyrkoherde Falckenholm om oordning i Örby kyrka	96
1725.....	97
Ängsvaktaren Sven Jonsson har för stort distrikt	97
Underhåll av Mölnebacka bro	97
Sergeant Christoffer Strömwald om drängar vid Lunnagården, Istorp.....	98
Börje Björnsson i Fänhult, Torestorp, väljs till nämndeman.....	99
Hästhage på Bårred Sörgård.....	99
1726.....	101
Köp av Bonared Östergård, Hyssna	101
Inhysesmannen Bengt Swensson i Härkila betalar huserättsböter	101
Skogvaktare får rävsinn som lön	101
Erik Bengtsson i Fotskäl begått sabbatsbrott mm	102
Börje Björnsson i Hjorttorp Nedergård, grannar kör över hans äng.....	103
Försummad skjutsning	104
Lös hund biter får i Björketorp Laggaregård.....	105
Twist om landsköp mellan Boråsborgare och Markbönder.....	106
Bönder i Hjorttorp Övergård vill upptaga ett skattevrak	107
Lagmannen Gabriel Gyllengrip anklagar frälsebönder för husröta	108
Bönder i Hungerhult Västergård råkat ut för missväxt	108
Pigan Sigrid Haraldsdotter i Skallared drunknad i en å.....	109

1727.....	110
Lars Eriksson i Torrås kört in hö på vilodagen.....	110
Anna Olufsdotter har oskriftad anammat nattvard.....	111
Börge Persson i Uppröst får ersättning för skjuten varg.....	111
Bönder i Grebbeshult har uppmätt vägen till Sandvad.....	111
Gossen Lars Håkansson i Kovra instämmd för snatteri.....	112
Sockenskräddaren i Hyssna Hans Svensson stämmer soldaten Anders Hök.....	113
Skomakaren Sven Persson i Friared instämmer skomakaren i Sandryd Erik Hansson.....	114
Ny häradsgevaldiger utses för Marks och Bollebygds härader.....	114
Uppsagd borgen för Mölnebacka rusthåll.....	114
Anders Eriksson i Mölnebacka Lillegård instämmer bönder i Hjorttorp.....	115
Bönder i Sandryd råkat ut för missväxt.....	115
Riksdagsman Joen Carlsson om underhåll för vistelse vid riksdagen 1726-1727.....	116
Gamle sergeanten Anders Marcus vill gifta sig.....	117
1728.....	118
Soldatänkan Anna Andersdotter, efter liköl, kräcks i kyrkan.....	118
Biskop Benzelius anmodar uppsättning av fällbom vid Örby kyrka.....	119
Nybyggnad av Seglora kyrka.....	119
Sandryd skoglös ort.....	120
Soldaters hustrur inte erlagt mantalspenningar.....	120
Målarlärlingen Jöns Jönsson i Gunnarsjö ansöker om bördsbrev.....	121
Båtsman Olof Andersson i Litserhult, Förlanda socken, avvikit sin drängtjänst.....	122
Arvid Nilsson i Skephult olovligen byggt torp.....	123
Arvid Nilsson huggit en ek.....	124
Nämnden gör uppehåll pga jordrannsaking.....	124
Sockenskomakaren Bengt Jonsson instämmd för sabbatsbrott.....	124
Jon Bengtsson, Surteby Karlsgård, skyldig soldathustru piglön.....	125
Torparen Lars Börgesson instämmd för ej fullgjorda dagsverken.....	126
Insamling av gamla kronogevär.....	126
Allmoge i Sätila anklagade för att ej hålla vallhjon.....	127
Bråk om stolrum i Sätila kyrka.....	128
Börje Jonsson får fastebrev för ¼ hemman i Källeberg.....	129
Soldaten Johan Hammarberg skyldig pastoralier.....	130
Anders Andersson i Kyrkebacka får spö för olovligt huggen ek.....	131
Kerstin Håkansdotter och Johan Gödicke anklagade för lönskaläge.....	131
Tvist om väg mellan Skedeskamma och Ullared.....	133

Tvist mellan Hornås rote och Måns Larsson i Tossbo	133
Mer om durchmarscher i Hyssna och Sätla	134
Åverkan på conrector Lars Svahlas björklund	134
Husesyn på officersboställen i häradet.....	135
1729.....	136
Sven Larsson för ärerörig beskyllning av Erik Börjessons hustru.....	136
Paul Kindberg vill uppbygga ryttareboställe	136
Överste Lillie på Öresten vill ha virke till fiskebåt	137
Börge Bengtsson i Bönhult instämd för lönskaläger med Elin Svensdotter.....	137
Förbud mot lyxvaror	138
Ryttaren Anders Kullberg instämt Marta Carlsdotter och dotter för okvädningsord	139
Strid om kvarnar i Hajom.....	140
Petter Wigart i Borås köper frälsehemman i Mark	141
Frälseränta i Hårsås	142
Om förmyndarskap.....	143
Förbättring av landsväg mellan Skene bro och Örby	144
Per Persson, Rya Nolgård, får fastebrev	144
Om försörjning av gammal far i Bergabohl, Öxnevala	145
Om färja vid Viskabacka.....	146
Om värdering av frälsehemman	146
Häradsprofossen Sven Björnsson har utfört för mildt spöstraff	146
Om resterande kronoutlagor.....	147
Skadegörelse på Hjorttorps åkrar och ängar	148
1730.....	149
Lars Månsson i Bobygd vill inte betala ränta	149
1729 års längder, extrakter och specifikationer	150
Åbor i Viskebacka äger frälserätten	151
Nils Persson, Viken Västergård pliktat för huggen ek	152
Allmoge ej varit närvarande vid vägsyn.....	153
1731.....	155
Handelsman Harald Bengtsson Grönvall instämmer drängen Sven Persson för hugg och slag	155
Stöld av Per Jonsson Menlös penningar	156
Eric Östberg från Göteborg vill bli glasmästare i Mark	157
Stöld av lingarn i Hårsås, Hajom socken	158
Gamle mannen Anders Larsson i Grimmered funnen död i en sjö	160
Unge drängen Bengt Persson i Röllese anklagad för sabbatsbrott.....	161

Skepparen Anders Mellberg ålagd att plantera ekar	162
Dräng och piga gifter sig efter otidigt sängelag	162
1732.....	163
Olovlig beblandelse men inget barn fötts	163
Hans Andersson anklagad för oljud och skällsord	163
Tvist om förbjudna spetsar vid Örby kyrka.....	164
Länsmansdotter anklagad för brott mot yppighetsförordning	165
Inspektör Johan Hedström köper frälsehemmanet Brattorp av Catharina Christina Lillie.....	165
Trasig silverkanna testamenterad till Kungsätters kyrka.....	166
Arv efter Per Larsson, Mølnebacka Storegård	167
Rusthållet Bosgården i Sätilla fått skador av jordfall	168
Ambjörn Andersson i Dukared har brist på äng och betesmark	168
Rusthållet Nödinge vill bli extra gästgiveri	169
Frälsebönder under Vilgsberg, Fotskäl, vill ha fler drängar	170
Tvist om en kista och ett par handskar	170
Börta Persdotter och Bengt Nilsson anklagade för lönskaläger	171
Landshövdingen om tunnor, skäppor och kannor	172
Avtal i Lekvads by	173
Ekhage planterad vid Övre Ingsjön och flottning i Lindomeån.....	173
1733.....	175
Pigan Britta Larsdotter instämmer sin husbonde	175
Frälsebönder och fångskjutspenningar	175
Försäljning av frälsehemmanet Svinabo, Fritsla socken	177
Kusiner i Grimmared Gässlingegård instämnda för lönskaläger.....	177
Underhåll av väg mellan Vilgsberg och Fotskåls kyrka	179
Skattevärdering av kronohemmanet Käringshögen i Istorp.....	179
Jonas Stålbergs dotter anklagad för snatteri	179
Hans Bengtsson i Friared dräpt fem kalkoner och en gås.....	181
Tomas Hjorts hustru instämd för yppighetsbrott	181
Hustru Maria Mårtensdotter anklagar nämndeman för försök till otukt.....	182
Per Jonsson i Vatared anklagar sin gårdsbo för oduglig gärdesgård.....	183
1734.....	185
Anders Larsson i Höga Kronogård funnit en bisvärm	185
Per Åkesson i Kattunga Backa dolt piga från mantalsskrivning	185
Susanna Larsdotter köper skatterättigheten i frälsehemmanet Brattorp.....	186
Mer om bönders skjutsningar	187

Hustru Ingrid Larsdotter instämmer sin man för enkelt hor	187
Börje Eriksson i Mölnebacka om intagna hästar	189
Rangilla Olofsdotter i trångmål efter att ha fött oäkta barn.....	189
Nils Månsson i Sandryd Västergård i skuld till Catharina Gyllenhammar	189
Erik Arvidsson och Anna Jönsdotter instämnda för olaga sammanboende men frias	190
Anders Andersson får dryga böter för att ha kissat i Horreds kyrka.....	190
Studenten Sven Hedström och pigan Anna Arvidsdotter.....	191
Pigor instämnda för att med öknamn belackat invånare i Horreds by	193
Samma pigor instämnda för att ha brukat otidigheter mot skolgosse	193
Om uppbyggande av arresten på Skene tingsplats	195
Om tingskista vid Marks häradsrätt.....	195

Inledning

Gamla domböcker tar upp mål som ofta ger en inblick i hur man levde förr. På denna sida tar jag upp sådana mål som jag tyckt varit intressanta av en eller annan anledning. Speciellt intressant är det ju om det rör någon av mina egna anor. I de fallen markerar jag det.

Under 1700- och 1800-talen hölls tingen vid Marks häradsrätt i Skene. Häradsrätterna var den första instansen på landsbygden och fanns kvar ända fram till 1971. Den utgjordes av tolv nämndemän, i regel framstående bönder i häradet. Ordförande var häradshövdingen eller dennes vikarie. Man hade ordinarie ting tre gånger om året, vinter, sommar och höst.

Jag har valt att i de flesta fall återge den handskrivna texten, i helhet eller i valda delar, ordagrant. En svårighet vid läsningen är att man inte var så noga med att sätta ut punkter och inleda meningar med versaler. Dessutom förekommer många ålderdomliga ord. För dessa har jag ibland infogat en förklaring inom parentes. I detta sammanhang är Svenska Akademiens ordbok (SAOB) en ovärderlig källa. Man kan nämna att många paragrafer inleds med förkortningen "S:d", vilket skall uttydas "Samma dag".

Ämbetsmän och ståndspersoner har i regel någon titel av typen Wälborne, Wälbetrodde eller liknande, vilka i protokollen förkortas. Av förkortningarna är det oftast svårt att avgöra vilken som avses, men att det fanns en koppling till personens rang är helt klart.

De domböcker som genomgått är de sk renoverade domböckerna som finns digitaliserade i Arkiv Digital. Dessa var renskrivna protokoll som häradsrätten skickade in till Göta hovrätt. Vid hovrätterna fanns ämbetsmän, advokatfiskaler, var uppgift var att granska häradsrätternas arbete.

I domböckerna figurerar flera olika ämbetsmän och funktionärer:

Landshövding

Var kronans högste representant i länet och chef för länsstyrelsen. Benämns också Kungliga Majestäts befallningsman. I Älvsborgs län hade han sitt säte i Vänersborg. Mellan 1716 och 1725 innehade Gustaf Fock här ämbetet.

Kronofogde

Också benämnd häradsfogde eller kronobefallningsman. Ansvarade för ett fögderi, varav det fanns ett par stycken i varje län. Marks härad utgjorde ett eget fögderi. Fogden ansvarade för att verkställa länsstyrelsens beslut inom skattläggning, skatteuppbörd och för exekution av domstolsbeslut. Han fungerade ofta som åklagare i häradsrätten.

Häradsskrivare

Det fanns en i varje fögderi och var ställd vid sidan av kronofogden i egenskap av uppbördskontrollant. Skulle handha skattläggningsgöromål och förrätta mantalsskrivningar.

Uppbördsskrivare

Ett biträde till häradsskrivaren.

Länsman, kronolänsman

Var underställd kronofogden och ansvarade för skatteuppbörd, indrivning och polisverksamhet. Han kunde också fungera som åklagare vid häradsrätten.

Fjärdingsman

Fanns en i varje socken, sorterade under länsmannen och biträdde denne. Var ett lokalt förtroendeuppdrag och avlönades inte av kronan. Benämningen kronorättare verkar även ha använts.

Frälsefogde

Kunde kallas inspektor, frälseinspektor eller frälse befallningsman. En adelpersons ställföreträdare eller förvaltare av en eller flera frälsegårdar.

Häradshövding

En titel för ordföranden i häradsrätten. Verkar ha varit en befattning som gavs till adelsmän eller högre statstjänstemän som belöning. Satt ofta inte i rätten utan ersattes av vikarier, sk lagläsare. Mellan 1714 och 1734 var Daniel Lagerqvist häradshövding i Mark och han verkar i regel ha deltagit personligen och undertecknat protokollen.

Häradsdomare

Häradsrätten bestod av tolv nämndemän. Häradsdomare var en hederstitel som tilldelades den äldste nämndemannen.

Tidsperioden

Genomgången av domböckerna täcker perioden 1712 till 1734 och speglar främst lokala förhållanden i Marks härad. Det kan vara intressant att till detta knyta några referenspunkter kring vad som vid samma tid utspelade sig i Sverige, större händelser sådant som man kan läsa om i historieböckerna.

1712 var Stora nordiska kriget inne på sitt tolfte år och Sveriges allmoge var nog hårt ansträngd av att ständigt leverera nya soldater och betala nya skatter för att finansiera krigsansträngningarna. Efter katastrofen i Poltava 1709 hade krigslyckan vänt och ryssarna härjade i Finland och i de baltiska besittningarna. Sverige fick en tillfällig framgång i februari 1710 då Magnus Stenbocks armé besegrade danskarna i slaget vid Helsingborg. Samma år drabbade pesten landet. Karl XII befann sig i Bender i nuvarande Moldavien där han försökte få sultanen i Osmanska riket att gå med i kriget mot Ryssland. I december 1712 stod slaget vid Gadebusch, där Stenbocks armé besegrade danskar och sachsare. Det var det sista stora slaget som svenskarna vann under stormaktstiden.

Kalabaliken i Bender utspelade sig 1713 och Finland översvämmades av ryska trupper. Eftersom kungen inte hörts av sammankallade rådet, där kungens syster Ulrika Eleonora deltog, en riksdag till 14 december 1713. Det viktigaste syftet var att försöka åstadkomma fred. Riksdagen upplöstes dock på kungens order. Kungen anlände till Stralsund i svenska Pommern 11 november 1714. Staden kapitulerade för belägrande preussare, danskar och sachsare under 1715 och kapitulerade i december. Strax innan hade Karl XII seglat över till Skåne.

Kriget fortsatte i februari 1716 sker det första anfallet mot Norge då man försöker inta fästningen Akershus och Kristiania. Älvsborgs regemente deltar och regementschefen överste Johan von Mentzer får ena benet avskjutet och hamnar i fångenskap. Nödmynten börjar utges. Christoffer Polhem och hans assistent Emanuel Swedberg besöker kungen i Lund för att diskutera slussbyggnation vid Trollhättan. En dansk-norsk flotta under Peder Tordenskjöld kapar och sänker en svensk transportflotta i Dyrnekilen norr om Strömstad (juni 1716).

Tordenskjöld med en dansk flottstyrka anfaller Nya Varvet i Göteborg (3 maj 1717). Anfallet slogs tillbaka. Planering för nytt anfall mot Norge.

Förberedelser för anfallet mot Norge fortsätter under 1718. Allmogen åläggs att forsla proviant till Strömstad och förråd längs norska gränsen läggs upp. Kungen lämnar Lund 18 juni för färd mot Norge och Fredrikshald. En galärflotta transporteras landvägen (Galärvägen) från Strömstad till Idefjorden. I oktober går en armé under Karl XII in från söder och belägrar fästningen Fredriksten. Carl Gustaf Armfelts armé går in i norr med syfte att belägra Trondheim. Kungen skjuts vid Fredriksten 30 november. Armfelts återtåg över fjällen i december.

Kungen var död och frihetstiden inleds. Riksdag inkallas till 20 januari 1719. Den 21 antas en ny regeringsform varmed enväldet avskaffades. Kungens syster Ulrika Eleonora väljs till regerande drottning den 23 januari. Ryssarna härjar i Stockholms skärgård. Trosa, Nyköping och Norrköping bränns.

Ulrika Eleonoras make, Fredrik av Hessen, väljs till kung 24 mars 1720. 1720 års regeringsform antas av riksdagen 2 maj. Arvid Horn får som kanslipresident och lantmarskalk en stark ställning. Fred sluts med Danmark i Fredriksborg 3 juli.

Fredsförhandlingar med Ryssland hålls i Nystad 1721. Ryssarna härjar längs norrlandskusten och bränner städer. Fred sluts 30 augusti och Sverige får avträda Livland, Estland, Ingermanland och Viborgs län.

Fred råder i landet. 1723 års riksdagsordning utfärdas. Vid 1723 års riksdag ges kronobönder möjlighet att skatteköpa sina hemman.

Jonas Alströmer grundar en manufaktur i Alingsås 1724.

Konventikelplakatet utfärdas 1726. Det förbjuder religiösa sammankomster vid sidan av kyrkans gudstjänster.

Carl von Linné börjar 1730 föreläsa i botanik vid Uppsala universitet. Samma år publicerar en ung Anders Celsius *En ny metod för att bestämma avståndet mellan solen och jorden*.

Ostindiska kompaniet bildas i Göteborg 1731.

1734 års lag stadfästs och ersätter den medeltida Kristofers landslag.

Om hustrur vars män är ute i kriget

En majoritet av de soldater som togs ut till krigstjänst överlevde inte. Antingen dog man i strid eller som lejonparten i de sjukdomar som grasserade i lägren. Vid den här tiden hade kriget pågått i tolv år och därför fanns det många soldathustrur runt om i torpen som i årtal inte hade hört något från sina män eller hade fått besked om att mannen var död.

Vid vintertinget 1712 upplästes ett brev från Svea hovrätt som angav vad som gällde dessa hustrurs möjlighet att få gifta om sig. Brevet är daterat Bogesund den 18 oktober 1711. Jag antar att Bogesund här inte avser nuvarande Ulricehamn utan Bogesunds slott i Vaxholm.

3. Samma dag uplästes jämbwähl Höglof. Kong. Håfrättens Nådgunstige bref de dato Bogesund 18 October 1711 af innehåld, att de qwinnes persohner som uti deras mäns frånwaro, uti fält, wid Kong. Majj:tz Arme, haft med ogifta mans persohner kiötsliget omgiänge och ingen säker eller wis underrättelse warit, om theras män, den tiden lägersmählet skiet, warit i lifwe eller ej, då förhålles efter det 16 Cap. 9 § af Kong. Majj:tz Kyrkiolag och at de som uti samma owisheit låtit häfda sig af ogifte mans persohner, intet med sina lägrare emot Kyrkiolagen 15 Cap. 7 § få gifta sig, uthan så är, att man efteråth med wishet kan förspörja, att theras män den tiden när lägersmählet skiedde, warit redan med döden afgången eller uti främmande orter gift sig, eller ock med hoordoms synd förset, hwarigenom förra ächtenskapet kan hållas före wara upplöst.

Brevet hänvisar till Kyrkolagen från 1686. De nämnda paragraferna stadgar följande:

15:7

The som med hordomslast sig förbryta, måge ingalunda bygga äcktenskap med hwarandra, hwarken medan then oskyldige maken lefwer, eller efter hans död.

Jag tolkar det som att man i brevet lättar på denna stadga på så sätt att giftermål kan tillåtas om det kan bevisas att mannen är död, gift om sig eller begått "hoordoms synd".

16:9

Theras äckta makar, som för sin kallelse skull, i krig, kjøpenskap, eller andre nödige beställningar, til sjös eller lands, lång tid borto blifva, och ingen underrättelse om sig gifva kunna, skola med tålmod bida theras hemkomst [...] Är thet intet möjeligit, at få någon kundskap, om han är i lifvet, eller hvarest han vistas, må then qvarlemnade, sedan sju år ifrån thess bortresa äro förflutne, och imedlertid ingen efterrättelse om honom inkommer, ingå ächtenskap, ther icke visse omständigheter gifva anledning, at förkorta then tiden. Nu kommer then förre igen, och kan med fulle eller trovärdige skäl bevisa sig hwarken kunnat komma hem, eller gifva någon efterrättelse om sig, tå tråde han til sin hustru, och then senare vike, ther them ej annorledes åsämjer; Och then som ledig blifver, hafve våld at gifta sig annorstädes.

Om ingen kunskap om mannens öde fanns, kunde alltså hustrun få gifta om sig efter sju år eller kortare tid under vissa omständigheter.

Inget sägs om straff för utomäktenskapliga förbindelser. Sådant straff lär man dock inte ha undgått.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:365, bild 50 (1712).

Om rekrytering av fyrmänningsssoldat

Att det kunde uppstå tvister mellan rotebönder när det gäller rekrytering och underhåll av en soldat förvånar inte. Speciellt under krigstid då bönderna var extra belastade. I detta mål från vintertinget 1712 handlar det om rekryteringen av en fyrmänningsssoldat. Under kriget uppsattes flera sk männingsregementen med syfte att utgöra reserver och att ersätta förlorade soldater, t.ex. tre-, fyr- och femmänningsregementen. Vid ett fyrmänningsregemente skulle fyra rotar gå ihop och rekrytera och underhålla en soldat.

53. S:d efter rote interessenternas i Siögiärde Tåstaredz Stomb, Öfre och Nedergården samt Kulla rotars eget begifwande, här wid Rätten, på hwilkas wagnar woro tillstädes Bengt Persson i Sandryd för Kulla rote, Jöns Larsson i Siögiärde för Tåstaredz rote ock för Stommen Per Larsson hwilka samte. ehrkiände att förnöija Per Persson i Siögiärde 4 d:r smt för des anwände rese omkåstnader till 4 männingz soldatens anskaffande börandes de desuthan förnöija honom upgångne expencer till detta Häradz Ting 1 d:r smt hwar med de i detta måhl äro åthskilde ock öfwerens komne.

Det verkar som att följande rotar vid Majorens kompani, Elfsborgs regemente här var involverade:

171	Tostared Stommen, Törestorp i Fotskäl, Lilla Sträte i Fotskäl
172	Tostared Nedergård, Fotskäl Skockagård
173	Kulla Västergården i Tostared, Sandryd Skottgården i Tostared
174	Sjögärde, Kulla Östergården i Tostareds socken

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:365, bild 320 (1712).

Mellby Östergård förfallen till ödesmål

Att tiderna var svåra för många av Sveriges bönder kan man förstå. Vid sommartinget 1712 klagade Måns Bengtsson på Mellby Östergård över stor "medellöshet" och att han på grund av åtskilliga gårdar och soldaters lejande måste låta sin gård förfalla till ödesmål.

256. Samma dag angaf åboen på halfwa skattehemmanet Mälby Måns Bengtsson huru som han efter stor medellöshet ock åhkåstnad på så åthskillige giärder ock soldaters leijande samt många andra timade swårigheter, nu måste till ödesmåhl låta förfalla, halfwa dehlen af bem:te skattehemman Mälby som är en fjärding, låtandes således den å fara, den honom å bem:te fjärding tillhörige skatterättighet, efter han omöijeligen den samma skall hinna (?) att bruka, ock de wanlige uthskylder derföre ehrlägga; hwilket remitteras till cronones befallningzman Wählbetrodde Arfvid Åhlgren att efter de embetes instruction på bem:te fjärding i skattehemmanet Mälby annan åboe förskaffa.

Även om det anges att en ny åbo skulle förskaffas är det oklart vad som hände med Måns och gården. Han kvarstår i mantalslängderna fram till 1718 då han anges som död. Därefter uppträder Nils Månsson som kan vara sonen. Detta utesluter inte att Måns förlorat skatterättigheten – han kan ha bott kvar som arrendator eller inhyses.

Målet bör handla om ett sk skattevrak. Detta var ett skattehemman där ägaren i tre år inte betalat kronoskatten. Hemmanet skulle då utbjudas till försäljning varefter kronan tog sin fordran av försäljningsbeloppet. Om anbudet inte var antagligt, behöll kronan hemmanet, som ombildades till ett kronohemman (Nordisk familjebok, Uggelupplagan).

Åtminstone under 1700-talets första hälft återfinns gårdarna i Mellby i mantalslängderna under Berghems socken. När det gäller kyrkoböckerna har de dock sorterats under Hajoms socken.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:365, bild 1360 (1712).

Frälsehemmanet Västra Bua är svagt och ringa – bonde anhåller om förmedling

Vid sommaringet 1712 inkom Lars Trulsson i frälsehemmanet Västra Bua, Kungsäters socken, och beklagade sig över att gården han brukade gav så svag avkastning att han hade svårt att betala sina utlagor.

258. S:d bewiste åboen på frälsehemmanet Västra Bua Lars Trulsson med några af grannarnes intygande at des åboende hemman till en ock annan lägenhet, besynnerligen af åker ock äng, så swagt ock ringa är, att det omöijeligen kan brukas ock wid macht hållas der det ej bekommer någon förmedling, hälst efter det skall wara alt för swagt, ock ringa att i en ock annan utlago swara för helt hemman, när ägorna knapt giöra fyllest för ¼; begiärandes altderföre ödmiukeligen om en gunstig recommendation hoos des herrskap, efter han i widrigt [motsatt] fall aldeles upsäjer sig bruket. De närwarande af Häradz Nämnd, efter tillfrågan gifwa till kiänna, att detta hemman efter landtmätare ransakning nödwändigt behöfwes en skiäl. förmedling, hwilket wederbörande till bewijs efter des trägna ansökning ej förwägra kunnat.

Man tänker sig att förhållandet mellan en adelsman och hans frälsebonde, specifikt avseende räntans storlek, i stort skulle vara en privatsak. Målet indikerar att det inte var så.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:365, bild 1370 (1712).

Jordfall orsakar stor skada i Berghem

Den 3:dje maj 1711 inträffade ett stort jordskred i Viskan vid Berghem. Resultatet verkar ha blivit att ån dämades upp så att vatten översvämmade ägor och skörd spolades bort. Att skadorna varit omfattande visas av att en stor del av socknens gårdar blev drabbade.

272. S:d instälte sig åthskillige hemmans åboer uti Berghems sochn högelingen beklagandes den stora olycka de igenom ett underbart och skadeliget jordfall d. 3 Majj nästledne, på deras ägor måst lida, så igenom engwallens undergång ock bortfallande, som wattnetz åfwan för jordfallet stammande ock öfwerflödande i stora elfwen, som således skadeligen är worden igentäpt, hwarigenom almogen med mycket arbete till öpnandet af sielfwa wattugången ännu föga ting kunnat uthrätta; Altderföre ödmiukeligen anhållandes om någon hielp ock lindring på deras stora skatter ock utlagor. Hwarföre Rätten företog sig att undersöka ock efterfråga huru stor skada hwar ock en sif særskiilt här wid tagit, då det efter deras eget angifwande så wähl som ländsmannens Hagengreens, Nembdens ock de kringliggiande grannars intygande är befunnit som föllier nembligen

I protokollet listas alla bönder som drabbats. Skadorna anges i antal ”stackar vall”, vilka här har uteslutits.

Jöns Larsson i Hulatorp

Skattegård ibid:m Oluf Jonsson ock Anders Persson

Cronogården ibid:m Åke Torbiörnsson

Måns i Dahlen

Kijhla rustningz stom Anders Andersson och Anders Gunnarsson

Berghem Lillegården Lars Olufsson

Kijhla Östergården Nils Börgesson och Anders Persson (och ett tunneland åcker)

Berghem Kläckaregården Arfwid Torbiörnsson och Lars Gustafsson

Berghem Olufsgård Per Arfwidsson ock Erick Andersson

*Ibid:m Skattegården Bengt Fredrichsson ock Hans Gustafsson
 Berghem Kläckaregården Anders Hansson ock Anders Persson
 Dahla Anders Jonsson ock Oluf Nillsson
 Capitain Lieutnants sätet Guntorp Börge Bengtsson ock Bengt Swensson (och 2 tunnor sädesland)
 Guntorp Anders gård Anders Persson
 Ibid:m Swensgård Swen Swensson ock Gunnar Andersson (och 11 skieppor sädesland)
 Ibid:m Wästergården Enkian hustru Ingrin Andersdotter
 Lekwad Ennagården Nils Hansson och Carl Andersson
 Ibid:m Swensgård Lars Biörnsson och Swen Carlsson
 Lekwad Olsagården Swen Bengtsson ock Jöns Arfwidsson
 Pöhlagården ibm Arfwid
 Bergagården ibm Per
 Binkagården ibm Bengt och Arfwid
 Warjagården ibm Anders ock Per
 Västra Bua Erick Jonsson
 Östra Bua Hans Börgesson
 Hulta qwarn Carl Ericksson (sampt 5 skieppor sädesland hwarest sått warit. Åthskillige huus
 bortflutne och förderfwade)
 Dahla Lillegården Jöns ock Lars
 Hattestad Lunnagården Anders
 Kyrkioherden Ehrewyrdige Herr Erich Treslow i Berghem (mist en äng kallad Prästängen)*

*Och alldenstund det förnimmes att Högwälborne Herr General Major ock Landshöfdingen sielf
 besihtigat denna stora skada ock afsaknad så wähl boställen, rustningz stom, sampt crono- och
 frälsehemman i detta måhl hafwa tagit och än wijdare står till befahra altså lærer wid instundnade
 jorde-ransakningz Ting, deräst wederbörande hafwa sig att angifwa dem wederfaras någon lindring
 ock afkortning uti extra ordinarie räntorne, så ock en skiählig förmedling eller afskattning för de
 hemman som härutinnan en obotelig skada tagit ock sådant i anledning af Kong. Majj:tz förordning d.
 A:o 1694 som till efterrättelse lämbnas.*

En jordrannsaking var en undersökning av gårdars värde för att kunna bedöma hur mycket skatt dessa skulle betala.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:365, bild 1500 (1712).

Änkan Hanna Håkansdotter övertar del av rusthållet Deragården

Vid hösttinget 1712 inställde sig änkan Hanna Håkansdotter i rusthållet Deragården, Öxnevalla socken. Hon önskade överta sin avlidne mans del i rusthållet. Att vara rusthållare innebar en investering men medförde skattefördelar. Det var främst välsituerade bönder och ståndspersoner som mäktade med detta. Att det inte var ovanligt att änkor var rusthållare framgår då man läser generalmönsterrullor.

*22. S:d instälte sig för Rätten hustru Hanna Håkansdotter från Rusthållet Deragården, upwisandes
 med extract af munster-rullan, då Wästgiötha Cavalleriet afmarcherade hållen i Giölingztorp d. 8
 Augusti nästledne deruti bem:te hustru Hanna ehrkiännes, efter des sal. man Erich Bengtsson, at
 åthniuta en fiärding uti cronorusthållet Deragården, eftersom hon ock præsterat caution alltså
 warder hon för öfriget i detta måhl till Högwälborne Herr Baron General Majoren ock Landshöfdingen
 af Rätten hörsamlingen remitterad, efter Kong. Majj:tz förordning äfwen här uti des gunsträttwisa
 bifall ock samtycke sig att förwärfwa, hwarefter hon det som hörer till Krigzmans huset har till
 wederbörande emot qvittance att præstera, som till efterrättelse lämbnas.*

En kaution var en borgensförbindelse vilket krävdes för en innehavare av ett kronorusthåll. Göllingtorp ligger i Kinnarumma socken.

Deragården var nummer 18 i Älvsborgs kompani, Västgöta kavalleriregemente. I rullan från 1715 anges innehavarna Arfwid Larsson, Nills Joensson, änkan Hanna Håkansdotter och Börge Olofsson med sventjänaren (ryttaren) Anders Kiellman. Hästen uppges vara sex år med bläs och tre vita fötter.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:365, bild 1840 (1712).

Erik Jönsson i Yttre Näs pantsätter en kviga

I detta mål från hösttinget 1712 är min anfader [Erik Jönsson](#) i Yttre Näs instämd för en skuld om 6 riksdaler. Han erbjuder sig att nu betala hälften och pantsätter en rödhjälmad kviga för resten.

79. S:d hade Erich Hansson i Gunnestorp sig till ansfwar låtit instämma Erich Jonsson i Yttre Näs angående 6 Rd:rs skuldfordran hwilka bem:te Erich Jonsson tillstår, ehrbiudandes sig nu wilja betala halfparten och för resten pantsätter han en rödhiälmat qwiga om 3 åhr, jämte annan sin egendomb, med försäkran att skulden i winter skall blifwa riktigt betalt, hwarmed Erich Hansson ock fant sig förnögd, att om han då intet betalar honom igenom execution sådant rättmäteligen må blifwa ehrkiänt.

Det gick 3 daler silvermynt på varje riksdaler, så skulden var således 18 daler. Nämnda kviga skulle då vara värd ungefär 9 daler.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:365, bild 2250 (1712).

1713

Sven Andersson i Västra Brännared slagit ihjäl en gris

Vid vintertinget 1713 hade Anders Persson i Brännared Vintergård, Öxnevalla socken, instämt Sven Andersson för att denne hade slagit ihjäl hans galtgris.

27. S:d öfwertygade drängen Anders Persson i Brännared Wintergård Swen Andersson i Wästra Brännared, det han förleden höstetid då säden inkiördes, skall slagit en des galtgris så att han der efter är funnen död uti en grop wid åckrarne, hwilket som Swen Andersson icke kan förneka, bör han grisens värde med 8 öre smt betala, ock derjämte förnöija Anders Perssons resa ock tingzkåstnad med 1 d:r smt.

Sven döms alltså till att betala grisens värde 8 öre, ett förvånande litet belopp. Det går 32 öre på en daler silvermynt, så grisen värderades lägre än ersättningen för resa och tingskostnad.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:397, bild 230 (1713).

Erik Andersson i Berghem förolämpat sin gårdsbo

Mål med kontrahenter där den ena förolämpat den andra är vanliga i domböckerna och mindre böter utdömdes i regel till den skyldige. I detta mål hade Erik Andersson i Berghem Olofsgård ”i hastighet” förolämpat sin gårdsbo Per Arwidsson för att denne inte infunnit sig till ett soldatrekryteringsmöte i Borås. Erik frikänns, kanske för att rätten fann Pers försummelse av rekryteringsmötet klandervärd.

30. S:d förklarade sig Erich Andersson i Berghem, att änskiönt någon hastig uthlåtelse skall förelupit honom ock des gårdbo Per Arfwidsson emillan, så wet han dock emot bem:te Per Arfwidsson, intet annat att intyga, än det som ärliget, godt ock förswarliget wara kan, bediandes om förlåtelse, att han i hastighet liknat wid skälmeri, när han intet comparerat [infunnit sig] wid kneckte recreuterings mötet i Boråhs för hwilken händelse som Per Arfwidsson icke påstår någon plicht, will ock Rätten i så beskaffat måhl honom denna gången allenast med åthwarning hafwa förskont.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:397, bild 240 (1713).

Anders Larsson i Ödsmåla om olaga sammanflytning med soldathustru

Vid sommartinget 1713 hade länsman instämt änklingen Anders Larsson i Ödsmåla, Kungsäters socken, för att han olaga sammanflyttat med soldathustrun Märta Andersdotter.

26. S:d hade cronones Länsman Petter Åhberg låtit instämma enklingen Anders Larsson i Ödzmåhla, för det han skall söka bolag och sammanflytning med knektehustrun Märta Andersdotter, hwilkens man skall för några åhr sedan blefwit uthcommenderad ock man ännu icke hafwer någon säker kundskap om antingen han är lefwandes eller döder, förmenar altså att denne Lars Andersson [sic!] bör efter Kong. Majj:ts förordning tillijka med henne lagligen plichta för sådan otijdig sammanflytning; Lars Andersson förklarar sig ingen hiälp hafwa till sitt gårdzbruk, med mindre han af Märta Andersdotter måst sig betiäna, och har hon allenast understundom warit honom till hiälp uti sitt arbete warandes fuller sinnad att taga henne till hustru om det kan blifwa af öfwerheten tilläteliget, imedlertid skall aldrig kunna bewisas honom haft med henne något bolag som länsmannen angifwit, hwarföre det samma ock hädanefter af Rätten förbiudes in till des han med henne förwärfwat sig Ven: Consist: ock Dom Capitletz i Götheborg tillåtelse att bygga eckenskap, hwilket parterna för denna gång till efterrättelse lämna.

Det var alltså förbjudet att flytta ihop före äktenskapet. I detta fall är saken ytterligare komplicerad i och med att det är okänt huruvida Märta's man lever. I mantalslängden för 1717 anges att Anders Larsson i Ödzmåhla Nedergård är ”utan bruk och tigger”.

Ven: Consist: = Venerandum consistorium (ung. vördade konsistoriet) vilket jag uppfattar varit en benämning på domkapitlet i ett stift.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:397, bild 1260 (1713).

Om olaga intäkter och svedjor vid Västra Hungerhult

Vid sommaringet 1713 var bönder i Västra Hungerhult i Seglora instämnda för ett antal förseelser avseende inhägnader, svedjor och olaga trädfällning. I den följande paragrafen rör det sig om några inhägnader och svedjor på utmarken. Sådan inverkan kunde bedömas hindra andra gårdars nyttjande av skogen, t.ex. för djurs betande.

69. Anders Nilsson Anders Andersson Lars Larsson ock enkian Anna Markusdotter i Wästra Hungerhult äro anklagade 1:o angående 4 st. intäkter ock 6 st. ödeswedior som de innehafwa ock bruka, samt efter tre åhro haft intet welat till uthmarken åter uthlägga hwilket herr Landtjägmästare påstår må blifwa dem pådömd(?) hwaremot de intet annat hade att inwända uthan allenast att de till gårdens bruk och conservation äro högst nödige som ock, att det till förne varit gamla hagar hwilket de dock intet kunde bewisa; Altså måste samma intäkter och swedior efter skougordningens innehåld åter till sambfälte mark och almenne mulen bete uthläggias.

Jag misstänker att den omnämnda änkan Anna är identisk med min anmoder [Elin Markusdotter](#). Hon var vid den här tiden änka efter sin första man, Anders Olofsson, som dog 1711. I juli 1713 gifte hon om sig med Per Månsson. Elin nämns även i ett mål från vintertinget 1713, där hon anges som änka med ett förfallett stall.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:397, bild 1680 (1713).

Stöld av bräder vid Rya Nolgårds sågkvarn

Som jag uppfattat det delades Rya såg i Hyssna mellan Rya Sörgård och Rya Nolgård. Vid sommaringet 1713 var Lars Ambjörnsson i Ansered anklagad för att vid sågen stulit några bräder. Tydligt hade min anfader [Jon Persson](#) tagit tjuven på bar gärning och som bevis medfört hans mössa till rätten. Lars erkänner att han tagit två bräder och det är det han döms för.

83. S:d uppå länsmannens Johan Hedströms andragande instälte sig Lars Ambjörnsson i Ansered hwilken beskylles hafwa wid Nohlrya sågeqwarn bortstulit 5 st bräder som saknas i högen; Jon Persson i Nohlrya upwijsar mössan till wedermäle att han tagit honom på färska gärningen beklagandes grannarne at de alla åhren mist bräder och icke wetta hwem dem tagit. Lars Ambjörnsson förtryter sin olycka, bediandes gud bättra sig att han den gången varit så oförsiktig ock råkat allenast att taga 2:ne bräder, då Jon Persson hittat på honom; Rätten förehölt honom hwad som på senaste häradsting passerat och att han tillförende varit mistänkt till annan tiufnad samt hustrun jämbwähl för sådant plichtat, grannarne beklaga nu som förr at der är omöijeliget wårda sin egendomb för snatteri, efter som såget är beläget ½ fiärningz wäg ifrån gården och de som åfwan förmält är ?? förlorat och saknat bräder, denne Lars Ambjörnsson är snickare och wet sig wähl deraf att bestiäna, hwarföre grannarne och sochnemännen ödmiukeligen anhålla, att om möijeliget woro, måtte de blifwa qwitt denna Lars och des hustru här ifrån orten och skougz bygden, emedan de aldrig äro säkra för honom; Rätten förehölt honom hwad ringa warning och nytta han tagit af det straff som des hustru wid senaste ting öfwerगत, emedan han tre dagar der efter sielf begåt slijk gärning.

Resolutio

Lars Ambjörnsson sakfälles denna gång för snatteri af tvenne bräder som han tillståt och bekiänt at omgiälla des värde 4 öre smt med tredubbla böter och gifwa målsäganden sitt igen, samt undergå absolution i sacristian.

Denna historia får en fortsättning vid hösttinget samma år (bild 3470, paragraf 72) då Lars Ambjörnsson inkommer med en skrift där han anhåller om att han för sin förseelse inte måtte bli "förkastad". Detta med anledning av att han tidigare inte blivit beträdd med en sådan förseelse och att han lovat att aldrig inlåta sig med sådant igen. Rätten meddelar här: *dy förbiudes här med lag. det ingen må i detta måhl honom sådant förebrå eller förewita.*

Jag antar att detta har att göra med att Lars tidigare varit misstänkt för stöld och att grannar ville se honom förvisad från orten.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:397, bild 1740 (1713).

Bönder i Aratorp besvärade av skjutsningsplikt

Skyldigheten att, mot en viss ersättning, ställa upp med häst för att skjutsa personer längs landsvägarna, har varit ett påfrestande besvär för bönder. Speciellt torde detta ha gällt under krigstid, då soldatföljen drog genom landet. I detta mål från sommaringet 1713 beklagar sig bönderna i Aratorp, Fritsla socken, över att de dagligen blir besvärade av skjutsningar och att de därför måste hålla hästar i beredskap. Man vill därför ha tillåtelse att inhägna en hästhage. Man får förmoda att denna skulle ligga i närheten av byn och att hästarna annars släpptes på bete i skogen.

130. Samma dag inkom för Rätten Gudmun Månsson, Hans Månsson Lars Hansson och Anders Persson i Aratorp, angifwandes huru beswärliget det för dem skall wara i desse swåra krigztider då de dageligen blifwa med skiutz beswärade och således alltid måste hafwa hästarne i beredskap hemma wid gården, beklagandes sig der till, såsom de öfwrige grannar, hwilka ehrnåt bewilning och utstakning på hästhagar, intet skola hafwa något tillfölle; anhållandes derföre ödmiukeligen att dem måtte efterlåtas der till inhägna en liten tract af ringa värde benämnd Klafstens swedior, som äro belägne in på deras interesserade skoug G??lider, hwilket intet skall wara grannar eller någrannar [ung. grannars grannar] till något förfång.

Resolutio

Det förordnas cronones länsman tillika med 2:ne af Nämnden att besiktiga och noga antekna denna tract till circum ferenca längd och bredd, samt då tillika skåda och inhämta huruwida sådant låter sig giöra uthom andras skada eller nachdehl i någon måtto.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:397, bild 2420 (1713).

Salpetersjudare anklagad för misshandel

Det speciella med detta mål från sommaringet 1713 är att det visar att en salpetersjudare verkade i trakten vid den här tiden. Salpeter är en av tre ingredienser i svartkrut och utvanns bla ur stallens urinindränkta jord. Tydligen fanns det centrala verkstäder för framställningen, men även en yrkeskår som reste runt bland gårdar och på plats genomförde "sjudningen".

Protokollet inleds så här:

131. S:d sedan man igenom Härads Gewaldigern låtit efterskicka saltpettersskiudaren Biörn Johansson från Högiäråhs och Giälsta giäld i Kinds härad hälst som han på laga stämbning ej welat comparera, oachtat han med sitt saltpetters skiuderi nu för tiden intet är ifrån Tingz platsen wistande

längre än ungefär en mihl, och desuthan finnes hafwa twenne cammerater, nämb. Lars och Håkan Olofssöner som i des frånwaro kunnat förestå bruket...

Björn Johansson hade slagit Per Olofsson i Selgered, Seglora socken, två slag med en käpp. Detta för att denne vägrat att skjutsa Björn och hans redskap. Per hade menat sig inte vara skyldig till sådant, eftersom han inte fått någon befallning därom av någon kronobetjänt. Björn döms med stöd av flera vittnen, i sin frånvaro, till böter.

Med lite support från Anbytarforum fick jag veta mer om Björn Johansson. Vid tiden fanns han vid gården Högaberg i Grönahögs socken, Kinds härad. Flera uppgifter om honom finns i Kinds häradsrätts domböcker och däri kan man söka med hjälp av [Kinds härad domböcker](#). I ett mål från vintertinget 1714 anges att Björn är "aldeles otjänlig som salpetersjudare, fördärvad i ena axeln o annan värk".

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:397, bild 2430 (1713).

[Soldathustrun Anna Jonsdotter i Höga om olaglig ölförsäljning](#)

Att soldathustrur hade det svårt då deras män var ute i kriget kan man väl förstå. Här, vid hösttinget 1713, är det Anna Jonsdotter i Höga (troligen Fotskäl), som försökt dra in några extraslantar genom att sälja öl till en "vålvaktare".

7. S:d hade Cronones Länsman Petter Åhlberg till detta Härad's Ting instämt soldate hustrun Anna Jonsdotter i Höga för det hon både sön- och söchnedagar hållit öhlsälgning, som likwähl aldeles skall sträfwa emoth giästgifware ordningen; hwaremot bemälte Anna Jonsdotter förklarar sig att aldrig hafwa håldt någon öhlförsälgning hwarken om söchn- eller helgedagar, utan allenast efter begiäran bryggat inalles till ungefär 4 skiepper sedan wåhlwachten anstältes – förmodandes der med ingen hafwa giort förnär, men att hon skall sålt något öhl under prädikningen eller någon hælgedag, förmenar hon ingen wara mächtig att bewisa, anhållandes ödmiukeligen att blifwa för denna gång ifrån straff förskont, och försäkrar att aldrig willja befatta sig der med enär hon får wetta det wara någon emoth, hafwandes icke häller nu der med förmodat skohla begått något förseende utan allenast att der med betiäna dem som ståt på wachtwåhlarne och intet kunde komma derifrån utan måste änteligen hafwa något till deras nödtorft. Rätten kunde intet finna någon skiählig orsak att pålägga denna fattiga soldate hustru någon böter utan blifwer hon för denna gång alfwarligen förmant att afhålla sig ifrån öhlsälgning.

Enligt SAOB kan vål betyda en hög av kvistar eller sten där en likkista vilat på väg mot kyrkan. Så vålvaktare kan vara en person som vaktade kistan. En indikation på detta är att gården Höga ligger nära kyrkan. Dessutom kan vål betyda svedja. En nyss antänd sådan skulle under några dygn vaktas, vilket leder till att vålvaktare skulle kunna översättas till svedjevaktare.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:397, bild 2610 (1713).

[Rusthållare under Elfsborgs kompani, Västgöta kavalleriregemente](#)

Även rusthållare var hårt ansträngda under kriget. Det handlade om att ersätta döda ryttare och förlorad mundering (kläder och utrustning). En speciellt betungande utgift var att anskaffa nya hästar.

Följande mål från hösttinget 1713 är intressant eftersom där anges flera av rusthållarna i Marks härad. Att de flesta av dem kan betecknas som ståndspersoner indikerar att inte vem som helst hade råd att inneha ett rusthåll. Inte desto mindre protesterar man mot att man krävs på nya penningutlagor.

Inom parentes har jag, med viss reservation för osäkerhet, inom parentes angivit rusthållet nummer. Med hjälp av detta kan man hitta och följa rusthållet i generalmönsterrullorna.

52. S:d ingaf wid Rätten Cronones Befallningzman Wälbetrodde Arvid Ahlgren en copia af den höga Kong. Senatens nådige bref dat. Stockholm den 4:de uti innewarande månad [september], hwilket uti närwaro af underbemälte rusthållare wid Wästgiöta Cavalleriet och detta Elfzborgz länhs Compagnie uplästes angående samma regementes recrutering som Öfwersten Herr Baron Turo Bielke ehrbuder sig completera emoth så många penningar som högstbemälte bref innehåller. Närwarande,

Herr Öfwerst Lieutnanten Wälborne Herr Anders Törnfeldt för Holmåkra (24) 1

Herr Häradshöfdingen Johan von Hoffdahl för Kijhla (33) och Sunåsen (26) samt Byslätt (19) 3

För Wälborne Fru Ingrin Silverlod som fullmächtig för Långared (21, 22) 2

Herr Cornetten Biörnberg för Boosgården (29) och Stora Hulta (27) 2

Befallningzman Ahlgren för Nödinge (32) 1

Inspector Miöberg för Horndahl (35) 1

Ländzmannen Johan Hedström för Dragered (30) 1

Borgmästare Stenii Bonde på Strömma (28) Jon Andersson 1

Anders Torstensson för Wralen (40) 1

Dito fullmächtig för Fru Probstinnan för Osdahl (39) och Wiared (38) 2

Länsmannen Hedström för des fader som rustar för Berg (17) 1

Anders Larsson och Anders Hansson i Tokhult (16) 1

Oluf i Skallared (31) 1

Länsmannen Hedström för des ?arfwingar för Wasse (23) 1

Hwarpå Herr Öfwerst Lieutnant Törnfeldt tillika med Cornetten Herr Biörnbergh samt de öfwrige rusthållare swarade att så många penningar som Herr Öfwerste Bielke prætenderar skulle falla rusthållarne i desse beswärlige tider alt för swårt att uthbetahla, som de har föruthan med 3- och 4männinz ryttere äro betungade; Men mycket lägligare kunno dem tillhanda att præstera munderingen in natura, besynnerligen som en stor dehl af dem, icke allenast hafwa en hel hoop munderingz sorter i beredskap, uthan ock redan kiöpt duglige hästar, förmenandes ock att de reserve penningar som före kriget upburne blefwe å 6 d:r smt åhr. af hwart rusthåll nu i denna beträngde nöden skulle komma rusthållarne till hiälp, förklarandes sig jämwähl de öfwrige här närwarande af rusthållarne at omöije. i sådan hastighet kunna upbringa penningar uthan hafwa den underdånige förtröstan att höge Öfwerheten tänkes anse och behiärta den olycka dem händt är ock att de med någon beqwämlighet siälfa måge förskaffa sig det som tjänar till munderingarnes uprättelse; Herr Cornet Biörnbergh förmåler att han för sin dehl nödgas öfwer gifwa alt sammans, och afträda begge sina rusthåll i fall nu ingen lindring skulle i nåder bewiljas.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:397, bild 3260 (1713).

1714

Man kan undra hur våra anmöder och anfäder tänkte och levde sina liv vid den här tiden. Vid den här tiden hade Stora Nordiska kriget mot Ryssland, Polen och Danmark, pågått i fjorton år. Våra att rekrytera en aldrig sinande ström av knektar.

Änkan Märta Olofsdotter köper skatterättigheten i Assberg av Gustaf Cronhielm

Bortsett från att ofrälse ståndspersoner från 1723 kunde besitta frälsejord, hade adeln fram till 1789 en principiell ensamrätt till sådan. Ett allmänt frälsehemman var befriade från de flesta av kronans skatter. Istället betalade frälsebonden en motsvarande ränta till sin adlige husbonde. Dock förekom det att en ofrälse person kunde köpa besittningsrätten, eller skatterättigheten som det också kallades, till ett frälsehemman. I gengäld skulle köparen betala en fast årlig ränta till adelsmannen. Besittningsrätten innebar att bonden och hans arvingar kunde sitta odrivna på hemmanet men innebar oftast att han också fick fri dispositionsrätt till hemmanets resurser i form av åkrar, ängar etc. Ett hemman där en ofrälse köpt skatterättigheten kallades för ett frälsekattehemman och ränta som adelsmannen uppbar benämndes frälsekatte ränta.

Ett mål vid vintertinget 1714 behandlar ett fall där änkan Märta Olofsdotter köper skatterättigheten till ett frälsehemman i Assberg, Örby socken, av greven och riksrådet Gustaf Cronhielm. Köpet skulle enligt lag uppbjudas på tre ting innan det fick laga kraft. Anledningen till detta var att släktingar till säljaren med eventuell förköpsrätt, bördsmän, skulle ges tillfälle till inlösen. Vid detta ting sker det första uppbudet. Fastebrev utfärdas vid hösttinget 1715.

23. Sammaledes upwijste Enkian Dygdesamma Märta Olofsdotter i Assberg ett af hans Hög gref. Excell. Kong. Rådet och Præsidenten Högwålborne Herr Grefwe Gustaf Cronhielm utgifwit kiöpebref Dat. Stockholm d. 16 December sidstledne hwarigenom bem:te Enkia updrages skatterättigheten och frij Disposition öfwer ett hellt frällsehemman i Assberg benämnd i Öhrby giäld beläget, som des fram. swärfader Håkan Andersson tillförne åbodt, emot den åhr. räntans afgift som belöper i ett förallt till 36 d:r smt, sedan hon derföre betallt och clarerat kiöpeskilling etthundrade siutijo dahler smt som kiöpebrefwet wijdare utwijsar. Anhållandes bem:te Enkia om laga upbud här öfwer; hwartill Rätten fan skiähligt at samtycka – 1:sta gången.

Frälsekatteköpens laglighet var vid tiden oklar och frågor kring ofrälse innehav av frälsejord diskuterades livligt under 1700-talet. I sin studie Grenverket refererar Christer Winberg ett mål från 1755 där ett hemman blivit sålt till frälsekatte. Göta, Åbo och Svea hovrätt hade uttalat sig om fallet och därvid kommit till olika slutsatser. De två första instanserna gjorde bedömningen att köpet var olagligt och stödde sig på § 27 i 1723 års adliga privilegier som stadgade adelns principiella ensamrätt till frälsejord. Svea hovrätt, däremot, hänvisade till § 25 i samma privilegier och menade att köpet var lagligt. Den senare paragrafen tillät adelsmannen att "göra sig sin egendom så nyttig som han kan". Winberg skriver att spänningen mellan de två paragraferna kan ses som en motsättning mellan två samhällsuppfattningar, den ena "feodal" och den andra "borgerlig" eller "modern".

I ett annat avsnitt i Grenverket skriver Winberg att dessa transaktioner var en dålig affär ur säljarens synpunkt bla av den anledningen att hemmanen "kunde inte längre disponeras av en godsägare vid eventuella omläggningar av jordbruksdriften". Med andra ord, om bonden genom nyodling eller förbättrad teknik kunde öka gårdens avkastning, så drog adelsmannen inte någon nytta av detta med en fixerad ränta.

Man kan ändå fundera över vilka fördelar en adlig säljare kan ha sett, bortsett från att han fick en omedelbar kontantintäkt och en årlig ränta. De flesta frälsehemman i Mark var sk ströhemman vars ägare bodde långt bort. Kanske gjorde man bedömningen att hemmanet sköttes bättre och att en inspektors arbete förenklades om bonden fick besittningsrätten.

Greve Gustaf Cronhielm var en mäktig person med många uppdrag inom regering och universitetsvärld. Att han hade ekonomiska intressen i Mark framgår av att han på flera ställen i domböckerna är involverad i transaktioner om frälsehemman. Själv var han sannolikt sällan på plats utan hans intressen bevakades av någon inspektor. I ett mål från hösttinget 1715 framgår det att en viss Johan Hedström var inspektor (frälsefogde) i Cronhielms tjänst. Denne Hedström förekommer flitigt i domböckerna, dels i egenskap av inspektor, dels som länsman. I den senare rollen fungerade han som kronans tjänsteman och verkade bla som åklagare vid häradsrätten. Dessutom var även han inblandad i köp och försäljningar av hemman.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:429, bild 660 (1714).

Komminister Joannes Bask instämmer Olof i Dahl för att ha försummat gudstjänst

Vid vintertinget 1714 hade komministern Johannes Bask i Öxabäck instämt bonden Olof för att denne under hela julhelgen inte besökt kyrkan i Älekulla. Hans grannar vittnar dock om att han visst gjort det, förutom tredje och fjärde dagen då hans dotter stått bröllop.

79. Samma dag hade Cappellanen från Torestorpz gjälld Joannes Bask låtit instämma Oluf i Dahl för det han skohlat afhållit sig all Juhlehälgen ifrån des sochnekyrkia Ellekulla, hwarför bem:te [bemälte, förutnämnde] Oluf i Dahl framkallades hwilken med sine grannars wittnesmåhl bewijsar sig warit i kyrkian uthan allenast tredie och fierde dagen då dotters bröllop påstådt, och han således måst efter g. sedewana wara hemma att förestå huuset, hwarföre han för denna gången allenast med en allfwarsam förmaning åthwarnades at hädan efter flitigt besöka gudz huus och tempell.

I Torestorps pastorat ingick annexen Älekulla och Öxabäck. Komministern Bask bodde på Gillerholmen i Öxabäck. Gården Dal ligger i Älekulla.

Efter vad jag kunnat inhämta var kyrkogångsplikten reglerad i lag sedan 1600-talet och avskaffades 1809. Man skulle närvara vid högmässa varje vecka, men det är oklart exakt hur plikten var formulerad. Man verkar bla ha tagit hänsyn till restid och att visst folk måste finnas kvar för gårdens skötsel.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:429, bild 1120 (1714).

Tjänstegossen Erik Larsson spottat från läktaren i Fotskäls kyrka

Att ungdomar kunde ha det svårt att sitta stilla och tysta i kyrkan under långgrandiga predikningar kan man förstå. På läktaren, dit ungdomar ofta placerades, kan det säkert ofta ha förekommit allehanda bus och oljud.

I detta mål från vintertinget 1714 var tjänstegossen Erik Larsson, på kyrkoherde Dahlströms uppmaning, instämd för att från läktaren spotta på kvinnfolk som satt nedanför. Därtill var gossarna Anders Andersson och Bengt Andersson anklagade för att ha dragit gossen Lars Andersson i Sträte i håret så att han skrikit.

Erik försvarar sig med att han lidit av stark tandvärk och därför behövt spotta. Att det hamnat på folk nedanför menar han inte ha skett med vilja. Rätten säger att kyrkoherden, vid sockenstämman i närvaro av församlingen, bör allvarligen förman honom att se sig för hur han spottar då han befinner sig på läktaren.

Den som råkar värst ut är Anders som tillstod att han dragit Lars i håret. Han döms till att två söndagar sitta i kyrkstocken.

85. Samma dag hade Cronones Ländzman Wäl. Petter Åhberg efter Kyrkioherdens Ehrewyrdige Herr Olai Dahlströms andragande låtit instämma tienstegossen Erich Larsson i Nordhwilg Östergården hwillken under gudztienstens förrättande i Fothskiäls kyrkia strax före Juhlehögtijden skall stådt på lectaren och spåttat ned i stolarne på Bengtz qwinfolck i Lilla Strete så att bem:te Bengt då han sådant förnummit måst gå uppå lectaren och bedia gåssarne hålla styr på sig; Lijkaledes tilltalade Cronones Ländzman gåssarne Anders Andersson i Grefwared och Bengt Andersson i Sörhwilg för det de förleden nyårsdag under predikningen skohla nappat gässen Lars Andersson wid Strete i håret, så at han der wid skriket högt hwarföre framhades först gässen Erich Larsson i Nordhwilg Östergården, hwilken tillfrågades huru det tillkommer at han som nu någorlunda kommit till sine åhr så att han redan begynt begå herrens heliga Nattward skall wara af et slijkt skallkachtigt och elakt kynne och begår sådan förargelse i gudz huus att han spåttar ned på dem som hafwa sine stohlrums under lectaren; hwartill han swarar sig wähl intet kunna förneka med mindre ju således passerat, doch skall slijkt intet wara skiedt med hans willja och wett, uthan som han warit twingad af en stark tandewärk, har han allt stilla måst släppa wätskan uhr munnen då det en eller annan gång af förseende och igenom en händelse skall förlupit att han spåttat på dem som haft stohl under lectaren; Wijdare framkallades gässen Anders Andersson å Grefwared Kongegården, hwilken intet kan förneka sig om Nyårs dagen hafwa en gång allenast nappat gässen Lars Andersson i Strete i håret, men will der jemte påstå att gässen Bengt Andersson i Sörhwilg nappat honom den gången han skrek, men han Bengt dertill högeligen nekar, och säijer sig aldrig nappat hwarken honom Lars ej heller någon annan. Lars Andersson wid Strete säijer sig intet kunna wetta hwem det warit som nappat honom doch skall Bengt Andersson i Sörhwilg sagt åth honom: see dig om, så får du wetta hwem som nappade dig, pekandes der med på Anders Andersson i Grefwared, hwilket Bengt Andersson jämbwähl tillstår sig hafwa sagt, men skall aldrig kunna bewijsas honom brukat något stim eller oliud i kyrkian; Anders Andersson i Grefwared hade ej heller något bewijs utom blåtta angifwandet, men herr Kyrkioherde Dahlström klagar mycket öfwer gåssarnes skallckachtigheet i des försambling och anhåller at desse med någon tienlig näpst må blifwa ansedda, på det andra deraf må taga sig en warnagel.

Reso.

Tienstegåssen Erich Larsson i Nordhwilg Östergården skall af kyrkioherden uppå allmän sochnestämman uti församblingens närwaro allwar. förmanas att noga see sig före huru han spåttar då han är stående på lectaren, kunnandes wähl finna lägenheet dertill uthan att spåtta fram under uti stolarna, men Anders Andersson i Grefwared som i kyrkian brukat sådant siälfswälld att han nappat den andre poicken Lars Andersson wid Strete i håret, skall derföre andra till exempell sittaa 2:ne Söndagar i kyrkioståcken. I öfriget som denna gången icke kunnat öfwerbewijsas, lämbnas till wijdare undersökning på någon församblingens sochnestämman eller sammankombst.

Det är intressant att se att rätten i detta fall hänvisar till sockenstämman. Detta är ett tecken på en utveckling där mål av denna typ – störande beteende i kyrkan, men även andra mindre tvister i socknen – hänvisades till sockenstämman för avgörande.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:429, bild 1150 (1714).

Om husesyner i Kinnarumma, Fritsla och Örby socknar

Mål om husesyner är vanligt förekommande i protokollen. Vid den här tiden gällde Karl XI:s husesynsordning. Densamma infördes i 1734 års lag. I Byggningsbalkens kapitel 27 sägs inledningsvis:

1 §. Hwart tredie åhr, eller oftare ther så tarfwas, skal kronofogde eller länsman, med twänne af Nämndmen, å tid, som i 14 Cap. 2. §. Jorda Balken sagdt är, skåda, huru bonde, å kronojord, bygd och häfdadt hafwer, och å skattejord, när wanhäfd och missbyggnad ther å märkes: och tilsäge tå bonde att bygga och bättra thet som felar...

Vid vintertinget 1714 redovisade länsman Mårten Hagergren resultat från husesyner i Kinnarumma, Fritsla och Örby socknar.

88. Cronones Ländzman Wäl. Mårten Hagergreen ingaf till Rätten åthskillige huusesyner som han jempte Nämndemännen Oluf Swensson i Almhullt och Nils Andersson i Skiene i anledning af Högwälborne Herr Gen: Majjorens och Landzhöfdingens ordres förrättadt, på följande crono och frällse hemman hwar efter till hwart och ett hemmans uprättande betarfwas som under förmähles.

För Kinnarumma socken upptas följande hemman med angivande av priser, böter och virkesbehov, vilka här utelämnas:

Årreleken Cronohemman 3/8 åboen Biörn Andersson ett fähuus alldeles förfallit till dess uprättande betarfwas...

Skintegierde förare boställe till tillde och uthläkte samt foring på sätes stugan ehfordras...

Siöbo Storegården Cronohem:n 3/16 åboen Pehr Månsson, ett fähuus kommer å nyo att ombyggas...

Grimskulla Fendrikz boställe åboen Lars Pehrsson till 3:ne bodars samt en stugas uthläkte och foring tarfwas...

Redskapz huus å nyo...

en ?? wid åhlefsket samt taket wid åhlekestan förfallen repareras...

Skarnhalla frälsehemman ¼ åboen Anders Larsson 2:ne lador och en loge upbyggas å nyo...

Dito fähuus...

Håhullt Wästergården Cronohemman 5/8 åboen Anders Andersson den älldres huus Ladan upbyggas å nyo...

Dito Anders den yngre, stugan upbygges å nyo hwartill betarfwas...

2:ne bodar försees med foring och uthläkte...

Kinnarumma Kläckareg. åboen Lars Larsson till en giäste stugas ånyo upsättande...

Dito fähuus...

Lilla Wi Sterhullt Cronohem:n ¼ åboen Anders Hullt ett fähuus om 14 ahlnars längd och 10 ahlnars bredd förfarit, upbygges å nyo...

Protokollet avslutas med texten:

Efter föregången och af wederbörande hålldne huusesyner hafwer Härads Rätten befunnit hwart och ett hemman särskilt komma att niuta nödwändigt byggningswirke som i linier finnes anfördt uppå deras interesserade skougar och sochne allmänningar; hemställandes i öfriget till Högwälborne Herr Baron General Majjoren och Landzhöfdingen om ordres för wederbörande Jägerij betiente, om uthsyning; men beträffande de för hwart och ett hemman uthsatte huserötz böter, så böra de i anledning af Kong. husesynsordningen användas till gårdens och husens reparation och uprättelse.

Jag förstår inte riktigt passagen ”niuta nödwändigt byggningswirke som i linier finnes anfördt uppå deras interesserade skougar och sochne allmänningar”. Det är också konstigt att kronans tjänstemän besiktigar frälsehemman.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:429, bild 1210 (1714).

Nils Jonsson i Vännered instämnd för svedjande

Mål som rör avverkning av skog och svedjande är flitigt förekommande i domböckerna. Bakgrunden är kronans oro för att sådant skall minska tillgången på dess behov av virke. I detta fall är min ana [Nils Jonsson](#) från Vännered i Skephults socken, tillsammans med några andra bönder, instämnda för olaga svedjande. De frikänns dock eftersom de haft behöriga tillstånd.

76. Nils Jonsson i Wennered anklagas för ett hallft skieppelandz swedia. Sammaledes Pehr Pehrsson och Ambiörn Håkansson i Hässlehullt för ett hallft skieppeland, Pehr Persson i Östra Hässlehullt för ¼ skieppeland, som efter hægderidarens och skougwachtarens sampt Nembdemannes Pehr i Storegårdens tillstående hafwa efter laga tillstånd och för detta Skougwachtarens Darelii uthsyning dese små swedior till muhle betes upresande nyttiat och äthniutit; dy warda de här med af Rätten befriade.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:429, bild 1780 (1714).

Johan Hedström om uppbörd från Gustaf Cronhielms frälsehemman

Följande mål från hösttinget 1714 visar att Johan Hedström var greve Gustaf Cronhielms frälsefogde i trakten. Greven hade alltså här frälsehemman och Hedström hade till uppgift att från bönderna uppbära räntor.

I målet presenterar Hedström en borgensförbindelse (kautionskrift) där ett antal personer är i borgen för uppbörd som Hedström, ”emot all förmodan”, inte får in.

Frälse Befallningzmannen Johan Hedström presenterade uthi Rätten Ländzman Petter Åbergz, borgaren Johan Håkansson Öhnbergz, Nämbedemannen Hans Swenssons i Desarhullt, Biörn Nilssons i Gundlared och Hans Nilssons i Assberg honom meddelte cautions skrift af Skiene den 24 förwekne Septembr, som gådt i löse för all den upbörd Hans Höggref. Excell. Kong. Rådet och Præsidenten Herr Gustaf Cronhielm bem:te Hedström af des godz räntors upbärande anförtrodt, der han Hedström emot all förmodan på denna upbörd skulle komma att korta. Och al den stund Nämbeden jämpte almogen intygade desse cautionister bofaste och wederhäftige män wara, ty blef och honom Hedström efter begiäran Tingz Rättens attestatum här öfwer bewiljat och meddelt.

Jag undrar varför dessa personer går i borgen för frälsebönders skyldighet att betala räntor. Varför skulle de ta en ekonomisk risk om de inte var nära släkt med de frälsebönder som fallerade? En förklaring skulle kunna vara att borgensmännen i efterhand kunde kräva frälsebönderna på pengar.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:429, bild 2640 (1714).

Jonas Darelius i Hanatorp om lekstugor

Vid vintertinget 1715 var förre länsman Jonas Darelius instämd som misstänkt för att ha anställt en sk lekstuga i sitt hem, Hanatorp.

Den bild Darelius målar upp om att han om aftonen gått till vila och barnen suttit vid spisen med sina böcker, sjungit och roat sig, låter väldigt trevlig. En hel del folk hade tydligen vistats hos Darelius den kvällen, bla Anders från Snickaregården som lagat Darelius sons fiol. Denne skulle *informera* sonen om fiolen, vilket väl betyder att han skulle spela på den.

Att det även tidigare funnits osämja mellan prästen Falkenholm och Darelius framgår ganska klart. Darelius kallar prästen för sin avundsman och beskyller denne för att också dricka och spela kort. Han säger sig också vara speciellt utpekad eftersom på många andra ställen ungdomen samlats för att roa sig, vilket han menar inte vara förbjudet eller något sabbatsbrott.

8. *Wijdare hade äfwenwähl Crono Ländzmannen Mårten Hagergren uppå Kyrkioherdens Eerewyrdige Herr Magister Falkenholms angifwande till detta häradz ting låtit inkalla förra Ländzmannen Jonas Darelius att giöra laga answar för det han under den 23 sistledne Januari skall anstält en leek- och spele-stugu uti sitt huus Hanatorp [i Örby socken], med åthskillige drängiar, pigor och piltebarn. Swaranden tillstädes inlägger sin skriftelige förklaring beklagandes derutinnan huru som han uti denna sak alldeles oskyldigt af Herr Magister Falkenholm förmedelst gammal afwund skall blifwit angifwen, skohlandes hwarken han eller någon annan redelig menniskia, som sanningen will uthsäja honom det kunna öfwerbewisa, hälst emedan Darelius aldrig om en sådan anstält leek och spele, med någon Christen menniskia den dagen ?? eller munnatz, mycket mindre igenom någon annan sådant låtit uthgå eller kundbart giöras, utan skall han om aftonen gådt i sin säng till hwilo och barnen suttit wid spisen med sina böcker, siungit och roat sig, som de om hælgedagz afton plägar giöra, hustrun warit upgången till Boosgården i Örby in till des några stycken Torstorpz boer som ärnat sig till Boråhs in på aftonen kommit dit, och begiärt låhna huus öfwer natten; då Darelius stådt up utur sängen och talt med dem, wid hwilket tillfälle des pojike skall kommit och berättat Anders Ericksson ifrån Snickareg. i Hulberg wara der med en fiol, som han uplagat åth des son, den han tänkt låta informera när tiden så kunde medgifwa, begiärandes gosen att bem:te Anders måtte tillåtas inkomma hwilket Darelius fuller i förstone skall förwägrat, men omsider, uppå sitt barns trägna anhållan, sådant efterlåtit, med hwilken de andra barnen i gården, jempte några flere som samma aftonen, dock icke till någon leekstugu, woro sammankombne, efterfölgt, hörandes på huru Anders Erikson des sohn skulle informera. Skohlandes wid det tillfället Herr Magisteren sig instält och förebrådt Darelius att i hans huus brukas så mycken otidigheet och att lekestugan skulle warit bestält mäst för öhlsälgnig skull, ehuruwähl den gången hwarken öhl eller brännewijn skall funnitz i huuset, och om så skiönt warit skall dock ingen warit som sådant köpa kunde, beklagandes sig således utan orsak af Herr Magistern endast i församlingen der med wara beswärat oachtat på åthskillige andra ställen så wähl den dagen som åfta tillförne ungdommen sammankommit om aftonen att roa sig hwilket Darelius icke förmodar wara förbudt, eller der med något sabbatz brott begångit, när hwarken eder eller något annat förargeliget lefwerne föröfwas. Uthlåtandes sig för öfriget munteligen huru som Herr Magisteren hwar dag sielf skall både dricka och bruka kortspelande med mehra som Darelius förmähler, om huru swårt det är att blifwa så tid efter annan beswärad af sin siähle-sörjare hwilket Gud wähl lærer see till. Herr Magister Falkenholm jämbwähl wid detta tillfälle närwarande, påstår i protocollet måtte antecknas huru Darelius honom angifwer att hwar dag bruka kortspel ock drickande, hwilket Darelius dock förklarar i hastigheet wara uthtalat, hafwandes allenast tänkt säja*

den dagen som Magisteren kommit till honom, då Herr Magisteren skall tillika med Herr Con-Rector [ställföreträdare till rektor vid trivialskola] Swala ifrån Giötheborg och sin Cappelan Jon Cervin hela dagen passerat tiden med drickan och kortspelade, hwartill Herr Magisteren dock förnekar, säjandes sådant icke skohla kunna bewisas; inläggandes derjempte ett denna Tingzrättens protocoll af den 24 sept. 1702, hwarmedelst så denna församlingens ungdom och tienstehion som de flere i häradet i förmågo af Kong. Majj:ts Kyrkiolag och serdeles Kong. Förordningen om eder och sabbatzbrott des 9§ wid 40 marks plicht tillgiörandes, alfwarligen åthwarnas för ingen dehl de derutinnan omrörde otillbörligheeter att föröfwa; kunnandes dock för öfrigit hwarken Herr Magisteren eller Cronans Länzman, såsom rätta kiärande med något skiähl öfwertyga swaranden att den dagen hafwa tillåtit någon förargelse föröfwas af den samblade ungdommen, som till större dehlen här inför Rätten befunnitz wara små gåsar och öfwermagar [övermaga=ömyndig], undertagandes några stycken som från granngårdarne af händelse sammankommit.

Resolutio

Såsom af ransakningen ehrhålles, det hwarken Kyrkioherden Ehrewyrdige Herr Magister Falckenholm eller Crono Ländzman Mårten Hagergreen såsom rätta kiärande med något skiähl kunnat bewijsa att förra Ländzmannen Jonas Darelius om Sundagen den 23 sidstledne Januarij antingen af upsåth låtit anställa någon förargelig spel- och leeke-stuga eller af den samma dag om aftonen på des gård Hanatorp sammankombne ungdommen någon otillbörligheet med swärjande öhlsälljande, kort och terningz spelande eller någon annan strafbar otidigheet blefwit föröfwat; altså kan Tingzrätten ej håller finna någon anledning af den åberopade Kong. Majj:ts stadga om eder och sabbatzbrott, att wijd detta tillfälle och i så beskaffat måhl swaranden med någon plicht för denna gång at belägga. Blifwandes dock tillföllje af Kong. Majj:ts högsta ombudz-mans nygligen uthfärdade alfvarsamma bref, så denna församlingens, som andra detta häradz nu närwarande inbyggare, här med alfwarligen påminte, att taga sig till wara för alt otidigt och osunt mishageliget siälfwåld och sammanlöpande om helgedagarne så kiärt dem är att undwijka Gudz straff och den näpst som Kong. förordningarne uti dy måhle dictera och innehålla.

Lekstugor verkar ha varit vanligt förekommande under 1700- och 1800-talen. Det var ställen, i någons stuga, där framförallt ungdomar träffades för att roa sig med musik och dans. De nämns regelbundet i protokoll från sockenstämmor. Man får där intrycket att man framförallt från kyrkans sida såg med oblida ögon på företeelsen och man varnar för bristande sedlighet och att ungdomar nyttjar öl och brännvin. Att varningarna inte hade någon större effekt, och tolererades av allmogen så länge inte öl och brännvin såldes, verkar helt klart.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:461, bild 380 (1715).

Paul Kindberg övertar rusthållet Dragered

Min anfader Paul Kindberg (fm mf fm ff) på Dragered i Hyssna har jag tidigare skrivit om på andra ställen.

Dragered var vid tiden ett sk. rusthåll, vilket innebar att gården hade skyldighet att hålla en häst, ryttare och utrustning tillgänglig. Rusthållet ingick i Västgöta kavalleriregemente.

I de sk. småprotokollen från hösttinget 1715 i Skene finns följande notering:

Samma dag Capitain Lieutenanten Paul Kinberg insinuerade i Rätten en Cautions [borgen] skriff Daterad d. 4 octobr: 1715, hwar utinnan Cronones Befallningsman Wähl:de hr Arvid Ahlgreen, häradsskrifwaren wähl:de hr Erich Nyberg, och frällse Befallningsman Johan Hedström tillkänna gifwa at såsom bem:te hr. Capitain Lieutenant ingått kiöp med Befallningsman Johan Hedström om

Rustningsrätten och munderingen [utrustning för soldat] för Crono rustnings stammen Draered och dess Augment i Sättilla gjäld, så på de sampte. i fullkomlig caution och borgen, att hr. Capitain Lieutenanten Kinberg icke allenast stammen försvarligen bruka och cautionera skall, utan och derföre en giltig mundering städje wijd machthålla, och der emot förmodan hr. Kinberg skulle oförmögen blifwa, förenämnde sin skyldighet wid rusthållet at fullgiöra, så åtaga de sig derföre at wara answarige, så at hans kong. Maj:tt hos dem en fullkommelig säkerheet skall hafwa; anhållandes mer bem:te Capitain Lieutenant, at häradsrätten öfwer desse cautionisters förmögenheet attestera wille; hwarföre som häradsrätten hade sig bekant, at desse cautionister nu för tiden af de willckor och förmögenheet äro at de kunna wara hans kong. Maj:tt för detta rusthålld försvarligen cultiverande och wid macht hållande, sampt rustningens och munderingens richtige prästerande fullkommeligen asponsables; altså warder detta under namn och härads wanlige signete behörligen attesterat d. 6 Octob:

Det är inte helt lätt att, med det ålderdomliga språket och stavningen, helt förstå vad detta handlar om. Jag tolkar det dock som att Paul har köpt rusthållet och dess augment (en gård som skall stödja rusthållet, i detta fall gården Södra Rya) av kronofogden Johan Hedström. Han företer en borgensförbindelse undertecknad av de tre nämnda personerna, som rätten attesterar.

I generalmönsterrullorna för Västgöta kavalleriregemente 1715 (bild 301) anges Arvid Ahlgren och Petter Miöberg som rusthållare för Dragered med sventjänaren (ryttaren) Håkan Persson.

I nästföljande rulla, 1717 bild 204, anges nu Paul som rusthållare. Håkan Persson sägs vara död den 28 juli 1716 och ersätts 6 mars 1717 av Bryngel Brun. Det finns också en notering om hästen, en brun valack 5 år, som förkommit i Norge 17 mars 1716. Den ersätts med en annan brun valack, 4 år gammal.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen, EVIIAAC:21, bild 8730, 1715. Detta är renoverade småprotokoll, kopior, som inskickades från häradsrätt till hovrätt.

[Ingemar Larsson i Rud anklagad för landsköp](#)

Vid den här tiden gjorde kronan sitt bästa för att reglera handeln inom riket med syftet att underlätta upptagandet av tullar och skatter. Speciellt ville man komma åt de sk landsköpen. Dessa innebar att allmogen lokalt köpte upp varor med syfte att sälja dem vidare. Personer som på landsbygden ägnade sig åt detta kallades samköpare. Landsköp och samköperi var sedan länge förbjudet.

En viktig anledning till att Borås anlades 1622 var att man skulle få kontroll på denna handel i stadens omland. Avsikten var att handlare skulle flytta till den nya staden och där som borgare bedriva sin handel. Borgarna tillförsäkrades unika privilegier som gav dem gynnsamma möjligheter att bedriva handel även i andra städer. Tanken var att Borås borgare skulle ha monopol på försäljning av de varor som producerades i Sjuhäradsbygden. För Marks del handlade det vid tiden främst om linvävnader, lärft och dräll. Borgarna var inte tillåtna att resa runt på bygden och köpa upp varor, utan regeln var att en bonde själv skulle ombesörja frakt till stadens marknad. Han fick då betala tull för varorna vid framkomst till staden, den sk lilla tullen.

Att allmogen, som ville syssla med handel och valt att inte flytta in till Borås, på olika sätt försökte kringgå reglerna är omvittnat. Då hamnade man naturligtvis i opposition gentemot Boråsborgarna, som såg sina intressen och privilegier hotade.

Vid följande mål från sommaringet 1715 är Ingemar Larsson i Rud, Tostareds socken, tillsammans med några andra instämde för landsköp. De refererade paragrafen innehåller häradsrättens dom och i målet bör det vid tidigare tillfällen i tinget hållits rannsakingar och vittnesmål.

Christer Ahlberger har i sin avhandling Vävarfolket uppmärksammat Ingemar Larsson och detta mål. I avhandlingen, där Ingemar kallas samköpare, görs en kartläggning av dennes efterlevande släktingar. Där visas där att Ingemar var förfader till flera förmögna förläggare som levde under 1800-talet, bla den kände Sven Eriksson.

24. S:d publicerades efterföljande domb

Häradz Rättens sentens och domb uti den instämbde sak emellan Landz Fiscalen Wälb:de Anders Lundstedt å å embetes wägnar kärande och bönderne Ingemar Larsson i Ruds Jöns Larsson i Siögiärde Swen Biörnsson i Hwillg och Pär Andersson i Guthullt swarande angående föröfwat landz köp utaf larofter till sahl hwarå Landz Fiscalen laga plicht med mera påstår hwarom twistes afsagd på ordinarie tinget i Skiene d. 18 Maii 1715.

Det androgo fuller Ingemar Larsson i Rud och Jöns Larsson i Siögärde huruledes de uppå sine grannars och sochneboers enständige begäran dem uti deras nöd och trångmåhl så wäl till cronoutlagornes som andra deras förnödenheter med penninge låhn undsatt och derföre utaf dem i betalning tagit wahrer af läroft i brist utaf reda penningar som de tillförende wahne warit, förmenandes der igenom icke wara något landz köp begångit. Men som deremot är oförnekeligit at bem:te Ingemar och Jöns sådane lärofter till sin nytta och winst åth andra försållt och intet så mycket för deras debitorers undsättning som egen båtnad och handells befrämjande sina penningar utlånt gifwandes allenast skeen af det förra till undwijkande af sin egen skada och plicht hälst som swaranderne på annat sätt för sina försträckte penningar och åtskillige interesse kunnat blifwa förnöjde om de igenom laga wägar och uthmätning sökt sin betalning i fall de der på annat sätt intet kunnat få, och låtit sine debitorer sielfwa sine wahrer till wederbörande privilegerade handelsman föryttre, förbudandes så wäl det 6 och 7 cap. Köp B. LL, att ingen sådan köpslagan skall drifwa eller köpmanna wahrer fahla [utbjuda] i sitt huus hafwa, än skiönt han dermed ingenstädes foro som handellsord af åhr 1546 §14 och 1617 §§ 7 och 17:de hwarest ingen som å landet bor är tillåtit at köpa af sine grannar sochne eller häradz män någrahanda wahrer med dem at fara till köp stadz eller annorstädes och them ther förytttra, utan skall sig allena med sin afwels [avel; alster, avkastning] sälljande, så och till sitt eget huus nödtorftz upköpande ensligit och alldeles åtnöija låta, wid den plicht som härutinnan stadgat finnes hwilket allt oacktdat Ingemar Larsson i Rud och Jöns Larsson i Siögärde efter förgången laga ransakan i deras huus och blekeställen samt egne bekännelser uppå deras andragne försträckningar till åtskillige upköpt at försällia nemb. den förra 12 läroftz stycken och den senare 5 dito innehållandes hwart stycke ungefär 60 alnar å 6 ./. smt A. altså kan Häradz Rätten dem intet befrija ifrån den plicht som ofwannämde lagsens rum innehålla, utan pröfwar skiäligit at sakfälla Ingemar Larsson och Jöns Larsson hwardera till sine 40 mark botum Konungen måhlsäganden och häradet samt godzet de köpslagat med eller des wärde halfparten under Cronan och halfparten under nästa köpstad; Men hwad Swen Biörnsson i Hwillg angår så ehuruwäl han i lijka måtto är angifwen för sådan olaga köpslagan efter som han skall tagit af des gårdbo Bengt Torckelsson i Hwillg 3:ne st lärofter, dock lijkwäl som bem:te Swen Biörnsson sig förklarar at fuller Bengt Torckelsson warit honom skyldig och at dese läroftz stycken skulle användas till des förnöijelse men så skall lijkwäl han intet något wist köp derom hafwa slutit utan allenast tagit dem för bem:te Bengt at bleka emot wahnlig blekarelöhn, emedan han efter des hustrus dödellige frånfälle intet haft mer än en unq piija at pålijta, och skulle sedan antingen ägarne dese lärofter tillstålla eller och försällia och Bengt derföre räkning göra, så at det intet skall kunna säijas sådane läroftz stycken des tillwärcckare ännu i köp frångångne warit hafwandes utaf edelige witnens intygande och anförde omständigheter emot swarandens nekande honom intet annorlunda med fulla skähl kunnat öfwerbewijsas; För den skull finner Häradz Rätten för rättwijst wara swaranden ifrån kärandens tilltahl i detta måhl at befrija. Angående för det öfrige Pär Andersson i Guthullt så emedan han igenom berhörig attest låtit andraga sitt laga förfall at han

hemma å sothe säng ligger och Landz Fiscalen reserverat sig mot honom des laga tahlan till nästa ting; ty warder sådant härmed till protocols fört. Actum ut supra.

I ett tillägg till protokollet skrivs att de dömda Ingemar Larsson och Jöns Larsson, den 19:de samma månad, inkom med en begäran att få vädja emot domen. Genom att hänvisa till olika förordningar beviljar rätten dem detta. Det åligger dem att inom 9 veckor i ödmjukhet andraga detta.

Ingemar och hans bror Jöns var anklagade för att ha köpt upp lärft som de sedan sålt vidare. De hade, med vittnens hjälp, försvarat sig genom att hävda att man lånat ut pengar till sockenbor som varit i trångmål och då tagit lärft som pant. Häradsrätten säger att istället att de sålt lärften till sin nytta och vinst och inte för att hjälpa sina debitorer och att hävdandet att det rörde sig om låneverksamhet syftade till att dölja det verkliga skälet och undvika straff. Rätten menar vidare att om det rört sig om låneverksamhet så skulle man med lagliga vägar och utmätning kunnat reglera en skuld. Alternativt skulle debitorerna ha kunnat sälja sin lärft till en privilegierad handelsman. Man dömer därför Ingemar och Jöns som skyldiga till landsköp.

Den tredje anklagade, Sven Björnsson i Vilg, frikänns. Förklaringen tycks vara att Sven mottagit lärft av sin gårdsbo Bengt Torkelsson för att mot betalning bleka denna. Den fjärde anklagade, Pär Andersson i Guthult, sägs ligga hemma i sotsäng.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:461, bild 2150 (1715).

[Kerstin Arvidsdotter i Sjögarås varit anklagad för att förgjort sina två män](#)

Vid sommartinget 1715 hade Kerstin Arvidsdotter instämt Anders Larsson i Kovra för att denne några år tidigare sagt att hon "förgjort" sina två män eller "pinat ut dem". Det är flera oklara omständigheter i detta mål och man kan fundera över om det låg någon sanning i anklagelserna.

36. S:d hustru Kerstin Arwidsdotter i Siögeråhs [Örby socken] instämt Anders Larsson i Kåfwra för det han för några åhr sedan skall hafwa sagt till henne det hon på något sätt har förgjort sine 2:ne män eller pijnt uth dem, till wittne i denna sak åberopades Bengt Bengtsson och Jacob Swensson i Attared, Pär Håkansson och des hustru Anna Börjesdotter i Siögeråhs begärande at swaranden för sådan sin swåra beskyllning må så mycket mera umgälla, som detta skall ligga henne så hårt om hiertat at hon hwarken natt eller dag skall kunna få roo, utan stadigt qwijda och gråta som pastor loci Herr Magister Falckenholm med flere af grannarne berättade at hon sig intet trösta låter, hwaremot swaranden beropade sig på denna Rättens domb af d. 8 Januarii 1712 som är uthfallen desse parter emillan om detta måhl hwilket hustru Kerstin äfwen sielf tillstod at denne sak en gång tillfören warit för rätta, då swaranden alldeles för hustrun Kerstins tilltahl är blefwen befriat. Och ehuruwål hustru Kerstin härutinnan begått dombqwal doch lijkwål som hon befinnes nästan brista till sitt fulla förstånd och af ängzligheet samt swårmodighet öfwer denna saken gått till rätta, så blef hon af Tingz Rätten igenom bewekelige ord tröstad och förmant at wara försonlig med sin wederpart som henne äfwenwähl derom bådo.

En sådan anklagelse skulle normalt ha betraktats som mycket allvarlig och lett till noggrann rannsaking. Men här går man inte vidare med några förhör och inga vittnen hörs.

Anders Larsson hänvisar till ett mål den 8 januari 1712 (bild 90, paragraf 9) där han frias. En märklig sak är han här skulle sagt att Kerstin "skulle kunna förgöra kalvar". Inget nämns om att han skulle sagt något om förgöra män. Efter "föregången undersökning" friar rätten honom p.g.a. bristande bevis och att saken är av "föga värde". En sådan tidigare rannsaking bör ha hållits vid hösttinget 1711, men här har saken inte tagits upp.

Man kan inte låta bli att tänka att Kerstin kanske inte var helt vid sina sinnens fulla bruk, Det verkar ha funnits åtminstone två tillfällen då hon anklagat Anders Larsson. I bägge fallen tycks rätten, tvärt emot vad som var brukligt, inte ha fäst något större avseende vid anklagelserna. Hon tycks också av rätten ha blivit behandlad på ett överseende, men vänligt, sätt när hon av denna blev ”igenom bevekliga ord tröstad och förmanad att vara försonlig med sin vederpart”.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:461, bild 2360 (1715).

Officerares avlöningshemman blivit öde

Att många gårdar drabbades hårt av femton års krig står klart. Dels utgick nya skatter och utlagor, dels skulle rotarna vaska fram nya knektar istället för dem som dött i kriget. I värsta fall ledde det till att en gård blev lämnad öde.

Till varje officerare, som på landsbygden innehade ett boställe, fanns indelt några sk avlöningshemman. Dessa hemman skulle med naturprodukter och dagsverken underhålla officerens gård, vilket var en del av dennes lön.

I följande mål från sommaringet 1715 anges ett antal avlöningshemman som blivit öde eller allvarligt riskerade att bli det.

44. S:d Cronones Befallningzman Wälb:de Herr Arvid Ahlgreen tillföllie af Högwälborne Herr Baron Generalmajor och Landshöfdingens till honom aflätne skrifwelse Dat. d. 12 April sidst:ne upwijste en specification på åtskillige herrar officerarnes indelte löhningz hemman under Ellfzborgz Infanterie regemente och i detta härad belägne af hwilka somlige till en dehl, och somlige och så aldeles för tiden wara öde, nem. Högwälborne Herr Öfwerstens löhningz hemman Berghems sochn Torp skattehemman $\frac{3}{4}$ delar hwarutinnan $\frac{1}{4}$ del skall wara öde, Sergianten af Herr Öfwerstlieutnantens Compagnie Öhrby sochn Harpebohl cronohemman $\frac{1}{8}$ alldeles öde. I lijka måtto upwijstes en upsattz på en dehl andra löhningz hemman som medelst åboernes dehls oförmögeheet, dehls wårdzlösheet berättas stå i fara af framledes ödesmåhl, nem. Kinnarumma sochn Krogztorp skattedehlen Lieutenanskan /. Töllesjö Anders /. Wästra Wijk Swen /. Skiephullta sochn Högzhullt Nedergården Bengt /. Öhrby sochn Stora Hanatorp Dareljus /. Assberg Bastagården Enkan /. Torstorpa sochn Stårred /. Fothskähls sochn Fotskähls Kulle Bengt /. Haijums sochn Hede Warjagården Anders /. hwilka hemman uppå behörig efterfrågan och undersökning intygades af Nämnden och närwarande allmoge, at de dehls äro råkade i ödesmåhl, dehls stå i fara och luta der till, igenom bem:te hemmans ringheet till ägor och godheet och de med allt för stoor skatt och uthlagor skola graverade wara och derhoos åboerne af den swåra knechte utredningen så mycket utblottade blifwit hwilket after begäran härmed under nampn och härads Signete atterteras.

I Lars Ericsons bok Svenska knektar skriver han att hemman som indelades till regementsofficerare kallades *beställningshemman* medan de som indelades till kompaniofficerare benämndes *fördelshemman*. Dessutom att dessa hemman också ingick i rotar som satte upp indelta soldater. Bönder som satt på sådana hemman måste alltså ha belastats synnerligen hårt.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:461, bild 2430 (1715).

Om inhyses folk som inte arbetar

Folk som saknade godtagbar sysselsättning eller tjänst, dvs saknade laga försvar, kunde i värsta fall bli omhändertagna av kronobetjänterna och bli satta i offentliga arbeten eller rekryterade till krigsmakten. I krigstid bedömdes det säkert som extra angeläget att efterspana sådana personer.

Vid sommaringet efterlyste landsfiskalen Anders Lundstedt hjälp från socknarnas nämndemän i detta ärende.

54. Landz Fiscalen Wälb:de Anders Lundstedt androg för Rätten, huruledes honom ibland annat efter des Instruction skall åligga at noga inseende der uppå hafwa, at intet inhyses folck af män eller qwinnor som kunna arbeta och sig födan förtiena måge lijdas, utan efter Kong. förordningen sådant oskick blifwa till känna gifwit, at der med lagl. må kunna förfaras och som han omöje. skall allestädes härom personligen kunna inqvirera [eftersöka] eller sådant få weta med mindre at han af dem härom blifwa underrättad, som kunna hafwa sig sådant bekant, förmenades han, at nämndemännen hwar i sine sochner och fierdingar sådant alldrabäst kunna göra och anteckna, hwilka inhyses hion som sig här och der insmyga kunna; Fördenskull begärer Landz Fiscalen, at de war för sine sochner och fierdingar willia honom en noga förteckning derpå forderligst [fördelaktigt] och till Pärsmässa Marcknad i Boråhs tillsända på det han så mycket nogare må kunna efterlefwa sin undfångne Instruction, hwilket Nämnden lofwade at efter spöria och wid handen gifwa, som här med efter begäran i Protocollet attenderat [uppmärksammat] blef.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:461, bild 2520 (1715).

Bönder i Skrimhult anklagade för svedjande

Vid sommaringet 1715 var två bönder från Skrimhult i Seglora socken instämnda för att olagligt ha inhägnat en hage på allmanningen och där anlagt en svedja. Bönderna svarar att inhägnaden funnits i 30 år. Man hänvisar också till jordägaren fru Helena Lillie, som man säger bör höras.

71. Sammaledes äro af Seglora sochn instämbde för olof. intaga och swediande på allmanningen, Anders Erichsson och Giötar Toresson i Skrimhullt, som skola inkräcktat sig en stoor och widlöftig hage med wacker timber skoug uti af sochne skougen och jemwäl i bem:te hage nyttiat swediande till ett skeppeland. Swaranderne exciperade [protesterade] at som detta icke skall vara någon ny intaga utan öfwer 12 åhr inhägnad det som tillförende för 30 åhr skall kunna bewijsas at hafwa warit hage, fast skönt [ock] något sedermera skall wara tillagt, för det de på annat ställe utaf samma hage bortmist skolandes frällse äganden, deras huusbonde Wälborne Fru Lena Lillie komma i detta måhl at swara, begärande at henne ohördan ej något må frändömmas, hwarföre pröfwar Häradz Rätten för skähligt det bör till föllie af det 15 Cap. Jord. B. L.L. Wälbem:te Fru Lillie som föregifwes wara jordägande här af först härutinnan höras innan något definitive utslag föllia kan.

Efter vad jag erfarit skall ett skeppland vara 1/6 tunnland och ett tunnland 4 937 m². Mål om olaga svedjande förekommer ofta i domböckerna. Svedjandet tillgick på det sättet att man först nedhögg buskar och träd som därefter antändes. Svedjan inhägnades och i askan sådde man råg. Efter skörden kunde svedjan utnyttjas som betesmark.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:461, bild 2660 (1715).

Gördelmakarlärningen Anders Bengtsson vill ha bördsbrev

För att få inträde som lärning i ett skrå krävdes ett sk bördsbrev, där det bla intygades att man var född inom äktenskapet. Vid sommaringet 1715 begärde Bengt Larsson i Vrå, Torestorps socken, ett bördsbrev för sin son Anders. Denne gick i Göteborg i lära till gördelmakare.

120. S:d Bengt Larsson i Vrå begärade bördes bref för sin son unga drängen Anders Bengtsson som uti Giötheborg lärer det lof. giördelmakare embetet, hwar till inlades Kyrkioherdens i Torstorp Ehrewyrdige Herr Nicolai Fagelii attest af d. 29 Januarii sidst:ne af innehålld at bem:te Anders Bengtsson är der i församlingen födder af echta säng samt ährlige och gudfruchtige föräldrar, hwilka denna sin sohn efter dop och christendomb i dygd och gudsfruchtan uptucktadt. Och som Nämnden äfwenwäl intyga wiste således i sanning wara; alltså warder detta Anders Bengtsson till behörigt bewijs om sin börd, at wara af echta säng född, under namn och härads wanlige Signete attesterat.

En gördelmakare var en hantverkare som tillverkade bälten, remmar, seldon mm. Fadern Bengt anges i mantalslängden från 1717 som soldat och änkeman. 1720 sägs han ha övergivit bruket och vara mycket fattig och året efter anges han som död.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:461, bild 2920 (1715).

Elin Svendsdotter trolovad med Sven Persson som dog under nedfallen ek

I följande mål från hösttinget 1715 berättas den tragiska historien om hushållerskan Elin Svendsdotter på Högenhult i Horred och drängen Sven Persson. Elin hade blivit med barn men kort därefter, vid Kristi himmelfärds tid, hade barnafadern Sven omkommit av att en ek fallit på honom.

Elin var nu instämd till rätten för att bevisa att barnet blivit till under Svens äktenskapslöfte. Flera vittnen inkommer och berättar att det var allmänt känt att Sven ämnade gifta sig med Elin. Han hade i trolovningsgåvor gett Elin en guldring, ett silverspänne och flera andra saker.

Det är intressant att se hur mycket äktenskapslöfte och trolovningsgåvor betydde i sammanhanget. Rätten skriver att Elin kommer att anses som en ärlig hustru och få del i mannens kvarlåtenskap. Troligen slapp hon därmed den sociala skam som ofta drabbade den som fött ett oäkta barn. Att böta för otidigt sängelag slapp hon dock inte.

14. Cronones Ländsman Wäl. Petter Åhsberg ställte för Rätten huushållerskan uppå säterijet Högenhullt Elin Swensdotter som sig af drängen Swen Pärsson hwilken nästledne Christi Himmelfärdz dag igenom en olyck. händelse medelst det en eek fallit uppå honom der af han sin död och bahna tagit, skall låtit sig besofwa, hwarigenom hon är hafwande blefwen, men barnet ännu icke framfödt. Och som hon påstår sig under echtenskapz löfte wara häfdad, så begärer Ländzman at hon sådant behörigen legitimera må, hwar uppå Elin Swensdotter till bewijs inlade den ransakning som Pastor loci Ehrewyrdige Herr Aegidius Borelius och Compastor [komminister] Wyrdige Herr Christopher Torell d:n 9 Julii sidstledne hållit uppå Högenhullt men som några der utinnan anförde witnen inte äro här tillstädes at verificera sitt witnes måhl; Så anstår här med till des de innan Tingetz slutz kunna inkomma och i denna saken hörde blifwa.

Målet fortsatte dagen efter då även vittnen var närvarande.

51. Samma dag tillföllie af gårdagens resolution inkom nu drängen Nills Pärsson ifrån Högenhult, at göra sitt witnesmåhl, at huushållerskan Elin Swensdotter der sammastädes är lägrat utaf den döde drängen Swen Pärsson under echtenskapz löfte, hwarpå han sin witnes eed med hand å book aflade, och der på gjorde fölliande berättelse uppå tillfrågan om han weet at drängen Swen Pärsson fullkommeligen warit sinnat at bygga echtenskap med Elin Swensdotter, swarade at Swen mången tusend gång sagt för honom det han haft fullt upsåth at fullborda det echtenskap, som han tillsagt

Elin Swensdotter hwarpå och han gifwit henne gåfwor 1. guldring och 1. silf spanne jemwäl köpt åth henne en bunt tröija, kista och skoor med mera som han skall wijst Nills Pärsson, så at ingen twifwelsmåhl har warit om han lefwat at han henne efter sin lofwan tagit till echta. Samma edelige witnes måhl giorde Joen Börgesson i Wasse som warit i granskapet till Högenhullt, at han många gånger hört Swen Pärssons utlåtelse härom och de förr omtalte gåfwor. Ytterligare uplästes den ransakning som Pastor loci Ehrewyrdige Herr Aegidius Borelius och des Compastor Herr Christopher Thorell hållit och skrifteligen författat uppå Högenhullt d:n 9 Junii sidstledne då Elin bekänt, at Swen till henne uti 5 åhr skall hafwa frijat men rätt trolåfwningen med begåfningar, intet skedt förr än uti förledne Juhl. Ytterligare har blifwit förekallat Rättaren Pär i Siöby, som giort den berättelse at Swen Pärsson skall sielf kommit till honom och sagt det han burit sig galit åth, som warit Elin för närh, men doch förmodade han, at det ändå skull blifwa wäl emedan han igenom echtenskap wille förbättra Elin efter sig, hwilket tahl Swen åfwen till andra skall haft, samt at han wehlat till Michaelis skicka Elin hem till sin moder utaf en Boråhs boo, och brefwet fort skickadt, sammaledes skall Swen Pärsson hafwa utlåtit sig för General Major och Landshöfdingens Högwälborne Herr Baron Anders Sparfeldt Laqrai(?) Olof Hager som kommit ifrån Wennersborg till Högenhullt, at han skulle gifwa hans Nådige herrskap tillkänna, at det är så mycket giort emillan Elin och honom at det intet kunnat ändras utan at han tänckt till Michaelis taga henne till echta. Förutan detta skall Swen så lijtet hafwa dölgit detta echtenskap at heela sochnen skall wetat at berätta om deras fattade kärlek sins emillan, hwilket Kyrkoherden Herr Borelius och Compastor Thorell här närwarande, bewitnande alldeles i sanning wara, med hwad mera deras skrift ad acta wijdlöftigare förmår, desutan yttrade sig wijdare Herr Christopher Thorell at d. 24 Maii sidst:ne eller tisdagen förr än drängen blef död, då bem:te Herr Thorell warit på Högenhullt at föranstallta om herrskapet angelägenheeter, skall han hafwa tillfrågat Swen huruledes det förewetter emillan honom och huushållerskan, hwartill Swen swarat och tillstått sig hafwa häfdat och rådt Elin med barn under echtenskapz löfte, men dock hade han intet då straxt kunnat begära at wijgas wijd henne eller någon wis anstalt göra om deras hemwist, innan herrskapet kommo till Högenhullt, at han finge derom inhämta deras behag, at om General Major och Landshöfdingen intet skulle willia hielpa dem på något sätt här nedre, så wille Swen flytta upp till sin fädernes ort med Elin, som skall haft Swens saker om händer, så at emillan dem skall warit god kärlek och förstånd och skall om deras belef Wade echtenskap wäl hundrade witnen kunna skaffas utur sochnen om så skulle påfordras så at ingen twifwelsmåhl är at om Swen igenom at så oförmodeligit dödzfall icke omkommit så hade han wisseligen igenom echtenskapz band Elin efter sig förbättrat. Sidst androg Elin at som hon förmode. lär blifwa ärkänd för en ährlig hustru efter Swen, så påstod hon, at tillijka med det barn som af henne framfödt warder, så taga arf uti hans efterlemnade egendomb efter lag.

Resolutio

Alldenstund af föregående ransakning samt ede. witnens intygandez jemte wederbörande prästerskapz gifne attester, det alldeles är klart och till öfwerflöd bewijst huruledes den igenom en olyckelig och oförmodelig händelse döde drängen Swen Pärsson fullkomme. warit sinnad at bygga echtenskap med huushållerskan på Högenhullt Elin Swensdotter, som han henne i lijfstijden tillsagt och der uppå åtskillige gåfwor och fästninge ring tillstått, samt med henne barn i fästom aflat, som ännu icke framfödt är, at således icke det ringaste twiwelsmåhl är, at om drängen hade lefwat det han ju med henne sitt tillsagde echtenskap fullbordat. Fördenskull som bem:te Elin Swensdotter således kommer at ansees för en ährlig hustru allenast hon efter Kyrkiolagens 5 Cap: §: 2 för otijdigt sängelag betalar till kyrkan 2 d:r smt, så bör hon som Swen Pärssons ächta maka samt det barn som af henne med lijfwet framfödt warder, efter Swens död taga dehl uti hans efterlemnade egendomb efter lag.

Att landshövdingen Anders Sparrfelt innehade Högenhult i Horred vid denna tid står klart om man kollar i mantalslängderna. Här sägs att han brukar gården med egen avel, dvs eget arbete eller produktion. Förmodligen hade han inte sin ordinarie vistelse här och tjänstefolk brukade säkert jorden. Vanligtvis bodde han väl på residenset i Vänersborg mellan 1710 och 1716 då han var landshövding i Älvsborgs län.

Av Hugo Karlssons bok Ortnamn och sägner i Marks härad framgår att Högenhult är den gård som idag kallas och på kartan anges som Hökhult.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:461, bild 3350 (1715).

Kyrkoherden Anders Bergius anklagad av sockenbor för att ej fullgöra sin tjänst

Följande mål från hösttinget 1715 är spännande eftersom det ger ett exempel på när allmogen satte sig upp mot överheten. Här var det några bönder som hade inlämnat en skrift där de anklagade kyrkoherden Anders Berghius för att bara utföra halva sin tjänst. Bland de undertecknande fanns min ana [Per Månsson](#) (fm mf mm mf f) i Västra Hungerhult.

Jag kan inte avgöra vad som är rätt eller fel när det gäller prästens åliggande, men bönderna verka mena att prästen bara predikar varannan söndag. Berghius försvarar sig med att han följer Kyrkolagen och antyder att han är den enda i häradet som gör så. Detta yttrande upprör kyrkoherden Falkenholm som också var närvarande.

Målet kommer inte till något avgörande efter som rätten anser att tingsrätten är fel forum.

20. Kyrkoherden i Seglora Ehrewyrdige Herr Anders Berghius efter laga stämbning tilltalade Joen Månsson i Backa, för det han in för sittande Rätten uppå senaste sommaring skall utlåtit sig det Herr Kyrkoherden intet giör mer än halfwa tiensten, eller prädijkan hwar annan söndag hwarföre Högwälborne Herr Baron och Landshöfdingen skall gifwit åhörarne i sochn lof at få gifwa löhnen der efter, begärandes at emot en sådan obewijslig beskyllning, som Herr Kyrkoherden till nesa och oförrätt skall lända, niuta beskydd efter Kong. Maj:ts Allernädigste förordningar och Prästerskapetz Privilegiers 22 § så at Joen Månsson derefter må blifwa ansedd. Hwar emot bem:te Joen Månsson inlade en skrift med någras utaf sochnemännernes namn under nem. Pär Pärsson i Börckhullt, Olof Olofsson i Lönhullt, Anders Nilsson i Västra Hungerhullt, Anders Ericksson i Skrimhullt, Pär Månsson i Hungerhullt, Anders Larsson i Biörckhullt, Olof Swensson ibidem, Håkan Pärsson i Hungerhullt Joen Nilsson ibidem och Olof Larsson ibidem, hwaruti de denna Joens tahlan med honom inherera [vidhålla] med förklarande at deras mening der med woro efter som Herr Kyrckoherden hwarannan sön- och helgedag skall prädijka wid hwar kyrcka och hwarannan åter igen blifwer ingen gudztienst hwilken sak de skola angifwit hos Högwälborne Herr Baron General Major och Landshöfdingen som skall lofwat dem, at detta deras beswär hos hans Kong. Maj:tt i underdånigheet föredraga. Herr Kyrckoherden replicerade at han förrättar sitt embete efter Kyrckolagens uttryckelige innehåld som han med gått samwete inför Hans Kong. Maj:tt sine höga förmän och hwar redelig man tryggeligen will och kan ansvara, utlåtande sig derhos, at ingen annan prästman här i häradet giör sitt embete som de böra och at ingen lefwer efter Konungens förordning i sin församling mer än som han, läggandes de orden dertill, tag mig för bödelen skall jag icke skrifwa till Konungens Högsta ombudzman derom hwilket allt Kyrckoherden i Öhrby Ehrewyrdige Herr Bengt Falkenholm såsom här närwarande begärer måtte uti protocollet blifwa anfördt, förbehållandes sig häremot uppå Herr Probstens och det öfriga Prästerskapetz här i häradet wägnar all laga talan. Wijdare yttrade sig Herr Kyrckoherden Berghius det han woro olyckelig som giör sitt embete efter Kong. Kyrckolagen och skall derföre blifwa tilltalat och at uti Scara Stift ifrån den tiden Sal. Ercke Biskoppen Spegell kom dijt och blef biskop skall på samma sätt gudztiensten blifwit allt stadigt practicerat som herr Kyrckoherden den

samma i sine församlingar förrättar. Under ytterligare conference dese Kyrckoherdar emillan utlät sig Herr Kyrckoherden Berghius till Herr Falkenholm tijn du bror och låth mig tahla, hwilket den senare som en oanständig expression uptog begärande at den äfwen i protocollet attenderas måtte, hwartill Herr Kyrckoherden Berghius förklarade sig at efter som de alltijd warit bröder och goda wänner, så har han i det upsåtet kallat honom du, och intet till at touchera [förörätta] honom.

Resolutio

Utaf föregående ransakning befinnes huruledes Joen Månsson i Backa tillijka med en dehl af sochnemännerne i Seglora gälld enständigt äro i den tancken det Kyrckoherden Ehrewyrdige Herr Anders Berghius intet skall giöra dem mer än en half tjenst eller hwarannan söndag prädijka för dem i alla kyrkorne hwaröfwer de sig högeligen beswära, och willia sådant å högwederbörlig ort låta andraga; och ehuruwål at Herr Kyrckoherden påstår sig förrätta sitt embete troligen och förswarligen efter det sätt som Kong. Maj:ttz allernådigste Kyrckolag föreskrifwer hwarföre han begärer at swarandens obetänksamma utlåtelse må rättwijseligen efter Kong. Maj:ttz allernådigste förordningar och Prästerskapetz Privilegiens d. A:o 1675 § 22 beijfrat blifwa, doch lijkwål som detta är ett måhl huruwijda swaranden förmenar sin tahlan emot Herr Kyrckoherden kunna ärhålla, hwar utaf den fordrade plickten sedan härrörer som egenteligen till detta forum intet hörer; Altså anstår det intet Häradz Rätten sig deröfwer uti ransakningens anförde expressioner wijdkommer som at de andre prästerne här i häradet intet skola giöra sitt embete som de böra med mera hwilka Kyrckoherden Ehrewyrdige Herr Benedict Falkenholm har begärt måtte blifwa i protocollet anförde, hwarutaf han förmenar en reconventions sak efter en formelig process skola härflyta, så är den conference de sins emillan nu här inför Tingz Rätten haft, efter som deras ord äro fallne uppå anfordran här ofwan blifwit införde och protocollet straxt uti parternes närwaro wederbörligen upläsit som attesterar.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:461, bild 3360 (1715).

Johan Hedström köper rusthålllet Bosgården i Sätila av Jonas Björnberg

Rusthåll var en speciell sorts hemman där innehavaren åtagit sig att för kavalleriet sätta upp och underhålla en ryttare med häst. I gengäld slapp innehavaren, rusthållaren, betala skatt till kronan. Vad jag förstått skapades sådana hemman i och med indelningsverket på 1680-talet. Mestadels var det mer välbeställda bönder som blev rusthållare, men även andra kategorier förekom. I domböckerna upptas på många ställen handel med rusthåll och man kan misstänka att köp av sådana kunde vara lönsamma investeringar.

Under ett rusthåll kunde ett eller flera augment sortera. Detta var hemman som skulle lämna bidrag till rusthålllet.

I ett mål vid hösttinget 1715 framgår det att länsman Johan Hedström köpt rusthålllet Bosgården i Sätila socken, tillsammans med augmenten Håvet Mellomgård och Bråta. Dessa senare gårdars bönder var förmodligen skyldiga att göra dagsverken på Bosgården.

30. Befallningzman Wål:de Johan Hedström præsenterade för Rätten et köpebref, utgifwit d. 10 Martii sidst:ne af Corneten Wålborne Herr Jonas Biörnberg och des fru Wålborna Helena Silfersverd, som dermedelst försällia till bem:te Befallningzman Hedström crono rusthålllet Boosgården 1 hemman i Sättilla sochn med des augment Mellomgård i Häfwet ½ och Bråta ½ med innewarande åhrs ränta för en kiöpeskilling af 600 d:r smt, med hwadmera samma köpebref, som upläst blef innehåller, hwilket till wederbörandes laga säkerheet i Härads Rättens protocoll antecknat blef.

Det verkar inte finnas några uppgifter, vid tidigare eller senare ting, om att köpet uppbjudits eller fått lagfart. Detta kan väl förklaras av att köpet inte innefattade arvejord. Att Hedström genomförde köpet indikeras av att han återfinns i Bosgården i mantalslängden från 1717 tillsammans med två bönder.

Ett rusthåll kunde vara av skatte eller krono jordnatur. Lars Ericson skriver i boken Svenska knektar att en skatterusthållare i praktiken satte sin gård i pant på att han skulle lyckas som rusthållare. I annat fall drog kunde kronan nämligen dra in gården. En kronorusthållare hade inte den möjligheten, utan var istället ålagd att införskaffa borgensmän för att kronan skulle få en säkerhet.

Det verkar som att Bosgården tidigare räknades som ett kronohemman (se t.ex. jordeboken för Sätilla 1692 och 1715). Ett kronohemman kunde man ju inte sälja eftersom det ägdes av kronan. Däremot kunde man köpa "rustningsrätten", vilket framgår av målet Paul Kindberg övertar rusthållet Dragered, där också några borgensmän nämns.

I jordeboken för 1719 finns en notering – "Nytt skatteköp af rusthållaren Johan Hedström". En möjlig tolkning är att Hedström först köpte rustningsrätten av Jonas Björnberg och sedan köpte besittningsrätten av kronan.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:461, bild 3520 (1715).

Bonderegemente i Mark

I detta mål från hösttinget 1715 stötte jag för första gången på ordet bonderegemente. Här instäms en del allmoge för att de inte bevistat excersismöten vid ett sådant regemente. Kan ha varit en föregångare till dagens hemvärn.

152. S:d woro uppå en lista som ad acto förwahrns instämde en dehl enrollerad allmoge uti detta häråd, för det de skola försummat at gå på Excercitia Möthen, begärandes deras Öfwerste för Bonde Regimentet Wälborne Herr Anders Törnfeldt at de denna gången måge för plickt blifwa förskonte och i det stället förmanas at flijtigt härefter infinna sig när de blifwa bådade till Excercitia Möten, hwarföre och bem:te allmoge alfwarligen af Tingz Rätten blefwo förmanta at flijtigt infinna sig wid dese Möten enär de derom blifwa ansagde, och sådant i ingen måtto försumma eller utur acht låta, så kärt dem är at undslippa den plickt som ofelbart derpå föllia lærer, hwilket hwar och en lofwade flijtigt skola efterkomma.

Något motsvarande tycks ha förekommit på Gotland vid den här tiden, vilket man kan läsa om via följande länk:

[Bondeinfanteriet 1700-1721 \(gotlandsforsvarshistoria.se\)](http://gotlandsforsvarshistoria.se)

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:461, bild 4700 (1715).

1716

Piga rymt från löjtnant Jöran Törnbergs tjänst

Följande mål från vintertinget 1716 handlar om Karin Eriksdotter som avvikit från sin pigjtjänst hos löjtnanten Jöran Törnberg och sedermera blivit tillbakaförd. I rättegången är det dock inte rymningen som är i fokus, utan det att hon då hon hämtades tillbaka skall ha "utbrustit i faselig svordom och försmädliga ord", ord som kunde tolkas som hädelser.

10. Samma dag ländsman Wäl. Mårten Hagergreen stälte för Rätten pijgan Karin Erichsdotter som tiänar här i Skiäne hos Lieutenanten Edel och Manhaftig Herr Jöran Törnberg, hwilken berättar sig wara född i Kindz härad Giällstads giälld och Arhammars by [troligtvis Alhammar i Tvärred], des fader båtzmannen Erich Mattsson, hwilken för 5 åhr sedan blifwit död i Carlscrona och modren hustru Elin Jönsdotter, nu för tiden inhyses hos sin broder Nills Mattsson i Ahlandra, men kunde icke gifwa besked om sin ålder, doch förmenar sig wara ungefär 24 åhr gammal, hwilken bem:te ländzman anklagade för det hon af ondsko och bitterhet efter någon upkommen träta emillan des huusbonde bem:te Lieutenant Törnberg och henne skall hafwa utbrustit i faselig swordomb och de försmädelige orden, at det woro ingen gud till, begiärade at hon för sådant sitt brott må umgiälla hwad lag förmår.

Törngren berättade att Karin några veckor före jul gått ur hans tjänst till ett knekktorp vid Skene där han, tillsammans med den nyligen döde profossen Israel Aspelöf och nämndemannen Nils Andersson, gått för att hämta henne. Hemkommen till Törngren hade Karin enligt honom hållit ihop sina händer och svurit en ed sägandes att "det woro ingen gud till" och dessutom hotat med att slänga sig i brunnen för att förgöra sig själv.

Karin nekade till att med de orden ha förnekat gud och menade att hon avsett att hon blivit av Törngren och hans hustru så illa behandlad som om det inte funnits någon gud. Dessutom sade hon sig ofta i tjänsten blivit slagen och kallad många skällsord, såsom hora, tjuv och kanalje, så att hon omöjligen kunde stanna kvar.

Det är tydligt att rätten fäster avsikt vid Karins tidigare förhållanden och hennes gudstro. På efterfrågan säger Karin att hon saknar något pass eller besked från tidigare husbönder eller från "predikoämbetet" om sina förhållanden och sina "salighetsmedels nyttjande". Man frågar också Törngren varför han anställt en piga som saknade sådant pass, vilken svarar att han uppfattat henne som en hederlig person.

Karin verkar väl kunna redogöra för var hon tidigare tjänat:

När hon war 10 åhr gammal, har hon kommit till sin faster enkan hustru Ebba Mattzdotter i Håmbogården Twerse sochn och Redwägz härad, hwaräst hon tient i 2:ne åhr för barneflicka, der ifrån har hon kommit i tienst hos en bonde Pär Nillsson i Wingz by och Wingz sochn hwaräst hon warit i 5 åhr derifrån hos en nämbdeman Swen Larsson i Nöre tient i 1 åhr, sedan hos en solldateencka Ingierd på Stombnen i Marbäck i 1 åhr, sammaledes hos en giärdeman [uppbördsman] Erich i Brunn Timmeled sochn och sidst skall kommit till en borgare i Bogesundz stad Jonas Lund, hos hwilken hon tient ifrån wahren till hösten förledit åhr som henne skall gifwit löös och skaffat henne till Herr Lieutenant Törnberg efter som bem:te Lund intet skall haft någon afgang med sine kramwahrer och för den orsaken intet haft Karins tienst längre nödig.

Det var inte helt lätt att identifiera några av de platser som anges i protokollet. Turligt nog fick jag besked av Jörgen Tollesson, Anbytarforum:

En del av Tvärreds kyrkosocken hörde till Varnums jordebokssocken i Ås härad, medan huvuddelen av Tvärred hörde till Kinds härad.

Åsdelen kallades för Handbolaget, förmodligen efter gården Hand som ingick däri. Enligt ortnamnsboken för Kinds härad (norra delen, s. 231) består Handbolaget av gårdarna Angshestre, Blackered, Bobacken, Brossered, Enebacken med Kavlebrokärr, Fornabo, Hand, Handvik, Komskälet och Kärrabo.

Handbo lär ju uttalas Håmbo. Man har alltså fått häradet fel, men Tvärred gränsar till Redvägs härad, så det var ju nästan rätt.

Nämndemannen Sven Larsson är från Nöre, en by som är delad mellan Timmele och Dalums socknar i Redvägs härad.

Rätten finner det nödvändigt att Karin förhörs om sina kristendoms-kunskaper:

Rätten anmodar Probsten i Kongsätter Ehrewyrdige Herr Oluf Pihl, såsom här närwarande, at taga afträde med bem:te Karin och henne förhöra huruwijda hon förstår sin christendomb, hwarpå Herr Probsten sedermera inkom för Rätten med berättelse, det han examinerat bem:te Karin och funnit henne i sin troo och christendomb wara ganska ringa underwijst emedan hon intet wet hwem som henne har återlöst, icke eller at swara till några andra nödige frågor som kan lända till des skiähls saligheet, icke eller något skall weta i sin cathechesis, mer än något der och hwar på tijo gudz bud, och den apostoliska troon, men i det öfwriga intet, så at han intet kan weta, huru henne kunnat blifwa tillåtit at begå herrans h. nattward.

Rätten betraktar målet som ett *crimen læsæ majestatis divinæ* och att det därför skall hänvisas till hovrätten. I 1734 års lag, Rättegångsbalken, stadgar att mål som rör *grof försmädelse mot Gud, och hans heliga Namn, när underrätt först therom ransakadt*, skall upptas av hovrätten.

En fortsättning på denna historia finns i målet vid samma ting om soldathustrun Anna Olofsdotter som anklagas för att ha hjälpt Karin att gömma sig.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:493, bild 70 (1716).

Per Larssons förlupna svin

Vid Marks häradsrätt hade Per instämt Assbergs skogslag för att de intagit fem av hans svin som tagit Per Larsson (ff mm mf ff f) levde mellan 1684 och 1731 på Mølnebacka Storegård i Hajom. Till vintertinget 1716 sig från Hajoms ollonskog till den angränsade Assbergs skog. Enligt protokollet hävdar Per:

Att bemelt. swijn derigenom tagit skada till sin fetma, och när de [Assbergarna] omsider dem igen på skougen utsläpt, så har ett utaf hans bästa swijn 3 åhr gammalt och för hwilken ingen skall kunnat honom neka 6 d smt, aldeles bortkommit. Och som han förmenar att swaranderne så mycket mindre haft fog att intaga swijnen emot lag, som deras skoug intet warit hägnader, och således lättel. hade kunnat hända att swijnen lupit granne skougarne emellan.

Så påstår bemelt. Pär Larsson att niuta ärsättning för sitt bortkombne swijn såsom och sin tingzbekåstnad och att Assbergz boerne alfwarligen må blifwa förbudne till att så förfara med Haijums skougelags swijn enär de oförmanandes kunna komma på deras skoug inlöpandes utan att de först måge Haijums boerne derom tillfråga innan de dem intaga som lag förmår.

Assbergs skogslag hävdade, å sin sida, att svinen funnits på deras skog och där ätit av ekollon. Man medger att man intagit dem under tre dagar, men under tiden inte alls svultit dem. Vidare avser man att till nästa ting stämma Per Larsson för ollongäld.

Under förhandlingen konstateras att det länge funnits tvistigheter avseende gräns mellan Hajoms och Assbergs skog och att det därför är oklart var svinen befunnit sig.

Rätten konstaterar att Assberg enligt lag [Kristoffers landslag, byggningsbalken, kap. 12] inte bort ha intagit svinen eftersom deras skog inte varit inhägnad. Eftersom det inte är klarlagt var svinen befann sig, dömer man Assbergarna att betala halva värdet av det bortkomna svinet. Dessutom varnar man dem för att i framtiden intaga svin utan att underrätta ägaren.

Målet tas upp igen vid vintertinget 1718 då Assbergarna stämmer Per Larsson för ollongäld:

...fordrande utaf Pähr Larsson i Mölnebacka betalning för 5 st swijn som uppå deras skougar skohla blifwit feetade åhr 1715 då ållonwäxt war...

Det hela verkar dock ha slutat med att parterna förlikades.

Det var alltså brukligt förr att svin släpptes lösa för att föda sig på ekollon. Att då ha tillgång till ekskog var därför viktigt.

Assberg var en by i Örby socken och skogarna det talas om torde vara området söder om Bårredssjön i Hajom ner till nuvarande Skene samhälle. Man förstår att detta område vid tiden var beväxt med ekskog.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:493 (1716) och EVIIAABA:554 (1718).

Tvist om dräng som istället tagit knektstädja

I följande mål från vintertinget 1716 kände Anders Torkelsson i Almered Kronogård till drängen Sven Håkansson för att denna brutit sitt drängavtal och istället tagit emot knektpenningar från Sandryds rote. Man kan tycka att det borde ha varit mer attraktivt att ta tjänst som dräng än att dra ut som soldat. Men det var ju i slutet av kriget och man riskerade väl inte att behöva kriga utomlands.

33. Samma dag Anders Torckelsson i Allmered, androg sitt kähromåhl emot drängen Swen Håkansson i Sandryd, för det han icke skall willia gå i sin lagstaddeienst hos bem:te Anders, fast skiönt han städiepenning åtniutit af honom 1 carolin, Bengt (sic!) Håkansson här närwarande tillstod sig samma carolin undfångit 14 dagar efter Larmässe; Men som han wed Michaelis tijd tagit knecktepenningar utaf Sandrydz rote interessenter, hwilket å de senares wägnar Anders Bengtsson och Petter Pettersson i Sandryd här närwarande tillstodo, och at de tänka nu snart præsentera honom för Högwälborne Herr Baron General Major och Landzhöfdingen, ärbiudandes sig at willia gifwa städzlan tillbakas och om karlen blifwer för dem god giord, willia de sig med Anders Torckelsson härom wäl förlijka, hwilket ock Rätten dem lemnade at få fullgöra, men skulle icke Bengt kunna passera till soldat, så bör han efter Anderses begäran gå i des tienst at tiena sitt åhr ut, efter som han fästepenning uti rättan tijd der till emottagit och som Lars Månsson i Bobygd warit till witnes i denna sak instämd af Anders Torckelsson, och måst gå 2 och ½ mihl till Tinget, och på sin egen bekåstnad sig här uppehålla, så begärer han derföre en skiählig wedergällning, hwarföre Anders Torckelsson har honom at förnöija med 16 öre smt, som Anders utlofwade.

Avtal om pig- och drängtjänst skulle enligt reglerna slutas mellan Larmäss (10/8) och Michaelis (29/9). Min anfader [Lars Månsson](#) i Bobygd hade alltså varit vittne till detta.

Det är osäkert huruvida Håkansson blev soldat eller om han fick tjäna dräng hos Anders Torkelsson. Han förekommer inte i Karl Engströms Marks kompanis indelta soldater i de två Sandrydsrotarna 163 och 164. Men han kan ju ha rekryterats till något av de extraförband, männingsregementen, som uppsattes vid den här tiden.

De två representanterna för roten, Anders Bengtsson och Petter Pettersson, återfinns i mantalslängden från 1717 i Sandryd Tullaregård. En lustig sak är att Anders där anges ha blivit dragon och Petter soldat.

En förklaring får man i ett mål från hösttinget samma år (bild 2440, paragraf 9) där Anders Torkelsson vänder sig till rätten för att han anser att han inte från alla intressenter fått den ersättning som utlovades. Så uppenbarligen hade Bengt Håkansson blivit rekryterad till knekt.

Bland de svarande infann sig Anders Larsson och Olof Nilsson från Björketorp Oagården i Surteby. Eftersom denna gård inte ingick i någon av Sandryds rotar, indikerar detta att det rört sig om en rekrytering till ett manningsregemente.

För övrigt nämns i protokollet att Anders Bengtsson och Petter Pettersson inte närvarade eftersom de blivit uttagna till krigstjänst.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:493, bild 380 (1716).

Soldathustrun Anna Olofsdotter anklagad för att ha dolt löjtnant Törnbergs piga

Detta mål från vintertinget 1716 kan ses som en fortsättning på det tidigare målet med Karin Eriksdotter som rymt från sin husbonde löjtnanten Jöran Törnberg. Denna gång är det soldathustrun Anna Olofsdotter vid Skene torp som är misstänkt för att ha hjälpt Kerstin att gömma sig.

39. S:d Lieutenanten Ädel och Manhaftig Herr Jöran Törnberg efter laga stämbning tilltalade solldatehustrun Anna Olofzdotter i Skiähnetorp för det hon skall hafwa dölgt hyst och härbergerat des tienstepijga Karin Erickzdotter. Hustru Anna sade sig intet kunna råda före at pijgan kommit i des huus och icke der öfwer en timme skall hafwa warit. Herr Lieutenanten replicerade at när den igenom döden afgångne Profossen Israel Aspelöf med Nills Andersson i Skiähne kommit dijt at efterfråga pijgan, har swaranden dölgt henne på sin ugn. Hustrun Anna förklarade sig at pijgan Karin sprungit på ugnen medan hustru Anna warit uthe at låta up farstugudörren för karlarne som kommit efter henne, när Karin det blifwit warse, hafwandes wijdare icke dölgt henne utan de der henne straxt fasttagit. Nills Andersson i Skiähne intygade, at hustru Anna i förstone skall sagt at Karin intet war der inne. Swaranden yttrade sig at hon sagt at Karin icke warit i cammaren, när de war der at fråga efter henne, men ingalunda dölgt henne i stugan. Resolverades. Såsom det intet kan bewijsas at hustru Anna Olofzdotter mer än en timma haft Karin Erickzdotter i sitt huus, icke eller är fulla skiähl at hon dölgt henne hos sig, hwartill hustru Anna nekar; Altså kunde hon med ingen plickt för detta beläggas.

Man kan notera att ugnen hade ett tillräckligt stort utrymme för en person att gömma sig på.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:493, bild 450 (1716)

En friare som ångrade sig

Vid tvister om trolovningar och giftermål skulle stiftets domkapitel ge sitt utlåtande. Själva domen skulle dock utfärdas av världslig domstol.

I följande mål från vintertinget 1716 hade drängen Lars Andersson i Norrvilg Storegård inför vittnen friat till pigan Karin Svendsdotter och givit henne gåvor. Senare hade han dock ånkrat sig rätten hade hänvisat saken till domkapitlet i Göteborg. Denna utlät sig att, enligt kyrkolagen, var Lars förbjuden att gifta sig med någon annan innan en förlikning ingåtts mellan honom och Karin.

54. Samma dag comparerade för Rätten pijgan Karin Swensdotter från Fotskiähls torp kärande emot drängen Lars Andersson i Storegården Norrehwilg Fothskiähls sochn swarande hwilka upwijste Vener: Consist: i Giötheborg utfärdade resolution af d. 2 Novembr: sidstledne innehållandes huruledes

bem:te Lars ingådt et ordenteligit frijerij och trolåfning med bem:te pijga Karin uti hans morbroders Börge Bengtssons i Eedared, och hennes moder system och swågers närwaro och derpå åthskillige anseenlige gåfwor så i silfwer som andre saker tillstållt med mera bem:te resolution innehåller. Hwarföre Consistorium pröfwat skiäligt och med lag enligit det bör drängen Lars Andersson i Norrehwilg Storegården taga pijgan Karin Swensdotter i Fotskiähls torp till ächta och henne ej öfvergifwa hwilket der han skulle sig underdraga warder honom härmedelst i anledning af Kong. Kyrckolagens 16 Cap: 4 § förbudt at bygga echtenskap med någon annan in till des han sig med Karin förlijkt, så wijda hon då skulle willia låta sig försona. Tillföllie hwaraf Häradz Rätten sökte at förmå Lars Andersson till at taga Karin Swensdotter till echta efter sin lofwen, men han sade sig omöjeligen det kunna göra eftersom det skall wara hans moder och släckt så mycket emot. Parterne togo afträde till at härutinnan förlijkas och en stund derefter kommo åter för Rätten igen tillståendes i så måtto kommit öfwerens at Lars Andersson i et för alt skall betala till pijgan Karin Swensdotter 24 d:r 24 ./. smt till nästkommande Persmässo tijd för hwilket hans broder Swen Andersson i Norrehwilg sig god sagt, desutan skall Karin utan afkortning få behålla de gåfwor som hon af honom undfådt, och i handom hafwer, hwarmed bem:te Karin Swensdotter aldeles afstår sin echtenskapz fordran, som hon för detta hos Lars Andersson haft efterlåtandes honom at gifta sig med hwem som honom lyster, hwilket han ock henne tillbakas gör, men doch skulle Karin gärna åstunda, at Lars intet måtte taga till echta den pijgan i Halland som Lars skall hafwa frijat till, och warit orsaken till det han welat rygga sin echtenskap med Karin, hwilken parternes in för Rätten med hwar andra ingångne förlijkning här fattad och införd blef som under namn och häradz wanlige Signete wederbörligen atteras.

1686 års Kyrkolag, kapitel 16, stadgar följande:

§. 4. Then som utan skjälige orsaker, sin trolofvade Maka öfvergifver, skall förbudet wara, at bygga Ächtenskap med en annan, in til yhess han, eller hon, sig med then öfvergifvna hafver förlikt, och then samma försonat.

Med förlikningen får således Karin 24 daler och 24 öre av Lars plus att hon får behålla gåvorna. Det sägs att Karin därmed avsäger sig sin äktenskapsfordran och låter Lars gifta sig med vem han lyster.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:493, bild 590 (1716)

[Augmentshemman betalar skatt till rusthållare Petter Mjöberg](#)

Följande mål från sommaringet 1716 är intressant eftersom det ger ökad förståelse av förhållandet mellan ett rusthåll och dess augmentshemman. Här är det gymnasieinspektoren Petter Mjöberg som instämmer arvingarna till gården Hedegärde, Örby socken, och kräver av dem ersättning för en skattehöjning uppkommen i samband med att gården köptes till skatte.

För att förstå hur ett sådant krav kunde uppkomma måste man veta att Mjöberg var innehavare av rusthållet Horndal i Kinna socken och att Hedegärde var ett av dess augmentshemman (Furubäck i Kinna var det andra, se GMR 1708 Västgöta kavalleri, Älvsborgs kompani nr 35). Ett rusthåll var befriat från kronoskatt i utbyte mot rusttjänst. Om dock utgifterna för rusttjänsten översteg värdet av skattebefrielsen, skulle rusthållet tillgodogöra sig räntor från ett eller flera augmentshemman.

För ett krono- eller skattehemman som i indelningsverket omvandlades till augmentshemman innebar det att man i praktiken fick en rusthållare som uppördsman istället för kronan.

30. Samma dag Gymnasii Inspektoren Wäl:de Petter Miöberg efter laga stämbning kiärade till samte. afledne Anders Håkanssons i Heedegjärde arfwingar, angående förhöjning på skatten för Heedegjärde, sedan det åhr 1710 d. 26 Octobr. blef till skatte kiöpt, efter Kong. Cammarcollegii der å utfärdade skattebref af berörde dato, hwilken förhöjning endast härflyter utaf spannemåhlen som

skattemannen efter reglement bör betala, antingen in natura eller efter marckgången inläggandes kiäranden till bewijs så wäl Häradsskrifwarens Wäl:de Erich Nybergz uträkning för åhr 1714, hwarefter hela skatten för det åhret efter marckgångz förhöjningen sig belöper till 24 d:r 2 ./. 17 1/15 pg:r smt, bestijgandes sig förhöjningz summan för alla åhren från och med 1710 till och med 1715 inclusive 16 d:r 25 ./. som tillkommer arfwingarne at betala proportionaliter efter som de ärft hafwa, fordrandes derhos i rättgångz expenser 3 d:r 20 ./. smt, hwaremot arfwingarne intet hade något emot at inwända än at dem förekommer underligit hwarföre icke inspectoren efter handen och hwart åhr för sig fordrat och utsökt denna förhöjning medan Anders Håkansson lefde, som wäl haft råd fulla skatten at betala, hemställandes i det öfrige till Rättens ompröfwande den sakz beskaffenheet. Inspectoren replicerade och bewijste med Häradsskrifwaren Nybergz attest af d. 4 Januarii sidst., att kiäranden wäl anhållit om uträkning för 2:ne åhr sedan, men Häradsskrifwaren för andre mellankombne hinder den samma icke kunnat förfärdiga, hwarföre är härmed kommit at beroo endast på uträkningens drögzmåhl.

Resolutio

Tingz Rätten pröfwar skiähligt i anledning af Kong. Majj:ts Allernådigste reglemente det böra afledne Anders Håkansson's i Heedegiärde arfwingar, proportionaliteter som de ärft hafwa ärlägga och betala till Gymnasii Inspectoren Wäl:de Petter Miöberg differencen för skatten af skatte augments hemmanet Heedegiärde, sedan det blef till skatte inlöst, som belöper efter marckgången uppå spannemåhlen ifrån och med åhr 1710 till och med 1715 inclusive 16 d:r 25 ./. smt med 1 d:r smt expenser.

Tyvärr vet jag inte huruvida denna årliga skattehöjning om 16 daler och 25 öre berodde på att Hedegärde omvandlats från krono till skatte eller om det var en allmän höjning.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:493, bild 1300 (1716)

Pastor Bengt Falkenholm anklagar sin dräng för svordomar

Att bruka svordomar var förbjudet och kunde straffas hårt, vilket visas av följande mål från sommaringet 1716. Jag vet inte exakt vad nämnda förordning stadgar, men har i litteraturen stött på 1687 års stadga om eder och sabbatsbrott. Bestämmelser i denna stadga verkar ha tagit hänsyn till om svordomarna var engångsföreteelser eller om de fortsatt efter förmaningar.

I detta fall har drängen Pär Öjersson fortsatt sitt svärjande även efter upprepade förmaningar från prästen Falkenholm och han döms därför till böter om 25 daler, ett nog så hårt straff. Eftersom man bedömer att Pär inte kan betala böterna får han istället sitta två söndagar i stocken och undergå uppenbar kyrkoplikt.

50. S:d Kyrkioherden Ehrewyrdige Herr Magister Bengt Falkenholm anklagade för Rätten sin tjänstedräng Pär Öjersson, för det han af en elak wahne skall fara fort, at föröfwa swordomb och eder, fast skiönt Herr Kyrkioherden nu uti halft annat åhr skall förmant honom at taga sig till wahra för sådan synd efter sochneskomakarens Anders Hanssons, drängen Nills Jönssons och Joseph Joenssons i Öhrby Boosgård intygande, men som inga förmaningar kunnat hielpa, så begärer Kyrkioherden at han må derföre lag. blifwa ansedd. Och som Pär Öjersson denna sin föreelse in för Rätten tillstod och ångrade, utlofwandes härefter wärke. bättring om sig låta förspöria, så blef han i förmågo af Kong. förordningen d. A:o 1687 5 § om Eder och swordomb sakfällt som han intet mäcktat 25 d:r smt betala, at sittaa 2:ne söndagar i stocken, och böta desutan 10 mark smt eller giöra så många dagzwärken till kyrkans behof som deremot kan swara, och stånd eder till med uppenbara skrift.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:493, bild 1490 (1716)

Olof Svensson i Almhult avgår som häradsdomare efter lång tjänst

Vid sommartinget 1716 begärde häradsdomaren Olof Svensson i Almhult, Seglora socken, att på grund av sin höga ålder få frånträda sin tjänst. Han hade då tjänstgjort i nämnden i 56 år. Man kan föreställa sig den erfarenhet, visdom och människokännedom denne man måste ha fått efter att under alla år ha fått betrakta, rannsaka och bedöma människor som stått inför rätten.

57. S:d upsteg för Rätten Häradz dommaren, Ehrlig och Wälförståndig Olof Swensson i Allmhult och gaf tillkänna huruledes han för sin höga ållderdomb skull, som han nu uppå sitt 83:die ålders åhr skall wara, intet längre förmår at wara Rättens ledamot och bjsittare, utan anhöllt at Häradz Rätten honom derifrån täcktes dimittera och afsked gifwa, samt der hos meddela et sanfärdigt witnessbörd om des förhållande så länge han uti 56 åhr sitt nämbedemanna och domare embete här wed Rätten förestådt; Alltså och emedan Häradz Rätten intet kunde förwägra honom Olof Swensson det begiärte afskied för sin höga ållderdomb skull, så blef honom och om sitt förhållande i lijka måtto witnessbörd lembnat, det han hela den långliga tijden, som han warit Rättens ledamot och bjsittare, alltid om sig all trooheet, råtrådighet och fljigtighet låtit förspöria, och således intet annat witterligit är än at han med all beskedelighet, samma sitt nämbedemanna embete förestådt och alltid gådt sine förmän med all wördnad och lydno tillhanda, som en åhrlig och rättskaffens nämbedeman wäl ägnat och bordt, så at Tingz Rätten och des förmän alltid utaf honom et gådt nöije haft, hwarföre och honom detta till behörigt attestatum under namn och härads wanlige signete lembnat warder.

Vid samma ting utsågs Per Andersson i Almhult till ny ledamot av nämnden. Han fick svära en ed och därefter inta sitt säte.

Häradsdomare var en hederstitel för den främste ledamoten av häradsnämnden och den som förde dess talan gentemot häradshövdingen. Häradshövdingen var rättens ordförande och domare och skulle vara juristutbildad. Nämnden bestod av tolv ledamöter och det krävdes att minst sju var närvarande för att dom skulle kunna avkunnas. Vid dom krävdes det en enig nämnd för att gå emot häradshövdingen.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:493, bild 1550 (1716)

Johan Jernskiöld förorättar landsfiskalen Anders Lundstedt

Då ting hölls och mycket folk samlades i Skene förekom säkert en hel del bråk och tvistigheter på tingsplatsen och i gästgivargården. Vid sommartinget 1716 hade Johan Jernskiöld förorättat landsfiskalen Anders Lundstedt och kallat honom hundsvott och bälghund. Den förre ber om ursäkt men döms att plikta 6 mark.

65. S:d Landz Fiscalen Wäl:de Anders Lundstedt beswärade sig öfwer Wälborne Herr Johan Jernskiöld, för det han honom här på Tingzplatzen, och neder i gästgifwaregården skall med oanständige skiällsord af hundsvott och bälghunder hafwa oförrättat samt toucherat honom i des embete, at han det icke rätte. skall förestå, begiärande at sådant som är skedt under påstående Ting, rättwjseligen beijfras måtte, och Fiscalen efter hans Kong. Maj:ttz allernådigste utgångne förordningar tagas i beskydd och förswar. Och som swaranden härtill i förstone nekade så producerades till witness Erich Andersson i Skiähne och Pär Andersson i Ödh Kinnarumma sochn, hwilka utan något jäf berättade sig intet mera hört, än at Herr Jernskiöld kallat Fiscalen hundsvott, men Erich Andersson des utom at Herr Jernskiöld skall sagt, det Fiscalen intet förstår sin tjänst rätt, hwilket senare Pär Andersson intet skall hafwa åhört, hwartill doch swaranden omsijder intet neka kunde. Resolverades at Wälborne Herr Johan Jernskiöld för denna sin oanständige utlåtelse och oqwäde om Fiscalen Lundstedt plicktar 6 mark smt hwarmed han honom här inför Tingz Rätten frijwilligen bad om förlåtelse och sin deprecation [avbön] gjorde.

Majoren Johan Jernskiöld (1648-1719) innehade vid tiden säterierna Ingsered i Sätla socken och Smedstorp i Björketorps socken och han förekommer ofta i domböckerna. Man kan läsa en hel del om honom i Åke Johansons bok Smedstorp en herrgård med anor.

Hundsvott = hundfitta, bälghund = storätare, lymmel

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:493, bild 1580 (1716)

Öjer Andersson, hugger timmer olovligen

Ungefär samtida med Per Larsson fanns Öjer Andersson (min ff mm mf mm f) på Mölnebacka Lillgård. Han levde mellan 1681 och 1720 och var gift med Börta Eriksdotter. På gårdens ägor finns idag en ståtlig kvarn som väl var i funktion en bit in på 1900-talet. Att det fanns en kvarn redan vid början av 1700-talet, framgår av ett protokoll från sommaringet 1716. I den kortfattade paragrafen står det:

Öijer i Mölnebacka kunde icke neka sig hafwa huggit 6 st timber ståckar på allmanningen till en qwarn dambz upbyggande, hwilken aldeles warit bortfluten. Hwarwed intygade Cronones befallningzman att om han icke reparerat denne damb hade hela sochnen kommit att lijda i brist af mäld, icke desto mindre som ingen wederbörl. utsyning föregått, så plicktar Öijer derföre 6 mr. silf [mark silvermynt].

Ekskog har sedan medeltiden och långt fram i tiden haft stor betydelse för kronan, speciellt eftersom ekar använts vid skeppsbyggen. Ekar har därför betraktats som kronans egendom. Magnus Erikssons landslag från 1300-talet stadgar t.ex. att olovlig avverkning av ek kan straffas med böter. Under Gustav Vasa och på 1600-talet skärptes reglerna och gällde inte bara ekar på allmänningar utan också gårdars ägor.

Under 1600-talet importerades det mesta av flottans behov av ekvirke, men i början av 1700-talet minskade importmöjligheterna p.g.a. krigen, vilket ledde till att kronan intensifierade sin övervakning av ekbestånden. Restriktionerna avvecklades sedan successivt under 1800-talet.

Hos allmogen har det under hela perioden funnits behov av ekvirke, till husbygge och till kvarnar. För avverkning har det då krävts tillstånd från den lokale kronofogden (kronans befallningsman), då utsyning av lämpligt träd också skulle ske.

Det refererade protokollet ger en bild av att kvarnanläggningen vid Mölnebacka nog kunde skadas då vårfloden for fram i Surtan, men också att rätten var medveten om kvarnens betydelse för socknen.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:493 (1716).

Humlesäck försvunnen från Hjorttorps by

Nedanstående mål från hösttinget 1716 upptar en händelse där några smålandsbönder övernattat i Hjorttorps by i Hajom och där blivit bestulna på en säck humle. Den före detta ryttaren Måns Trana, boendes i Övergårdens knekttorp, var misstänkt för stölden. Denne nekade dock och inga bevis fanns, varför han frikändes.

8. Samma dag Ländzman Wäl. Bengt Torén angaf för Rätten huruledes sidstledne wintres uti Hiortorz by en humblesäck kommit uhr wägen för några Smålandz bönder, som dersammastädes tagit huus öfwer natten, hwilkas namn eller hemwister han icke skall hafwa någon kundskap om, men sedan bem:te smålandz bönder uti snöen funnit spår ifrån Hiortorp uppå leden, som går till Hiortorp Öfregårdz knekttetorp, så hafwa de funnit samma säck igen, som warit kastad af tiufwen öfwer en giärdesgård, neder i en dahl på andra sijdan åckergärdet, och som gamla förlofwade

ryttaren Måns Trana, som bor i Hiortorp knecktetorp, warit öfwer natten samma gång i Hiortorp och lijtet om morgonen gådt afsjides ifrån byen, men lijkwäl straxt tillbaka kommit, så hafwa Smålandz bönderne som tyckt at fählerne warit lijka efter Tranas skoor, honom fullt och fast sådant tillagt, men icke desto mindre rest sine färde, och lembnat saken opåtalt, hwarföre ländzman icke kunnat undgå sådant å embetets wagnar wederbörligen at andraga. Häröfwer blef confronterat bem:te Måns Trana som högeligen nekade, at hwarken sielf hafwa borttagit denn humblesäck icke eller skall weta på hwad sätt hon uhr wägen kommit. Och som inga åsyna witnen, ej eller andra skiähl och omständigheter uti denna saken war at tillgå, så resolverades at Måns Trana så wijda härutinnan befrijas som om inga bättre skiähl emot honom framdeles kunna produceras.

Det framgår inte huruvida säcken, då den återfanns, var tom eller inte. Den dal, ”på andra sidan åkergärdet”, bör väl vara dalen där Iglabäcken rinner, i närheten av den gamla kvarnruinen.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:493 bild 2430 (1716).

Sven Björnsson i Långared ska gifta om sig

Min ana [Sven Börjessons](#) i Långared, Hyssna, hustru Ingeborg Andersdotter avled 27/11 1715 och lämnade efter sig fem omyndiga barn. I följande mål från hösttinget 1716 framgår det att Sven nu har en fästekvinna som han vill gifta sig med. Här utlovar han inför rätten ett arv efter modern om 40 daler.

37. S:d insinuerades en skrifte. förening och afhandling dat: d. 29 Septembr. sidst:ne emellan Swen Björnsson i Långared som söker at ingå uti annat gifte med sin fästeqwinna Börta Börgesdotter, och hans 5 omyndige barn med des förra hustru Ingeborg Andersdotter, på hwilkas wagnar äro förmyndarne Bengt Hansson i Fri Jared, Pär Börgesson ibidem och Anders Olofsson i Wijk, hwarmedelst bem:te Swen Börgesson utlofwar i barne möderne 40 d:r smt, och derhos som en god fader oafkortat uppå deras möderne, dem efter råd och ämbne at skiöta och upfostra, som till wederbörandes säkerheet lag. inprotocollerat blef.

Man fick inte gifta om sig förrän ett år gått efter makans eller makens död. Eftersom det var svårt för en efterlevande att själv sköta en gård, var det vanligt att man gifte om sig kort efter denna tidsgräns.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:493 bild 2550 (1716).

Soldaten Hans Sahlbergs rotebonde har övertagit ett ödehemman

Kriget, som medförde höga skatter och att manfolk skickades ut i fält, ledde till att många gårdar inte kunde brukas och blev öde. I följande mål från hösttinget 1716 visar det sig att Per Bengtsson övertagit hemmanet Harpebol i Örby, som sedan några år legat öde. Dessutom hade gårdens knekktorp även det legat öde. Soldaten Hans Sahlberg, som kanske varit utkommenderad och nu återkommit, klagar över att han Per inte fått utlovade 2 skäppor korn.

42. S:d soldaten för Fritzla rote Hans Sahlberg efter laga stämbning fordrade af bonden Pär Bengtsson i Harpebohl [Örby socken] 2 skeppor korn, som han honom skall lofwadt för det hans torp legat öde förledit åhr, hwartill bem:te Pär swarade at det skall så mycket mindre honom tillkomma at betala samma 2 skeppor korn, som at han i förledit åhrs sommar emottagit ett ödes hemman, bem:te Harpebohl 1/8 del som står i knecktehåld för halft hwarutaf han intet mer skall åtniutit än allenast höstat in gräset, hwarföre som han ingenting fådt skiära så skall han icke eller kunna gifwa någon säd utaf torpet, utan må soldaten sielf det samma bruka, särdeles som han åtniuter i löhn 13 d:r smt åhr., hwilket är långt öfwer den ordinarie löhn, som knecktecontractet föreskrifwer.

Resolutio

Detta bör wijd afräkningsmötet, eller hos höga Herr Executoren afhielpas efter som Tingz Rätten kan sig här med intet befatta.

Vad jag förstått var avräkningsmöten tillfällen då rotebönder, soldater och representanter för regementet träffades för att reglera förhållanden mellan soldaterna och deras rotar. Det verkar som att tingsrätten inte befattade sig med sådant, åtminstone när det gällde ekonomiska frågor.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:493 bild 2570 (1716).

Klockaren Anders Andersson inforrar 10 års klockarrättigheter

Vid hösttinget 1716 inforrade klockaren Anders Andersson i Öxnevalla klockarrättigheter av Åke Svensson.

95. S:d Kläckaren Anders Andersson i Öxnewalla efter laga stämbning fordrade af Åke Swensson i Kärra 10 åhrs resterande kläckarerättigheet, som sig belöper till 28 öre smt, samt 4 öre smt kyrkogång med expenser. Swaranden wille säija det wara betalt, men gitte icke sådant fulltyga, hwarföre pålades Åke at betala inalles till Anders Andersson i Kyrckobyen 1 d:r smt med 24 öre smt expenser.

En klockares huvuduppgift var att sköta klockringningen, men han skulle också i övrigt fungera som en medhjälpare till prästen och medverka vid bröllop, dop etc. Dessutom skulle han leda kyrkosången. En annan uppgift som kunde anförtros honom, eftersom han skulle vara boklärd, var att undervisa socknens barn i läsning. Klockaren kunde avlönas på olika sätt - via en ersättning vid förrättningar och genom att han fick ett boställe. Fallet Öxnevalla indikerar att varje gård (eller person) betalade en mindre årlig ersättning.

Med kyrkogång avser man nog det samma som kyrktagning, dvs den ceremoni vid vilken en moder sex veckor efter förlossningen återupptogs i församlingen.

Enligt mantalslängd 1715 bodde Anders Andersson på gården Kyrkebacka. Kärra bör avse gården Kärragärde.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:493 bild 3040 (1716).

Paul Kindberg anklagad för förolämpning

På hösttinget i Skene 1716 blev Paul instämd av länsman Bengt Toreen för att ha kallat honom hora och skälm. Tydligt hade Toreen, vid tillfället, skickat en medarbetare för att efterspana en av Pauls drängar varvid yttrandet gjorts. Paul nekade dock och begärde att länsman skulle lägga fram bevis. Länsman replikerade att han hela veckan haft vittnen tillgängliga, men att dessa nu gått hem, eftersom Paul först nu infunnit sig i rätten. *Hr. Capitain Liutenanten sade, som och ländzman tillstå måste att han haft laga förfall och varit borta till Hr. Öfwersten Löwenstern att förswara en karl till sin ryttare för Dragered rusthålld; hwarföre han icke förr än nu hindt till att inställa sig wijd rätten...* Han tillade att den som skvallrat om förolämpningen bör ha varit hans avundsman och angivare (eller *delator* som det står i protokollet).

Ärendet uppskötts till dess Toreen kunde bevisa sin talan. Jag har inte hittat någon uppföljning i domböckerna, så det kan vara så att man lät saken bero.

Som framgått av 1 ovan, så hade ryttaren Håkan Persson dött i Norge i juli 1716, under det som brukar kallas Karl XII:s norska fälttåg 1716. Pauls ärende till överste Löwenstern bör väl då ha rört en ersättare till den avlidne.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:493, bild 3270 (1716).

1717

Pigan Anna instämmer länsman

Vid vintertinget 1717 instämde pigan Anna Jönsdotter länsman Mårten Hagergren och ville veta vilka som utspritt ett rykte om att hon skulle varit havande.

57. S:d Pigan Anna Jönsdotter til tjenst i Stora Kulla Torstorp sochn beswärade sig öfwer Ländzman Wäl. Mårten Hagergren för det at han skall hafwa skickat till henne 2:ne karlar och 2:ne hustrur at undersöka om det rychte som i sochnen om henne skall wara utspridt at hon skulle wara hafwande och som hon skall weta sig derföre aldeles frij wara så påstår hon at Ländzman må utsäija hwem som för honom sådant tahl på henne uthbrackt; hwartill Länsman swarade at som han hördt ryckte derom i sochnen så har han intet kunnat med mindre utan å embetes wägnar derom låta uthfårska, och igenom 2:ne karlars och 2:ne hustrurs besiktning låta förnimma antingen sådant woro sant eller ej, förmenandes derutinnan icke hafwa försedt sig efter som ofta plägar hända, at när man på färsk giärning intet får uthleta rätta sanningen, så plägar onda påföljder sig ofta deraf tilldraga, men som det skall wara befunnit at denna piga Anna är wärke. [verkligen] frij för det uthkomna tahlet så är han giärna förnögd at hon må niuta sin oskuld till godo. Och som Ländzman intet har bekommit stämningen förr än d. 31 sidstledne Januarij så har han inte haft råderum at låta instämma dem som detta rychte skola för honom angifwit utan om Anna än wijdare wil weta sagesmännen så påstår han få dilation [uppskov] till nästa Ting till hwilken dilation Härads Rätten och fant skiäligt at samtycka.

Det var ju straffbart att ha blivit havande utanför äktenskapet, så att bli utsatt för ett sådant rykte var allvarligt. Det måste också ha känts kränkande för Anna att ha blivit "besiktigad" av dessa personer. En anledning till att Anna går till tinget med denna sak kan vara att hon därmed vill få en officiell bekräftelse på sin oskuld, vilket hon ju här får. Länsmannen hävdar att han handlat så som hans ämbete krävt, vilket säkert är riktigt. Att sprida ut falska rykten kan dock ha varit straffbart och rätten skulle kanske ha kunnat hänvisa till något liknande dessa två paragrafer i 1734 års lag, missgärningsbalkens kapitel 60.

Gifwer man någon an in för Rätten, eller Konungens Befalningshafwande, för then sak, som går å lif eller ära hans, och wil honom thertil binda, men gitter thet ej, och pröfwat, at han thet falskelige och af argt upsåt giordt; stånde samma straff, som then angifne bordt undergå, om han brotslug warit. Bär någon falskt witne i thy måhl; ware lag samma.

Nu hafwer han thet ej af arghet giordt; böte tiugu daler, eller mera, efter omständigheterna, och afbedje sitt brott offentlig in för Rätten; gälde och allan skada.

Jag har, utan resultat, sökt efter en fortsättning på detta mål i sommaringets protokoll.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:525, bild 930 (1717).

Bönder instämnda för försummad kronoskjuts

Vid vintertinget 1717 var ett antal Seglorabönder instämnda för att ha försummat kronoskjuts och leverans av fourage, dvs hö, till Ramslätts gästgivaregård.

85. Efterföljande äro af Länsman Wäl. Mårten Hagengreen till detta Ting instämbde för det de försummat cronoskiutz d. 7 Januarij sidstledne äfwenwäl eftersatt at lefwerera fourage giärd i Ramslätt till Dragounerne hwilka intet förr uthgått at skiutza innan cronobetienterne dem uhr gårdarna måst drifwa; Hwarföre efter egit tilstående komma de at plichta hwardera sine 3 mark smt för tredska, nem. Tompten Börje plichtar 3 mark, Hessered Bengt 3 mark, Bönåhsa Lars 3 mark, Näs Yttergården Swen 3 mark, Giäddered Stenar dito 3 mark, Skrapered Anders 3 mark, Ibidem Swen Bengtsson 3 mark, Ibidem Swen Olufsson 3 mark, Biörckhult Pär 3 mark, Ibidem Olufs 3 mark,

Alfward Pär 3 mark, Bua Anders Andersson 3 mark, Flatan Gabriel 3 mark, Lundsberg Öfwergården Håkan 3 mark, Ibidem Lars 3 mark, Nedergården ibidem Arfwed 3 mark, Ibidem Bengt 3 mark, Uptröst Olufs 3 mark, Koerhult Olufs 3 mark, Hesteråhs Erich 3 mark, Skrimhult Anders dito 3 mark, Ibidem Giötar 3 mark.

I saköreslängden, som var en sammanställning av tingets utdömda böter, framgår det att böterna betalades i sk treskifte, dvs att de 3 marken fördelades lika mellan kronan, häradet och målsägaren. För ett antal bönder gick istället kronans tredjedel till "frälset". Min hypotes var att dessa var frälsebönder och att de därför behandlades annorlunda. Jag har gjort en del efterforskningar i jordeböcker, men resultatet var oklart. Det fanns gårdar som uppenbarligen var kronohemman, men som ändå betalade till "frälset". Å andra sidan fanns också gårdar som nog var frälsehemman, men som inte betalade böter till "frälset".

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:525, bild 1210 (1717).

Soldaten Per Persson i Hässlehult överfallit gärdekarlar

Under krigstider var det vanligt att soldatmarscher passerade genom Mark. I sådana fall kunde traktens bönder bli betungade med extra utlagor. I målet från vintertinget 1717 hade Per Persson i Hässlehult blivit instämd för att ha misshandlat två gärdekarlar som hade till uppgift att samla in hö till ett passerande följe dragoner.

93. S:d hade Länsman Wäl. Mårten Hagengreen till detta Ting låtit instämma soldaten Pähr Pährsson i Hässlehult för det han öfverfallit gärdekarlarne Oluf och Gunne i Borghullt med hugg och slag då de foro omkring i sochnen och skulle uthdrifa fourage giärden till Dragone marchen d. 7 Januarij sidstledne. Soldaten intet tillstädes, därför bör han igenom cronobetienterne till nästa Ting inställas at för sitt brott lag. swara som dem tillsagd blef.

Av mantalslängden för 1717 kan man läsa att Per Persson och drängen i Hässlehult Övergård bägge blivit uttagna till soldater. Att en bonde togs ut till soldat sågs nog som en sista utväg om man inte hittade någon annan. Man ville i det längsta undvika att en gårds bruk äventyrades.

I samma mantalslängd framgår det att Olof och Gunne var bönder på Borghult Nedergård.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:525, bild 1280 (1717).

Twist om sockenknekt i Tostared

Ett mål vid sommartinget 1717 belyser hur allmogen under det pågående kriget mot Ryssland och Danmark pressades att skaka fram nya soldater. Det s.k. ständiga knektehållet innebar att varje rote, bestående av två till tre gårdar, gemensamt skulle rekrytera och underhålla en knekt. Detta var säkert, även i fredstid, ett betungande åliggande. I krig ökade naturligtvis bördan i och med att förlorade soldater skulle ersättas. Bönderna hade nog gjort sitt bästa för att egna söner inte skulle skickas ut i krigstjänst, men allt efter som kriget drog ut på tiden blev detta svårare att undvika. Kraven från kronan ökade och man inrättade s.k. tremänningsregementen, vilket innebar att tre rotar, förutom sina ordinarie knektar, gemensamt skulle rekrytera och ansvara för en ytterligare knekt.

Vid nämnda sommarting hade samtliga sockenmän i Tostared instämt Per Persson i Sjögarde och hans hustru Anna för det att de hade undanhållit tre söner vid knektutskrivningar. Dessutom hade de anklagat Anna för att ha sagt att sönerna hellre kunde tjäna kungen av Danmark än kungen av Sverige. Under förhandlingen ändra de dock denna utsaga till att Anna enbart sagt att de skulle ge sig ut till sjöss i Danmark.

Hustru Anna kunde p.g.a. sjukdom inte närvara vid rätten, men Per förnekade helt att Anna skulle ha sagt att sönerna helst ville tjäna kungen av Danmark. I stället hade hon sagt att sönerna skulle tjäna på ett kaparskepp hos kommandör Gathenhielm, vilket en annan son redan gjort.

Rätten beslöt att låta kronobetjäningen rannsaka och förhöra Anna och "de andra vederbörande".

Lars Gathenhielm i Onsala, Lasse i Gatan, var en redare som under kriget genom fullmakt från Karl XII bedrev kaperiverksamhet med bas i Göteborg. Efter att Lars dött 1718, 28 år gammal, drevs kaperiverksamheten vidare av hans hustru Ingela Hammar.

Jag har inte hittat någon fortsättning på målet i senare protokoll, så kanske kom sönerna undan genom att ansluta sig till Gathenhielm.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:525, bild 1930 (1717).

Dorothea Hindriksdotter och dottern Beata utövat signeri och trolldom

I följande mål från ett extraordinarie ting den 17 juli 1717 var en familj, soldaten Jon Larsson Wång med hustrun Dorotea Hindricksdotter och dottern Beata, instämd för att ha stulit pengar från mjölnaren vid Gränna kvarn i Örby, Per Månsson. Länsmannen Hagergren anklagade dem också för att de "umgåtts med signeri och djävulska laster, varigenom de bedraga och förföra den gemena allmogen till att giva dem gåvor och skänker...". Målet inleddes så här:

Samma dag Cronones Ländsman Wäl. Mårten Hagergren stälte för Rätten efterföljande personer, hwilka han låtit fasttaga och i häradetz fängelese förwara förlofwade corporalen af Skaraborgz lähns Infanteri Regemente Joen Larsson Wång hwilken upwijste hans Kong. Maj:ts Glorwyrdigt i åminnelse Sal. Konung Carl den XI:tes allernådigste dimissions pass dat. Högentorp d. 14 Augusti 1691, berättandes sig bem:te Wång wara född i Stockholm 68 åhr gammal med hans hustru Dorothea Hindricksdotter, hwilken bekiände sig wara född uti staden Christiania i Norrige des fader skall warit en kopparslagare som skall blifwit död i hennes omyndige åhr, föregifwandes hon sig wara ungefär 50 åhr gammal och för 20 åhr sedan i Christiania blifwit gift med des man Wång som skall rest i Norrige och kiöpslagat tobak, hafwandes med sig deras dotter om 13 åhrs ålder, Beata Joensdotter, hwilka 3:ne personer tilltalades för begången stöld uti Gränna qwarn, Öhrby sochn af reda penningar 8 Rd:r Courant ifrån miöhlaren dersammastädes Pär Månsson hwilka penningar denna miöhlare påstår blifwit tagne uhr hans kista af flickan Beata Joensdotter, medan Pär Månsson sielf warit inne i stugun men skall blifwit så förblindat at han intet kunnat see, skolandes desse personer i lijka måtto umgåtz med signeri och slijka diefwulska laster, hwarigenom de bedraga och förföra dhen gemena allmogen till at gifwa dhem gåfwor och skiänker, uthlofwandes deremot dhem lycka och framgång, men hwilken som ej dem något will gifwa med olycka och plågor, hwarföre länsman begiärade at dhe efter laga ransakning måge för theras brott omgiälla hwad lag föremår, till hwilket angifwande Joen Wång med des hustru Dorotea och dottren Beata aldeles nekade och påstod sig wara frija så wäl ifrån det ena som det andra, berättandes sig uppå Rättens tillfrågan intet hafwa något särdeles hemwist utan fara omkring som fattigt folck och ibland hafwa en lijten handel af smått kram för sig, som Wången och skall bruka at byta och sällia hästar, samt betiäna folck at wallacka deras hästar elliest skola dhe mäst haft sitt tillhåld i Småland, Sönerbo härad, Torpa sochn och der wistatz efter hans utsago i Balckarne, men efter hennes i Siögården, hwaräst dhe ömsom skola warit, upwijsandes Capellanens i bem:te Torpa sochn Hindrick Helmeri pass. dat. d. 12 Januarii 1715 hwarutinnan han betygar at ofwanbem:te corporal Joen Larsson med des hustru Dorotea skola något wistatz der i församlingen och sig ärbart redeligen och wäl förhållit samt derhos wijst sine redelige pass ifrån dhen orten han warit hafwer, men som det skall fallit honom för swårt at länge continuera på dhen ort i desse swåra tijder, utan Wång wijdare tänckt söka sin fortun och andra landsorter besöka, så har Capellanen

Helmerus recommenderat honom med des hustru och barn at få fritt och obehindrat passera efter han sig redeligen allestädes skall förhållit som des testimonium skall uthwisa, doch hade dese personer inga andra besked och pass om sitt förhållande at upwisa...

Av beskrivningen skulle man nog säga att familjen tillhörde resandefolket, eller tattarna som de förr kallades, även om det är problematiskt att göra sådana kategoriseringar. Typiskt för dessa var väl att de sålde kramvaror, handlade med hästar och kastrerade sådana. I protokollet redovisas innehållet i de säckar man medfört på sina två hästar. Förutom klädespersedlar märks bla 14 ½ alnar lärft, ett dussin tennknappar, en söndrig kompass, åtskilliga påsar mercurium (kvicksilver), olesten, bröstkakor, violrot, stenkål, dyfvelsträck, lagerbär samt en hel hop "trinna" stenar. Kvicksilvret uppgav man vara köpt på apotek och användes mot flugor, ohyra och möss.

Vid rättegången närvarade en man, Gunnar Hälgeson i Elmhult, Holsljunga socken, som de tidigare besökt som familjen besökt tre veckor innan de kom till Örby. Av hans vittnesmål får man reda på vad som hänt vid det besöket. Dorotea hade

begynt tala med honom om hwad lycka han hafwer med sine creatur och annat samt huru honom går i hand, hafwandes hon berättat sig kunna see på husen, at honom varit olycka tilskyndat, då bem:te Gunnar skall utlåtit sig, för henne, at han aldrig lycka med kalfwar kunnat hafwa, utan at de immerfort [alltjämt] för honom blifwit döda, hwartill hustru Dorothea skall sagt, at en elak menniskia hade sådant uppå honom giordt, hwilket han skulle kunna skaffa boot före, och giöra så mycket at samma elaka menniskia som hade förorsakat honom detta onda skulle samma dagen komma till honom och begiära förlijkas om samma sak, och till et teckn, så skulle dhen samma komma till honom, och begiära låhna 3:ne ting, 1 säck, löppe och et annat ting som han icke kan minnas, men om Gunne lät honom ingen ting derutaf få så skulle det onda komma tillbakas igen på honom, som det giordt hade, hwarföre Gunne wäntat hela dagen, men ingen fått see komma, des utan hade hustru Dorothea försäkrat at Gunne hädanefter skulle få god lycka och framgång, både med boskap och kalfwar, hwarmed hon gifwit honom en lijten steen, stor som en half tand och bedt honom stöta den samma uti sallt och gifwa des creatur in, så skulle dhe sedan trifwas och kalfwarnas intet döo för honom. I lijka måtto har hustru Dorothea tagit en hans höna och lagdt i sitt knä, strukit på des rygg, samt wrijdit hennes hals så at hönan sedan blifwit död, som hon med sig ifrån honom borttagit säjandes at så skulle den menniskian blifwa fatter, som giordt honom olycka till kalfwar och fää, som den hönan, hafwandes Gunne Hälgeson sedan intet kunnat slippa hustru Dorothea förrän som han måst gifwa henne för sitt besfwär wedergiällning och då han framtagit et stycke läroft om 17 alnar och welat henne något deraf till dehla, så har hon intet släpt samma läroft före än som hon feck behålla hela stycket och dertill med fått utaf honom 2 fembörs stycken, hwarpå hon rest sin färde...

Dorotea erkände här att hon tagit emot lärften, hönan och de bägge femöringarna med Gunnar goda tillåtelse. Rätten frågade henne hur hon kunnat ta emot en sådan ansenlig vedergällning för "nästan ingenting" och hur hon kunnat lova lycka till kalvar som ännu inte var födda. Hon svarade att hon bara använt de medikamenter som hon köpt på apoteket och att hon inte kunde lastas för att Gunnar trott på några underverk. Gunnar sade att Dorotea hade varit så listig och beklagar att han av enfaldighet och skrämsel låtit sig förledas.

Vid den följande rannsakingen av Per Månsson och flickan Beata får man reda på mer vad som hänt när det försvunnit pengar ur Pers kista.

Beata hade tagit ett mynttecken (nödmynt) ur en pung och läst tyst över det, ritat på det med en knivsudd, och sedan lagt tillbaka det. Därvid hade hon sagt att Per skulle låta det ligga i kistan i tre veckor och inte titta på det eller öppna kistan. Om han gjorde så skulle han, som hade ont i sina ben, bli frisk och dessutom rik.

Per hade tidigare hävdat att Beata stulit pengar ur kistan. Rätten undrade därvidlag hur en liten flicka kunde ta pengar ur kistan då han själv befann sig i rummet, suttit på en bänk och haft kistan framför ögonen. Han tvingades då erkänna att han själv gett flickan pengar som en ersättning för det hon gjort.

Kerstin Trulsdotter, som befann sig på gården, hade uppmanat Per att ta tillbaks pengarna och att hon skulle rida till länsman och hävda att dessa blivit stulna. Hon hade utlåtit sig att om länsman och häradsfogden fick höra att Beata fått pengarna för signeri, så skulle Per fara illa. Per, som ångrat sig, hade därvid fört Dorotea och Beata till länsman.

Målet slutar med att rätten konstaterar att de (Dorotea och dottern, fadern hade inte varit närvarande) är angivna att bruka ”signeri och föredömliga konster till att bedraga de enfaldige och gemene man”. Per Månsson hade blivit förledd att ge Beata 10 caroliner specie eller 7 d:r 26 ./smt. Vidare sägs det:

och emedan Dorothea Hindricksdotter förfört enfaldigt folck till wahntrou ifrån den allsmächtige guden, att sättia sin förtröstan på andre wijdskepelige konster, så ärkiännes så wäl hon som miöhlaren Pär Månsson, hwilken slijkt signande och föredömmeligit wäsende sökt och sig tilltrodt, fast han det sedan ångrat, i följe af Kong. Maj:ts förordning om eder och swordomb d. A:o 1687 lijmätigt den 5 och 9 § §, hwardera at sittia 2 söndagar i ståcken och böta desutan 10 mark smt eller giöra så många dagzwärcken till kyrkians behof som deremot swarar och stånd edertill med uppenbara skrift, desutan bör hustru Dorothea gifwa Päder Månsson tillbakas de 7 d:r 26 ./smt som hon tilstådt sig af des dotter annammat hafwa och Pär Månsson uppå bedrägeligit sätt afhände blifwit, men flickan Beata Joensdotter om sina 13 åhrs ålder, som således befinnes wara mycket ung och ännu icke fylt sine myndige åhr bör i anseende dertill af 2:ne hustruer på tienligit sätt med rijs skarpt näpsas och sedan så wäl som des moder Dorothea af prästerskapet förmanas at taga sig till wara för slijka willfarelser och otänligheter.

Både Dorotea och Per fälls således, den förra för att förfört folk med vidskepliga konster och den senare för att ha trott på sådant. Wång frikänns från att ha deltagit. Både han och Dorothea döms emellertid för lösdriveri. De döms

i förmågo af Kong. Maj:ts resolution på Adelens beswär d. A:o 1675 § 12 dito 1680 § 46 47 dito resolution på Allmogens beswär åhr 1686 § 2 samt Legohions stadgan d. A:o 1686 § 1 skyldige som lösdrife wara, at föras till Konungens slått fästningar eller ladugårdar hwaräst arbete kan finnas, at der et fierdedehls åhr tillhållas arbete giöra. Flickan Beata till tjänst och lego gånga samt sedan förmanas at så färdas landet omkring och bruka olof. näringzmedel.

När det gäller fallet med Gunnar Hälgeson remitteras detta till Kinds häradsrätt.

Det verkar uppenbart att det här har rört sig om medvetet bedrägeri och att man spelat på en förmodligen utbredd vidskeplighet. Både kyrklig och värdsilig överhet var angelägna om att motverka vidskeplighet, vilket både Dorotea och Per Månsson var medvetna om. Dorotea och dottern Beata vittnar i rätten om att de själva inte tror på att trollkonsterna har påstådd verkan och Per ångrar sig i efterhand och menar att Beata genom list förlett honom. Det var med andra ord viktigt att offentligt framhålla att man inte var vidskeplig, kanske inte enbart för att undvika straff.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:525, bild 2400 (1717).

Trolldom i Hattestad, Berghems socken

Paragraf 69 vid hösttinget 1717 inleds så här:

Dito [länsman Bengt Toreen] anklagade för Rätten Anders Larsson i Hattestad med des hustru, Börta Trulsdotter för signeri, hwartill de skola tagit miölk af Arfwid Bengtssons hustru Anna Pärnsdotter Ibm [på samma ställe], deslijekest angafz förlofwade Ryttaren Anders Swensson Stenman från Hedare sochn i Giesene härad hwilken skall warit interesserat uti detta signeri och dermedelst sökt courera Anders Larssons dotter hwilken varit illa siuk och sedermera blifwit död.

Makarna anklagades alltså, tillsammans med avskedade ryttaren Stenman, för att ha tagit modersmjölk från grannhustrun för att med detta kurerat en sjuk dotter.

Enligt vittnen hade ett glas med modersmjölken uppblandats med flickans urin. Stenman hade sedan sett på glaset och därmed kunnat se att flickan inte skulle dö denna gång.

Vid rätten inställde sig också grannen Bengt Svensson som anklagade makarna för att ha utspritt ett rykte om att han låg bakom en stöld som tidigare skett hos Anders Larsson.

Det visades att detta rykte hade uppkommit i samband med ett annat signeri, som Stenman ansvarat för. Stenman skulle, för att få underrättelse om tjuvnaden, ha "sällat". Exakt hur denna sällning ska ha tillgått går inte att avgöra av protokollet. Tydligt användes ett säll och en sax och det sägs att Anders Larsson hållit i sället, som Stenman satt saxen i. Stenman skulle då ha yttrat "tysta och förargeliga ordspråk". Han (eller Anders Larsson) skulle sedan ha ropat upp flera grannars namn och när Bengt Svensson nämndes ska sället ha "gått omkring", varvid Stenman sagt; där hava ni karlen som gjort det här.

Rätten beslöt att förhandlingen skulle fortsätta vid ett extra ordinarie ting, efter det att de inblandade ytterligare förhörts.

Av protokollet från extra ordinarie tinget 8:de oktober framgår det att Stenman, 67 år, först varit soldat i 13 år och därefter ryttare i 25 år. Han hävdade att han blivit tillfrågad huruvida han kunde utröna vem som begått stölden och att han då sagt att han inte kunde göra det på annat sätt än med ett vidskepligt sätt, varvid Anders Larsson nöjt sig. Han berättade vidare att han hos fältskären mästare Christian av greve Astenbergs regemente hade lärt lite av läkedomskonsten samt varit honom behjälplig med att plocka örter. Eftersom han var en fattig karl hade han inget annat att försörja sig med än att hjälpa allmoget med läkedomskonster. Av protokollet framgår att Stenman var angelägen om att framföra att han var medveten om att det rört sig om vidskepelse, men att han ville tillmötesgå makarnas önskemål och att det var upp till dem att tro på det eller ej.

Rätten hänvisar till en förordning om eder och sabbatsbrott från 1687 och dömer Stenman, som fattig, att till kyrka böta 10 mark silvermynt eller göra motsvarande dagsverken. Dessutom döms han att två söndagar sitta i stocken utanför kyrkan och genomgå uppenbar skrift (inför församlingen bekänna sitt brott). Anders Larsson döms, som förmögen, att böta till kyrkan och socknens fattiga 25 daler silvermynt och genomgå uppenbar skrift. Hustrun Börta, som inte deltagit i gärningen men hjälpt till att den förtiga, döms till att böta 10 mark silvermynt samt att genomgå enskild skrift i sakristian.

Efter vad jag förstått fanns i Kristoffers landslag inget förbud mot trolldom av ovanstående slag. Därav anledningen till att man dömt enligt en kunglig förordning. Däremot var det förbjudet att använda trolldom för att skada någon annan, det som kallades maleficium eller förgöring på svenska.

I den något senare 1734 års lag finns i missgärningsbalkens kapitel 2, finns följande två paragrafer som avser trolldom:

§ 1. Hvar som brukar truldom, och skadar annan til kropp eller egendom, och warder med fulla skiäl thertil wunnen; miste lifwet. Får någon död ther af; tå skal man steglas, och kona halshuggas, och båle brännas. Hafwer man låtit trulkarl thet giöra, eller hulpit til, at then gierning fullkomna; ware lag samma.

§ 2. Far någon med spådom, signeri eller annor widskepelse; böte första gången tijo daler, eller mera, till fyratijo daler, alt som brottet är til, eller sitte i hächte wid watn och bröd. Giör han thet en annan gång; böte dubbelt. Söker någon råd eller bot hos signare eller spåmän; böte fem daler, eller mera, til tjugu daler, som brottet är til, eller plichte med fängelse wid watn och bröd.

Paragraf 2 verkar alltså ha införts först 1734, där det talas om olika former av trolldom som en form av vidskepelse. Troligtvis har detta gjorts genom inflytande av kyrkan, kanske också som ett resultat av allmän upplysning. Sammantaget ger de två paragraferna en motsägelsefull bild, där den första erkänner trolldom, men den andra betraktar det som vidskepelse. Den första paragrafen togs dock bort 1779.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:525, bild 3080, 3760 (1717).

Paul Kindberg anklagad för misshandel

Södra Rya i Hyssna var ju ett sk augment till rusthållet Dragered, vilket innebar att man skulle bidra till rusthållets förpliktelser. Vid hösttinget 1717 hade Olof Andersson i Södra Rya instämt rusthållaren Paul Kindberg för misshandel. Så här inleds paragrafen:

Samma dag, Oloff Andersson i Södra Rya, efter laga stämbning, beswärade sig öfwer Capitain-Lieutenanten, ädel och manhafftig Hr. Paul Kindberg, för det han honom förleden Tijsdag åtta dagar sedan, skall med slagzmåhl och skiällsord hafwa öfwerfallit, såsom och förwägrat sig att uti skatten emottaga mynteteckn; hwaremot bemelte Capitain Lieutenant ingaf sin skriffteliga inlaga, hwarutinnan han fuller tillstår sig Hafwa gifwit Oloff Andersson några wärjeslängar, för dess olydighet skull efter som bemelte Oloff skall eftersatt at skaffa till Hr. Capitain Lieutenanten 11 mynteteckn, hwilka warit nerlagde hos des gårdbonde Måns Larsson i Rya, uppå hwilka Hr. Capitain Lietunanten skall begiärdt låna 9 daler silfwermynt i hwijta penningar, till at dermed betala uphandlingzafgifften, som åhrligen skall wara 18 daler silfwermynt för sig och hustrun, men som Måns Larsson icke welat i pant taga samma mynteteckn för 9 daler i silfwer penningar, utan häldre lähnt honom de samma; ock icke taga några mynteteckn, hwarföre Capitain Lieutenanten skall skickat 2ne bud till Oloff Andersson, at han skulle skaffa till honom dem samma, men sådant icke welat efterkomma, utan Hr. Capitain Lieutenanten skall ridit till Oloff, och frågat honom hwarföre han icke kom till honom med myntetecknen...

Paul medger alltså misshandeln, men försvarar sig med att *Oloff skall ha uthbrustit uti oanständige och spåtska ord*. Tydligt var Södra Rya skyldigt rusthållet 11 mynttecken i skatt, vilka fanns hos gårdsbonden Måns Larsson (fm mm m fff). Mynttecken var de nödmynt som gavs ut mot slutet av kriget 1700 – 1721 och man får förmoda att många ifrågasatte dessas värde som betalningsmedel. Paul hade med mynttecknen som pant velat låna *9 daler i hwijta penningar* för att kunna betala en avgift till kronan. Han anför också att han förutom skatten från Södra Rya *såsom en förafskiedat och blesserat krigzman intet någon annan inkombst hafwer at tillgå*. Olof hade dock vägrat att ta mynttecknen som pant. Det verkar som att Paul accepterat en betalning i mynttecken, men hävdar att han efter påstötningar inte fått någon och därför ridit till Södra Rya.

Nämndemannen Anders Gunnarsson i Hyssna hade besiktigat Olof och funnit att denne hade röda fläckar på högerarmen.

Olof åberopade sig på vittnena Pär Håkansson och Erik Jonsson i Södra Rya. Paul anförde jäv mot den förra, men detta underkändes av rätten. Pär berättade då att när *han satt på sin loge, och böstade höör [lin], när som Hr. Capitain Lieutenanten kom till Rya, som rjdit mycket fort, och när han kommit fram, har han straxt stigit af hästen på gården, som intet varit instängd, och jemwähl i samma moment tagit wärjan, och slagit Oloff Andersson 3 eller 4 slag.*

Vittnet Erik intygade, *at när han kommit ifrån Seglora, har han gått till sitt fäähuis, och fått see, att Hr. Capitain Lieutenanten rjdit med en dragen wärja, hwilket Erich intet wetat wad det skulle betyda, doch har omsider Capitain Lieutenanten frågat Erich, om han intet sedt den skiällmen Oloff, hwarpå Hr. Capitain Lieutenanten stigt af hästen, och gått in i Oloffs fäähuis at leta effter honom, men doch icke fått igen honom der, hwarpå Erich ropat på Oloff, och bedt honom komma fram, och då bemelte Oloff kommit till Erichz stugudörr, så har Hr. Capitain Lieutenanten slagit honom med flata wärjan, hwaraf doch ingen blånad blifwit.*

I sin dom säger rätten att Paul förment sig vara befogad att såsom husbonde näpsa Olof, men tillägger att *som hwar och en bonde äger frijd i sina huuse hafwa, och särdeles å sin egen lekamen; altså ärkiännes Hr. Capitain Lieutenanten skyldig, at plickta såsom för hemfridzbrott.* Han döms att böta 40 mark silvermynt och 3 mark för vart och ett av de åtta slagen. Däremot anser rätten att Olof inte kunnat bevisa att Paul vägrat ta emot mynttecknen, varför den senare frikänns från denna anklagelse.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:525 (1717) bild 3230.

Komminister Jon Cervin vill ha bördsbrev för sin son

Vid hösttinget 1717 anhöll komministern i Örby, Jon Cervin, om bördsbrev för sin son. Denne utbildade sig till bokbindare i Halmstad.

103. S:d trädde för mig och sittande Rätten Comministern i Öhrby Herr Jon Cervin, anhållandes om bördesbref för des sohn, unga och beskede. persohn Achatius Jona Cervin, som uti Halmstad lærer det lof. bokbindarembetet, inlägger des til bestyrkiande deraf kyrkioherdens i Öhrby Ehrewyrdige Herr Magister Bengt Falkenholms attest idag skrefwen hwarutinnan betygas at bem:te unga dräng är af rätt äckta säng samt hederlige och ährlige föräldrar, fadren Capellan här i Öhrby giäld, wyrdige Jona Cervin, och modren dygdesamma matrona hustru Gunilla Andersdotter, född hijt till werlden uti detta härad Öhrby sochn och hemmanet Gundbo åhr 1699 d. 22 Februarii samt d. 23 i samma månad af Sahl. Kyrkioherden Herr Magno Lyselio erhållit dop och christendomb. Des lijkest hafwa varit witnen till des dop framledne Capitainen Wälborne Herr Botvid Gyllensting på Båhlstorp, arrendatorerne på Trantorp Lars och Pär Hanssöner, samt Håkan Hansson i Gundbo. Äfwenwäl Wälborne Jungfru Catharina Pendrick på Apelnäas, pigorna på Trantorp, Elin Bengtzdotter, Ingierd Håkansdotter i Gundbo och Kerstin Pärslotter i Gunnarhulud; Och som nämnden sammaledes intyga wiste, så aldeles i sanning wara; Så kunde det begjärte bördesbrefwet icke förwägras, utan härmed jemte häradz wanlige signete wederbör. attesteras.

Att präster ofta hade förbindelser med adliga personer framgår av de förtecknade vittnena. Jag har några anor som varit arrendatorer på säteriet Apelnäs i Björketorps socken, dock något längre fram i tiden.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:525 bild 3410 (1717).

1718

Bönder i Björlanda instämmer rusthållaren Johan Hedström

Som framgår av målet från 1715 så köpte då inspektorn Johan Hedström rustningsrätten till Bosgården, ett rusthåll som sorterade under Västgöta kavalleriregemente. Vid vintertinget 1718 hade bönderna i den närliggande byn Björlanda instämt Hedström för att denne hade uppfört ett ryttartorp på mark som de menade tillhörde byn. Hedström hävdar dels att han varit för sent instämd, dels att stämningen bör rikta sig till representanter för kronan och Västgöta kavalleri eftersom Bosgården var ett kronorusthåll. Rätten konstaterar vidare att gårdar i Björlanda var indelade till Elfsborgs Infanteriregemente, som alltså hade intresse av att bevaka gårdarnas mark.

Rätten säger sig inte kunna behandla målet förrän representanter för dessa båda regementen blir instämda.

Vid det efterföljande sommartinget sker en oväntad vändning då Johan Hedström instämt Björlandabönderna för att ha nedhuggit ryttartorpets gärdesgårdar.

125. Samma dag samte. åboarne uti Biörnlanda by, Sättilla sochn kiärade till frällse Inspektoren Wälb:de Johan Hedström angående ryttaretorpet till Bosgården i Sättilla sochn N:o 29 af Elfzborgz compagnie för hwilket Hedström är rusthållare, som skall wara upbyggt på Biörnlanda fäa och byamarck, och således til stort meen och förfång, påstodo derföre at samma ryttaretorp med des tilhagnade ägor aldeles må uthläggas och byesens fäamarck lemnas öppen och i sitt förra stånd, som det af forno skall warit. Hwaremot fuller Inspector Hedström sig infant, men derhos exciperade [tog avstånd ifrån] emot all litis contestation härutinnan för denna gången, alldenstund han skall wara förseent stämbd, som han citationen intet förrän d. 2 i denna månaden skall bekommit, hwilket kiäranderne ej eller förneka kunde, desuthan som Bosgården är et cronorusthålld, hwilket swaranden besitter, så skall honom allena icke competera [konkurrera] at taga sig des försvar ann uthan lemnar sådant till höga wederbörande som å Regimentetz wägnar äga rusthålletz rätt behörigen at i acht taga och påtahla som han förmenar noghsamt skiähl skohla hafwa, detta ryttaretorp behörigen uppå sin grund at maintinera [bevara] särdeles som det efter framledne Landzhöfdingen Högwälborne Herr David Mackliers resolution af wederbörande, såsom då warande häradshöfdinge i orthen, med cronobefallningzman och flere uti den tijden warande majorens nu mehra Öfwerst Lieutenantens Wälborne Herr Bengt Belfrage med samte. åboernes i Biörnlanda bys närwaro. Uppå wijdare efterfrågan befans at uti Biörnlanda by förutan cronohemman är äfwen et hemman öfwersten af detta lähns Infanteri Regemente uppå löhn anslagit, såsom ock majorens capitains och augments säthe för hwilken ingen hwarken å cronones eller bem:te Infanterie Regimentetz wägnar sig inställt deras rätt behörigen at invigilera [bevaka]. Resolwerades för den skull anstår med denna incaminerade saken, som elliest för sent instämbd är til des at Högwälborne Herrar Öfwerstarne af så wäl Cavallerie som Infanterie Regementerne, hwarunder så wäl rusthållet Boosgården N:o 29 af Elfzborgz Compagniet som Herr Öfwerstens på löhn anslagne hemman samt Herr Majorens tilförordnade capitains och augments säthe uti Biörnlanda by lyda, härom wederbörligen blifwer tillkänna gifwit at förordna wise fullmächtige som så wäl crono som de infanteriet på löhn och beställning anslagne hemman samt rusthålletz försvar och rätttigheete i alla måhl, lag och Kong. förordningar renligit kunna sig antaga, behörigen at invigelera påtala och förswara hwaruppå sedan Tingz Rättens ytterligare uthslag föllia skall.

Målet fortsätter alltså vid sommartinget 1718 (bild 13550). Här uppträder nu Johan Hedström som kärke emot bönderna i Björlanda. De anklagas för att den 24 januari, tillsammans med kaptenen Johan Torin, föraren Ekedahl och furiren Billing, ha nedhuggit gärdesgårdarna runt ryttartorpets ägor.

Åboarna i Björlanda förklarade att kaptenen Torin och underofficerarna föraren Ekedahl och furiren Billing först börjat att med yxor nedriva gärdesgårdarna och därefter befallt bönderna att fortsätta.

Auditören Olof Dahlman var närvarande och förklarade att han hade majoren Gustaf Ruthensparres uppdrag att tala för bönderna. Han menade att kaptenen och underofficerarna borde tilltalas eftersom de haft fog för att nedriva gärdesgårdarna.

Rättens utslag blev att den inte kunde yttra sig innan kaptenen och underofficerarna blev instämda, vilket väl i det här fallet ankom på Hedström eller någon representant för Västgöta kavalleri. Eftersom jag inte lyckats finna protokollet från hösttinget 1718 vet jag tyvärr inte hur detta mål fortskred.

Man förstår dock att detta rörde sig om en tvist mellan det två regementerna. Samtliga fem gårdar i Björlanda var indelade till Elfsborgs infanteriregemente, vilket framgår av jordeböckerna för 1715 och 1719. De tre militärpersonerna, Torin, Ekedahl och Billing tillhörde alla Majorens kompani vid detta regemente. Även majoren Ruthensparre hörde hit. En auditör var en militär jurist och Dahlman var säkert också knuten till regementet.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:554 (1718) bild 12840.

Änkan Ingegärd Olofsdotter i skuld till Johan Hedström

Att Johan Hedström var inblandad rättsmål och fastighetsaffärer framgår på många ställen i domböckerna. Han var också verksam som långgivare, vilket man bla ser av följande mål från vintertinget 1718, där änkan Ingegärd Olofsdotter är instämd för en skuld om 15 daler. Att detta nog var ett betydande belopp för henne framgår av att hon som pant satt tre kor.

136. Samma dag Inspektoren Wälb:de Johan Hedström efter laga stämbning fordrade af enkian hustru Inggierd Olofsdotter, efter obligation af d. 4 Maii 1716 som samma åhr d. 7 Maii lag. intechnd finnes, 15 d:r smt. Hustru Ingierd intet tillstädes uthan nämbdeman Hans Nilsson i Aspberg [bör vara Assberg i Örby] uppå hennes wägnar tillstod skulden samt at hon satt til säkerheet i pant 1 rödspättat koo, och en hwijt, samt en röd ko. Resolutio: Fördenskul bör hustru Ingierd samma sin wederkiände skuld richtigt betala, eller och i widrig [motsatt] händelse undergå excecution.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:554 (1718) bild 12900.

Anders Persson Nyberg köper skatterätten till kronohemmanet Hulta Laggaregård

Vid sommartinget 1718 behandlades ett mål som rör ett tidigt exempel på ett sk skatteköp. Dessa skatteköp, som innebar att en bonde på ett kronohemman kunde friköpa detta av kronan, var ett sätt för kronan att skaffa medel till krigföringen. I detta syfte hade Karl XII:s förordning från 1701 möjliggjort sådana köp. Enligt denna skulle kronobonden ha förköpsrätt, men endast om han kunde betala det högsta priset. Detta fick till följd att mer köpstarka personer fick företräde och att bonden därmed fick lämna gården.

En ny förordning kom 1723 där kronobondens ställning stärktes betydligt. Enligt denna hade bonden förköpsrätt och priset skulle fastställas med värdering. Sådana skatteköp blev framgent vanliga och brukar anses vara en viktig orsak till bondeståndets ekonomiska frammarsch.

8. Skatterättigheten uppå cronohemmanet Hullta Laggaregården 1/8 ting, Sättila sochn, låter Anders Pährsson Nyberg till fasta upbiuda 3:die gången.

Vid hösttinget 1717 hade det första uppbudet lagts. Där framgår det att häradsskrivaren Erik Nyberg köpt hemmanet till skatte efter Kammarkollegiets köpebrev av den 19 maj 1709. Erik sålde sedan hemmanet till sin bror Anders enligt ett salubrev av den 30 augusti 1717.

Före Anders köp fanns två bönder på Laggaregården – Måns Jonsson och Börje Bengtsson. Dessa bodde på gården även då Erik innehade den, förmodligen som arrendatorer. De angavs i mantalslängden från 1717 som utfattiga och i längden från 1719 anges endast Anders Persson.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:554 (1718) bild 13140.

Soldatänkan Marta Persdotter i Bönåsa torp i tvist med rotebönder

Sverige var vid den här tiden bebodd av ett stort antal soldatänkor eller hustrur som inte visste om deras män var i livet. Om en soldat dog hade hans familj ett år på sig att flytta från soldattorpet till en osäker framtid. Då ett soldattorp bytte innehavare skulle en husesyn hållas för att man skulle kunna kontrollera att torpet var välhållet. Oftast var det nog rotebönderna som ansvarade för torpets underhåll och reparationer åtminstone när soldaten var ute i fält. Men kontraktet kunde säkert vara annorlunda formulerat, vilket antyds i följande mål från sommaringet 1718, där änkan Märta Persdotter döms till att betala 6 daler till rotebönderna i Lundsberg, Seglora socken.

41. Samma dag samte. åboerne i Lundzberg efter laga stämbning kiärade til soldateenkian Marta Pärssdotter i Bönåsa torp, angående des knecktetorp som hon skall besuttit och nederött, påståendes kiäranderne at hon et behållit knecktetorp må ifrån sig lefwerera, bewijsandes med framledne Capitains Wälborne err Carl Gustaf Silfversverd, länsman Jonas Darelius och nämbedemannens Olof Swenssons i Allmhult uppå syningz commisionens wägnar hållne huusesyn af d. 25 Julii 1708, at de det samma då riktigt och behållit lefwererat ifrån sig til soldaten hwarföre honom och sedan ålegat torpet wid macht hålla, och wid afträdet riktigt ifrån sig lefwerera. Å swarandes sijda som är af opassligheet förhindradt instälte sig hennes bröder, Måns Pärsson i Gunbo och Erich Pärsson i Flyxhult, hwilka påstod at huusesyn först må hållas på torpet då de förmehna, at ej så stor bristfällighet derpå lärer finnas, eftersom swaranden åthskilligt reparerat. Resolverades fördenskul deputerades nämbedemannen Swen Olofsson i Stämmemad at uppå samma knecktetorp uti wederbörandes närwaro förrätta behörig huusesyn, samt sedan med samma sin förrättning inkomma, hwarpå Tingz Rättens uthslag föllia skall.

Efter förrättad husesyn (paragraf 59) döms Marta till att böta 6 daler silvermynt till Lundsbergs åboer.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:554 (1718) bild 13390.

1719

Krig driver bönder i fattigdom

På hösttinget 1719 togs flera mål upp som vittnar om böndernas utsatthet under det pågående kriget. Detta hade ju pågått i 19 år och till stor del finansierats med pålagor på allmogen. Förutom att rekrytera och underhålla knektar och ryttare plågades man av flera extraskatter, sk contributioner.

1. At cronohemmanet Åhseltorp Larsgården 3/16 i Öhrby soch råkat i ödesmåhl förmedelst det at åboen Nils Swensson tagit soldatpenningar och måst för fattigdomb lembna hemmanet öde efter sig det warder härmedelst uppå begäran efter wederbörande nämbdemäns och allmoges enhällige bewittnande samt hwad Tingsprotokollet ad d. 12 februarij sidstledne innehåller, härmed jemte härads wanlige signete attesterat.

Nils fick alltså lämna sitt hemman och om ingen annan kunde ta över, så innebar det att kronan inte kunde få någon skatt därifrån. Att han tagit soldatpenningar torde innebära att han fick bli soldat.

2. Sammaledes och mutatis mutandis blef attesterat om hemmanet Åhlbäck ¼ i Öhrby sochn, som råkat i ödesmåhl förmedelst åboarne Måns Larssons, Jöns Perssons och Lars Börgessons fattigdom, hwilka tagit ryttare och soldatpenningar.

Nils öde delades alltså av dessa bönder.

14. Uppbördsskrifwaren Välb. Anders Melldahl inlade en förteckning på de räntor som till Cronan intet kunnat uthgå af frälsehemmanet Finnesbo 1 i Öhrby sochn, förmedelst åboens Swen Joenssons oförmögenhet nembl. För åhr 1717

<i>Skiutz och boskapspenningar</i>	<i>2 daler 16 öre</i>
<i>Hemmans contribution</i>	<i>2 daler</i>
<i>Durchtåg giärden</i>	<i>2 daler</i>
<i>15 daler contribution</i>	<i>15 daler</i>
<i>1718 skiutz och boskapspenningar</i>	<i>2 daler 16 öre</i>
<i>Hemmans contribution</i>	<i>2 daler</i>
<i>Durchtåg giärden</i>	<i>2 daler</i>
<i>15 daler contribution</i>	<i>15 daler</i>
<i>Summa</i>	<i>43 daler</i>

Och som nämbden med närwarande allmoge wiste intyga at åboen Swen Joensson, hwilken uptagit hemmanet åhr 1716 som merendehts legat öde af uhrminnes tider alls ingen tillgång eller egendoms skall hafwa ofwanstående räntor at uthbetala så blifwer sådant jemte härads wanlige signet wederbörligen attesterat.

Swen har alltså under två år inte kunnat betala räntor till kronan. Som frälsehemman var Finnesbo befriade från de flesta av kronans skatter, men inte alla. Förmodligen behövde frälsehemman inte betala lika mycket som övriga hemman av de olika skatterna. Skjuts och boskapspenningar är skatter som för hade erlagts in natura, men som omvandlats till penningskatter. Durchtåg syftar på passerande soldatföljen som bönderna tidigare varit skyldiga att förse med kost och logi. Även denna

påлага hade ersatts med en skatt (gärd). Kontributionerna är extraskatter som tagits ut i samband med kriget.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:570 bild 9940, 10070 (1719).

Pigan Anna stämmer sin husbonde

Att pigor och drängar ibland hade svårt att få ut sin lön vittnar domböckerna om. Vid hösttinget 1719 hade pigan Anna Nilsson instämt sin husbonde. Kan kriget ha bidragit till att bonden hade svårighet att betala lönen?

55. Pijgan Anna Nilsson i Kalfhullt fordrade af Pär Andersson i Hollmåckra halft åhrs löhn, som hon hos honom gjort tjenst för hwilket han intet förneka kunde ej eller henne annorlunda bewijisa gitte än hon sitt arbete wäl och förswarligen förrättat.

Resolutio

Fördenskull ärkiännes Pär Andersson i Hollmåckra efter nämndens ompröfwande skyldig at betala Pijgan Anna Nilsson halft åhrs löhn med 3 d. smt [daler silvermynt] och 2 d. smt för expenser.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:570 bild 10310 (1719).

Olagligt sammanboende

Det var länge förbjudet för man och kvinna att bo ihop såvida de inte var gifta. Följande mål vid hösttinget 1719 vittnar om detta.

82. S:d tilltalade Cronorättaren Anders Nilsson enkemannen Joen Andersson i gästgifwargården Biörlanda [Sätilla socken] tillika med des fästeqwinna Ingeborg Andersdotter för det de skola flött i bolag tillsammans förr än de blifwit wigde eller deras sörgetijd war uth. Svaranderne förklarade at Ingeborg Andersdotter allenast kommit dijt at göra honom tjänst merendels hon nu flöttar ifrån honom eftersom han med henne intet ächtenskap skall willia bygga.

Resolutio

Joen Andersson i Biörlanda och enkan Ingeborg Andersdotter kunna wed så beskaffade omständigheter med ingen plicht beläggas utan blifwa ifrån åklagarens tilltahl i detta måhl befrijade.

Så här står det i 1734 års lag, giftermålsbalken kapitel 12:

3§. Ej må enkling, eller enka, i annat gifte träda, förrän han ett halft åhr enkling, och hon ett åhr enka warit: fästehion ware ock förbudt, at förr wigslen flytta i hus och bo samman. Giöra the thet; böte hwarthera tijo daler til the fattiga, och flytte imedlertid ifrån hwar annan.

Kronorättare är högst troligt samma sak som fjärdingsman, alltså en person som innehade ett lokalt förtroendeuppdrag och bistod länsmannen.

Man kan undra om bakgrunden till denna historia. Hade man flyttat ihop som ett par och svarade som man gjorde för att slippa böter? Eller var det sant att Ingeborg bara flyttat dit som piga?

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:570 bild 10480 (1719).

Pigan Botilla stämmer länsman Petter Åhlberg

Följande mål från hösttinget 1719 är speciellt på flera sätt. Här instämmer pigan Botilla länsmannen Petter Åhlberg för att denne, under äktenskapslöfte, lägrat henne vid midsommartiden. Petter måste ha varit en betydande person i trakten. I sin tjänst som länsman förekommer han regelbundet i tingets protokoll i egenskap av åklagare. Han var kronans tjänsteman och det verkar ha funnits ett par

stycken länsmän i Mark vid tiden. Det vittnar om ett stort mod att Botilla stämt honom och man undrar också om rätten kunde förhålla sig helt objektiv i detta fall.

89. Qwinnfolcket Botila Andersdotter hade lagl. låtit instämma ländzman Wälb. Petter Åhlberg för det han henne under echtenskapz löfte skall lägrat förledne midsommars tijd, då hon hans tjänstepiga skall warit men han 6 weckor för michaelis kiört henne ifrån sig utur des lagstade tjänst för hwilket hon upprättelse fordrar. Ländzman war intet tillstädes, utan efter ordres förrest – till den Commission, som nu i Wennersborg står utan har han till Rätten igenom des swärmoder hustrun Ingrid Andersdotter i Brattorp [Istorps socken] inskickat sin skriftl. inlaga, hwarutinnan han lägersmåhlet tillstår men till echtenskapz löftet aldeles nekar, begiärandes at få plichta för sitt brott, men Botilla jemte hennes fader Anders Andersson i Skougen påstodo högeligen at winna upskåf i saken till des at Ländzman sielf kan tilstädes komma, då de förmena sig under confrontation kunna öfwerlyga bemt. Ländzman sitt echtenskapz löfte.

Resolutio

Efter Botila Andersdotters enständiga påstående, och som detta är en personel sak, så bör Ländzman till nästa ordinarie eller extraordinarie ting comparera Botila till laga answar i förgående måhl hwarpå Rätten sig wijdare yttra will.

Händelsen skall alltså ha skett vid midsommartid, vilket även Petter tillstår, men han förnekar äktenskapslöftet. Botilla vill också ha upprättelse för att Petter 6 veckor före Mikaelidagen (29 september) kört henne från tjänsten som piga. Pig- och drängtjänster avtalades i regel årsvis där skifte skedde på Mikaelidagen. Man fick inte utan vägande anledning bryta sådana avtal i förtid.

Lägersmålet var olagligt för bägge parter, speciellt om Petter var gift. Det antyds i protokollet att han kanske var gift, eftersom det sägs att hans svärmor inlämnat den skriftliga inlagan. Men det kan ju ha varit så att hustrun var död. Det troligaste är dock att Petter är ogift eller änkling. Han erkänner ju lägersmålet och hade han varit gift, hade det handlat om enkelt hor som var ett betydligt allvarligare brott. Det verkar även orimligt att han skulle ha givit äktenskapslöfte och att Botilla hävdade detta om han var gift.

Målet fortsatte vid vintertinget 1720, då Petter Åhlberg infann sig personligen tillsammans med Botilla och hennes far. I protokollet står bla

Botila påstod at han henne echtenskap skall tillsagt, innan som han sin kiötzluga lusta med henne feck främia, det hon och i sin barnsnöd skall bekiändt för hustru Ingeborg Håkansdotter på Skougztorp, samt Anna Erichsdotter i Skåhre, hwilka deröfwer låtit författa deras attest af d. 15 i denna månaden, men Länsman nekade enständigt til löftet och begiärde för sitt brott få plichta efter lag. Botila hade intet det ringaste skiähl til echtenskapz löftet; men efter som han kiört henne uhr tjänsten i olaga tijd så har han icke desto mindre gifwit henne sin fulla löhn, förutan et par skoor som ännu återstår, dem länsman henne lofwade, och i så måtto henne förlijkt.

Här framgår det att Botilla blivit med barn och i domen förtydligas detta ...*hwaraf hon hafwande blifwit och et gåsebarn framfödt som ännu lefwer.* Petter döms att böta 40 mark silvermynt (10 daler silvermynt) och Botilla 20 mark silvermynt för lägersmålet och bägge till uppenbar kyrkoplikt efter kyrkolagen. Vidare står det i protokollet:

... böterna lofwade han [Petter] för henne uthläggia, desuthan betalar han til barnetz föda des moder så länge det lefwer och til des det sig sielf födan förwärfwa kan 5 d:r smt [daler silvermynt] åhrligen.

I *Pigan Anna stämmer sin husbonde* såg vi att ett halvt års lön för en piga värderades till 3 daler silvermynt. En böter på 5 daler måste ha varit kännbart för en piga, även om Petter i detta fall tydligen ville betala Botillas.

När det gäller mannens underhåll för barnet var detta en sak som överläts till parterna. Endast om dessa inte kom överens skulle rätten utdöma ett belopp.

Förutom böterna skulle man också genomgå uppenbar kyrkoplikt, vilket innebar att man inför församlingen, i kyrkan, skulle bekänna sin skuld. Prästen höll då ett förmaningstal, där följande strafftal, enligt kyrkohandboken 1693, ingick

”Fromma kristna: eder är veterligt, att denna, föreställda person haver igenom djävulens tillskyndan och eggelse, och sin onda fördärvade naturs vana, emot de förmaningar, som honom (henne) och oss allom bör akta utav Guds ord, fallit uti boleti och okyskhet; och fött barn: Och således förtörnat Gud, och förargat hans heliga församling. Och vore han (hon) för den skull värd utav Gud och hans församling förskjutas och förkastas.”

Man kan notera att frågan om äktenskapslöfte inte beaktas av rätten. I 1686 års kyrkolag finns följande bestämmelse

”Om någon lockar en mö till lägersmål, under äktenskapslöfte, då skall han, efter Guds bud, vara förpliktad, att taga henne till äkta, och icke övergiva henne. Nekar han till löftet, och icke kan bringas till förening, då förvisas han till världslig rätt, att där, på behörigt sätt, sig befria. Tillstår han löftet, och dock motvilligen övergiver henne, då njuter hon lika rätt, som en trolovad fästemo, och han straffas, som den där utan sak, en sådan övergiver ...”

I sin intressanta avhandling *Synd och skam: ogifta mödrar på svensk landsbygd 1680-1880* (finns på nätet) diskuterar Marie Lindstedt Cronberg bla äktenskapslöften. Hon menar att paragrafen från kyrkolagen nästan aldrig användes.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:570 bild 10510 (1719), EVIIAABA:578 bild 5280 (1720).

Bönder vill svedja

1719 hade flera hemman i Seglora, Örby och Sättila gått till hösttinget för att få tillåtelse att svedja, detta pga torka som gett försämrat bete för djuren. Svedjandet innebar att man avverkade buskar och träd och därefter tände på. Syftet var ofta att i askan så råg, men det kunde tydligen också vara att bara få bättre bete. Man fick inte svedja hur som helst eftersom man då riskerade att förstöra värdefull skog.

92. S:d ingafs i Rätten en lista hwarutinnan efterföljande i Säglora, Öhrby och Sättilla gjälder som i anseende till deras missväxt uti innewarande torckåhr och flere olägenheter anhålla at till muhlebetetz upränsande få hugga till swediande neml.

Här följer en lång lista över hemman där det anges hur stor yta man vill svedja. För t.ex. Näs Yttergård i Seglora, där vid tiden Erik Jönsson (fm mf mm fm f) bodde, anges ½ skeppeland (ca 823 kvm).

Och som wederbörande af nämnden med Skougwachturen Anders Diurberg enhälligen bewittnade at owannämnda swediande till hemmanens nödtorft och muhlebetets förbättran samt upränsande högnödigt behöfwat jemwäl at till desse hemman odug. [oduglig] skoug finnes at derigenom intet timber eller byggningewärke förskämmes; alt der före hafwa wederbörande sig hos Högwälborne

Herr Baron och Landzhöfdingen i ödmukheet at anmäla och ordres utsöka till Jägerijbetienterne om uthsyningens förrättande som härmed under namn och häradz wanlige signete behörigen atterteras warden.

Böndernas syfte var således att låta rätten attestera saken varefter landshövdingen skulle ge sitt godkännande. Jägeristaten var kronans myndighet som organiserade jägmästare, skogvaktare och hejderidare.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:570 bild 10520 (1719).

Bönder protesterar mot att adelskvinna vill inlösa skatterätten

Vid hösttinget 1719 protesterade bönderna Lars Bengtsson och Per Andersson mot att rusthållaren fru Barbara Sinclair önskade köpa skatterättigheten till Holmåkra Kronogård i Surteby socken. Gården var ett augment under rusthållet Holmåkra vars innehavare var nämnda fru Sinclair och som brukades av Lars och Per. Bönderna anser sig ha företräde till köpet och erbjuder sig att betala värderingssumman 80 daler.

Man kan förstå böndernas oro. Om fru Sinclairs köp går igenom kan de få stanna på gården som arrendatorer, men med en osäker besittningsrätt. Om de själva får skatteköpa får de däremot en säker besittningsrätt med möjlighet att sälja och låta ärva hemmanet.

102. Samma dag infunno sig åboarne uppå Hollmäckra Cronogården kallad ½, Pär Andersson och Lars Bengtsson, protesterandes i högsta måtto emot Öfwerst Lieutenantskans Wälborne Fru Barbara Sinklairens ansökning at få lösa till sig skatterättigheten uppå bem:te Hollmäckra Cronogården, som är augment till Wälborne Fru Öfwerst Lieutenantskans rusthåld Hollmäckra och ligger i byalag tillsammans, påståendes dese Pär ock Lars såsom åboer, at få wara närmaste dertill, efter som de hemmanet mycket med byggnad skola påkåstat och användt måste dehlen sin egendomb till solldaters och hwarjehanda andra åkommande stora uthlagors præsterande och uthgifwande, förmenandes i så måtto, at fram för fru Öfwerst Lieutenantskan oachtadt at hon rusthållet äger och af dem skatten tager, wara till præferenien af skatterättz lösen berättigade, efter som de och ärbiuda sig, at ärlägga värderingz summan som är 80 d:r smt hwilken deras giorde protest och reservatum härmed i protocollet efter begiäran attenderat och infört warder.

I början av 1700-talet genomfördes några reformer som avsåg att låta kronobönder skatteköpa sina hemman. Hemmanet omvandlades då till ett skattehemman.

1701 kom en första förordning om skatteköp. Det främsta motivet var säkerligen att förse kronan med medel för att bekosta det pågående kriget. Kronobönder skulle ha företrädesrätt, men endast om de kunde betala den högsta köpeskillingen som erbjöds av annan.

Vid riksdagen 1719 (20 januari – 1 juni) kom en ny förordning som stärkte kronoböndens ställning. Han skulle vara berättigad att efter föregående värdering ha företräde att köpa utan något utbud, auktion el.dyl.

Adeln ansåg att bönderna genom 1719 års förordning orättmätigt gynnats. Vid riksdagen 1723 beslöts på adelns initiativ att värderingspriset skulle sättas till motsvarande minst sex års räntor.

Om beslutet från 1719 hade trätt i kraft, så borde bönderna ha fått företräde. Så tycks dock inte ha skett och i specialjordeboken från 1825 sägs det att Holmåkra Kronogård såldes till skatte 11/12 1719 till fru Svartenhoff för 80 daler.

Med hjälp av [Adelsvapen, Sinclair nr 965](#) och några andra av häradsrättens mål har jag lyckats reda ut de adliga personernas relationer.

Överstelöjtnant Anders Törnefeldt (död 1718) var gift med en Anna Amundsson, som tidigare varit gift med översten Anders Sinclair (död 1689). Med den senare hade Anna sonen Carl Sinclair (1674-1753). Carl var alltså styvson till Anders Törnefeldt. Carl Sinclair gifte sig 1697 med Barbara Christina von Schwartzenhoff /Sinclair (1680-1757) och torde ha ärvt rusthållet efter Anders Törnefeldt.

Att det i målet är Barbara som sköter affärerna berodde, som det sägs i artikeln om Sinclair, på att Carl var fången vid Åbo läns infanteriregemente och återkom först 1722. Detta torde innebära att han satt i rysk fångenskap.

Anders Törnefeldt började som soldat vid Kronobergs regemente 1657. Han deltog i kriget mot Danmark på 1650-talet och i Skånska kriget på 1670-talet. Under det senare kriget var han major och underkommendant vid Nya Älvsborg och utmärkte sig vid försvaret av danskarnas angrepp, en insats för vilken han blev adlad. Han var en av de soldater som under Karl XI avancerade från enkla förhållanden, fick höga militära befattningar och sedermera adlades. I ett mål från 1715 anges han som chef för ett bonderegemente i Mark, ett mål jag refererat.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:570 bild 10580 (1719).

Soldatänkan Karin Hansdotter inför rätten för lägersmål

Vid hösttinget 1719 inställde sig soldatänkan Karin Hansdotter i Torestorp. Enligt protokollet skall hon vid ett ting 1717 ha erkänt att hon med äktenskapslöfte blivit lägrad av soldaten Rosendahl, varvid rätten beslutat att undersöka huruvida denne vid tillfället varit gift eller ogift. I protokollet refereras till några vittnen som sagt sig hört att Rosendahl varit ogift.

103. S:d instälte sig soldatenkian Karin Hansdotter i Miöasiö torp som wed Tinget 1717 d. 5 februari bekändt sig varit lägrad utaf sochne kneckten Anders Rosendahl antingen under Herr Öfwerste Ribbings eller Beckers regemente och ehuruwäl Tingz rätten då resolverat at det skulle i giörligaste måtto undersökas antingen denne Rosendahl varit gift, som rychtet skall gått efter den tiden han henne lägrat eller om han war ogift, hwarpå bemt. [bemelte] Karin Hansdotter efter Tingz Rättens requisition ingaf kyrkioherdens i Torestorp Herr Nils Fagelii skrifwelse at han efter gudztjänstens förrättande igår efterfrågat om denne Rosendahl varit gift eller intet, så skall Biörn Gunnarsson i Kulla hafwa utlåtit sig at Rosendahl för honom skall sagt det han varit ogift, samma uthåtelse skall och bemt. Rosendahl haft i Hägghult, så ingen wisare kundskap skall kunna obtineras. Nämbedman i Torestorpa giäld Måns Börgesson i Båhlabygd upsteg för Rätten och gjorde lijka berättelse at han intet annorlunda hört sägas än at denne soldat utgifwit sig för ogift, hwilket man annorlunda sedan den tiden ej eller skall förspordt. Des utan skall intet rychte fördrts at Karin sig af någon annan låtit besofwa, hwilken fuller påstod nu som tillförende at Rosendahl skall lofwat henne echtenskap och derigenom låckat henne till lägersmål men hade dertil icke det ringaste bewijs ej eller skall hon weta hwar Rosendahl har sitt tilhåld, antingen han är lefwande eller död, hälst hon efter lägersmålet ej skall hört af honom så at hon i anseende dertill häldre åstundar at undergå werdslig plicht för sitt brott än som wijdare söka at persuadera honom till något ächtenskap, efter som hon befarar at han det lättel. torde förneka på hwilken händelse hon als intet skiähl emot honom hafwer på det hon må komma till sine sahlighetz medels [nattvard] bruk.

Resolutio

Såsom ingen efterrättelse har kunnat inskaffas antingen soldaten Anders Rosendahl varit ogift eller ej när som lägersmålet sig tilldragit emellan honom och Karin Hansdotter, men det lijkwäl befinnes at

han i sochne hwaräst han haft sitt tillhållt sagt och uthgifwit sig för ogift så at Karin Hansdotter intet annat kunnat troo eller tänkia, efter som han och henne echtenskapz löfte hemligen skall hafwa tillsagdt, men hon intet bewijsa gitter ej eller söker sådant wijdare at påstå utan begiärer at få lijda sitt straff och komma till sine salighetz medels bruuk samt kyrkiones frijheter igen; altså sakfålles Karin Hansdotter för första gången begångit lönskeläger med sochne solldaten Anders Rosendahl efter hennes egen bekiännelse, emedan ingen kan tillwijta henne beblandelse med någon annan hafwa haft i förmågo af det 3 cap: giftmb Cl: samt Kongl. Maij. förordning af d. 22 Maii 1694, at plichta 5 daler smt, orkar hon ej boten umgiälla med 2 par rijs 3 slag af hwart paret samt efter kyrkiolagens d A:no 1686 9 cap. 4 § at stå en söndag uppenbara kyrchioplicht, kommandes lägraren wid wederbörlig Tingz Rätt at undergå lag ransakning och domb.

Man ser av detta mål att frågorna om äktenskapslöfte och om mannen varit gift eller ogift har varit viktiga för rättens bedömning. Distinktionen mellan gift och ogift svarar mot den mellan enkelt hor och lönskaläge. Enkelt hor innebar att den ena parten var gift, medan vid lönskaläge var bägge ogifta. Det förra fallet bedömdes betydligt hårdare.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:570 bild 10590 (1719).

1720

Sandryd Nolgård och i Norge sjuk trossdräng

Trossdrängar var personer, inte sällan tonåringar, som hade hand om trossens hästar och vagnar. Dessa skulle rekryteras av rotarna och var ofta soldatsöner och blev sedan soldater.

Vid 1717 års generalmönstring fanns 25 trossdrängar vid Majorens kompani, Elfsborgs regemente. Här märks Anders Gustafsson, 16 år, för rote nr 235 Flässjum Nedergården Bollebygd, som blir soldat för rote nr 202 Gunlered, Sättila.

Vid vintertinget 1720 ville bönder i Sandryd Nolgård ha ersättning av Holmåkra i Surteby för hemförsel från Norge av en sjuk trossdräng. Man undrar om denne blivit kvar i Norge sedan fälttåget 1718.

48. Samte. åboarne i Nohlgården Sandryd kiärade til Lars och Pär i Holmåkra för det de intet willia utgifwa sin anpart til den i Norrige siuka tråtzdängens hemscaffande.

Resolutio

Tingz Rätten uthräknade, at swaranderne böra läggia här til 1 d:r 8 ./.. smt med 1 d:r 16 ./.. smt expenser.

Sandryd Nolgård i Fotskäl och Holmåkra i Surteby utgjorde rote nummer 164 i Majorens kompani, Elfsborgs regemente.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:578 bild 4770 (1720).

Gosse kissat i kyrkan

Vid vintertinget 1720 hade länsman instämt en trettonårig pojke.

55. S:d [samma dag] Länzman wäl. Bengt Toreen, anklagade för Rätten unga gässen Anders Joensson om 13 åhr för det han söndagen för juhl uti Hysna kyrkia låtit sitt naturlige watn ifrån sig, at det runnit igenom des byxor neder i stohlen under lächtaren. Gässen Anders Joensson här tillstädes beklagade at detta skiedt medan han säfwit uti kyrkian. Bad om förskoning och uthlofwade aldrig så mehra sig förhålla.

Resolutio

Det bör gässen Anders såsom öfwerмага [minderårig, omyndig] sitta 2:ne söndagar å rad i stäcken och sedan uti 2:ne mäns närwarande af des föräldrar skarpt med rijs agas och förmanas at en annan gång för sådant taga sig flijtigt tillwaha.

Ett synnerligen hårt straff även på den tiden kan man tycka. En sådan här sak tror jag inte föll under värdslig lagstiftning, utan under 1686 års kyrkolag. Man skulle även döma efter den senare.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:578 bild 4800 (1720).

Jacob Dahlgren och Håvet Västergård

Följande mål från vintertinget 1720 är speciellt intressant eftersom det ledde mig till en släkting som jag tidigare inte känt till.

91. S:d Swen Olofsson i Wästergården Håfwet 1/2 , Sättila Sochn, at Tingz Rätten honom meddhela wille en attest huru som han utij 5 åhrs tijd skall samma des åbodde hemman besuttit och derføre alla

så ordinarie som extrordinarie utlagor i dese beswärlige tijder för hemmanet utlagt, hwilket han nu förmenar sig till skatte af Kongl. Majj. och Cronan i underdånighet få tillhandla, tillföllie af det derå uprättade wärderingz instrumentet, men beklagar at den förra åboen munsterskrifwaren Jacob Dahlgren hwars hustru, medan han varit fången i Dannemark, gården aldeles skall nederött och förderfwat, til honom updragit efter som hon det samma ej förmått bruka, nu skall söka mer bem:te hemman Håfwen från honom till skatte inlösa. Inläggandes till styrko Crono Befallningz mans Wälb:de Arwid Ahlgrens honom meddhelte städiebref af d. 8 Martii 1715 som innehåller at munsterskrifwaren Dahlgrens hustru förmedelst des fattigdoms afstådt och updragit honom åftabem:te halfwa hemman Håfwet och Swen således detsamma emottagit och tillträd och som wederbörande af Nämnden intygade så aldeles i sanning wara; så blifwer detta uppå begiäran derom til bewijs behörigen extraderat [rättsligt utlämnat].

Jag har tidigare vetat att min ana Annika Jacobsdotter (ff ff fm fm) var född på Håvet Västergård och här nämns Jacob Dahlgren som otvivelaktigt bör vara Annikas far.

Håvet Västergård var vid tiden ett kronohemman och indelt till mönsterskrivaren vid Älvsborgs regemente. Jag är inte helt säker på vad det är som attesteras i protokollet. Det låter som att man vill tillhandla sig gården till skatte, vilket då skulle innebära att man köper äganderätten av kronan. Men jag tycker att det är oklart om Sven gör det för egen räkning eller på uppdrag av Dahlgrens hustru.

Vad jag förstått kom möjligheten för kronobönder att friköpa sin gård, genom ett sk skatteköp, senare under frihetstiden. Så ovanstående kan ha handlat om något annat. Här nämns ett städiebrev, som enligt SAOB avser en nyttjanderätt.

Man kan i mantalslängderna följa gården över åren och här ser man att Jacob finns här från 1701. Mellan 1713 och 1716 nämns Jacob som mönsterskrivare och fången i Danmark och 1716 nämns även Sven Olofsson. Mellan 1717 och 1722 finns Sven Olofsson här men ej Jacob. 1722 anges Sven som utflyttad och året därefter anges återigen Jacob.

Så av detta kan man se att Sven inte fick äganderätten och att Jacob återkom från fångenskapen i Danmark. Man kan tillägga att Jacob enligt kyrkoböckerna dog på gården 1756.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:578 bild 5020 (1720).

[Björlanda gästgivargård, klagomål vid durchmarscher](#)

Vid sommartinget 1720 anmälde både kronofogden och länsmannen de bristande förhållandena vid Björlanda Gästgivargård i Sätilla. Dessa ämbetsmän är bekymrade över att det saknas stall och förvaringsmöjligheter för hö när krigsfolk drar förbi (durchmarscher) och behöver inkvartering. De vill därför ha tingsrättens attest över förhållandena, så att de kan ta ärendet vidare till landshövdingen.

43. S:d Cronones Befallningz man Wälb:de Arved Ahlgren, jemte Inspektoren och Länsman Johan Hedström beswärade sig högel. [högeligen] deröfwer at wed Biörelanda Giästgifwaregård Sättila sochn en stor olägenhet skall wara när durchmarscher komma, dersammastädes at åthniuta sina nattläger och förplägingar, efter som der intet skall magazins huus skall finnas för Cavallerie hästarnes fourage och upställande, så at det måste ligga så gått som under bar himmel när som man intet kan tränga sig in i böndernas små byalador som dem til ganska stor incommoditet och swårhet länder, dy skall wara högst nödigt at tienligit stall och magazins rum måtte der som på andra giästgifwaregårdar af allmogen i häradet upbygde blifwa ty eliest weta Cronobetienterne sig ingen råd at wed durchmarscherne gå krigfolcket tillhanda, begiärandes häröfwer Ting Rättens attestatum hwarmedelst Cronobefallningsman denna angelägenhet wijdare hos Högwälborne Herr Baron och Landzhöfdingen i ödmuikheet tänker andraga, och som nämnden intygade så aldeles i sanning wara

at Biörelanda Giästgifwaregård icke allenast är mycket nederött och förfallen, hwarå nyhligen är befunnen huuseröta til 116 d:r 6 öre smt uthan och at der intet något tienligit stall eller magazins rum finnes som likwäl, äfwen så wäl der som wed andra giästgifwaregårdar synes betarfwas, hwarföre hemställes detta måhl ödmiuke. till Högwälborne Herr Baron och Landzhöfdingens höggunstige gottfinnande och föranstaltande.

Man kan notera att gästgivargården låg längs landsvägen mellan Göteborg och Karlskrona, så man förstår att det speciellt under krigstid kunde vara en hel del trafik här. I Hyssna hembygdsförenings årsskrift från 2001 nämner man att Erik Dahlberg flera gånger färdades här då skansarna Kronan och Lejonet i Göteborg uppfördes 1682-1689.

Landshövding i Älvsborgs län var vid tiden Daniel Lagerqvist.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:578 bild 5440 (1720).

Rotebönder stämmer soldatänka

Som nybliven soldatänka befann man sig i en svår situation. Hon var tvungen att inom ett år flytta från soldattorpet och gå mot en osäker framtid. Extra svårt måste det ha varit under krigstid. Ibland kunde det lösa sig genom att den tillträdande soldaten gifte sig med änkan. I följande mål från hösttinget 1720 kräver rotebönderna änkan Börta Nilsdotter på den lega hennes man fått. Legan var en engångssumma som soldaten fick i samband med att han tillträdde.

Börta bor på soldattorpet Elmås, vilket troligen var samma ställe som min förfader Nils Hedman bebodde med sin familj på 1770-talet.

Den som skrivit protokollet har målande beskrivit hur ledsen och utsatt Börta var.

54. Samma dag Skiämninge Rothe i Hysna sochn anförde sitt kiäromåhl emot soldatenkian Börta Nilsdotter i Elmåhs torp för det at de till hennes man Erich Råbock skohla utgifwit i lega 90 d. smt, hwarutinnan doch beräknas grödan på soldat torpet för 30 d. smt, så at de des utom wärkl. skola betalt till honom 60 d. smt när han blef deras soldat för deras rothe hafwandes de legt honom förledne Juhl hwarpå han wid Larsmäsetijden [Laurentiusdagen 10 augusti] i åhr död blifwit och således intet tiänt för dem mehr än knapt $\frac{3}{4}$ dels åhr. Begiärde derföre få legan tillbakas. Hwaremot soldateenkian med gråtande tårar sig beklagade at hon sitter nu en wärnlös enkia med 3:ne små barn uti et uthblåttadt tillstånd, och således har intet till at betala med, hälst som 20 Rd. bortgått till Hiortorpa Rothe som hennes sahl. man tillförne tient före, och sedan han kom hem uhr sin fångenskap från Dannemarck måst lösa sig ifrån den samma med 30 d. smt innan som han kunde blifwa transporterader för Skiämninge Rothe så at han intet haft mehr än 30 d. öfwer förutan det inhöstade torpet.

Resolutio

Alldenstund soldateenkian Börta Nilsdotter är i fattigdomb försatt, och Roten sielfwa rådt före at de gifwit soldaten så stor lega; så kan hon efter sin mans död med någon återbetahning nu icke graveras, allenast at hon betalar uthsüdet tillbakas efter mätesmanna ordom, jemwäl ifrån sig gifwer de knecktekläder som Roten tillkommer.

Det känns bra att rätten inte bifaller böndernas krav. Kanske lättade det något.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:578 bild 6070 (1720).

Flickan Elin anklagad för att ha mjölkat Gunne Nilssons ko

Vid hösttinget 1720 var flickan Elin Swensdotter anklagad för att ha mjölkat Gunne Nilssons ko. Gunne var bonde i Assberg Gyltagård och Elin var torpardotter från Hallen, ett torp under Assberg.

80. Samma dag tilltalade länsman Wäl. Håkan Knutsson flickan Elin Swensdotter på Hallen i Aszberg för det hon olåfwandes skall miölkat Gunne Nilssons i Gyltagårdens koo. Flickan nekade enständigt. Gunne producerade et witn Arwid Jönsson i Aszberg som tillböd sig at gå Eed uppå det han sedt Elin miölka Gunnes koo; men Elin sade sig willia gå Eed twärt deremoth. Och som hon är, och ännu icke begådt Herrans H. nattward, så kunde hon dertill intet admitteras utan i brist af fulla skiähl blef hon ifrån Gunnes tilltahl i detta måhl sig ändtledigadt.

I 1734 års lag finns regler för bevisföring och motsvarande regler skall ha funnits i tidigare lag. Enligt Rättegångsbalken i 1734 års lag blev svaranden fälld om hen frivilligt erkände eller om det fanns två samstämmiga vittnen som bestyrkte brottet. Om endast ett vittne fanns, räknades det som halvt bevis, varvid den svarande, enligt kapitel 17 paragraf 29, skulle värja sig med ed. Samma paragraf stadgade dock att *Är han ej af then frägd, at thet honom tillåtas kan; tå må han ej til saken fällas.*

Det verkar som att rätten här har följt denna paragraf när den frikänner Elin.

Att sådana här brott förekom framgår av ett stadgande i 1734 års lag, Missgärningsbalken kapitel 43 paragraf 4 – *Miölkar någon annan mans ko, får eller get; stånde wid Tings dör, eller Rådstufwu dör en tima, med miölkekäril i hand.*

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:578 bild 6240 (1720).

1721

Börje Olofsson i Håvet instämmer Börta Eriksson för stöld

27. Samma dag Börje Olofsson i Håfwet låtit instämma hustru Börta Eriksson i Skougsgierde uti det tillspörjande om hon intet skulle weta någon underrättelse om 2:n st gullringar och 1 silfwerspänne som torsdagen för Mattismässodagen nästledne skall förkommit utur hans dotters Karins kista, skolandes hon intet hafwa saknad dese pertzedlar förrän som straxt efter, då hustrun Börta warit i Håfwen och fått till sitt bröllop låhna kläden att tapicera brudstugun med, och då bem:te hustru Börta skall ensam blifwit lemnad på låftet, när Börjes dotter gått neder och skall lemnat kistelåcket öpet, hwaräst en liten ask skall stådt med dese gullringar uti, wetandes ingen annan främmande menniskia der hafwa warit. Hustru Börta tillijka med hennes fader Erich Andersson instälte sig och uppå Tingz Rättens åtskillige bewekel. föreställningar utlåto sig, at de för Gud och hele werlden bekiänna sig icke den aldraringaste kundskap herom hafwa. Erbjudandes hustru Börta at med sin sahlighets Eed sig befrija, at hon aldrig dese ringar sedt, mycket mindre tagit fast skiönt hon tillstår sig warit ensam uppe på låftet med en lijten flicka när Börjes dotter war nedergången af låftet hwarföre och henne gör ondt at hon härutinnan skall misstänckias upwisandes många sochnemäns attest om både hennes faders och des egen gode frägd och rychte.

Resolutio

Såsom inga sannolijka skiähl och omständigheter äro företedde, hwilken som skall tagit de 2:ne gulldringar och 1 silfwerspänne, som Börje Olofsson i Håfwet berättar wara bortkomna uhr des dotters Karins kista; altså kan Tingz Rätten sig ej eller deröfwer wijdare utlåta.

Håven, som nämns på rad fem, är en gård i Örby socken. En kontroll mot mantalslängderna visar dock att Börje Olofsson/Olofsson fanns i Håvet Östergård, Sätilla. Skogsgärde har jag inte lyckats identifiera, men det var förmodligen ett torp.

Här får man ett besked om att man förr, vid festliga tillfällen, hängde tyger och draperier på väggarna i stugan.

I målet finns varken vittnen eller något erkännande varför rätten inte kunde fälla. Det låter lite märkligt med den lilla flickan som skulle ha varit tillsammans med Börta uppe på loftet. Vill Börta så tvivel om vem som tagit sakerna genom att nämna henne? Att flickan inte fick höras indikerar att hon var under femton år, lagstadgad åldersgräns för vittnen.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:591 bild 858 (1721).

Dragonen Petter Wessman anhåller om frihetsbrev

Vid sommartinget 1721 anhöll fd dragonen Petter Wessman om att få frihetsbrev för gästgivargården Hunnaryd i Skephults socken. Gården har tidigare lämnats öde och Wessman inlägger resultatet av en besiktning som där hållits.

84. Samma dag inkom för mig och sittande Rätten förafskiedade Dragounen Petter Wessman anhållandes om frihetsbref uppå Cronohemmanet och giästgifwaregården Hunnaryd ¼ Skiephulta sochn, som åhr 1719 blifwit öde förmedelst det at de skånska forbönderne åhr 1718 förstörat och upbrändt giärdesgårdarne omkring samma hemman så at åboen Börje Bengtsson som brukat halfparten uti 16 åhr har måst för fattigdombs skull gå der ifrån. Inläggandes en huusesyhn som är

hållen d. 21 Septembr. 1720 af Länsman Wäl. Håkan Knutsson och nämbedemannen Johan Pärsson i Storegården hwarutinnan huuserötan upføres till 150 d:r 12 ./smt [150 daler 12 öre silvermynt]. Desutan intygade wederbörande af Nämbeden och grannarne at åckeren i fast linde [igenvuxen] legat när bem:te Wessman innewarande åhr hemmanet på frijhet uptagit, utsäde befinnes till ungefär 4 ½ tunneland och höbohl till 9 kalmar oreent och med liung beblandat. Skoug till timber, giärdzle och wedebrand på Skiephulta skog samt muhlebet. Flere lägenheter finns intet. I anseende till detta hemmans ödesmåhl och at det så illa förfallit är, pröfwas nödwändig att till des uprättande behöfwes 8 åhrs frijheet hwilka taga sin begynnelse ifrån och med innewarande åhr 1721, till och med åhr 1728 inclusive, som jempte häradz wahnlike signete medehlst warder underställandes doch Tingz Rätten detta wijdare till Högwälborne Herr Baron och Landzhöfdingens gunstige gådtfinnande. Actum ut supra [gjort på detta sätt].

På många ställen i domböckerna får man vid den här tiden vittnesmål om hemman som lämnats öde. Ur kronans synvinkel var det naturligtvis en fördel om sådana kunde återupptas och därmed ge upphov till skatteintäkter. Man kunde då under ett antal år befrias från att erlægga skatt till kronan.

I mantalslängden från 1721 framgår det att Wessman gift sig samma år, men att han är fattig. 1727 anges det att han flyttat till ett knekttorp i Örby och att en Åke Svensson tagit över. Uppenbarligen har han inte lyckats att få hemmanet på fötter, men man hoppas att han fick någon ersättning för sitt arbete.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:591 bild 880 (1721).

Ingeborg Jonsdotter olovligen flyttat från frälsehemman

Vid hösttinget 1721 var änkan Ingeborg Jonsdotter instämd för att utan tillstånd ha flyttat från frälsehemmanet Björkesbacka i Örby socken.

81. S:d Frälseinspectoren Wälb:de Johan Hedström anförde sitt klagomål emoth Enkian i Attared, hustru Ingeborg Joensdotter, för det hon skall utan laga upsägning och tillstånd afflytt Frälsehemmanet Biörkesbacka sedan hon gården nederrött, inlefwereandes en huusesyn af d. 5 Septembr. sidstledne, hållen af åkiäranden sielf och nämbedemannen Swen Olufsson i Stämmemad, hwarefter bristfälligheeten sig bestiger till 34 d:r 7 1/3 öre smt. Enkan swarade at när hon flytt till hemmanet Biörkesbacka för 20 åhr sedan har ingen huusesyn blifwit hållen, utan hon kommit till en nederruten gård samt sedan låtit bygga i sin tijd så mycket hon förmått och sedermera har des sohn Pär Olofsson som död är blifwit skrifwen för gården, desutan har Enkian Börta, som halfwa hemmanet eller 1/8 brukar, sig äfwen skola åtagit at swara för både hennes och hustru Ingeborgz dehl, för det hon hemmanet afflytt och till henne afstådt. Enkian Börta war intet tillstädes.

Resolutio

Detta måhl remitteras till behörig huusesyn, hwarwid pröfwas bör i hwad stånd hemmanet war, när hustrun Börta det emottog, hwad hon för sin tijd der bygt och hwad fehlachtigheter nu der kunna finnas, hwarpå Tingz Rätten sig wijdare yttra will.

Björkesbacka verkar ha ägts av greven Gustaf Cronhielm, så Johan Hedström bör som inspektor ha varit dennes lokale representant. Cronhielm var en betydande man och var bla medlem av riksrådet och under några år hade han varit Karl XII:s lärare.

I domböckerna finns ofta uppgifter om hussyner, dvs besiktningar. Det var viktigt att man underhöll sin gård och man kunde annars bli ersättningskyldig.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:591 bild 974 (1721).

1722

Pigan Britta Andersdotter instämmer uppbördsskrivaren Anders Melldahl

Vid vintertinget 1729 hade pigan Britta Andersdotter instämt uppbördsskrivaren Ander Melldahl eftersom denne nekat att han av henne fått kronoutlagor (skatt) om 3 daler silvermynt.

6. S:d tienstepigan i Grandahl, Brita Andersdotter, hade låtit instämma Uppbördzskrifwaren Anders Melldahl för det han skall neka sig hafwa emottagit på Cronoutlagor af henne 3 d:r smt, hwilka hon å Pär Ambiörnssons i Hulatorp [gård i Berghems socken] wägnar till honom skall lefwererat. Melldahl sade sig icke kunna minnas om han emottagit samma penningar, begiärande derföre att hon med witnen eller qvittance sådant bewijsa måtte. Brita sade sig med Eed willig slijkt bestyrkia. Melldahl förklarade at om hon det kan göra, will han samma 3 d:r på Cronoutlagorne för Pär Ambiörnsson qvittera och gådtgiöra, hwilken Eed hon med hand å bok wärkel. och med gladt sinne aflade; hwarföre blifwer hon för samma 3 d:r smt wijdare clarerande härmed befrijad.

Pär Ambjörnsson är säkert Brittass husbonde och det var förmodligen vanligt att husbönder förmedlade sitt tjänstefolks skatter vid uppbördsmöten. Uppbördsskrivaren var biträde till häradsskrivaren.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:600 bild 1009 (1722).

Bönder i Hyssna betalar inkvarteringspenningar

Att hos sig inkvartera passerande officerare och soldater var under lång tid en betungande pålaga för många bönder. Vid vintertinget 1722 hade ett antal bönder i Hyssna instämt auditeuren Höijer med anledning av inbetalda inkvarteringspenningar. Bland dem min förfader Måns Larsson (fm mm mf ff) i Södra Rya.

9. Samma dag hade bönderne Måns Larsson och Erich Joensson i Rya, Börje Larsson i Klätteberg, Anders Erichsson i Bläsebohl, Anders Joensson i Hökåhs, Anders Joensson på Högen, Lars Larsson i Mälltorp, Börje Joensson och Bengt Carlson ibidem med de flere deras med interessenter till detta Ting låtit instämma Auditeuren Herr Reinholt Höijer för det han skall af dem hafwa upburit åhr 1720 inqvarterings penningar för Novembr. månad sihstledne nemb. [nämligen] af 18 hela gårdar 18 d:r smt der de likwäl skola sedermera måst utgifwa för samma månad inqvarteringspenningar till de då för tiden här inqvarterade ståndz dragouner för hwilket de af Herr Auditeuren behöriq ersättning påstådt. Herr Auditeuren instälte sig och inlade Pastoris loci Ehrewyrdige Herr Eric Setteli och nämbdemannens Anders Gunnarssons i Hysna attest af d. 4 i denna månaden, hwarutinnan betygas at Auditeuren Höijer med sine inqvarteringswärdar i Hysna sochn sammanträdt att liqvidera för nästledne Novembris månad då Herr Auditeuren dem med penningar skall förlijkt, at de intet mehr hafwa af honom at fordra, eller för dombstohlen at påstå efter den stämbning som de uppå honom utwärckat till detta Ting. Hwilken förlijkning i protocollet attenderat blef.

Bönderna hävdar alltså att de tidigare, till Höijer, betalat in sk inkvarteringspenningar. Dock har de, för samma månad, även betalat sådana till några ståndsdragoner.

Jag har förstått det som att inkvarteringspenningar var en ersättning för pålagan att fysiskt inkvartera och ge husrum åt soldater. Alltså en avgift man kunde betala för att slippa detta. En auditör var en militär funktionär och det normala var kanske att dessa avgifter betalades till någon sådan. I det här fallet har bönderna tvingats betala till dragonerna och därmed har man erlagt dubbel avgift.

Höijer meddelar via attesten att han senare har haft ett möte med intressenterna och där sagt sig skola ersätta dem.

Det är lite svårt att förstå tidslinjen i detta fall. En tolkning är att bönderna sistlidna november, alltså november 1721, till Höijer betalt penningar för 1720. Ett alternativ är att bönderna 1720 betalt penningar för sistlidna november, dvs 1721. Attesten sägs vara från den 4:e denna månad, vilket bör syfta på februari 1722 då vintertinget hölls.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:600 bild 1013 (1722).

Bönder i Skephult och Örby vill anlägga sågkvarn

Man fick inte hursomhelst anlägga kvarnar, eftersom dessa kunde ställa till det på grannars ägor. Vid vintertinget 1722 vill några bönder anlägga en sågkvarn i Vänereds ström i Skephult

23. S:d efterföljande hemmans åboer; Uppbörzskrifwaren Wäl. Anders Melldahl i Gräppholmen, Anders Joensson i Vänered, Pär Joensson i Galtholmen, Enkan hustru Karin i Fickasiö och Måns Larsson i Gunndbo androgo för Rätten huru de så som till huusens reparation och wid macht hållande tänker at upbygga en sågqwarn i Wännere ström, emedan ingen sådan qwarn i hela den negden finns. Och som nämnden och närwarande allmoge intygade at denna såg ingen till meen och förfång wara skall, utan dem ansökande till nytta, till deras hemmans byggnad och widmachthållande som hafwa allt för långt till andra sågar; så warder sådant jempte attesterat, och till wijdare Högwälborne Herr Baron och Landzhöfdingens höggunstige gådtfinnande hemställt huruwijda denna ansökning kan bewillias.

Vänered ligger i Skephults socken och övriga gårdar i Örby. Anders Jonsson kan mycket väl vara bror till Nils Jonsson (fm mf mm ff f), som emellertid var död vid den här tiden.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:600 bild 1031 (1722).

Byggen i frälsehemmanet Bobygd, Sätla socken

Jag har tidigare vetat att Bobygd i Sätla, där Lars Månsson (ff ff mm fm f) med hustrun Carin Håkansdotter levde, var ett frälsehemman. I protokollet från vintertinget 1722 fick jag reda på vem som vid den tiden ägde hemmanet, nämligen Gabriel Stierncrona. Han var från 1719 justitiekansler och chef för Nedre justitierevisionen. Denna ämbetsman skulle granska rättsapparaten och deltog i rådet då justitieärenden behandlades.

30. Samma dag uppå Baronens och Justitia Cancellarens Högwälborne Herr Gabriel Stiernkronas wägnar, Bokhållaren i Giötheborg Herr Petter Sillander inlade en förteckning uppå det byggningzwärke, som erfordras till des frälsehemmans Bobygdz i Sättila Sochn reparerande och upbyggande neml. åboen Lars Månsson till låfft och uthhuus 4 tolfte timber 4 st. syllar af eek och 2 tolfte blåckar till bräder...

Här följer förteckning över virkesbehov för övriga åboar i Bobygd; Bengt Arvidsson, Börje Persson och Sven Arvidsson. Baron och bokhållare uppmanas av rätten, efter dess attest, att hos landshövdingen anmäla ärendet för att vederbörande *jägerij betient* (jägmästare) skall förrätta utsyning av virke.

Tolfte är enligt SAOB en äldre motsvarighet till dussin. Blockar verkar avse stockar som gjorts om till fyrkantiga block.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:600 bild 1040 (1722).

Ingiärd i Ansered legat ihjäl sitt barn

Vid vintertinget 1722 tilldrog sig följande tragiska mål.

33. Samma dag inkom för Rätten bondens Oluf Anderssons i Ansered, Hysna sochn hustru Ingierd Joensdotter och klageligen gaf tillkiänna huuru som hon uti sömbnen natten emellan d. 10 och 11 huius [hujus, i denna månad], legat ihjäl ett sitt späda piltebarn om 2 månaders ålder, hwilken stora olycka så illa tillburit: at som barnet illa skrikit och jämbrat sig, har hon måst taga det ur waggan till sig at dija gifwa hwarpå hon som förut warit siuk och derefter då swag af krafter insomnat och uti sömbnen barnet förqwäfdt samt lärer hafwa wändt sig om och derigenom det tryckt emot sängbrädet emedan det haft en blånad på wänstra öhrat och en på wänstra låhret som nämbedemannen Anders Gunnarsson i Hysna, hwilket barnet besichtigat bewitnade. Mannen Oluf Andersson berättade at om morgonen bittida wed det tuppen gohl, har han som legat in wed wäggen i samma säng wed sin hustru lydt efter om barnet såfwit och kiändt på des mun som han befunnit wara kall, hwarföre han wäckt på sin hustru och sagt: iag tror barnet är dödt, då hustrun som waknat tagit det i fambnen och funnit så i sanning wara, hwilket henne storligen ängslat emedan hon detta barn i lijfztijden mycket älskat och afhällit, som nämbedemannen Anders i Hysna äfwen intygade.

Resolutio

Såsom hustru Ingierd Joensdotter i Ansered sielfwilligt tillstådt at den olyckelige händelsen sig tilldragit at hon natten emellan d. 10 och 11 huius legat ihjäl ett des späda piltebarn om 2 månaders ålder; altså i förmågo af Kyrkiolagens d. A: 1686 cap. 3 § 13 erkiännes hon skyldig att stå en Söndag Kyrkioplicht sampt desutan förmanas at en annan gång för slijk wårdzlöshet taga sig flijtel. [fliteligen] till wahra.

Jag har ofta undrat över varför det i bouppteckningar från tiden inte nämns några höns. I detta protokoll nämns dock en tupp, vilket väl vittnar om att det förekom höns.

Det framgår inte om Ingiärd dömdes till uppenbar eller enskild kyrkoplikt. Den förstnämnda skedde inför församlingen, medan den senare i sakristian.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:600 bild 1041 (1722).

Twist om leverans av fältskärs spannmål

Indelningsverket fungerade på så sätt att vissa hemmans kronoskatter var anvisade som lön till kronans militära och civila personal. En krono- eller skattebonde skulle alltså till en indelningshavare årligen leverera specificerade skattepersedlar, t.ex. spannmål och smör. Att det kunde uppstå tvister kring sådana leveranser är uppenbart. Vid vintertinget 1722 upptogs ett mål där fältskären Clemens Friedleben instämt ett antal Seglorabönder för att dessa inte ville leverera spannmål till den köpstad han önskade.

44. S:d beswärade sig Regementz Fälltskiären Clementz Friedlieben wid Elfsborg Infanterie Regemente, öfwer efterföljande hemmans åboer, nembl. Tompta, frälse; Bönåhs crono, Skielfward dito, Grimmared dito, Hesered dito, Lönhullt dito, Hungerhult Östergården dito, Nääs Öfwregården dito, Nääs Yttregården dito, Giäddered frälse, Alfward dito, Backa crono, Flyxhullt frälse, Skrimhullt dito, för det de intet willia föra den spannemåhl som Regementz Fältskären till löhn anslagen är till den kiöpstad inom lagsagun [lagsagan], hwarest han den till sin fördehl afsättia kan, hwilket han förmente at Kong. Reglementet för betienterne under militien och landtstaten d. A: 1684 medgifwa skall, men twärt om, utan forlöhn welat den wed Regementz Fälltskiärens boställe lefwerera, begiärandes att blifwa bijbehållen wed samma reglemente deremot å sampt. swarandernes wägnar sig infunno Anders Andersson i Hungerhullt och Oluf i Lönhullt, hwilka upwijste Kongl. Majj:ttz

allernådigste förklaring öfwer några puncter uti det den 5 Januarii 1684 utgångne Reglemente af d. 7 Aprilis 1685, som innehåller: at skattebonden skall wara så när som någon annan at få lösa denna afradz och cronotijonde spannemåhl utan stegrande och forlöhns penningars ärläggande, som stränge. [strängeligen] derutinnan förbiudes wed wijte at mista spannemåhlen enär han derföre gier så mycket som den inom lagsagun går och giäller, men cronobonden deremot äger frijheet att lösa sin spannemåhl med 9 mark kopp:mt tunnan, enär han will, hwarwed de begiärde att blifwa handhafwde. Regementz Fältskiären förmente sig kunna med senare Kong. Resolutioner och förklaringar som till Elfsborgz Lähns Regemente skola hafwa ankommit bewijsa det officerarnes och betienternes anslagna löhning spannemåhl bör af åboarne på hemmanen in natura föras inom lagsagun hwarest de willia, hwilka Resolutioner han nu intet med sig hade, utan begiärade upskåf härmed till nästa ting.

Resolutio

Fördenskull fant Rätten skiäligt att Regementz Fältskiären det begiärte upskåfwet bewillia.

Fältskärn klagar över att bönderna inte vill forsla spannmålen till den köpstad inom lagsagan där han kan avsätta den. Han hävdar att bönderna tvärt om vill leverera vid fältskärens boställe utan forlön.

Regementsfältskären Johan Clemens Friedleben ska enligt [Göteborgs tomtägare 1637-1807 Kvarteret Härbärgat \(gbgtomter.se\)](http://gbgtomter.se) ha bott på Kungsgatan i Göteborg i hörnet av Svenska kyrkomuren. Som indelningshavare vid Älvsborgs regemente hade nog Friedleben ett boställe på landsbygden, som han kan ha arrenderat ut till någon bonde. Troligen i Seglora eller i närområdet.

Bönderna hänvisar till en kunglig förklaring av 1684 års reglemente och menar att skattebonden ska ha rätt att lösa avraden utan stegrande och forlöns erläggande. När det gäller kronobönder säger de att dessa ska ha rätt att lösa spannmålen med 9 mark tunnan. Man nämner dock inget om platsen dit spannmålen eller penningarna skulle levereras. Det tycks enbart handla om att man vill kunna lösa spannmålen i penningar. Jag har uppfattat det som att det fanns en skyldighet för bonden att leverera inom lagsagan och det är möjligt att bönderna accepterade detta.

Att Friedleben förmodligen vill ha spannmålen levererade till Göteborg beror säkert på att han där har möjlighet att försälja den till ett bra pris. För böndernas del innebar det ett lättnad att istället leverera penningar i och med att man slapp tunga transporter. Men det kan också berott på att lösensumman, 9 mark per tunna, var så lågt satt att det gynnade dem.

Med en nämnda forlönen avses förmodligen forsellön (Nordisk famijebok, UGGLEUPPLAGAN), som innebar att bonden skulle erlägga en kontant ersättning till indelningshavaren utfall spannmålen löstes i penningar. Logiken bakom detta lär väl bestå i att indelningshavaren, vid leverans av penningar, fick ett besvär med att upphandla spannmålen.

Målet fortsätter vid sommartinget:

38. Tillföllie af senaste Tingz Rättens resolution af d. 22 Februarii sidst:ne inlade nu Regementz Fältskiären Ehreborne och konstärfarne Clemens Friedleben i vidimerade afskrifter 2:ne Kong. resolutioner gifne på Rijksdagarne d. 3 Januarii 1683 och d. 25 Maii 1720 hwarmed han söker bestyrckia at fast skiönt allmogen i underdånigheet anhållit at få till sig lösa crono och kyrkiotijonden för 3 d:r smt tunnan i ond och god tijd, har Kong. Maj:tt så mycket mindre någon ändring härutinnan bewilliat som cronotijonden redan är till sine wisa usus [användning] indehlter. I underdånigste följe hwaraf Regementz Fältskiären som wid sidste tinget påstår at de då så wäl som nu instämbde hemmans åboer måge påläggas efter reglementet den spannmåhl, hwilken honom på löhnen anslagen är at inom lagsagen föra hwart hän han behagar. Hwaremot bönderne höge. protesterade

och begiärade at bijbehållne blifwa wed den åberopade Kong. Majj:ttz förklaring d. 7 Aprilis 1685 öfwer reglementet d. 5 Januarii 1684 angående afradz och cronotijonde spannmåhlens lefwererande.

Resolutio

Såsom detta är et oeconomie måhl som intet till Häradsrättens utan till Högwälborne Herr Baron och Landzhöfdingens afgjörande hörer; Alltså blifwa parterne der hän förwijste at des utslag härutinnan i ödmiukheet afwacha.

Tyvär får man här inte reda på hur det hela slutade. Det är tveksamt om målet återkommer i kommande ting.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:600 bild 1026, 1156 (1722).

Twist om pigan Britta Larsdotter

Vid vintertinget 1722 hade Per Börjesson i Karstorp, Öxnevalla socken instämt pigan Britta Larsdotter.

45. Pähr Börgesson i Karstorp hade instämt pigan Brita Larsdotter i Kyrkiebacka för det hon förledit åhr tagit städia af honom honom att begifwa sig wid Michälis tijd i des dienst sedan han föruth giordt sig förwisad hos hennes förra huusbonde Nils Andersson i Hyltenäas at hon uhr des dienst woro ledig, som Nils närwarande tillstod. Derpå bär hon hem fästepeningarne till Pähr Börgesson och kastar dem i des farstugu hwarefter Anders Andersson i Kyrkiebacka henne wed Larsmäsetijden städzlar. Detta blef af parterna allt wederkiändt och tillstådt.

Resolutio

Såsom det befinnes at Brita Larsdotter stadt sig till 2:ne huusbönder, nemb. Pähr Börgesson i Karstorp och sedermera till Anders Andersson i Kyrkiobacka sedan Pär giordt sig hos des förra huusbonde Nils i Hyltenäas underrättadt, at Brita wid Michaelis blefwo ifrån hans dienst ledig och löös; altså i förmågo af Kong. Majj:tz legohions stadga d. A: 1686 § 4 bör Brita gå i Pähr Börgessons tjänst till hwilken hon sig först stadt eller efter parternes begifwande betala till honom ett åhrs löhn, som hon kunnat giöra skiähl före och är efter Nämbdens utsago 4 d:r smt.

Det fanns regler för när avtal om pig- och drängtjänst fick slutas och sägas upp. Avtal fick endast slutas mellan Larsmäss (10/8) och Michaelis (29/9) och tjänsten tillträdde vid Michaelis. Uppsägning skulle ske mellan Olofsmäss (29/7) och Larsmäss.

Det bör ha varit så att Britta först, vid Larsmäsetid, slöt avtal med Per varvid hon fick fästepeningar, en engångssumma man fick i förtid, förutom lönen. Nästan direkt, också vid Larsmäsetid, lämnar hon tillbaka fästepeningarna och går istället till Anders. Detta stämmer väl med att rätten dömer Britta till att betala ett års lön eller gå i tjänst hos Per. I ett tidigare fall har vi sett att en årslön för en piga värderades till 6 daler, men här värderas den något lägre.

Jag tycker att det är intressant fundera kring situationen för pigor och drängar, de som ofta benämndes legofolket. Den bild jag hittills fått är att de tidigare, till och med mitten av 1700-talet ungefär, var barn till besuttna bönder som under en tid, innan de gifte sig, tog tjänst. Syftet var att lära sig hushålls- och gårdsskötsel och att knyta nya kontakter. Senare, främst under 1800-talet, utvecklades gruppen till en social kategori av obesuttna personer. Detta som ett resultat av befolkningstillväxten, då jorden inte räckte till för alla.

Från och med 1700-talet infördes också flera reglementen för legofolket, där bla regler för maximilöner och tjänstetvång ingick. Domböckerna ger vittnesbörd om detta.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:600 bild 1052 (1722).

Tostaredsbönder och underhåll av väg vid Skene bro

Vid vintertinget 1722 hade bönder i Tostared inlämnat en skrift där de klagade över svårigheter med att underhålla och laga ett vägstycke vid Skene bro.

66. S:d åboarne Börge Olufsson och Bengt Larsson i Kulla, Tåstaredz sochn igenom en sin skrift androgo huuru illa de är råkade at blifwa tilldehlta det swåra wägstycket wid Skiene broo, så att det will falla för dem allt för beswärligt och nästan ogiörligt att kunna giöra det samma så förswarligt som sig bör, emedan det åhrligen af jordfall skall förderfwas och des utan behöfwas tätt med kaflar och sand kiörande broas och befästas sampt med diupa grafwar å ömse sijdor till wattnetz afflytande försees, om samma wäg skall blifwa så förswarlig som sig bör. Anhållandes således bem:te åboer att de af Öhrby giäld som nära skougen och detta wägstycke boende äro måtte blifwa dem behielpelige med kaflars framkiörande och annat mehr att aldeles förswarligen som ofwan förmält är giöra denna wägen laggild [lagligt gällande] och swarsgod [duglig, felfri].

Resolutio

Såsom Tingzrätten noggsamt bekant är att detta långa och diupa wägstycket wid Skiene broo intet af ofwan nämnde åboer allena kan förbättras och uplagas med diupa grafwar å å ömse sijdor, goda kaflars läggande hög klaper [klappersten] och sandfyllning utom hwilket allt wägen ej kan blifwa laggild och swarsgod, om icke de få tilräckelig hielp af dem uti Öhrby sochn som nära äro boende; altså hafwer Cronones Länsman i Districten at alfwarligen förställa dem af Öhrby sochn om icke de godwilligen skulle willia bijtråda dese Kulla åboer med denna wägens uplagande som förbemält är, i annor händelse och derest de härutinnan skulle wijsa sig motwillige hafwer Länsman at stämma dem till Tinget, hwarest de Rättens ytterligare utslag skola få afhöra.

Kavlar är väl smala stockar som man lade på tvären där en väg skulle passera en sankmark. Man kan förstå att det ställde till besvär för Tostaredsbönderna att frakta sådana, sand och annat hela vägen ner till Skene och själva sköta arbetet.

Jag antar att nämnda bro låg på samma ställe som den som i dag går över Viskan söder om Skene centrum. Ån flyter ju här i en djup sänka och det är förmodligen vägstycket upp och ner i denna som avses. Troligtvis fanns det på 1700-talet här en träbro och på en karta från 1765 finns en bro utsatt som med lite god vilja kan tolkas som en sådan.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:600 bild 1061 (1722).

Olaga ölförsäljning vid Ramslätts gästgivaregård

Vid sommartinget 1722 klagade innehavarna av Ramslätts gästgivaregård i Fritsla på grannars olovliga ölförsäljning.

65. Samma dag angafw giästgifwarne i Ramslätt Hans Gunmundsson och Lars Gustafsson huru som en dehl hwilka äro boende nära wid bem:te giästgifwaregård , skola en tijd tagit sig före at sällia öhl, giästgifwarne till stort förfång och prejudice, anhöllo i så måtto att Tingzrätten slijkt oskick afböija wille.

Resolutio

Såsom Kongl. Maj:ttz allernådigste Krog och Giästgifwareförordning af d. 29 Augusti 1664 § 39 är klar at ingen wari förlofwat i landet på 2 mihl när giästgifwaren at sällia öhl, wijn eller brännewijn, utan stånde det giästgifwaren allena till; alltså warde och de som till denna dag slijk öhlsälgning föröfwat wid giästgifwaregården Ramslätt härmed alfwarligen förbudna at hädanefter afstå med samma öhl och brännewijns sahlur, så kiärt dem är at undwijka den plicht som förordningen innehåller.

Rätten nöjer sig här med att utfärda en varning. Den här gästgivargården finns idag på Borås museum i Ramnaparken.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:600 bild 1178 (1722).

Soldatänka stäms för hyra av soldattorp

På sommaringet 1722 hade Pär Eriksgårds rote i Skene instämt en soldatänka för en hyra avseende 1710.

66. Samma dag kiärade Pähr Erichzgårds Rothe i Skiene till soldatenkian Kierstin Andersdotter för huushyra åhr 1710 af knecktetorpet Fixatorpet kallat, 3 d:r 24 ./. smt [3 daler 24 öre silvermynt]. Hustru Kierstin berättade att hon åhr 1710 betahlt till corporalen Nils Sällberg, då han bortmarcherat åth Skåhne 2 d:r smt uppå samma huushyra, som han bordt hafwa efter det warit hans torp, och lofwat henne få sittia för samma penningar det åhret, efter som hon då straxt betalt skolandes hon haft 3:ne witnen här på, hwilka skola wara döda.

Resolutio

Alldenstund Pär Erichzgårdz Rothe i Skiene intet på 12 åhrs tid talt på denna huushyra och under den tiden hustru Kierstins witnen blifwit döde, fördenskull blef hon i så beskafat måhl från deras tilltahl befriad.

Det framstår onekligen som lite girigt av roten att tolv år senare utkräva denna hyra. Kerstin har förmodligen, sedan länge, flyttat från torpet. Väl att hon frikänns av rätten. Korpralen dog väl troligen i Skåne, Pommern eller Danmark efter att ha anslutit till armén.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:600 bild 1179 (1722).

Gosse stulit päron

Vid hösttinget 1722 var Anders Svensson, Deragården i Öxnareds socken, instämd för att ha slagit en gosse som stulit av hans päron.

56. Nils Börgesson i Skattegården Elofztorp hade wäl instämt Anders Swensson i Deragården för det han om en Söndag afton skall slagit lille gåsen Anders Börgesson en öhrfil för det han uti swarandes päronträd plåckat lijtet fruckt af föga wärde, men berättades att de sedermera sins emellan efter denna öhrfil hwarken blånad eller blodwijte syntz, hwarföre Häradzrätten i föllie af det 13 cap. Sårn. B. med willia Ll. [Sårnårabalken med vilja Landslagen] fant skiäligt att till berörde förlikning samtycka.

Jag har haft svårt att hitta information om lagrummet som nämns. Att det rör sig om Sårnålabalken är klart och att denna kan finnas i någon landslag. Förmodligen skilde balken på om man tillfogade

någon skada med vilja eller av misstag. Det var i alla fall kul att få belagt att man odlade päron vid den här tiden.

Som en parentes kan nämnas att CHATGPT påstod att den danske kungen Kristian V:s landslag, där en sårmlåbalk fanns, infördes i Sverige 1686, vilket ju måste vara fel.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:600 bild 1240 (1722).

Nils Jönsson i Stora Källeberg instämmer pigan Ingeborg Pärsdotter

Vid hösttinget 1722 hade Nils Jönsson i Stora Källeberg, Öxnevalla instämt pigan Ingeborg Pärsdotter för att han inte velat gå i hans tjänst.

70. Nills Jönsson i Stora Kiälleberg låtit instämma pigan Ingeborg Pährsdotter i Håås för det hon efter laga städiepenningz emotttagande intet skall willia träda uti hans tienst, påstod derföre at hon måtte uthgifwa den utfästa löhnen 6 d:r smt. Ingeborg Pärsdotter war intet tillstädes utan å sine wägnar befullmäcktigat Jöns Andersson i Håfwen som föregaf att Ingeborg sedermera woro förlofwat med drängen Bengt Håkansson och skall nu med honom snart hafwa bröllop, hwarföre han förmenar at detta lærer ursäckta Ingeborg till att träda i kiärandes lagstade tienst, som hon lijwäl intet kan förneka sig hafwa tagit fästepenningar till.

Resolutio

I föllie af Tienstehions stadgan d. A: 1686 § 4 blifwer Ingeborg pålagd att betala till Nils Jönsson den betingade löhnen 6 d:r smt hwarmed han fann sig förnögd.

Ingeborg hade alltså tagit emot städjepenningar från Nils. Därmed ansågs det att hon var skyldig att betala en summa motsvarande den årslön om 6 daler som hons skulle ha erhållit.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:600 bild 1247 (1722).

Prostänkan Madame Maria Tresslov klagar över lösdriverskor

Vid hösttinget 1722 anmälde prostänkan Maria Tresslow att två lösdriverskor uppehöll sig i församlingen.

76. Äfwenwäl besfwärade sig bem:te Probst Encka Madame Maria Tresslow deröfwer att en lösdriwverska Asp Anna kallad som sig uti församlingen uppehåller, skall ej eller willia gjöra sin rättigheet till henne, icke eller stadigt i någon tienst finnes. Sammaledes en båtzmans hustru som skall uppehålla sig hos Olof i Töllebäck [Istorps socken], hwilken ej skall gitta något pass upwijsa och sällan gå till kyrkan men aldrig till Herrans H. Nattward. Nämbedemannen Gudmund Jönsson i Töllebäck berättade att des ofwannämnde qwinfolck afwijkit uhr sochnen när han dem efterfrågat, så at de till detta Ting ej stämbde blifwit.

Resolverades

Fördenskull åligger det wederbörande länsman att efterslå des qwinfolck och der de ärtappas dem för rätta ställa, at undergå laga ransakning och domb.

Målet vittnar om den hårda sociala kontroll som fanns vid tiden och som framförallt drabbade personer som av någon anledning levde vid sidan av den besuttna bondeklassen. Vid tiden och långt

in på 1800-talet talade man om sk laga försvar. En person kunde betraktas som försvarslös och bli utsatt för åtgärder, om denne inte kunde uppvisa godkänd sysselsättning, dvs ha laga försvar.

I det här sammanhanget är lagstiftning kring tjänstefolk av intresse att titta på. Den första tjänstehjonsstadgan kom 1664 och följdes av några 1686, 1723 och 1739. Här reglerades för pigor och drängar sådana saker som maxtaxor, städsel- och uppsägningstider, tjänstetvång och husaga. Det fanns också regler för hur många vuxna hemmavarande barn man fick ha i ett bondehushåll.

I sin avhandling Legofolk skriver Börje Harnesk följande om tjänstehjonsstadgorna:

Det var kanske det så kallade tjänstetvånget som gav lagstiftningen dess mest restriktiva och tjänstehjonsfientliga karaktär: 'inga landstrykare, lösdrivare, lättingar eller inhysesshjon böra uti vårt land och rike tålas ..hette det i inledningen till 1739 års legohjonsstadga och de föregående stadgorna hade haft ungefär likalydande formuleringar. Det betydde att på landsbygden skulle inte "någon få undandraga sig årstienst, som ej hafwer landtbruk å hemman eller torp, sielf idkar Manufactur och Bergwärck, eller therwid tillåtelligen brukas". Den man som inte var bonde eller torpare eller soldat riskerade alltså att tvångsförpassas till armén eller publikt arbete på kronans slott och fästningar om han inte självmant skaffade sig arbete som dräng. För kvinnorna var förutsättningarna i princip lika, men den som hade späda barn eller gamla föräldrar att ta hand om kunde slippa tvånget att ta årstjänst.

Allt tyder på att den svenska verkligheten såg annorlunda ut än lagstiftningen. Att tillämpa tjänstehjonsstadgornas föreskrifter var vanligtvis en uppgift som var landshövdingar, kronofogdar och länsmän övermäktig. Det finns så många lamentationer i riksdagsbesvären och -debatterna över att tjänstehjonsstadgan endast var en 'död bokstav' att någon annan slutsats knappast är möjlig.

I och med att lagstiftningen verkar ha skärpts 1723, skall det bli intressant att se om jag längre fram kan hitta tecken på att den praktiska tillämpningen intensifierades.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:600 bild 1251 (1722).

Botila Månsdotter i Fritsla och skräddaren Anders instämnda för lönskaläge

Vid hösttinget 1722 upptogs ett mål som är av speciellt intresse eftersom det visar hur en anklagad kunde frikännas genom en sk värjemålsed.

82. Samma dag instältes för Rätten kåhnan Botila Månsdotter på torpet Maden i Fritsla sochn frambärandes på armarne ett gossebarn och twillinge som hon idag för 8 dagar sedan framfödt då den andra twillingen war dödfödd, bekiännandes enständigt på sochneskräddaren Anders Börjesson att han är rätta barnafadern, hwartill han i högsta måtto nekade, och kunde intet till någon bekiännelse förmås. Botila beropade sig till witnes på sin huusbonde Börje Månsson i Fritsla emot hwilken Anders Börjesson det jäfwet anförde, att han wore hans afwundsman och sagt i sochnen att Anders tagit för mycket för en kappa han gjort åt Börje, omsijder tillstod wäl skräddaren at han legat i säng hos Botila men bedyrade högel. sig intet hafwa med henne haft något kiötsligt umgänge endå.

Resolutio

Qwinfolcket Botila Månsdotter sakfälles för första gång begångit lönskaläger efter egen bekiännelse lijkämtigt 3 cap. giftmb. Cl. Kongl. Maj:ttz allernådigste förordning d. A: 1694 d: 3 Januarii plichta sine 5 d:r smt och enligt Kyrkiolagens 9 cap. 4 § stånde en Söndag uppenbara skrift. Och hwad angår skräddaren Anders Börgesson som tillstådt sig legat i säng med denna Botila men lägersmählet aldeles förnekar; så bör han wid nästa Ting med sielf sin Eede sig befrija, gitter han eeden gånga ware

frij, hwar och icke will Rätten sig wijdare yttra. I medlertijd måste det Wyrdige Prästerskapet i församlingen föreställa och underwijsa honom hwad en slijk Eed har till att betyda och sökia förmå honom till en sann och rätt bekiännelse.

Botilla döms alltså pga att hon erkänt. Eftersom Anders nekat och bara ett vittne finns, räknades det som halvt bevis. I detta läge kunde rätten döma Anders till att begå en sk värjemålsed, för att fria sig.

Marie Lindstedt Cronberg skriver i sin avhandling Synd och skam: ogifta mödrar på svensk landsbygd 1680-1880 följande om värjemålseder:

Förfarandet var inte helt okomplicerat. Den misstänkte lägersmannen blev dömd att värja sig vid nästa ting. Han skulle alltså ha en viss betänketid på sig att komma underfund med om han ville avlägga eden, och framför allt skulle han först undervisas i de stycken av kristendomen som handlade om edens vikt och värde och om menedens svåra följder. Det var prästen hemma i socknen som stod för undervisningen, och utrustad med rättsens utslag skulle den misstänkte barnafadern bege sig till prästgården, överlämna rättsens utslag och därefter infinna sig för undervisning så ofta som prästen ansåg det nödvändigt. Så vid nästa ting skulle mannen inställa sig för rätten med ett bevis från prästen, som avslöjade mannens kunskaper i kristendom, i synnerhet beträffande de delar som handlade om edgång. Men beviset kunde också innehålla ett utlåtande om huruvida mannen borde anförtros att gå eden över huvud taget. Om prästbeviset inte utgjorde något hinder för edgången uppmanade rätten honom än en gång att erkänna sanningen, och varnade honom för mened. Om den misstänkte framhärddade i sitt förnekande av brottet, fick han stiga fram, lägga handen på Bibeln och svära på Gud och hans heliga evangelium att han inte "plägat köttsligt umgänge" med kvinnan ifråga och att han inte var far till hennes barn. Klarade han att svära eden var han därefter fri, men om han å andra sidan avstod från eden eller uteblev från tinget, förklarades han skyldig till brottet. Någon egentlig upprättelse fick mannen inte genom edgången, utan målet kom att betraktas som obevisat.

Det ligger i sakens natur att edgången för vissa kunde te sig mycket svår, och för andra betydligt enklare. Svårighetsgraden bör ha varierat med den individuella religiösa övertygelsen. För den sant troende måste det ha mött nästan oöverstigliga hinder att svära falskt på Bibeln. I det perspektivet blir edgången vid lägersmålen näst intill en måttstock på individernas religiositet. Som vi sett i kapitel 3 var det endast 1 man i de 318 lönskalägesmålen 1688–1717, som värjde sig med ed.

Målet fortsatte vid sommartinget 1723, varvid Anders Börjesson efter föruth skiedde tienlige föreställ och åthwarningar wärkeligen med hand å bok aflade eden. Därmed blev han också frikänd.

Målet avslutades med ett visst tumult. En Thore Swensson från Qwislan i Kinnarumma socken infann sig. Denne hävdade att han dagen innan vid tingsplatsen av Andersson blivit kallad *tuij, skiälm och dråsetiuf*. Han hade inkallat två vittnen mönsterskrivaren Jonas Häggreen och skogvaktaren Anders Svensson Diurberg, som fick svära vittneseden. Anders tillstod omsider sina skällsord men hävdade att anledningen hade varit att Thore hade sagt att Anders *penningar äro salva venia* [med överseende], *så skietna efter de af tobak warit swarta*.

Förhandlingarna avbröts för middag och efter det upptäcktes att skraddaren hade avvikit. Dock återkom Botila Månsdotter och berättade att Anders, vid en stor del av tingsallmogens åhörande, ha sagt henne *ränn nu fahnen i wålld ditt struk*. Under gårdagen skall han även i arrestlokalen *faseligen swurit och sagt till Botila med orden: iag gier både dig och ditt barn fahnen i wålld*.

Dagens förhandling i målet avslutades med att rätten tillsade häradsgevaldiger Anders Bengtsson att med hjälp av någon kronorättare ofördröjligen låta instämma skraddaren.

Målet verkar avslutas senare vid samma ting. Skräddaren Anders döms här för alla sina skällsord, både gentemot Thore och Botilla. Om han inte kan betala de ganska omfattande böterna döms han till 5 par spö, 3 slag av vart par. Thores ord att Anders pengar varit sketna får här en förklaring. Rätten menar att dessa inte avsetts att vara nedsättande om kronans mynt, utan endast ett konstaterande att de varit svarta pga tobaksbruk.

Spöstraffet var säkert fruktat, inte desto mindre för att det genomfördes offentligt. Män piskades med spö och kvinnor med ris. Straffet avskaffades 1855.

Efter vad jag förstått skall uttrycket "5 par spö, 3 slag av vart par" tolkas på följande sätt. Ett spö var en hasselvidja och ett par var alltså två sådana. Man slog 3 slag med det första paret, varvid detta därefter slängdes. Man tog sedan nästa par och slog 3 slag osv. Här blir det totalt 15 slag och man skulle ha en halv minuts paus mellan varje. 40 par spö, dvs 120 slag var maximistraffet.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:600 bild 1256 (1722), EVIIAABA:611 bild 885, 911 (1723).

Twist om pigan Ingrid Eriksdotter i Vasse, Horred

Vid hösttinget 1722 handlades följande twist om pigan Ingrid Eriksdotter.

91. Samma dag beswärade sig Måns Andersson i Låftsgården deröfwer att pigan Ingrid Erichzdotter i Wase skall wed Larsmässotijden tagit fästepenningar af honom at komma i des tienst men hon sådant nu ej will efterkomma. Å pigans wägnar instälte sig des matmoder Helena Wassman och påstod att som Måns stadt des piga henne owitterl. [oveterligt, utan att hon själv vetat] så måtte han derföre plickta, williandes Ingrid förblifwa hos Helena Wassman i hwilkens tienst hon till förre warit och aldrig skall hördt eller förstådt det bem:te Ingrid ifrån henne welat sig begifwa, men Måns begiärade dilation till morgons, då han med wittnen och attester bewijsa skall att pigan sig uthlåtit det hon ej längre wille tiäna Helena Wassman, hwilket upskäff Måns lemnad blef.

Målet fortsatte nästa dag:

111. Samma dag tillföllie af Tingz Rättens igår fälte resolution infunno sig parterne Måns Andersson i Låftzgården kiärande sampt pigan Ingrid Erichzdotter tillijka med des matmoder Helena Andersdotter Wassman swarande inläggandes kiäranden åtskillige attester utgifne af Börge Erichsson i Wase, Lars Bengtsson ibm och Öjjer Gustafsson i Sefwedsgården ibm, hwilka intygade att bem:te piga skall sagt det hon wille gifwa sig till Måns att tiena, sampt att hon intet wille blifwa hos Helena Andersdotter hwilken jämbwähl wid tillfälle skall önskat att de återstående tiensteweckorne för Ingrid woro wäl ledna, så att hon finge en annan att dragas med till hwilket allt swaranderne nu nekade, och begiärade att Måns måtte bewijsa det Ingrid sin tienst upsagt ifrån des matmoder som kiäranden ej kunde.

Resolutio

Fördenskull pröfwade Häradsrätten skiäligt att pigan Ingrid Erichzdotter blifwer qwar i sin tienst hos Helena Andersdotter Wassman utan kiärandens wijdare åtahl hwarefter parterne hafwa sig att rätta.

Uppsägning av dräng- och pigtjänst skulle ske mellan Olofsmäss (29/7) och Larsmäss (10/8). Jag tolkar det som att ingen uppsägning skett, varför rätten dömer Ingrid att kvarstanna i Helena Wassmans tjänst.

Fästepengar var en mindre summa, några ören, som pigan eller drängen fick i samband med att avtal slöts. Det är lite konstigt att rätten inte nämner något om denna och att den eventuellt skulle betalas tillbaka.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:600 bild 1264,1279 (1722).

Personer i Torestorp som burit siden- och sammetspersedlar

Vid hösttinget 1722 hade uppsyningsmannen Börje Björnsson i Stora Fänhult i Torestorp instämt ett antal personer för att dessa hade burit plagg av siden och sammet. Här rör det sig om ett misstänkt brott mot en sk överflödsförordning från 1720.

99. Samma dag inlade Uppsyningzman Börge Biörnsson i Stora Fänhullt en förteckning uppå följande personer af Torstorpz giäld hwilka han påstod lagl. plickta måtte för det de haft på sig hufwor med spetzar och sammetz hwäfwär nemb. Swens hustru i Cammarholmen 1 spetz hufwa, Bengts dotter i Måsöija 1 dito, soldatehustrun på Kullberg torp 1 dito, soldaten Hemströms hustru 1 mösa och spetz, Larses piga i Rökåhs 1 gammalt sidens band, Thores hustru i Ritslegården 1 sammetz hwäf och krage, Bengtz hustru i Ödegjärde lijkaledes sammetz hwäf och krage, sampt Erichz hustru i Wijk äfwen sammetz krage. Hwilka alla ofwannämde spetzar här för Rätten upwijstes som befunnes ej wara af större bredd än som Kongl. Förordningen af d. 3 Julii 1720 medgifwer. Och hwad angår sammetz hwäfar och kragarne som ofwan nämde bondehustruer brukat; så emedan samma förordning intet omtalar och förbiuder hustruera af bondeståndet, utan allenast tjenstepigor och annat giement löst folck slijkt att bära, fördenskull kunde Rätten i så beskaffat måhl intet pålägga ofwan nämde swarander någon plickt utan blifwa de från Börje Biörnssons tilltahl frij ärkiände.

Här frikänns samtliga och det är intressant att se att förordningen gjorde skillnad på bondhustrur och "tjänstepigor och annat gement löst folk" när det gäller vad man fick ha på sig.

Jag refererar ett liknande fall från 1729, där samtliga inblandade fälls. Skillnaden är att de anklagade då samtliga var pigor.

Titeln uppsyningsman hänvisar nog inte till någon kronans ämbetsman, utan snarare på ett lokalt förtroendeuppdrag.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:600 bild 1269 (1722).

1723

Herman Flemming och Sandryd Västergård

Följande mål från vintertinget 1723 är speciellt intressant eftersom det handlar om Sandryd Västergård, den gård där min farmors far August föddes. Byn Sandryd har i kyrkligt avseende tillhört Tostareds socken, det var till dess kyrka man gick och prästen där förde byns husförhörslängder. Kronan har å andra sidan, t.ex. i jordeböcker och mantalslängder, hänfört Sandryd till Fotskäls socken. I protokollet får man besked om att gården legat öde vid den här tiden och också vem ägaren var samt en hel del om gårdens resurser. I domböckerna får man många vittnesmål om att det fanns många ödegårdar runt 1720-talet. Ofta hänvisas till de hårda krigsåren, vilket det också görs här.

2. Samma dag uppå Capitainens af Kongl. Majj:ttz Lijf Gardie Högwälb:ne Baron Herr Herman Flemmings wägnar, des Inspector Wählb:de Hans Ahlgren angaf för Rätten huru som halfwa dehlen af wälbem:te Herr Capitains frälsehemman Sandryd Wästergården 1 skattlagt till 3/8 i Foutskiähls sochn belägit förledit åhr på frijheet uptagen blifwit efter några åhrs ödesmåhl och under den tiden all åckeren i fast linde legat, hwilket efter nämhdens bewittnande af ingen annan orsak skall skiedt än att förre åboen förmedehlst detta hemmans swåra wilckor och det stora knecktehållet nyligen uti förflutne krig tijder blifwit så fattig och utharmat att han sig derifrån måst begifwa. Och som Herr Capitain efter des igenom bem:te Ahlgreen d. 13 Decembr sidstledne åboen meddelte frijheetz bref förunt den nu warande åboen 2:ne åhr frijheet innan han det ringaste af all den af hemmanet förr utgående frälseränta och skatten ärlägger; Så förendäs, att åboen så många frijhetsåhr, jämbwähl å Kong. Majj:ttz och Cronans wägnar bewillias lærer som sådant icke mindre länder till Kong. Majj:ttz och Cronans nytta än frälsemans egen emedan hemmanet eliest ingalunda kan uprättas och behörigen brukas; begiärandes merbem:te Inspector Ahlgren att Tingz Rätten pröfwar wille om icke åboen uppå samma hemman högnödigt betarfwar de honom förlähnte 2:ne frijhetz åhren, så fram hemmanet skall komma i fullt stånd och bruk igen, producerandes derhos wederbörligit huusesyns instrument som han tillijka med nämhdemannen Börge Jönsson i Lijda uti Octobr månad förledit åhr förrättadt hwarutaf befinnes att huuserötan sig bestiger till 38 d:r 28 ./. smt. Uppå wijdare efterfrågan inlades en åhr 1719 d. 24 Octobr hållen ransak och skattläggning på detta hemman hwaruti uthsädet utföres till 1 tunna 31 1/8 kappe; och befinnes jordmånhen wara af mager och grund sand något mullblandat med klappersteen och gruus uti, som är både i wätåhr och tårckåhr mycket sweksam; att knapt frölöhnet kan igenfås, men då medelmåttige åhr infalla kan den gifwa 2 korn för ett. Ängen uti gierdet en dehl af hielpelig hårdwall något stenig och en dehl magra åckrar sampt måslupne den öfrige ängen utom giärdet af mås och hårdwall med eeke, hasel och smått buskesnärje bewäxt, något liungblandat, kan gifwa höö öfwer allt till 3 7/24 pallm. Under ödesåhren hafwer roten brukat höbohlet till soldatens aflöhning. Kåhlgård till 2 3/4 kappel. En beteshage tillsammans med de öfriga i byen. Skoug till timber, giärdse och bräntzle måste förskaffas från Sättila skougbygd om winteren när siön bär, ungefär 1/2 mihl från gården. Elliest en allmän sochneskoug bestående af gamla eekar aldeles försurnade som till wedebrand nyttias kunna. Muhlebette magert af liungbackar och dykiärr. Landgång till allmänning siö Lygneren, hwarest intet fjske kan brukas förmedelst otänlig gallstrand [SAOB: strand vid vilken icke fisk upehåller sig]. Flere lägenheter till detta hemman finnes intet. Och som Tingz Rätten efter noga bepröfwadt således äfwen finner nödigt wara att åboen uppå ofwanförmälte halfwa 3/8 dels frälsehemman betarfwar så många frijheetz åhr, nemb. från och med åhr 1722 till och med innewarande åhr 1723 som wäl bem:te Herr Capitain bewilliat till hemmanetz understöd och uphielpande i bruk igen; så warder sådant härmed wederbörl. attesterat, och till wijdare Högwälborne Herr Baron och Landshöfdingens gunstige gådtfinnande ödmiukel. hemställt.

Ett dokument inklusive vacker karta över den rannsaking och skattläggning det hänvisas till finns att beskåda på Lantmäteriets hemsida.

Vid den här tiden stod alltså baronen Herman Flemming som ägare av hemmanet. Det var med andra ord ett frälsehemman, vilket innebar att det var befriat från det mesta av sin skattskyldighet till kronan. Istället skulle bonden leverera ett överskott, den sk frälseräntan, till jordägaren.

Om jag tolkar jordeboken från 1719 rätt så tror jag att Sandryd Västergården då fick betala för följande skatteposter till kronan:

- Boskapspenningar 1 daler
- Skjutspenningar 1 daler 28 öre
- Kyrkotionde 1 daler 16 öre

De två förstnämnda torde vara gamla naturaskatter som på senare tid omvandlats till penningsskatter. Att tiondet tas upp i jordeboken tror jag beror på att 2/3 av detta sedan Gustav Vasas tid togs i beslag för kronans räkning.

Jag tycker att det är intressant att försöka förstå hur det här med frihetsår för ödegårdar fungerade. Tydligt handlade det om att man kunde få befrielse från kronoskatt under ett visst år.

I målet ansöker jordägaren, genom sin inspektor, om frihetsår avseende kronoskatten. Häradsrättens uppgift är att attestera behovet och ärendet hänvisas därefter till landshövdingen för ett beslut.

I protokollet sägs att gården förlidit år blivit på frihet upptaget. Denna formulering har jag sett på flera andra ställen och det antyder att något gjorts redan innan frihetsår beviljats. Jag är osäker på vad detta innebär, men en möjlighet är att man med det menar att ingen kronoskatt, pga ödesmålet, har kunnat tas ut från gården.

En annan oklarhet rör frihetsår i relation till kronoskatten och frälseräntan. Att ansökan vid häradsrätten enbart rör kronoskatten är uppenbart. När det gäller frälseräntan hade jordägaren bestämmanderätten. Men hur är det i det här fallet?

Jag tolkar texten som att jordägaren Flemming tidigare, den 13 december sistlidne, beviljats frihetsår. Detta avser alltså Flemmings del, frälseräntan. Han argumenterar också för att det ligger i kronans intresse att motsvarande görs för kronoskatten.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:611 bild 754 (1723).

[Per Månsson i Vågersered Sörgård död av vådaskott](#)

Vid sommaringet 1723 inkom kyrkoherden i Surteby, Petrus Lachonius, med en skrift som beskrev en tragisk händelse dagen innan.

88. Samma dag lät kyrkoherden i Surteby Ehrewyrdige Petrus Lachonius igenom en sin skrift till Tingzrätten andraga huru en olyckelig händelse igår aftons wed sohlgången sig skall hafwa tilldragit uti des församling i dy att bonden Pähr Månsson i Söder Wågerse och Surteby sochn som då gått uth med sin bösa hwarefter grannarne hört skiutas seent i aftons, idag är funnen döder på marcken, bösan sönder, låsen på ett ställe och pipan på ett annat ställe, men swantz skrufwen har intet igenfunnit utan förmenas den sittia i Pähr Månssons hufwud, som skall illa wara medfarit och sönderskiutit. Elliest betyga så wähl häradsdomaren Börge Jönsson i Lijda och de närwarande af grannarne som Herr kyrkoherden i des skrift att denne döde Pähr Månsson alltid fört ett christeliget lefwerne och hållit Gudz ord i wyrdnad, wetandes elliest ingen huruledes denna olyckelige händelse

sig kunnat tilldraga, wijdare än förmählt är, skolandes denne Pähr Månsson under tijden til förne öfwat at skiuta.

Rätten bedömer händelsen som en olycka och *pröfwar och Tingzrätten för rättwijst wara att hans döda kropp måtte med öflige cermonier i kyrkiogården till sitt hwilorum beledsagas, och således niuta en Christen anständig begrafning.*

Det var viktigt att utreda händelser som kunde misstänkas vara självmord. Vid självmord skulle begravning förrättas i tysthet utan cermonier och kroppen fick inte begravas på kyrkogården.

SAOB ger en förklaring till ordet svansskruv:

(förr) på framladdningsgevär: stötbotten i form av en i pipas bakände fäst skruv... Den 1 Maj 1630 skjöt Herr Måns..sig oförwarandes med swansskrufwen fördärfwad i hufwudet.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:611 bild 957 (1723).

Bönder försummat att köra ekvirke till Göteborg

Vid hösttinget 1723 tilltalade länsman Johan Hedström ett stort antal bönder som försummat ekkörsel. Tydligt fanns det vid denna tid fortfarande exskog i Sätilla.

41. Samma dag efter behörige stämbningar tilltalade Inspektoren och Crono Ländzman Wälb:de Johan Hedström följande åboer af Berghem och Surtäby gjälder för det de försummat ekekiörslen af det på Sättila skogar huggne eekewärcke till Skieppsflåttans bebyggande wid Ammiralitetet i Giötheborg, nemb.

Här följer en lång lista med gårdar och namn. I Hajom märks mina förfäder:

Börje Björnsson Hjorttorp Nedergård

Per Larsson Mölnebacka Storegård

Änkan Börta Erikdotter Mölnebacka Lillegård (mannen Öjer död 1720)

Lars Olofsson Bårred Nolgård

Gustav Arvidsson Bårred Sörgård

Varje person döms att böta 3 mark silvermynt, vilket nog var ett ganska milt straff.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:611 bild 1012 (1723).

Hållhästar vid Hunnaryd gästgivargård i Skephult

Vid större landsvägar fanns en inrättning som kallades hållskjuts. Enligt detta system skulle innehavare av skjutsningsskyldiga hemman enligt ett rullande schema med häst infinna sig vid gästgiveriet. Där skulle man under ett dygn invänta eventuella resande som krävde skjuts till nästa gästgiveri. Om bonden, eller väl ofta hans dräng, fick skjutsa utgick en ersättning. Om så inte var fallet så fick han återvända hem lottlös. Ersättningen var snålt tilltagen och täckte nog inte förlorad arbets- och restid, åtminstone för hemman som låg långt från gästgiveriet.

Vid vintertinget 1723 var bönder i Segloras och Torestorps pastorat instämnda för att ha försummat hålltjänsten vid Hunnaryds gästgiveri i Skephult. En avsikt med hålltjänsten var att sprida bördorna, så

att inte bara hemman som låg nära ett gästgiveri skulle drabbas. Bönderna menar dock att många i de berörda pastoraten får långa resvägar och därför borde vara befriade. Dessutom säger man att man köpt sig fria genom att ha betalat gästgivaren.

49. Samma dag efter föregången laga stämbning beswärade sig länzman Wäl. Håkan Knutsson öfwer en stor dehl åboer af Seglora och Torestorpz gjälder som skohla försummat att infinna sig med sine hållhästar wid gästgifwaregården Hunnaryd inläggandes uppå dem en behörig förteckning som in actis finnes, med påstående att de för en slijk deras trögheet lagl. plickta måge. Å swarandernes sijda ingafz en skrift till Rätten som upläst blef, så lydande att de anhålla blifwa fria för samma skiutzhållning hälst som största dehlen af dem skohla wara mycket aflägse boende från denna gästgifwaregård och skall Öhrby sochn wara fast närmare belägen der intill än som de hwilka till en dehl, och särdeles Torstorpz gjälld skohla resa igenom samma sochn innan de komma till gästgifwaregården bem:te Hunnaryd, hwarföre de förmente sig böra snarare wara derifrån befrijade än Öhrby sochneboer. Desutan påstå de att gästgifwaren i Hunnaryd Nils Westman måste sielf infinna sig här wed Tingzrätten och dem till answar stånda efter som han skall åthskilliga gånger emothagit penningar af en stor dehl allmoge och lofwat för dem willia skiutza när påträngas kunde, som han doch icke skall efterkommit utan penningarne behållit, hwarigenom en stor olyckheet skall skie med dese hållhästar förmenandes derhos att efter som denna gästgifware åtagit sig willia skiutza för så många så torde han med det honom anslagne underhållet till skiutznigen ändå wäl uthkomma, särdeles nu fredlige tijder; anhöllo om förskoning för plickt sampt att saken uppskiutas måtte till nästa ting. Länzman berättade att det skall wara honom aldeles okunnigt om gästgifwarens förhållande i detta måhl, påstod äfwenwäl att han derföre måtte i answar stånde och sig häröfwer förklara.

Resolutio

Fördenskull åligger det gästgifwaren i Hunnaryd Nils Wästman att till nästa ting för Rätten inkomma och sig förklara öfwer det angifwande som skulle han hafwa upburit penningar af en dehl åboer i Torstorpz gjälld och lofwat för dem skiutza som ej skall skiedt utan han penningarne hos sig behållit hwarigenom en olyckheet allmogen emellan skie skall, börandes länsmannen draga försorg om att så wähl gästgifwaren för Rätten inkommer som den på listan antecknade allmogen hwarefter Rätten sig wijdare yttra will.

Det är intressant att se att det förekom att bönder köpte sig fria från hållskjutsen genom att betala gästgivaren. Frågan är om detta var tillåtet. Tyvärr har jag inte lyckats hitta någon fortsättning på detta mål.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:611 bild 1025 (1723).

1724

Gräl mellan piga och bondhustru i Ekarebo, Istorps socken

Vid vintertinget 1724 hade Anders Andersson i Ekarebo instämt Kerstin Bengtsdotter för att hon skulle ha överfallit hans piga med skällsord. Det verkar dock som att pigan Anna hade svarat med samma mynt.

15. Samma dag kiärade Anders Andersson i Ekarebod till des gårdboes Hälge Olufssons hustru Kierstin Bengtsdotter för det hon skall öfwerfallit des tienstepiga Anna Andersdotter med åtskillige skiälsord, och inkallades till wittne i saken Hälges piga Elin Bengtsdotter som framkom och utan jäf aflade sin ed sampt berättade att Anderses piga bemelte Anna kommit en gång att träta med Hällges hustru Kierstin om en siuk menniska som fördes omkring i sochnen, då hustru Kierstin sedan de taltz något wed sagt till Anna efter som hon intet wille gå utur hennes stugu, det har ingen skickat bud efter dig, wet hut och gack bort då Anna swarat, gumman skohla wetta hut, sedan skall hustru Kierstin sagt, bitz intet, mer säijer wittnet sig icke hafwa i denna sak att berätta, icke eller kunde parterne något annat oanständigt hwar annan öfwerbewijsa hwarföre begiärade de omsijder at få taga afträde till förljknig som i så beskaffat måhl dem efterlåt it blef.

Att grälet skulle ha handlat om en sjuk människa som fördes runt på socknen berörs inte närmare. Det var inte ovanligt att fattiga och sjuka fick gå sockengång, då de olika gårdarna turades om med deras försörjning.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:620 bild 878 (1724).

Pigan Kerstin Persdotter svurit i kyrkan

Vid vintertinget 1724 anklagade prästen Brandtberg pigan Kerstin för att ha svurit i Berghems kyrka. Kerstin säger att hon svurit åt en annan piga som sprungit fram och tillbaka och inte vetat vilken kamrat hon velat ha. Kan det vara att man gick in i kyrkan parvis?

22. Samma dag Kyrkioherden Ehrewyrdige Herr Zachris Brandtberg anklagade för Rätten pigan Kierstin Pärsdotter i Sylltered för det hon nästledne fierde dag Juhl swurit i Berghems kyrkia att Herr Kyrkioherden skall hört sådant fram för allt der han stådt, hwaraf stor förargelse i församlingen skiedt, begiärande att hon derföre lagligen plichta måtte. Pigan inställte sig och med gråtande tåhrrar tillstod att hon swurit i kyrkian wid ingången på en annan piga Kerstin Arfwidsdotter i Åkagården Berghems för det hon luppit ifrån den ena till den andra och icke wettat hwem hon wehlat hafwa till cammerat, att gå före en brud, som då samma dag warit wid Berghems kyrkia, då Kierstin af bitterhet swurit med orden, att fanen måtte hafwa den däkan, för allt det onda hon hade af henne, bad om möijeliget straf och ångrade sin synd.

Resolutio

I förmågo af Kong. stadgan om eder och sabbatsbrott d. Anno 1687 § 5 sakfälles pigan Kierstin Pärsdotter för det hon swurit i Berghems kyrkia fierdedag Juhl sidstledne, att böta 50 d:r sillf:mt kyrkian och sochnens fattige till tweskiptes, mächtar hon ej hela summan utgifwa sittia i stäcken fyra söndagar å rad, och böta desutan femb dah:r smt eller giöra så många dagzwärcken till kyrkians behof som deremot swarar och stånda der till med uppenbar skrift.

De här straffen känns oerhört hårda. Böter om 50 daler är t.ex. tio gånger så mycket som en kvinna fick för lönskaläge. Och att sitta fyra söndagar i stocken måste också ha varit fruktansvärt. Att det inte

är någon felskrivning framgår av 1734 års lag, där det i Missgärningsbalken kapitel 3, § 1, stadgas böter om 40 daler för svordom i kyrkan.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:620 bild 883 (1724).

Soldat Nils Roswall gifter sig med Börta Larsdotter i Flyhult, Gunnarsjö socken

Vid vintertinget 1724 var soldaten Nils Roswall och Börta Larsdotter instämda för att ha haft ett sexuellt förhållande före äktenskapet. Det ovanliga med detta mål är att det hamnade i rätten trots att inget barn blivit till. Nils representeras av sin chef löjtnanten Örnewinge.

Nils har till en början tydligen varit mycket negativ till att uppfylla sitt äktenskapslöfte. Han har varit inkallad till domkapitlet och häradsrätten har också fått bearbeta honom.

Man kan fundera över varför Börta och hennes far driver det här målet och att fadern utlovar en rundlig hemgift. Börta var bonddotter och en soldat betraktades nog i regel som att stå lägre på samhällsstegen. Nils kan ju ändå ha varit ett gott parti och andra faktorer kan ha spelat in, som att man varit angelägen om att följa kyrkans bud eller att man velat motverka rykten.

32. Samma dag inställte sig parterne ifrån Kongsätters gjäld soldaten af Lijf Companiet Nils Roswall jämpte des Lieutnant Wälborne Herr Nils Örnewinge sampt qwinfollet Börta Larsdotter i Flyhullt, som soldaten under ächtenskapz löfte häfdat, men hon ej med barn rådd blifwit, hwilken ächtenskapz sak uti Venerando Consistorio [domkapitlet] wederbörl. förehafd warit, hwaråt Nils Roswall på intet sätt stådt att bewekas till echtenskapetz fullbordande, hwarföre Consistorium d. 13 Novembris sidstledne remitterat dese parter till wärdslig rätt uti dhe måhl som Kyrkiolagens 15 cap. 14 § föreskrifwer. Tillföllje hwaraf Ting Rätten efter mycket bearbetande och föreställande sampt Roswall lämbnadt råderum att sig betänka, omsider ärhölt bemelte Roswalls frijwillige utlåfwande att han Börta Larsdotter ächta will och som sin tillkommande hustru hålla kiär efter han förnimmer det Guds willja är att hon skall blifwa hans maka, fast än han en lång tid warit ifrån henne hogewänd [vänt hågen], begiärandes dock den hoos att Börtas fader Lars Persson i Flyhullt må honom efter sin låfwen om hemgiften behörigen försäckra, hwaruppå bemelte Lars Persson här in för Tingz Rätten uthfästa att han sin tillkommande måg och dotter sedan han dem ett anständigt bröllop giordt, will i hemföllgd tilldehla nemb. en kåpparkiettel in emot ett lispunds wicht, en järngryta, sängkläder efter råd och ämne, 2:ne koor och 2:ne gälenöt [kastrerad tjur], sampt 4 st. får och desutan inrymma honom i halfwa gården med sig tillredd och upsådd, der på gaf Roswall Börta så wähl som Lars handen här inför Rätten, att han sitt ächtenskapz löfte med henne som en ährlig karl fullborda will och skall.

Resolutio

Såsom soldaten Nils Roswall här inför Tingz Rätten förwilligen utfäst och låfwat att taga Börta Larsdotter den han under ächtenskapz löfte häfdat till sin äckta hustru; alltså remitterar fullgiörelsen här af till det ährewyrdige predijke embetet och böre dhe för otijdigt sängelag gifwa till kyrckian 2 d:r smt efter Kyrkiolagen.

Enligt kyrkoboken för Gunnarsjö socken gifte sig paret 15 oktober 1725.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:620 bild 889 (1724).

Studenten Anders Bergius instämmer Pär Pärsson i Sjögärde

Vid vintertinget 1724 var Pär Pärsson i Sjögärde, Tostareds socken, instämd av en student Anders Bergius.

43. Studenten Wällärde Anders Bergius å des moders Christina Bergia wägnar kiärade till Pär Pärsson i Siögärde för innestående städia den tiden hans fader afledne kyrkioherden Bergius war ägare af hemmanet Siögiärde, inläggandes des skrift som ad acta [till handlingarna] lades. Pär Pärsson instälte sig och bewiste med Lieutnantens Wälborne Herr Nils Örnevinges attest igår dat:t att städian warit alltijd inberächnad uti skatten som är 15 d:r smt. Skohlandes han ej mer tagit då han war deras huusbonde, bestyrkandes likkaledes med Hans Joenssons attest, att han som tillförne warit åbo på hemmanet och ej mer ärlagt i ordinarie ränta än 15 d:r smt hwaruti städian warit inberächnad.

Resol.

För den skull pröfwar Tingz Rätten för skiähligt att alldeles befrija Pär Pärsson i Siögiärde för Studentens Wällärde Anders Bergii tilltal i föregående måhl.

Tostareds hembygdsbok nämns att en Erik Bergius skall ha varit komminister i Tostared mellan 1704 och 1707. Jag har dock inte hittat några andra spår av honom. I jordeböckerna nämns vid tiden endast släkten Örnevinge som ägare till Sjögärde

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:620 bild 904 (1724).

Bönder vid gränsen till Halland vill anlägga egen sågkvarn

Vid vintertinget 1724 ansökte bönder i Sätilla om att få uppbygga en sågkvarn i Tolareds bäck. Dessa gårdar ligger nära gränsen till Halland, dvs vid gamla riksgränsen mot Danmark. Deras närmsta såg låg alltså i Halland, men nackdelen var att man där erlade hälften av virket i betalning. Följden blev att Sätilabönderna var tvungna att avverka dubbelt så mycket, vilket skulle leda till, som man säger, skogens utödande.

48. Samma dag inlade samtelig åboarne i Tohlared, Giökaliid, Grimmared och Bueråhs Sättilla sochn en sin skrift hwar medelst dhe andraga huru som icke långt ifrån deras hemman i på Halländska gräntzen skall wara en sågqwarn upbygd hwaräst dhe till sine hemmans bebygge och widmacht hållande icke skohla kunna så skiära någon den ringaste blåck och bråde emot betahlning utan allt till hallfnad och således derigenom skougen dubbelt tillgår innan dhe kunna bekomma tillräckelige bräder och byggningwärcke, hwarföre och till förekommande af skougens utödande och att den för efterkommanderne efter högsta möjiligheten må besparad blifwa, anhålla dhe att Häradz Rätten dem tillåta wille uti en wid Tohlared lijten rinnande bäck, till deras i bruk hafwande hemmans reparation och wid macht hållande få uppbygga en lijten sågqwarn som allenast höst och währ när stor flod kommer gå kan, hwilket dhe förmoda dem så mycket mindre lærer kunna förwägras, som att dhe aldrig någon stäck till afsahlur skohla skiära; Och som Jägemästaren Herr Eric Geurler, Skougwachtaren Burman cronobetienterne och nämnden intygade så alldeles i sanning wara att äfwen förmälte åboer ej kunna afkomma till någon annan såg här i häradet för aflägsenheten skull utan till den i Halland hwaräst alla stäckar måst skiäras till hallfnad; så warde sådant wederbörligen attererat och till Högwälborne Herr Baron och Landzhöfdingen ödmiukeligen hemställt om icke dese hemman Tohlared, Giökaliid, Grimmered och Bueråhs i Sättilla sochn i anseende till äfwan anförde omständigheter måge få till sine egna huus tarfwor få betiena sig af en såg i Tohlareds bäck som kan gå höst och währ när flod är.

Man får väl anta att landshövdingen beviljade denna ansökan och att sågkvarnen vid Tolareds bäck blev uppförd. Argumentet att man annars slösade på skogen bör ha varit övertygande och dessutom intygades behovet av flera viktiga personer.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:620 bild 907 (1724).

Mer om inkvarteringspenningar

Jag har tidigare, i samband med vintertinget 1722, skrivit om inkvarteringspenningar. Dessa avser kostnader för inkvartering av soldatföljen. Följande mål, från vintertinget 1724, tror jag belyser något hur detta system fungerade.

58. Samma dag inlade Länsmän Wäll. Märten Hagengreen en längd hwarefter den påbudne 1716 åhrs Januarij månads inqvarterings Carolin är uti Torstorpz Öhrby och Säglora giäll der upburen, som och wijsar huru den till allmogen är återbetalt, jämbwähl och hwad som der resterar och intet blefwit upburit. Lijkaledes en längd hwar efter betahningen för den af borgerskapet i Boråhs år 1716 till Wästgiöta tre och fyrmänningz Cavalleriet och Herr Ryttmästare Frihenbohms Compagnie utgiorde 6 weckors kåsten är upburen a 8 öre smt af hwart helt hemman och till allmogen i förbemelte giällder återlefwererad, hwilka längder som uplähsne blefwo, nämnden och närwarande allmoge tillstodo hafwa sin richtighet hwarföre skall sådant på den samma behörigen blifwa attesterat.

Det sägs här att man (kronan) tidigare uppburit penningar och att dessa i vissa fall återbetalts. Jag tolkar det som att alla hemman betalade in denna avgift och att de som faktiskt fick ombesörja inkvartering fick avgiften tillbaka.

Tydligen fick bönderna i nämnda socknar även vara med att bekosta inkvartering hos borgerskapet i Borås. Det är väl troligt att denna inkvartering var mer långvarig. Tre- och fyrmänningsregementen var nyuppsatta styrkor avsedda att ersätta sådana som var förlagda utomlands. Detta var naturligtvis en extra börda för bönderna och innebar att tre respektive fyra rotar gick ihop för att rekrytera och försörja en soldat.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:620 bild 908 (1724).

Bönder i Surtedal, Hyssna, ansöker om skatteköp

Vid sommartinget 1724 ansökte Bengt Andersson (fm mf mf mf f) och Anders Torkelsson om att få skatteköpa kronohemmanet Surtedal 3/8 mantal. Ett skatteköp innebar att äganderätten till hemmanet överfördes från kronan till bonden. Man skulle därefter fortsätta att betala ränta till kronan, men äganderätten medförde ökad trygghet åt bonden så att gården kunde säljas och arvas. I texten nämns att Surtedal var anslagit landsstaten på lön. Detta var en följd av indelningsverket och indikerar att gårdens ränta skulle tillfalla någon lokal ämbetsman, t.ex. en kronofogde eller en länsman.

25. I lijka måtto upwijste Bengt Andersson och Anders Tärkelsson i Surtedahl ett wärderingz instrument som tillföllie af Landshöfdingens Högwälborne Baron Herr Gustaf Fochs remissorial af d. 6 Majj sidstledne d. 23 i samma månad af Härads höfdingen Wälborne Herr Daniel Lagerqvist, Crono Befallningzman Wälbetrodde Petter Hagelberg, nämbedemännen Biörn Nilsson i Gundlared och Anders Gunnarsson i Hysna är upå bemelte Crono hemman Surtedahl 3/8 som Lands staten på löhn och beställning anslagit är, hwilket hemman af Kong. Majj:tt och Cronan dese åboer i underdånigheet söka till skatte få kiöpa, och finnes wara wärdt enligt Kong. Majj:ts allernådigste förordning af d. 19 Septembr. sidstledne så mycket som 6 åhrs ränta sig kan bestiga till 11 d:r 4 ./ 9 pgr sillfrmt om åhret

efter gammal Crono wärdering giöra 66 d:r 26 öre silfwermynt. Så warder sådant jempte härads wanlige signete behörigen betygat.

År 1701 hade Karl XII, som ett led i att finansiera krigföringen, utfärdat en förordning om skatteköp. Här bestämdes att kronobonden vid en sådan försäljning skulle ha företrädesrätt, men endast om han kunde erbjuda den högsta köpeskillingen. I många fall, då bonden inte kunde betala ett tillräckligt högt pris, kunde det hända att ha fick gå från gården. Vid riksdagen 1719 tog man på nytt upp frågan om skatteköp och då bestämdes att kronobonden, utan någon auktion, skulle få köpa hemmanet. Vid nästa riksdag, 1723, behandlades återigen ärendet. Adeln menade då att bönderna gynnats för mycket, i och med att köpeskillingarna blivit satta för lågt. Man yrkade på att köpeskillingen skulle motsvara minst 6 års räntor, vilket man trodde skulle vara avskräckande. Även om man stannade vid detta beslut bromsades inte böndernas skatteköp. En förklaring till det är att de persedlar som ingick i räntorna värderades efter det sk kronovärdet, som åsatts långt tidigare. Genom 1700-talets nedgång i penningvärdet blev det därmed alltmer fördelaktigt att skatteköpa till 6 års räntor.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:620 bild 939 (1724).

Misstänkt ölförsäljning i Sandryd Västergård

På Sandryd Västergård i Tostared föddes min farmors far August 1876. I början av 1700-talet var gården ett frälsehemman och efter vad jag kunnat se, ägt av Herman Flemming. Se [Sandryd Västergården - Jonny Olofsson](#).

Av ett mål vid sommartinget 1724 framgår det att en bonde, Anders Bengtsson, då fanns på gården. Denne var instämnd för att olagligt ha sålt öl. Detta var förbjudet eftersom man då konkurrerade med gästgiverier.

59. Samma dag beswärade sig Ländsman Wällachtadt Petter Hedström öfwer bonden Anders Bengtsson i Wästergården Sandryd, för det han brukat öhlsällgning. Anders nekade här till och Länsmän hade intet bewijs nu till denna sin tahlan, hwarföre blef swaranden i så måtto och till thes han slickt kan öfwerlygas hafwa föröfwat ifrån Ländsmans tilltahl befrijad.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:620 bild 970 (1724).

Bönder i Rya Sörgård vill inhägna en ljunskulle

Vid hösttinget 1724 ansökte bönderna i Rya Sörgård, Hyssna, om att få inhägna en ljunskulle på allmanningen. Bland dem var min förfader Måns Larsson (fm mm mf ff).

25. Samma dag Måns Larsson, Erick Svensson, Oluf Andersson och Anders Pärsson i Söder Rya Hysna sochn, ingåfwo en sin skrift, som upläst blef, hwarutinnan dhe andraga huru som emellan Ilfwereds kiärr och Furu siön skall vara en lijten liungkulle, belägen in för deras hage giärdes gård, hwarken med skoug bewuxen eller af något beete skall bestå, men bemelte deras hage giärdes gård medelst denna kulle mycket skall förlängas, hwarföre dhe begiära att dem måtte tillåtas samma liung kulle till deras hage få inhängna, och att sådant skall vara med deras grannars samtycke, inlade dhe en attest datt. d. 24 i denna månaden, af dem utgifwen nemb. Joen Svensson i Backa, Anders Hansson på Högen, Carl Pärsson i Engamot, Börge Joensson i Mälltorp, Anders Andersson i Glafzered och Håkan Pärsson ibm, uti i hwilken attest dhe så mycket som dem anstår efterlåta dese Söder Rya åboer samma liung kulle få inhängna, hällst som sådant dem till ingen præjudice [till skada] vara skall, med mera som sielfwa attesten förmähler hwilket och nämbedemannen Anders Gunnarsson i Hysna bewittnade alldeles i sanning vara.

Resolutio

Såsom åboerne i Söder Rya Måns Larsson Erick Joensson Oluf Andersson och Anders Pärsson bewist med nämbdemans Anders Gunnarssons i Hysna och des grannars attest att den ljunskulle som Ryaboerne emellan Ilfwereds kierr och Furu siön belägen till sin hage begiära få intaga att der med förkorta sin giärdesgård till ingens mehn eller præjudice wara skall; alltså underställes deras ansökning om denna lilla intaga utaf allmanningen till wijdare Högwälborne Herr Baron och Landzhöfdingens gådtfinnande huruwijda sådant dem må kunna tillåtas.

Enligt dagens karta ligger, öster om Rya Sörgård, Furusjön och Ilvertjärnen. Det bör vara någonstans här emellan som hagen och ljunskullen låg.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:620 bild 1114 (1724).

Änkan Börta Eriksdotter i Mølnebacka Lillegård ansöker om skatteköp

Öjer Andersson i Mølnebacka Lillegård dog 1720. Vid hösttinget 1724 ansökte hans änka Börta Eriksdotter (ff mm mf mm m) om att få köpa gården till skatte. Ofta, i sådana här fall, fanns det flera brukare på en gård och man ansökte då gemensamt. På Lillegården fanns vid tiden bara ett hushåll och Börta fick alltså sköta processen själv, vilket hon fick göra som myndig änka.

51. Samma dag enkian Börta Ericksdotter i Lilla Möhlnebacka presenterade för Rätten ett ransak och wärderingsinstrument, som d. 17:de i denna månaden efter Landzhöfdingens Högwälborne Baron Herr Gustaf Focks remissorial af d. 20 Augusti sidstledne ärhållit, och förrättadt af Häradhöfdingen Wälborne Herr Daniel Lagerqvist och nämbdemannen Biörn Nillsson i Gundlered sampt Anders Gunnarsson i Hysna uppå crono hemmanet Lilla Möhlnebacka 1/4 :ding hwilket hemman af Kong. Majj:tt och Cronan som åboen söker till skatte i underdånighet sig att få tillhandla, finnes enligt Kong. Majj:s allernådigste förordning av den 19 Septembr. 1723 wara wärderat för så mycket som 6 åhrs ränta befinnes stiga till som är utan tionden, 11 d:r 14 ./. 14 pg smt om åhret efter gammal crono wärdering och giör 68 d:r 20 öre 12 pen sillf:rmt. Och Nämlden med närwarande tingz allmoge enhälleligen intygade att detta hemman icke högre kan wärderas än som äfwen förmält är. Så warder sådant jämpte härads wanlige signete wederbörligen attesterat.

Detta är det andra fallet under 1724 då någon av mina anor ansöker om skatteköp. Vid sommaringet gällde det ju Surtedal i Hyssna.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:620 bild 1135 (1724).

Pigor i Hyssna burit tillåtna spetsar

Vid hösttinget 1724 behandlades ännu ett mål om förbud mot lyxvaror. Här var några pigor i Hyssna instämnda av länsmannen. Här får man veta att de bar spetsar som hade sytts fast på deras huvor.

70. Samma dag Ländzman Wäll. Petter Hedström hade till detta ting låtit instämna pigorne Börta Börjesdotter i Branskoug, Ingierd Joensdotter i Bondared och Marta Nilsson i Guthullt för dhet dhe haft wid kyrkian förbudna spetzar. Dese pigor inställte sig och fram wiste sine hufwer hwar uppå spetzarne sydde woro och befunnes dhe knapt wara en finger breda och således icke strijdande emot Kong. förordningen. Hwarföre blefwo dhe från kiärandes tilltahl i så måtto befrijade.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:620 bild 1150 (1724).

Kyrkoherde Falckenholm om oordning i Örby kyrka

Att var och en hade en egen anvisad plats i kyrkan, ett stolsrum, var viktigt. Männen satt på höger sida och kvinnorna på den vänstra. Ju mer förnäm en gård var, ju längre fram fick dess gårdsfolk sitta. Hur placeringen skulle ske bestämdes på sockenstämman och i protokollen från stämmorna kan man se att det ofta förekom klagomål mot personer som inte respekterade ordningen.

I följande mål från hösttinget 1724 klagar kyrkoherden Falckenholm i Örby över att stolordningen inte respekteras, vilket skapar förargelse och vedervilja under gudstjänsten. Tydligen hade stolordningen i Örby inrättats redan 1650.

73. Samma dag Kyrkioherden Ehrewyrdige och Höglärde Magister Herr Bengt Falckenholm igenom en des skrift föredrog Tingz Rätten den oordning och sielfzwålld som någon en tijd bort åth så wähl mans som qwinnes personer i Örby kyrkia skola förspörja låtit i det dhe twärt emot den stohle ordning som A:o 1650 d. 12 Octobr med heela församlingens förening och samtycke wedertagen och sig på gammal inrättning skall grunda, hwilken A:o 1684 d. 8 Octobr åter fastställd och efter Herr Magisters och Kyrkioherdens anträde till Pastoratet A:o 1706 d. 18 Februarii renoverad och antagen är, skall utwällja sig wisa stohlerum hwar som hälst dem behagar, hwar af skall förorsaka åfta i församlingen under uppenbara gudstiensten stor förargelse, wijderwillja, tryckiande och stötande på dem som stohlerummet egenteligen tillhör, att så wähl andachten i Herrans hus förstörd warder, och som hwarken förmaningar eller påminnelser ett sådant sielfzwålld och förtryck skohla kunnat sådant afstyra och förhindra; så anhåller han att Tingz Rätten will wid utsatt wijte slijkt förbiuda.

Resolutio

I anseende till ofwan anförda orsaker pröfwar Tingz Rätten för skiähligt wara att alldeles förbiuda ett sådant sielfzwålld, till att få sittia hwar de behaga i kyrkian och intet intaga sine stohlrums som de sielfwa äga wid 5 d:r smt wijte, som den skall hafwa förbrutit, hwilken sig här emot förseer, hwilket hwilket förbid till wedebörandes åtwarning allmänt å predijkestohlen afkunnas bör.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:620 bild 1153 (1724).

1725

Ängsvaktaren Sven Jonsson har för stort distrikt

Vid vintertinget 1725 uppkom ett mål där en ängsvaktare infann sig. Detta är en syssla som jag hittills aldrig hört talas om. Denne ängsvaktare, Sven Jonsson, hade ett distrikt som omfattande Torestorps, Örby och Seglora pastorat (gäld). Här infattas följande socknar:

Torestorps pastorat: Torestorps med annexen Älekulla och Öxabäck

Örby pastorat: Örby med annexen Kinna och Svänasjö

Seglora pastorat: Seglora med annexen Fritsla, Kinnarumma och Skephult

Det var alltså ett stort distrikt och Sven ville överlåta halva till fd soldaten Nils Jonsson.

79. Samma dag Engewachtaren Swen Joensson framkom för Rätten, andragandes huru som han någon tid bort åth warit ängewachtare öfwer Torstorpz Örby och Säglora gjällder, men som det skall falla honom allt för beswärligt att kunna som sig bör hafwa inseande på swijne rotandet uti en så widlyftig district så will han afsäija sig halhfwa dehlen der af nemb. Kinna sochn och Säglora gjälld, och han behåller Örby sochn och Torstorpz gjälld, föreslåendes i des ställe förlofwade soldaten Nills Joensson i Kinna som för Rätten sig inställte och begiärade att få denna lediga beställning emottaga, hwilket Nils Joensson efterlåtitt blef. Hwarföre tillkommer det honom samma ängewachtare beställning förswarligen förwallta, i så måtto att alla swijn uti denna des district nemb. Kinna sochn och Säglora gjälld blifwa ringade när tähnen går uhr jorden in till thes tähnen igen kommer på det ängwallen ej må uprotat warda, hwilken som icke så ringar sine swijn och håller them ringade som sagt är, och giöres skada af sådanne oringade swijn, tå kiännes öfwerheten wid hwart fierde swijn som bemelte ängewachtare skall till löhn bekomma, enligt Kong. Maj:ts huusesynsordning d. A. 1681 d. 18 Julii 26 § hwilket allt wederbörande till efterrättelse länder.

Sven fick alltså, som lön, vart fjärde oringat svin som han upptäckte. Jag misstänker att denna syssla inte hade så hög status i bondesamhället.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:632 bild 813 (1725).

Underhåll av Mölnebacka bro

Mölnebacka i Hajom förekommer ganska flitigt i domböckerna vid den här tiden. Vid sommartinget 1775 hade Per Larsson (ff mm mf ff f) och Börta Eriksdotter (ff mm mf mm m) instämt ett stort antal åbor för att man önskade hjälp med att uppbygga och underhålla Mölnebacka bro.

94. S: dag Pär Larsson i Mölnebacka å egna och enkians Börta Ericksdotters ibm wägnar efter laga stämbning påstod at samtelig. åboerne i Haijoms by, samt Gustaf Andersson och Börge Biörnsson i Hiortorp, Anders Hansson och Börge Mårtensson i Hiortorpa Heede, Jöns och Swen Arfwidssöner i Sörbacka, Lars Andersson i Friared, Joen Mårtensson, Bengt Pärsson Carl Larsson och Börge Jönsson i Kursered måge påläggas proportionaliter at bygga och hålla Möllnebacka broo wid macht hwaröfwer en stor farwäg, samt nästan heela sochnens qwarne wäg wara skall, och således allt för swårt för dem att densamma ensamma wid macht hålla. Inläggandes der hos en förtechning på dem som godwilligt antagit del uti denna brobyggnad såsom Bataillons Präste Herr Johan Cullen i Friared, Swen Andersson och Pär Joensson i Stakagården Knut Börgesson i Fendricksgården, Anders Larsson och Måns Börgesson i Landbogården, Anders Börgesson och Anders Larsson i Åkesgård, Erick Hansson i Askiershed, Olof Pärsson i Skallared, samt åboerne i Hårsåhs och Lilla Askiersheed, förordandes att

swaranderne i så måtto icke heller läre undandraga sig denna brobyggnad och reparation äfwen at påtaga. Samtel. swaranderne infunno sig med utlåtande at de för ingen del antaga sig detta besvär, som de aldrig tillförne skola wart, utan skall samma broo af urminnes tijder blifwit hållen af Möllnebacka åboer allena, dock torde de wähl icke förwägra sig till hielp at framkiöra åsar och wärcket då broen under tijder kommer å nyo at upbyggas, men intet såsom någon pålaga, utan af god willja.

Resolutio

Efter som swaranderne utlåt it sig af god willja dock utan twång och pålaga att wara behjelpelige med åsars sampt wärckets framskaffande enär denna bro förfaller och kommer å nyo att upbyggas; så kan icke heller Tingz Rätten dem annorlunda der till förplichta, så länge intet fullkomligen är bewijst at de i forna tijder haft sine byggningz lätter i denna bro eller att de den äro skyldige, hafwandes Möllnebacka boen elliest att lägga sig wid det som öfrige interessenterne så frijwilligt uti åftabemelte brobyggnad sig åtagit.

Man får hoppas att Per och Börta verkligen fick hjälp av de personer som frivilligt anmält sig. Det sägs att socknens väg till kvarnen gick över bron, vilket tyder på att den tidens kvarn, till skillnad mot den nuvarande, låg på den västra sidan om Surtan.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:632 bild 1052 (1725).

Sergeant Christoffer Strömwald om drängar vid Lunnagården, Istorp

Vid hösttinget 1725 klagade sergeanten Christoffer Strömwald över svårigheter med att sköta bruket vid Lunnagården och ansöker om att där få hålla två drängar.

111. S: dag Sergeanten Christoffer Strömwald igenom en sin skrift androg för Rätten, huruledes åboarne Anders Joensson och Oluf Larsson uppå des wid placeringen i nåder tilldelte fouriers boställe Lunnegården i Istorp hemman ½ medelst stor widlöftighet wid gården af fierran belägna skougar och ängiar med mera omöijeligen skola kunna med det uti hans Kong. Maj:ts allernådigste förnyade tienstehions stadga och des 3 § bestådde antal af drängar hemmanet rätteligen som sig bör wid macht hålla och bruka med mindre hwar bonde kan förunnas at jempte sig behålla en fullwuxen istället för en halfwuxen dräng, skolandes deras ängar uti 3:ne giärden belägne wara, nemb. Strömmareds Brattorp och Brobys sampt des utan mycket magre och widlyftige, jämwähl och skougarne wijda aflägsse med flere swårigheter detta hemman skall wara underkastat, anhållandes att Tingz Rätten här öfwer sitt attestatum meddehla wille; och som nämbedemännen uti Istorp giälld Gudmund Jönsson i Töllebäck sampt Joen Carlsson i Kåppartoft [i Horred] intygade och bewitnade at förenembde åboer jempte sig till deras åboende hemmans beswärelige bruk, nödigt behöfwa hwar sin fullwuxen dräng; så warder sådant under namn och härads wanlige signete wederbörligen attesterat.

Stora Lunnagården i Istorp var vid tiden indelt som furirboställe vid Älvsborgs regemente. Dock verkar inte Strömwald ha bott där, ett förhållande som nog inte var helt ovanligt. Enligt mantalslängd för 1725 var han istället skriven på Getekulla i Hyssna. Som beroende av inkomst från Lunnagården var han dock angelägen om gårdens skötsel.

Strömwald hänvisar till en tjänstehjonsstadga och yrkar på att Anders och Oluf skall tillåtas ha varsin vuxen dräng istället för varsin halv vuxen. Ett syfte med dessa stadgor var att motverka lösdriveri och trygga anskaffning av manskap till krigsmakten. I stadgan från 1723 ingick restriktioner för hur många drängar en bonde fick engagera. På en helgård (1 mantal) fick man hålla två fullvuxna och en

halvvuxen dräng. Om bonden hade inneboende vuxna söner räknades dessa in i det tillåtna antalet (E. Ingers Bonden i svensk historia II, s 212).

Stora Lunnagården var ½ mantal och Anders och Olufs delar utgjorde alltså ¼ mantal var. Detta och i kombination med eventuella hemmavarande söner kan förklara varför man enligt stadgan bara fick ha en halvvuxen dräng.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:632 bild 1062 (1725).

Börje Björnsson i Fänhult, Torestorp, väljs till nämndeman

Häradsrätten bestod av tolv edsvurna nämndemän. Vid hösttinget 1725 invaldes en ny nämndeman istället för Måns Börgesson i Bålabygd.

118. S: dag efter nämndens enhällige omröstande förordnades till nämndeman istället för Måns Börgesson i Bålabygd bofaste mannen ehrlig och beskielig Börje Björnsson i Fänhullt, som om sig ett godt låford hafwa, hwarföre han efter den wanliga aflagde nämndemanna eden sitt säte i Rätten intog.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:632 bild 1068 (1725).

Hästhage på Bårred Sörgård

Vid hösttinget 1725 ville brukarna i Bårred Sörgård anlägga en hästhage. I protokollet nämns Gustaf Andersson, vilket uppenbarligen är en felskrivning. Det bör vara Gustaf (Gösta) Arvidsson (ff fm ff mm f), som enligt källorna fanns på gården tillsammans med profossen Flyberg. Ett stort antal grannar, som attesterat ansökningen, nämns. Det rör sig här inte om gårdar i omedelbar närhet till Bårred, utan snarare om sådana som hade intresse i den allmänning där hagen skulle anläggas.

123. S: dag Compagnie Propfåssen Anders Flyberg och bonden Gustaf Andersson i Bårred ingåfwö i rätten en sin skrift hwarmedehst de andraga huru som till deras i bruk hafwandes cronohemman bem:te Bårred Södergården ½ i Haijoms sochn belägit, intet skall finnas så mycket till hage at en häst öfwer natten skall kunna insläppas uti, begiärandes at så på deras fjälä [fjälad, utmark] straxt inför hemmanets giärdesgårdar der till inhägnä en lijten hage som till ingen præjudice lända skall, särdeles som der icke skall finnas någon skoug, utan allenast liungbackar. Producerandes der hoos deras grannars Bataillons Prästens Ehrewördige Herr Johan Cullens, Lars Olofsson [ff fm fm ff f] och Joen Carlssons i Norra Bårred, Anders Larssons i Hiortorp, Pär Larssons i Mölnebacka, Pärs och Anders Nilssons i Grönnered, Lars Anderssons i Frijared, Hans Erickssons i Måseberg, Gustaf Anderssons i Hiortorp, Jöns och Swen Arfwidssöner i Sörbacka, Lars och Bengt Erickssons i Haijom, Börge Mårtenssons i Heede, Anders Assarssons ibm, Anders Carlssons i Hiortorp, Joen Mårtenssons i Kursered, Börje Björnssons, Anders Börgessons Erick Anderssons i Hiortorp, Corporalens Jonas Knaströms, Pär Erickssons, Anders Bengtssons och Nills Bengtssons i Smeagården Haijom samt nämndemannens Swen Olofssons i Stämmemad attest, uti i hwilken de så wijda dem anstår giärna efterlåta bemelte Anders Flyberg och Gustaf Andersson at inhägnä denne tract, som skall wara belägen sunnan för gården och sträcker sig neder till siön, och det så mycket mer, som sådant dem till ingen den ringaste skada eller förfång lända skall; och som Ländsman Wäll. Petter Hedström samt wederbörande af nämnden intygade så sant wara, som åfwan förmält är, så warder sådant jempte namn och härads wanlige signete wederbörligen attesterat. Åliggandes ansökanderne att i ödmiukhet hos Högwällborne Herr Grefwen och Landshöfdingen sig anmähla, samt des höggunstige tillstånd här till söka.

Kompaniprofoss var en underofficersgrad. Innehavaren skulle bevaka ordningen och verkställa straff. Bårred Sörgård var vid tiden indelt till Älvsborgs regemente, så Flyberg hade väl en tjänst inom något av dess kompanier.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:632 bild 1070 (1725).

1726

Köp av Bonared Östergård, Hyssna

I följande mål från vintertinget 1726 illustreras den lagstadgade vägen för att få lagfart (faste) för en gård. Här ser vi hur Ingjerd Helgesdotter och hennes man Börge en del av Bonared Östergård av Ingjerd's bröder.

Enligt lagen skulle arvejord uppjudas vid tinget tre gånger för att släktingar skulle kunna utnyttja sin eventuella förköpsrätt. Ett sådant stadgande kvarstod till 1863.

18. S: dag resolverades [fälla utslag] till faste uppå ¼ jord i skattegården Östra Bondared för Börge Torstensson i Gietakulla och des hustru Ingjerd Hällgesdotter, som de sig tillhandladt af deras swåger och bröder Börge Hällgesson och Erick Hällgesson i Höga för en köpesumma 30 d:r smt; Och som samma hemman lagligen finns wara upbudt nemb. d. 18 Februarii 1724 första gången, d. 2 Junii samma åhr andra gången och 26 octobr. der på följande tredie gången, sampt således öfwer natt och åhr oklandrat laga stånd åkommit. Så skall fastan i sin behörige form extraderas [utgiva] blifwa.

Enligt mantalslängd för 1725 fanns på Bonared Östergård fyra bönder. Förutom min ana Nils Jonsson (fm mm mm ff) var det Erik Eriksson, Jöns Andersson och Håkan Andersson. 1727 har Jöns Andersson ersatts av Börge Torstensson. Konstigt nog finns inte någon Helgesson eller Helge upptagen i tidigare års mantalslängder, men detta kan ha olika förklaringar.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:645 bild 851 (1726).

Inhysesmannen Bengt Swensson i Härkila betalar huserättsböter

Vid vintertinget 1726 meddelade länsman att han uttagit böter av inhysesmannen Bengt Swensson som i tjugo års tid bott i Härkila, Sätila.

29. S: dag Ländsman Wälb: de Anders Gullberg androg skrifteligen huru som inhysesmannen Bengt Swensson i Wellingebacka Skiephullta sochn är debiterad för rustmästare bostället Härkila under Elhfsborgz Lähns Infanterie Regemente och Majorens Compagnie till huuseräts böter 14 d:r 17 öre smt sedan han ungefär 20 hr tillbaka bemelte boställe åbodt, skall wara alldeles utfattig och icke haft gårdsbruk på många åhr, sampt af ållderdomb så swag och eländig, att han knapt skall kunna skiöta sig sielf, anhållandes här öfwer behörigt ad testatum; Och som nämbedemännen Pär Andersson i Allmhullt sampt Johan Pärsson i Storegården intygade alldeles så i sanning wara som åfwan förmäles, så warder sådant här med wederbörligen betygat.

Härkila Bengtsgård i Sätila socken var rustmästarboställe och här föddes Ingrid Jönsdotter (ff fm mf ff m) 1708. Hon var dotter till rustmästare Jöns Mellin som dog i Stralsund 1712.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:645 bild 862 (1726).

Skogvaktare får rävsinn som lön

Skogvaktare nämns på många ställen i domböckerna. Detta lär inte ha varit någon heltidssyssla, utan skogvaktaren hade säkert ett torp med något kreatur och en jordplätt till försörjning. Vid vintertinget 1726 framkom två skogvaktare och uppvisade några rävsinn. Den ena skogvaktaren bar det välklingande namnet Ulfbane, vilket han säkert fått av att han dräpt en massa vargar.

41. Samma dag framkommo för Rätten skougwachtaren Anders Diurberg och Anders Månsson Ulfbane och uti Landzjägemästarens Herr Eric Geurlers närwaro upwijste 3:n est räfsinn hwardera, som de förledit åhr sielfwa skutit, hwilka odieös [odiös; förhatlig, motbjudande] skinn komma att

swara emot deras löhn för samma åhr, hwaröfwer de begiärade Tingz Rättens attestatum som den medelst detta medhet warder, och på det at dese skougwachtare framdeles ej måge till upwijsande sig af dem betiena, så blef öronen på skinnen afskurne.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:645 bild 871 (1726).

Erik Bengtsson i Fotskäl begått sabbatsbrott mm

I följande mål från vintertinget 1726 hade länsman Petter Hedström instämt Erik Bengtsson från Kullen i Fotskäl, för att denne en söndag suttit på ett soldattorp vid Sandvad och druckit öl istället för att bevista gudstjänsten i den närbelägna Hyssna Kyrka. Vidare anklagades han för att en torsdag, vid ett avräkningsmöte i samma soldattorp, stulit mat ur soldaters matsäckar.

Erik säger att han på söndagen stannade vid soldattorpet hos soldaten Anders Sandberg, efter att under lördagen ha malt säd vid Bosgården i Sätilla. Han försvarar sig med att han inte kunnat besöka gudstjänsten eftersom han inte velat lämna mjölsäckarna. Enligt honom ska Sandberg gått till den närbelägna Sandvads krog och där hämtat öl som de därefter druckit. Sandberg påstår, tvärt emot, att det var Erik som hade hämtat ölet.

Till anklagelsen att ha stulit mat från soldaters matsäckar nekade Erik högeligen. Länsmannen sade att han inga bevis hade till detta bortsett från berörda soldaters uppgifter.

Erik döms till böter för sabbatsbrott, men frikänns, i brist på bevis, från anklagelsen om matstöld.

75. S: dag Ländsman Wäll. Petter Hedström tilltalade Erik Bengtsson på Kullen i Foutskiähl för det han 1. d. 24 Januarii sidstledne som war en söndag icke skall bewijstat gudstiensten wid Hysna sedan han lördagen förut warit på Bosgården i Sättilla och malet, utan under predijkan settat uppå ett soldatetorp straxt wid Sandareds [bör vara Sanvads] krog och druckit. 2. Skall han torsdagen förut medan afrächningsmötet i bemelte Sandared påstådt, uti öfwannembde soldatetorp snattat math utur de soldaters matsäckar som haft sine qwarter uti samma torp hos soldaten Anders Sandberg, begiärandes ländsman att häröfwer ransakas måtte och Erik för brått sine lagligen umgiälla. Erik comparerade tillståendes at han om lördagen warit i Bosgården och mahlit 2 skiepper roug och 1 skiäppa korn, men hwarföre han försummat gudstiensten skall der till orsak warit denna at han om söndag mårgon rest från bemelte Bosgården i de tankar at hinna till Hysna kyrkia, men när han ett stycke på vägen kommit skall han wattnat sin häst hwarefter samma häst blifwit siuk at han intet hindt fram till kyrkian utan måst taga mällden af honom wid detta soldatetorp som intet långt från kyrkian är belägit hwarpå han burit in sina säckar och gifwit hästen höö. F. hwarföre han icke sedan gådt i kyrkian eftersom gudstiensten då nys war begynt och han således i god tijd kunnat komma tillstädes. R. at han intet kunnat gå ifrån sina säckar och mällden, tillståendes at soldaten Sandberg skielv gådt till Sandwads krog och kiöpt ett stop öhl som han sedan uti en påtta wärmt och de bägge druckit uhr. Ländsman utlät sig at Erick sielf låtit hämpta öhlet och gifwit miöhl igen, hwartill Erick nekade. Soldaten Anders Sandberg är här tillstädes och berättade at sedan samma söndags mårgon låtit sin hustru och barn gå till kyrkian och måst således ensam wara hemma at achta sitt sitt huus, skall Erick kommit till des torp och begiärt höö till sin häst som han fådt, sedan har han uti krogen kiöpt ett stop öhl och wärmt åth sig samt uhr druckit men icke welat gå i kyrkian fast han något när i tijd kunnat komma till gudstiensten. Erick påstod att Sandberg kiöpt öhlstopet och icke han. Till det andra kiäromåhlet at hafwa snattat mat utur soldaternes ränslar der till nekade han högeligen. Ländsman sade sig inga andra bewijs hafwa honom detta at öfwertyga än soldaterne siehlwa sådant för honom angifwit, begiärande at soldaten Sandberg måtte edeligen få giöra sitt wittnes måhl här om, men Erick der emot protesterade efter som de druckit tillsammans om söndagen och de des

uthan skohla wara twistiga sins emellan om hwilken som kiöpt samma stop öhl, jämbwäl ock at maten skall bortkommit i hans huus som ländsman angifwer. Tingz Rätten fant och skiähligt at för in habil anse Sandberg i detta måhl till wittne. Erick Bengtsson yttrade sig at ländsman är hans afwundsman och skulle gierna om han kunde söka dräpa honom, hwilka ord han åtskillige gånger ittererade påståendes ländsman at Erick för slijke oanständige expressioner med behörig plicht ihog kommes måtte, Tingz Rätten förhölt honom des tahl härutinnan hwarföre han bad ländsman om förlåtelse.

Resolutio

Ehuruwähl Erick Bengtsson på Gunnarsiö Kullen söckt förebära sig haft laga förfall och ej kunnat gudstiensten wid Hysna kyrkia d. 24 Januarii sidstledne bewijsta medelst det at des häst uppå resan från Bosgården i Sättilla blefwet efter wattnet siuk och des utan han icke skall kunnat gå ifrån sine säckar uti hwilke han haft mälld, dock likwähl som Erick Bengtsson på en sabbats dag ansat och rest med mälld, och i så god tijd framkommit till knechtetorpet wid Sandwad, hwilket torp nära wid kyrkian är belägit, at han wähl kunnat gudstiensten bewijsta om han der till hug haft, men sådant eftersatt och i det stället settat och druckit. För den skull och i förmågo af Kong. stadgan om eder och sabbatz brott D. A:o 1687 §11 sakfälles han derföre at plichta sine 40 mark smt hwaraf angifwaren åtniuter 1/6 part och det öfwriga till tweskiptes kyrkian och de fattige. Och anbelangande det at Erick skall snattat mat utur soldate ränslarne wid afrächningsmötet torsdagen före åfwan nembde d. 24 Januarii sidstledne så blifwer han från ländsmans kiäromåhl derutinnan befrijad emedan emot Ericks nekande ländsman inga bewijs gittat framtee.

Erik döms alltså till sabbatsbrott för att under vilodagen ansat och rest med mjölet samt för att han ej bevisat gudstjänsten och istället suttit på soldattorpet och druckit öl. Beträffande sabbatsbrott sägs det Stadgan om eder och sabbatbrott:

Ingen bjude gäst eller gånge till gäst om söndagsmiddagen, att därigenom aftonsångspredikan försummas. Alle resor, där icke högviktige skäl oppwisas, skola på sön- och högtidsdagar förbjudas wid 40 mark, intill aftonsången förrättad är i städerne och på bygden middagstid förfluten.

Enligt mantalslängderna verkar Erik Bengtsson ha bott på Kullen i Fotskäl, inte i Gunnarsjö socken som det står i domen. 1727 anges han som avviken till Uppland.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:645 bild 897 (1726).

[Börje Björnsson i Hjorttorp Nedergård, grannar kör över hans äng](#)

Vid vintertinget 1726 inlämnade Börje Björnsson (ff mm mf fm f) i Hjorttorp Nedergård, Hajom en skrift där ett antal av hans grannar förband sig att inte gena över Börjes äng Källedalen.

90. S:d Börje Biörnsson i Nedergården Hiortorp ingaf des gårdsbönders och grannars Anders Larssons, Gustaf Anderssons, Måns Börgessons, Anders Carlssons, Anders Erickssons Öijer Carlssons och Erick Anderssons i Hiortorp d. 16 Februarii sidstledne meddelte skrift, hwarutinnan de uti Batallions Prästens och Comministerns Ehrewördige Herr Johan Cullens öfwerwaro efterlåtitt och samtyckt bemelte Börje Biörnsson at taga förbud uppå wägen som löpa öfwer hans äng Kiälledahlen kallad, efter som de skohla hafwa en annan wäg at kiöra sitt höö om sommaren till byen, begiärandes merbemelte Börje Biörnsson at honom i föllje af slijkt förbud meddelas måtte.

Resolutio

Alldenstund åfwannembde Börje Biörnssons i Nedergården Hiortorp grannar och byamän godwilligt afsäija sig at om sommaren med sitt höö kiöra öfwer Källedahls ängen, och wederbörande af

Nämnden intyga wiste, at der icke är någon allmän farwäg; För den skull blifwer och denna hijt till dagz af dem brukade wäg öfwer Kiälledahls ängen wid 20 mark smt wijte förbuden, hwar till den jempte laga botum för skadan förfallen wara skall som hädan efter om sommaren och då tiählen uhr jorden är den samma kiörer eller färdas, börandes dock detta förbud till efterrettelse å Predijkestohlen känt och witterlegit göras.

Övre Källedalen (litt by) finns utmärkt på karta från 1765 och 1768. Att en del resande fortsatte att ta denna genväg visar sig av ett liknande mål vid hösttinget 1729.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:645 bild 923 (1726).

Försummad skjutsning

I syfte att reglera skjutsning av resande längs allfarvägarna utgick 1649 en förordning om krogar och gästgiverier. Gästgiverierna skulle hålla ett visst antal hästar för att kunna ombesörja skjuts av resande, framförallt ämbetsmän och militärer. För att klara fall då ett gästgiveris kapacitet inte räckte fanns dels ett system med reservskjuts, vilket innebar att grannhemman hade skyldighet att på kallelse ställa upp med reservhästar. Vid större landsvägar fanns även en inrättning som kallades hållskjuts. Enligt detta system skulle innehavare av skjutsningsskyldiga hemman enligt ett rullande schema med häst infinna sig vid gästgiveriet. Där skulle man under ett dygn invänta eventuella resande som krävde skjuts till nästa gästgiveri.

32. Ländsman Wäll. Petter Hedström efter laga stämning anklagade de föllijande åboer af Foutskiälls sochn, för det de efter förut och i god tid undfångit bud, skohla tredskats och försummat d. 15 Maii sidstledne komma till giästgifware Biörelanda med sina hästar, at skiutza den från Carlscrona till Giötheborg commenderade båtzmans marchen nemb. Lars, Anders och Tårckel i Edared Södergården, Anders och Bengt i Söder Hwillg Wästergården, Anders och Anders Joensson ibm Östergården, Börge, Bengt, Carl Törning och Jöns i Törestorp Skattegården samt Olouf i Esbiörnsgården ibm: Alla dese åfwan nembde swarande comparerade [inställde sig] och hade ingen af dem något till ursäckt för uteblifwandet at förebära, utan frijwilligt tillstodo försummelsen.

Resolutio

I förmågo af Kong. Maj:ts allernådigste förnyade tågordning d 28 Maii 1719 4 § sakfålles alla dese åfwan nembde personer nemb. Lars Anders och Tårckel i Edared Södergården, Anders och Bengt i Wästergården Söder Hwillg, Anders och Anders Joensson i Östergården ibm, Börge, Bengt Carl Törning och Jöns i Törestorp Skattegården sam Oluf i Esbiörnsgård ibm at plichta hwardera sine 6 d:r smt sochnens fattige och kyrkian till tweskiftes gör tillhopa 72 d:r dito mynt.

I paragraf 33 instäms på samma sätt två bönder från Hajom och en från Berghem. Även dessa fälls. I nästföljande mål mot några bönder i Hajom och Berghem blir det dock en friande dom. Som ursäkt till försummelsen anger Per i Guntorp att han varit bortrest till Varberg då budkavlen kom. Anders Assarssons i Hjorttorp Hede häst hade dött sedan den drabbats av "näcken i vattnet". Övriga intygades vara sjuka eller utfattiga.

34. Sammaledes Ländsman Wäll. Petter Hedström anförde sitt kiäromåhl emot Pär i Guntorp Swensgården, Anders i Warjagården Haijum, Tårbiörn i Hulatorp Prästegården samt Anders Assarsson i Hjorttorpa Heede för det de skohla försummat at skiutza en båtzmans marche d. 15 Maii sidstledne. Pär i Guntorp Swensgård infant sig och bewijste med Liutnantens Wällborne Herr Nils Örnevinges och

Gunne Anderssons i Guntorp intygande at han innan budkaflen kom om skiutzen warit förrest till Warberg och inte hemkommit innan marchen redan warit förbij. Äfwenwähl swarade Pär Larsson (ff mm mf ff f) i Mölnebacka för Anders Assarsson i Hiortorpa Heede och bewijste med nämbedemännens Anders Gunnarssons i Hysna, samt Joen Mårtenssons i Kursered bewittnande at Anderses häst straxt för detta påkomna skiutzbud blifwit död sedan han fådt ondt af så kallat necken i wattnet, at han i sådant hast icke kunnat förskaffa sig någon häst istället, och beträffande Tårbiörn i Prästegården Huhlatorp samt Anders i Warjagården Heede, så blef besannat at Torbiörn skall wara en mycket fattig man som i åhr antagit ett magert och till öde lutande hemman, at han ännu ej med någon dugelig häst kunnat sig försee, som Ländsman ej motsäija kunde. Likaledes berättade nämbeden at Anders i Warjagården Heede warit länge och nu är siuk sitter hos des swärmoder enkian Anna Månsdotter bägge utfattige, så at all deras egendomb häftar för stor gjälld och skuld, och således icke mächtat någon häst kiöpa. Resolwerades: I anseende till ofwan anförde skiähl och omständigheter pröfwar Tingz Rätten för skiähligt wara at ifrån Ländsmans tilltahl af plicht alldeles befrija dese åfwannämbede swaranden.

Friande dom blir det även för Erik och Nils i Törestorp Bengtsgård, Fotskäl. Man kan tycka att länsman borde ha vetat att de kom från ett frälsehemman och att de därmed var befriade från denna pålaga.

35. Elliest hade Ländsman Hedström låtit instämma Erick och Nills i Bengtsgård Törestorp för skiuts försummelse, men som de äro boende på ett frälsehemman, så blefwo de enligt adelige privilegierne från plicht befrijade.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:645 bild 1001 (1726).

Lös hund biter får i Björketorp Laggaregård

Fårskötsel uppmuntrades livligt av de styrande under frihetstiden. Syftet var att främja självförsörjningen av ull till yllefabrikerna. Jonas Alströmer gick i spetsen för att förbättra fårstammen, bla genom import av utländska avelsdjur. Bönderna tycks dock ha föredragit de gamla inhemska, som man menade var mer härdiga och mindre utsatta för sjukdomar. I följande mål från sommaringet 1726 framgår det att sjukdom bland fåren förekom i trakten och att man menade att smitta kunde spridas via lösgående hundar.

36. Ländsman Wäll. Petter Hedström instämt Oluf Jönsson i Laggaregården Biörketorp [i Surteby-Kattunga socken] för det han twärt emot Kong. Majj:ts allernådigste förordning af d. 13 Januarii 1722 angående boskapz siukan intet skall haft sin hund i band, utan gådt löös medan fåre siukan i grannlaget war inkommen, och der igenom icke allenast torde hända utkommit den siuka som fåren der i byen och annorstädes der omkring fått, utan skall denna hund förderfwat och till döds bijtit en gås för Swen Pärsson i Biörketorp Skattegården. Oluf söckte förklara at denna des hund icke warit löös, oftare än han släpt honom löös efter swijnen at skrämma dem till skougz och straxt der på bundit honom igen, men då ländsman ärböd sig föra wittnen der på kunde han icke neka det ju hunden ofta warit löös. Ländsman intygade äfwen at hunden skall hafwa den wanan bijta får hwartill Oluf nekade.

Resolutio

Såsom Oluf Jönsson i Laggaregården Biörcketorp icke kunnat förneka at des hund ofta warit löös medan fåresiukan der i byen och annorstädes warit inrijtat [vunnit insteg]; Alltså i förmågo af Kong.

Maj:tts allernådigste förordning af d. 13 Januarii 1722 sakfålles han at derføre plichta sine 10 d:r smt och tillsades hädan efter at hafwa hunden i band.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:645 bild 1003 (1726).

Twist om landsköp mellan Boråsborgare och Markbönder

Så här inleds en serie av mål vid sommartinget 1726, där stadsfiskalen i Borås Daniel Simberg biträdd av utridaren Erik Bengtsson, har instämt ett flertal Markbönder för begånget landsköp. I det första målet är det Pär Pärsson i Vilg Storegård, Fotskäl, som anklagas för att olagligen ha köpt tre lärftvävar och en drällväv. Sådan försäljning var förbjuden och enligt lag skulle en bonde som ville sälja en egenproducerad vara göra detta i en köpstad, i detta fall Borås. Alternativt kunde han sälja vid någon godkänd marknad på landsbygden. Syftet med dessa regler var att kronans uppbörd av tullar och skatter skulle underlättas.

78. S: dag Stads Fiscalen i Boråhs Wål: de Daniel Simberg jempte Utrijdaren derstädes Erick Bengtsson Kullberg efter laga stämbning tilltalade bonden Pär Pärsson på frälsehemmanet Storegården Hwillg för begångit landkiöp af 3 st. lärofter och 1 st. dräll dem Fiscalen seqvestrerat [tagit i kvarstad] och hos nembdemannen Anders Andersson i Sunnabäcken nedlagt, skohlandes Fiscalen nu sedermer fådt förnimma at denne Pär dese lärofter och dräll emot förbud igen tagit, hwarføre han påstår det Pär så därföre som för det gjorde landkiöpet med behörig plicht lag och Kong. förordningar enligt anses måtte, Swaranden inställte sig jempte des huusbonde Ryttmästaren Wällborne Herr Gustaf Otto Billberg med utlåtelse at Fiscalen ej skall kunna bewijsa Pär hafwa något landkiöp av lärofter eller andra wahror föröfwat utan begiärade at Fiscalen med laga plicht ansees måtte för det han uti Pärs frånwaro och emot hans hustrus willja desse lärofter och dräll, såsom des egen afwell skohla tillwärcade warit, borttagit och seqvestrerat, hwarigenom han mycket skall kommit lijda meddelst det lärofterna ännu osållda skohla wara.

Pär och Billberg menar att det alls inte handlat om något landsköp. Istället har Pär lånat ut pengar och som säkerhet tagit vävnaderna som pant. Liknande argument framförs av övriga tilltalade och anmärkningsvärt är att även fiskalens vittnen menar att det är så det gått till. En bild ges av att bönder, för att kunna betala sina skatter, tagit lån av mer välbeställda personer.

I förhandlingarna uppehåller man sig en del kring det att några anklagade har stora mängder vävnader på sina gårdar, större mängd än man kunnat förvänta sig att en gård kunnat producera. Ovannämnde Billberg förklarar vid ett tillfälle att många av ortens bönder inte har råd att hålla sig med eldkärl för att laka lärft eller blekebackar där väven lades till blekning, utan var tvungna att överlämna sådant till mer välbeställda grannar. Således kunde det hända att en bonde hade 30 till 40 lärfter på sin blekebacke.

Det framgår att fiskalen tagit väv i kvarstad och att de då märkts med ett "cronomärke". Kvarstadsgodset (sekvestern) tycks ha förvarats hos någon granne och fiskalen anklagar i flera fall svaranden för att de återtagit väv därifrån.

Förutom Pär har ytterligare två bönder i Vilg blivit instämnda; Sven Andersson i Vilg Storegård och Hans Larsson i Vilg Östergård. Efter vittnesmål och förhandlingar uppskjuts målen mot dessa till kommande ting.

Domar avkunnas i två fall, dels mot Nils Bengtsson i Västra Brännared, Öxnevalla (§117), dels i en gemensam dom mot Engelbrekt Andersson i Vik, Per Andersson i Grevared Skyttegård, Olof Andersson och Anders Svensson i Apelskog, Anders Olofsson i Carlsgården Surteby samt drängen Öjer Olofsson i Helgagården Surteby (§118).

Samtliga av ovanstående frikänns för anklagelse om landsköp. De frikänns också från anklagelsen att de ur sekvestern återtagit sin väv eftersom de varit orättmätigt beslagtagna.

Det är intressant att motargumenten om att det varit fråga om lån och pantsättning har vägt tungt i dessa fall. I ett liknande mål från 1716 mot bland andra Ingemar Larsson i Rud såg vi att rätten inte tog hänsyn till en sådan förklaring.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:645 bild 1031-1078 (1726).

Bönder i Hjorttorp Övergård vill upptaga ett skattevrak

I följande mål från sommaringet 1726 berättas det att då en Anders Gustafsson avled 1705 delades hans ½ mantal hemman i två delar mellan hans söner Gustaf och Olof. Av någon anledning tog Gustaf över broderns del (1/4 hemman, fjärding) och försökte bruka även denna, vilket dock han inte klarade i längden, utan hemmansdelen blev ett sk skattevrak. Ett skattevrak var ett hemman där bonden mist sin äganderätt pga att han inte kunnat erlagga skatter till kronan.

Nu ansöker Gustaf, tillsammans med sina gårdsbönder Anders Carlsson och Anders Börgesson, om frihetsår för skattevraket. De vill alltså ha ett antal års frihet från kronoskatter för att uppodla och iordningställa hemmansdelen.

I protokollet ges en bild av gårdens resurser i form av åkrar, ängar mm. Man får anta att de sökande hade en anledning att framhålla att dessa var knappa.

93. S:d Ländsman Wällb. Petter Hedström angaf för Rätten huru som åboerne Gustaf Andersson, Anders Carlsson och Anders Börgesson i Hiortorp Öfvergårdens Haijoms sochn nästkommande år af 15 eller 16 åhrs ödesmåhl uptagit fierdingz skattewraks hemmanet der sammastädes, inläggandes en af bemelte ländsman och nembdeman Joen Mårtensson i Kursered den 7 innewarande månad hållen besichtning hwarutinnan andrages huru som till denna ödesfierding inga huus apart varit upbygde, emedan denna fierding före ödesmählet varit brukat tillsammans med den dehlen af hemmanet som Gustaf Andersson innehafwer af en åbo och som bem:te Gustaf Andersson med åfwannembde des gårdsbönder Anders Carlsson och Anders Börgesson innehafwa tillräckelige och store huus nog, så skall icke finnas nödigt någre särskillte huus upbygga, warandes giärdesgårdarne någorlunda swars goda, så at de i år skohla kunna göra fred, åckeren som i 15 eller 16 år alldeles öde och i fast linde legat består af sand och miähle jord till nijo skieppe lands utsäde, som tort år sällan bär någon frucht. Ängen som dese åboer merendehls åhrligen skohla bärgat till soldatens aflöhning och munderingens præsterande består till största dehlen af maar [mar; göl, kärr] och måsar med liung tufwor och så kallat bärgarijs öfwerwäxen, hwaraf i medelmättige år högst 12 små stackar oreent starr höö bärgas kan, men i wåtår mindre. Humblegård finns intet. Kåhlgård ej heller. En lijten beteshage finns wähl straxt wid gården dock af föga wärde. Muhlebetet på samfällte utmarken skiält och magert. Skoug till giärdsle och wedebrand efter nödtorftten, men timbre måst köpas på 1 ½ mihl från gården belägne skougar. Elliest interesserat med sochnen uti en lijten ållon eller bokeskoug. Flere lägenheter till detta hemman finns intet. Beträffande ödesmählet så angifws det sig der af tilldragit, at sedan hallfwa gården A:o 1705 af då afledne Anders Gustafsson, som den under skattemanna börd och rättighet innehaft skall således blifwit dehlad des bägge söner Gustaf och Oluf Anderssoner

emellan at hwardera skulle hälftten som är ¼ äga, och ifrån utestående gjäld inlösa, hwilket och den förre Gustaf skall gjort så för sin som broderens Olufs dehl. Skohlandes bemelte Gustaf Andersson uti i 5 åhrs tid brukat denna halfwa gården eller bägge fierdingarna så wähl sin som des broders Olufs, i tankar at han skulle kunnat sig förkåfra och förmögen blifwa, den sielf emottaga men emedan han sådant icke skall blifwit mächtig så har Gustaf Andersson samma 1/4ding ej längre mächtat i bruk hålla utan medelst stora knechteleijor [knektlegor] så af sig kommit at han knapt skall warit capabel sin egen skattefierding bruka och bebo, utan således des broders skattefierding i ödesmåhl lämbna måst. Nämnden intygade at om detta fierdingz hemman skall komma i fullt bruk igen, behöfwat der till åtminstone siu åhrs frihet som taga sin begynnelse nästkommande åhr 1727 till och med åhr 1733, hwilket dock till wijdare Högwälborne Herr Grefwens och Landshöfdingens godtfinnande ödmiukeligen hemställt warder.

Vid tiden var Olof Gyllenborg landshövding i Älvsborgs län. Han efterträdde Gustaf Fock som dog 1726. Hjorttorp Övergård har vid olika perioder även kallats Hjorttorp Åkagård.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:645 bild 1052 (1726).

Lagmannen Gabriel Gyllengrip anklagar frälsebönder för husröta

Att innehavare av krono- och frälsehemman blev anklagade för husröta ser man ganska ofta i protokollen. Här, vid sommaringet 1726, är det arvingar till Måns Eriksson i Åsletorp Jönsagård, som är instämnda. Ägaren till frälsehemmanet bör avse Gabriel Gabrielsson Gyllengrip, som var friherre och död i Umeå 1753.

98. S:d sedan lagmannen Wällborne Herr Gabriel Gyllengriip igenom des frällse rättare Lars Nilsson i Sygården Assberg efter behörig stämning påstådt at Måns Joensson wid Bäckén i Gullberg, Biörn Hämmingsson i Åstorp samt Hans Månsson i Liunghult måtte såsom arftagare efter deras afledne far- och swärfader Måns Ericksson ärsättia bristande huuseröta till 161 d:r 5 öre smt af det uti 20 åhrs tid af honom åbebodde frälsehemmanet Åsletorp Jönsagården [i Örby socken]. Blefwo parterne med hwar andra här inför Rätten sålundat öfwerenskomna at swaranderne gifwa i ett för allt med expenser och annat inberächnadt 63 d:r smt hwar till dock först användes den ännu på gården efter afledne Måns befintelige qwarlåtenskapen och sedan bristen fullgiöres af arfwingarne allt i proportion som de i hembgifter och arf undfådt hafwa, till hwilken fördehning deputerades Notarien Wälbetrodde Johan Rydell och nämbedemannen Jöns Andersson i Håfwen. I det öfwriga blef denna deras förlikning af Härads Rätten corroborerad och fastställd.

Benämningen husröta torde ha avsett ett allmänt eftersatt underhåll av byggnader och inte enbart att virke börjat ruttna.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:645 bild 1056 (1726).

Bönder i Hungerhult Västergård råkat ut för missväxt

På gården Hungerhult Västergård i Seglora fanns vid tiden min förfader Per Månsson (fm mf mm mf f) med hustrun Elin Marcusdotter och ytterligare tre bönder. Gården var på 1 mantal och varje brukare innehade ett fjärdedels mantal (fjårding). Vid hösttinget 1726 framgår det att man svårt lidit av missväxt och man söker därför häradsrättens attest på detta. Konsekvensen kan ha blivit att man senare fick viss skattebefrielse.

10. S: dag Anders Andersson på cronohemmanet Wästra Hungerhult 1 å egne och des gårdsbönders Anders Nilssons, Pär Månssons och Johan Larssons wägnar klageligen androg för Rätten huru som de hwilka äro brukare af hwar sin fierding i samma hemman skohla i åhr lijdit så stor misswäxt på sin säd och gröda at the icke skohla fådt sitt utsäde till hälften igen, och Anders Andersson knapt till 2 kanner begiärande at Tingz Rätten här öfwer sitt attestatum meddehla wille; och som nämbedemännen Pär Andersson i Allmhult, Swen Olufsson i Stämmemad och Jöns Andersson i Håfwen, hwilka uppå begiäran synt och betygade så alldeles i sanning wara, som öfwan förmält finnes, så warder sådant här med behörigen betygat.

Man kan tycka att gårdsnamnet var passande med tanke på den svåra situation man råkat i pga missväxten. Jag är inte så värst insatt i ortnamnsforskning, men jag skulle tro att Hunger snarare är ett ålderdomligt mansnamn. Gården heter idag Hunghult.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:645 bild 1164 (1726).

Pigan Sigrid Haraldsdotter i Skallared drunknad i en å

Vid hösttinget 1726 behandlades Sigrid Haraldsdotters död i samband med att hon fallit i en å. Händelsen hade inträffat en månad tidigare då hon från Skallared var på väg till kyrkan. Hon skall då ha försökt gå över en å på två stockar. Vilken å det rört sig om framgår inte, men för att ta sig från Skallared till Hajoms kyrka måste man passera Surtan. Denna hade säkert om hösten ett kraftigt vattenflöde vilket förklarar att kroppen hade återfunnits först en månad senare.

Händelser som denna, där det kunde misstänkas handla om självmord, verkar regelmässigt anmäls till rätten av någon präst. Det gällde då att utesluta självmord, så att den döde kunde begravas på kyrkogården.

41. S: dag ingafs i Rätten Kyrkioherdens i Berghems Ehrewördige Herr Zachris Brandtbergs skrifwelse i dag datt. hwarutinnan han andrager huru som en piga Sigrid Haralds dotter i Skallared gård och Haijums sochn af 40 åhrs ållder wid pas för en månad sedan då hon skall warit på kyrkiowägen stadde och tänckt samma dag begå herrans h. nattward råkat olyckeligen wid det tillfälle då hon skulle gå öfwer en å på 2:ne stäckar at falla i strömmen och tillsättia sitt lijf, skohlandes hon ingen mer haft med sig i föllje än en gässe som gådt först öfwer åen och hört när han war kommen i land henne falla ned, utan at antingen han eller the som sedan om en lijten stund efter kommo henne bärga kunnat, och som hon först igår är igen funnen will Herr Kyrkioherden innan hon begrafwes hos Tingz Rätten sig förfråga om här wid skulle wara någet at påminna, kunnandes icke heller obemält lämna at berörde piga warit af god frägd, fört ett ärbart och christeligit lefwerne samt i 22 åhr hoos en huusbonde tient. Wederbörande af nämbeden intygade äfwen at icke hört någon warit wällande eller orsak till hennes död utan at sådant af en olyckelig händelse och rätter wåda skiedt. Hwarföre resolverades at det bör denna Sigrid Haraldsdotters döda kropp niuta kyrkiogård och christelig begrafning.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:645 bild 1190 (1726).

1727

Lars Eriksson i Torrås kört in hö på vilodagen

Vid vintertinget 1727 blev Lars Eriksson i Torrås, Sätla socken, anklaga för att på en söndag kört in hö till sin lada. Att arbeta på en söndag kunde innebära att man gjorde sig skyldig till sabbatsbrott. Lars försvarar sig med att arbetet utförts efter solnedgången (eller med det fina uttrycket *sohlgladningen*) och att det fanns risk för regn.

14. S:dag Ländsman Wäll. Petter Hedström anklagade bonden Lars Ericksson i Torråhs [i Mellomgården] för det han en söndag nästledne sommar efter gudstiensten skall kiört in 5 stackar höö. Swaranden tillstod at han efter sohlgladningen [solnedgången] allenast inkiört 3 stackar, hållst som den afton skall warit mycket likt till rägn, men ländsman påstod at det warit långt för sohlgladningen, des utan skall hans grannar mycket klagat på honom at han alltijd om söndagarne arbetar. Lars förmente at ingen skall kunna öfwertyga honom något arbete gör om söndagarne wijdare är at han som förmält är dese 3 stackar höö inbärgat och det efter sohlens nedergång. Ländsman anhöllt om upskåf i saken till thes han får innan tingets slut inskaffa sine wittnen, som wärckel. skohla öfwertyga Lars at han någet efter gudstiensten och före sohlegladningen höet inbärgat till hwilket upskåf Rätten samtyckte.

Målet kunde inte avgöras förrän vid hösttinget samma år, då länsmans vittnen infunnit sig.

37. S:dag Ländsmannen Wäll. Petter Hedström, till fullfölliande af den wid åtskillige ting förehafde sak angående det af Lars Ericksson i Torråhs förmente öfwade sabbats brott igenom höö kiörnig om en söndag straxt efter gudstiensten förledit åhr, hwartill han stadigt nekat, producerade ländsman till wittnes hustruerne Ingeborg Hansdotter och Börta Olofsdotter i Torråhs, hwilka ojäfwade den wanliga wittnes eden aflade och der på särskilt förhördes nemb. hustru Ingeborg berättade: at hon icke förstådt Lars kiöra höö om någon söndag och således här om ej weta at säija. Andre wittnet hustru Börta gaf den utsagu at hon sedt Larses hustru en söndag häfwa in höö i sin lada, men om det war före eller efter sohlgladningen kan hon nu för wisso intet säija, skohlandes dock Lars haft några höö såter [hopräfsad hög av hö] nära ut med gården stående, elliest intygades som allom bekant är at förledit åhr hela sommaren och hösten fallit mycket rägn och i så måtto swårt at fådt grödan inbärgad. Lars contesterade [betygade] högeligen at sohlen allt war nedgången innan han begynte kiöra, hwilket arbete han tänkt i brådaste andetijden [skördetiden] ej wara efter sohlens nedergång förbudt, särdeles som då skall warit mycket muhlt wäder och likt till rägn.

Resolutio

Alldenstund ländsman Wäll. Petter Hedström intet med fullom skiäлом gittat bewijsa eller kunnat öfwertyga Lars Ericksson i Torråhs at hafwa för sohlgladningen förledit åhr om en söndag kiört höö, utan af de i detta måhl afhörde wittnen synes fast likare at sådant skiedt efter sohlgladningen och sedan han förut den dagen bewistat gudstiensten, des utan har den tijden för rägn wäder skull warit mycket swårt at få grödan inhöstad; Fördenskull blef bemelte Lars Ericksson för denna gången med åtwarning at hädan efter taga sig till wara för sabbatens ohällgande från plicht befrijad.

I den något senare 1734 års lag står det i Missgärningsbalkens tredje kapitel om sabbatsbrott:

6. §. Then som begår något brott på Söndagar eller högtidsdagar, emellan klockan fyra om morgonen, och nijo om aftonen; böte tijo daler för sabbatsbrott, och för gierningen särskilt.

7. §. *Idkar någon arbete eller handtwerk på thesa dagar; böte tijo daler för sabbatsbrott, utan thet sker til egen, eller annars nödtorft, som upskof ej tola kan.*

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:660 bild 450, 2370 (1727).

Anna Olufsdotter har oskriftad anammat nattvard

Att bryta mot olika regler kring gudstjänster och kyrkegång kunde under 1700-talet straffas hårt. I nedanstående fall från vintertinget 1727 framgår det att Anna Olufsdotter tidigare blivit dömd för att oskriftandes anammat nattvarden. Enligt SAOB kan skriftermål betyda en nattvarvsförebereidelse med syndabekännelse och oskriftad är en person som inte deltagit i detta. Målet har hänskjutits till hovrätten.

24. Denna Tingz Rättens ransakning och fällte domb öfwer qwinfällcket Anna Olufsdotter på Stiernhullta torp Öxnewalla sochn, som oskriftandes anammat Herrans H. nattward uti Kungsätters kyrkia är till Höglof. Kong. Håfrätten öfwersänd d. 22 Martii 1727 och således efter Kong. Majj:ts nådigste förordning af d. 13 Nowembre: 1712 gås här förbij.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:660 bild 540 (1727).

Börge Persson i Upptröst får ersättning för skjuten varg

Att det under 1700- och 1800-talen fanns varg i trakterna är välkänt. Vid vintertinget 1727 uppvisade Börge Persson i Upptröst, Seglora socken, ett vargskinn. För detta får han två daler. Ersättningen tas av de böter (sakören) som inplutit under tinget.

26. Börge Pärsson i Upptröst framkom för Rätten och upwijste ett skinn efter en gammal warg som han tillijka med des broder Bengt Pärsson i Lönhullt förledit åhr uti Säglora sochn skutit, begiärande at dem måtte förunnas den betalning som för slijke skade diurs fällande bestås. Och som wederbörande af nämnden bewittnade at denne warg är af ofwanstående personer wärcke. dödad, så hafwa de enligt Kong. stadgan om jackter och diurfång af åhr 1664 § 18 der före af härads sakören at undfå 2 d:r smt, hwilka 2 d:r härads höfdingen till dem straxt emot behörigt qwittance lefwererade.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:660 bild 550 (1727).

Bönder i Grebbeshult har uppmätt vägen till Sandvad

Enligt jordeboken från 1726 var Örby Bosgård anslagit som boställe för överstelöjtnanten vid Elfsborgs regemente. I följande mål från vintertinget 1727 framgår det att bönderna på gården Grebbeshult i Sätila socken var indelt att där göra dagsverken, men att dagsverksskyldigheten omvandlats till en penningutlaga.

Grebbeshultbönderna har efter genomförda mätningar velat visa att avståndet till Örby Bosgård var över 2 mil, varför man menar sig böra slippa denna avgift. Jag har hittills inte hittat några uppgifter

kring förordningar om hur lång resväg en bonde kunde avkrävas för att fullgöra dagsverken. Detta mål tyder dock på att två mil kan ha varit en sådan gräns.

47. S: dag åboerne i Grebbeshullt Pär Nilsson, Anders Hansson och Bengt Andersson ingåfwö i Rätten nämbdemännens Anders Gunnarssons i Hysna och Biörn Börgessons i Allmered Storegården attest dat. d. 23 Februarii sidstledne hwarutinnan de betyga sig hafwa under ett noga påseende mätt wägen från bemelte Grebbeshullta gård till landswägen wid Sandwad, som skall wara rätta wagnwägen derifrån till Öfwerst Lieutnants sätet Örby och det på följande sätt nemb. först skohla de med rep 60 ahlnar långt mätt 1/4dingz wäg på stora landswägen och befunnit den från mille påhlen wid Mellom Bondared till andra påhlen wid Sandwad wara 71 strek af förbemelte längd, som skall göra 4260 alnar, och sedan med samma rep mätt ifrån Sandwad bro wägen till Grebbeshullta gård och befunnit den wara 145 strek a 60 ahlnar hwartdera, gör 8700 ahlnar, som skall wara två fierdingz mihl och 180 ahlnar, hwarmed dese Grebbeshullts åboer som äro indelte Öfwerst Lieutnanten af detta Elhfborgs Infanterie Regemente på lön och beställning willja bewijsa sig wara boende öfwer 2 mihl från bemelte Öfwerst Lieutnants boställe Örby och således förmena slippa de af dem fordrade dubbla dagzwärcks penningar, hwilket allt här med attesterat warde. Synes dock billigt wara at af en landtmätare till större säkerhet denna wäg mätas bör om så påstås skulle.

Man mätte alltså enbart avståndet mellan Grebbeshult och Bondared Mellomgård. Man får anta att resten av vägen var utmärkt med milpålar eller liknande.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:660 bild 680 (1727).

Gossen Lars Håkansson i Kovra instämmd för snatteri

Vid sommartingen 1727 hade länsman Anders Gullberg instämt gossen Lars Håkansson för snatteri. Lars var vid tiden dräng hos Hans Andersson i Kovra, Örby socken.

2. S: dag Länsman Wäll. Anders Gullberg framsade för Rätten gässen Lars Håkansson som tienar hos Hans Andersson i Kåfra Örby sochn, och honom anklagade för begångit snatterij från så wähl kläckaren i Örby Gabriel Andersson som enkian Kierstin Andersdotter på Fintorpet som skall skiedt uppå 2:ne hällgedagar, begiärande at han derföre lagligen straffas måtte. Lars Håkansson som berättar sig wara på det 16:de åhret tillstod frijwilligt at han lång fredag före gudstjänsten från kläckaren Gabriel snattat en kaka bröd, som nämbden werderade till 2 öre och 1 tom smör ask 2 öre samt en half kårg ost 2 öre, gör tillhopa 6 öre smt. Sammaledes bekiände Lars sig hafwa d. 23 aprilii sistledne som war en Söndag, medan gudstiensten påstådt gådt till enkians Kierstin Andersdotters torp, då ingen war hemma och igenom ett fönster krupit in, hwaräst han upbrutit en kista och der tagit 10 kakor bröd werderas a 2 öre kakan 20 öre, 1 fårelår 5 öre, en mark smör 4 ./. och en lijten ask wärd 1 öre, samt en lijten säck 8 öre, som gör tillsammans med det förra 1 d:r 12 öre smt. Beklagandes Lars sig för denna gierning han gjort som endaste orsaken der till skall warit at han hos sin huusbonde lijdit hungers nöd. Enkian Kierstin från hwilken Lars mästa snatteriet begådt, fällde för honom förbön, hållst som han ingenting af hennes öfriga ringa egendomb rört eller tagit, det han wähl elliest kunnat göra och hafft godt tillfälle till. Rätten tillspord denne Lars hwart han gjort af des stuhlne pertzedlar. Swarade at han gådt bort i skougen med dem och der maten förtärt, afbad sitt fehl och der hos låfwade willja skaffa hustru Kierstin sin säck igen, som han på ett wist ställe i skougen skall hafwa. Elliest gafs tillkänna at Lars Håkansson icke tillförne försports någon odygd hafwa bedrifwit efter som han ock till påseendet är mycket enfalldig.

Resolutio

Såsom unge drängen Lars Håkansson i Kåfra nyhligen hindt öfwer sine 15 åhr hwilken uti sin hungersnöd allenast begådt snatterij af någon mat och små andre pertzedlar till 1 d:r 12 öre smt:s

wärde och ägarena af det stuhlna för honom fäldt förbön; Alltså i förmågo af Kong. Maj:ts allernådigste förordning af d. 13 Aprilis 1713 pröfwar Tingz Rätten för skiähligt wara Lars Håkansson för detta ringa begångna snatterij från plicht befrija, dock för det han en sådan wanart uppå en högtijds och Söndag föröfwat, bör han likmätigt des ålder derföre sittaa 2:ne Söndagar å rad i ståcken för kyrkiodörren och sedan af det wördige prästerskapet troligen [troget] underwijsas och förmanas at hädanefter för en sådan och andre slijke laster sig till wara taga.

Lars befrias alltså från att betala böter. Rätten hänvisar där till vittnets förbön och att Lars precis fyllt 15 år. Personer under 15 år benämndes ibland "övermaga", vilket kommer av ordet oförmåga och motsvarar väl vår tids omyndig. Så unga skulle inte föra sin talan vid rättegångar och dömdes normalt inte av domstolarna enligt strafflagar. Däremot ser man att man i många fall ålägger föräldrar att risa dem i närvaro av någon oberoende person.

Dock får han sitta i stocken, vilket ändå måste ha känts som ett hårt straff. En senare paragraf berör vad som, även om gossens namn ändrats, måste vara samma mål:

51. Uppå Ländsmans Wäll. Anders Gullbergs begiäran blifwa efter bewittnande här med behörigen attesterat; at unga drängen Lars Börgesson i Kåfra Örby sochn som snattat någon mat och annat smått från så wähl enkian Kierstin Andersdotter på Finkatorpet som kläckaren i Örby Gabriel Andersson, efter fasttagandet niutet under sin arrest fånge tractamenter uti 10 dagar a 3 öre, 30 öre smt.

Lars har alltså innan rättegången fått sitta i arrest 10 dagar och enligt reglerna skulle det då utgå ett mindre traktamente. Arrestlokal bör ha funnits i anslutning till tingshuset i Skene.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:660 bild 1050 (1727).

Sockenskräddaren i Hyssna Hans Svensson stämmer soldaten Anders Hök

Sockenskräddare och sockenskomakare utsågs på sockenstämman och hade monopol på att mot betalning utföra tjänster inom socknen. Vid sommartingen 1727 hade skräddaren i Hyssna, Lars Svensson, instämt soldaten Anders Hök för att denne hade gjort intrång i hans yrke.

9. S:dag sochne skräddaren Hans Swensson i Hysna efter förgången laga stämbning kiärade till soldaten Anders Hök för det han prejudicerar [vållar förfång] honom med sömmande i sochnen. Hök swarade at han der utinnan icke stort warit honom till hinders, utan på något enda ställe allena kunnat tiena sig litet till födan.

Resolutio

Soldaten Anders Hök förbiudes härmed wid 5 d:r smt:s wijte at hädan efter uti Hysna sochn hwaräst Lars Swensson till sochne skräddare är antagen, wara honom uti des handtwärck till förfång och nackdehl.

Skräddaren benämns först Hans, men en koll mot mantalslängden för Hyssna 1727 visar att han heter Lars.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:660 bild 1110 (1727).

Skomakaren Sven Persson i Friared instämmer skomakaren i Sandryd Erik Hansson

Vid sommartinget 1727 uppkom ett mål mellan två sockenskomakare.

25. S: dag Sochne Skomakaren Swen Pärsson i Friared tilltalade Skomakaren Erick Hansson i Sandryd angående 5 d:r 8 öre smt:s tienstelöhn samt ett par skoo, som han skall uti 5 åhrs tijd till honom warit skyldig. Swaranden tillstod denna skulld och der hos begiärade at kiäranden wille för des fattigdombs skull någet der på eftergifwa, samt lemna honom tijd med betalningen till Michaelis [29 september] nästkommande. Swen yttrade sig at han icke allenast will skiänka Erick efter skona, utan ock till den begiärte dilationen [uppskovet] samtycka.

Resolutio

Alldenstund Erick Hansson tillstår sin skulld 5 d:r 8 öre smt och Swen Pärsson lemna honom dilation med betahningen till Michaelis nästkommande; Fördenskull blifwer Erick här igenom pålagd samma 5 d:r 8 öre då betala med 3 mark smt i expenser.

Sven var sockenskomakare i Hajom och Erik i Fotskäl. Det verkar alltså som att sockenskomakare kunde göra tjänster åt varandra.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:660 bild 1210 (1727).

Ny häradsgevaldiger utses för Marks och Bollebygds härader

Vid sommartinget 1727 utsågs en ny häradsgevaldiger för Mark och Bollebygd.

37. S: dag antogz till härads Gevaldiger uti detta och Ballebygds härader i stället för den nyhliggen igenom döden afledne Anders Bengtsson, Börge Israelsson Aspelöf, som om sig ett godt låford hafwer, hwarföre han med behörig fullmacht och instruction skall försedd blifwa.

En gevaldiger var en befattningshavare som hade till uppgift att övervaka ordningen.

Häradsgevaldigern var nog en lägre tjänst, underordnad länsmännen i häradet. Börge Israelsson dog 1765 på Lillarehall i Örby socken.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:660 bild 1290 (1727).

Uppsgad borgen för Mölnebacka rusthåll

Ett rusthåll var ett hemman som mot skattebefrielse åtog sig att, för kavalleriet, rekrytera och underhålla en häst och ryttare samt tillhörande utrustning (mundering). Vid hösttinget 1727 vill Anders Larsson i Hjorttorp Landbogård få attesterat att han vill säga upp sin borgensförbindelse med brodern Per Larsson (ff mm mf ff f) i Mölnebacka Storegård beträffande dennes rusthåll. I ett mål från 1715 där Paul Kindberg tog över Dragereds rusthåll i Hyssna kunde man se att det då krävdes borgensmän, så ett sådant förfarande var kanske allmänt. Man undrar vad som hände i fallet Mölnebacka och om Per Larsson behövde någon ny borgensman.

2. Samma dag inkom för Rätten Anders Larsson i Hiortorp Landbogården och munteligen upsade sig den caution [borgen] han ingådt med sin broder Per Larsson i Möhlnebacka, beträffande munderingens richtige presterande och wid macht hållande för Rusthållet bem:te Möhlnebacka N:o

31 af Ellfzborgz Compagniet, hwilket uppå begiäran här med attesterat warde, åliggandes Anders Larsson at denna sin upsäjelse hos så wähl Högwällborne Herr Grefwen och Landshöfdingen, som Herr Öfwersten af Wästgiöta Cavallerie Regementet wijdare i ödmiukhet tillkiänna gifwa.

Det verkar som att Mölnebacka Storegård och den närbelägna gården Skallared hade rusthållet nummer 31 gemensamt. I generalmönsterrullan från 1725 för Västgöta kavalleriregement framgår detta och där får man också veta att ryttaren, sventjänaren, hette Måns Swanberg och var 34 år. Hästen var en brun valack, 16 år.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:660 bild 1940 (1727).

Anders Eriksson i Mölnebacka Lillegård instämmer bönder i Hjorttorp

Öjer Andersson och hustrun Börta Eriksdotter på Mölnebacka Lillegård har figurerat i några tidigare refererade mål. Deras dotter Börta Öjersdotter gifte sig 1726 med Anders Eriksson (ff mm mf mf) från Hyssna. Denne Anders hade vid hösttinget 1727 instämt några bönder från Hjorttorp till ett mål om Mölnebacka kvarn. Här får vi reda på att det vid Mölnebacka Lillegård, förutom en mjölkvarn, fanns en sågkvarn. Kvarnen benämns odalkvarn vilken, till skillnad mot en husbehovskvarn, mot en avgift, malde för andra gårdar. Jag har uppfattat att detta är samma sak som en tullkvarn. Odalkvarnar var skattlagda, så en del av avgifterna, tullen, skulle tillfalla kronan i skatt.

8. Samma dag sedan Anders Ericksson i Möhlnebacka till detta Ting låtit instämma Gustaf Andersson Anders Carlsson och Anders Börgesson i Östergården Hiortorp samt Anders Larsson och Måns Börgesson i Landbogården ibm, 1:o för det de någon tijd bort åth skohla uppå deras qwarn mahlit åth androm för tull, kiärandes skattlagde odal qwarn till prejudice [förfång, skada], jämbwähl och 2:do skohla upbyggt ett dam för en sågqwarn som de tänkt upsättia äfwen Anders Erickssons odal såg till förfång, ingaf nu en sådan parterne emellan uti wittnens nämbedemannens Joen Mårtenssons i Kursered, Anders Flyberg samt Anders Erickssons och Börge Biörnssons i Hiortorp öfwerwaro den 2 i denna månad skrifteligen författad förlikning, at swaranderne utfästa sig hädan efter icke skohla mahla någon skieppa spannemåhl åth någon annan, ej heller upbygga ny sågqwarn, efter som kiäranden åtager sig för en billig betalning åth dem mahla och såg skiära, så at ingen skall hafwa der öfwer at klaga hwilken förlikning här med uppå begiäran uti Häradz Rättens domb bok fattad och införd warda.

Anders Larsson i Landbogården är bror till min ana Per Larsson i Mölnebacka Storegård.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:660 bild 2090 (1727).

Bönder i Sandryd råkat ut för missväxt

Vid hösttinget 1727 inlämnades en skrift från bönder i Sandryds by, där de klagade över missväxt. De ville på grund av detta få eftergift på årets utlagor till kronan. Efter rättens attest gick ärendet sannolikt vidare till landshövdingen för vidare handläggning.

78. S:dag sampte. crono och frällsebönderne i Sandryds by framgåfwo i Rätten en deras skrift, hwarutinnan andrages huru som de någre åhr bordt åth och besynnerlig innewarande åhr skohla lijdit en ganska stor misswäxt at de en trediepart af utsädet knapt igenfådt, hwar igenom de uti så stor fattigdomb råkat at der de ej skulle få någon eftergift på innewarande åhrs cronoutlagor, befruchta de at hemmanen öde blifwa, särdeles som ock största dehlen af dem skohla förledit åhr restera med cronoutlagorne, hwilka de för fattigdomb skull ännu ej mächtat sig afbörda. Begiärandes at Tingz

Rätten här öfwer sitt attestatum meddehla wille. Och som undertechnadt häradshöfdinge förleden sommars besedt deras åckrar och gröda, och befunnit säden öfwer allt wara af den starcka tårckan förbränd, at de sitt utsäde icke kunnat igenfå, hwilket jämbwähl kyrkioherden i församlingen som nu här närwarande är, jempte wederbörande af nämnden äfwen bewittnade i sanning wara; Så warder sådant under namn och härads wanlige signete betyogat.

Den som besiktigat åkrarna och undertecknat var häradshövdingen i Mark, Daniel Lagerqvist. Död i Borås 1734. Han var av den adliga ätten Lagerqvist, nr 593.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:660 bild 2710 (1727).

Riksdagsman Joen Carlsson om underhåll för vistelse vid riksdagen 1726-1727

Vid hösttinget 1727 inlämnade Joen Carlsson i Koppartoft, Horred, en räkning avseende sina omkostnader i samband med vistelsen vid riksdagen i Stockholm. Denna riksdag pågick mellan 6 september 1726 och 9 augusti 1727. Eftersom det var betungande att bekosta resa till Stockholm och uppehälle var det vanligt att flera härader gemensamt utsåg en riksdagsman. Joen representerade Marks, Bollebygds och Vedens härader.

Räkningen uppgår till 2 daler per dag, sammantaget 777 daler och 16 öre, vilken godkänns av rätten. Det är intressant att se vilka utgiftsposter Joen specificerar:

1. Underhåll i Stockholm som en dyr ort
2. Hushyra, ved, ljus och tvätt
3. Extra utgifter i samband med konventiklar och rådslag
4. Skrivarelön, korrespondens mm
5. Kläders slitande och ersättning för eftersatt gårdsbruk
6. Skälig ersättning för möda och tidsspillan
7. Provision i samband med uppbörd

86. S: dag Nämndemannen Joen Carlsson i Kåppartoft som warit förordnat till herredagzman för detta, Bållebygds och Weden härader wid den innewarande åhr öfwerståndens riksdagen upsteg för Rätten och upwiste sin räkning, hwarefter han så för underhålld som annan kåstnad, tidsspillan och försummelse wid sitt gårdsbruk, samt rese penningar fordrar enligt Högwällborne Herr Grefwens och Landshöfdingens resolution dat: Stockholm d. 29 aprilis sidstledne 2 d:r smt om dagen uti ett helt åhr, förutan resan fram och tillbaka, gör tillsammans 777 d:r smt 16 öre smt, hwar uppå han ej mer skall undfådt än 435 d:r smt, så at ännu för honom skall restera 342 d:r 16 öre dito mynt, lofwandes bemelte nämnde- och herredagzman i den säckra förhoppning at som han efter yttersta förstånd med all drift och sorgfällighet häradernes angelägenheter nytta och gagn på allt giörligt sätt wid Riksdagen andragit och förfordrat, så lära de icke heller förwägra honom, hans præsterade arfwodes löhn, som ingen må tycka wara för högt upsatt, emedan under de 2 d:r smts dag tractamente 1:o begripes hans underhålld i Stockholm såsom en dyr ort. 2:do huushyra, weed lius och och twätt. 3:io de extra utgifter som han ej mera än des wederlijkar kunnat undgå, när de haft sine conventicler och rådslag tillsammans. 4:o skrifwarlön, correspondence penningar och andra slijka omkåstnader, som han ej så noga kan upföra, 5:o des klädes slitande och det skadestånd han igenom sin så långelige frånwaro haft wid sitt gårdsbruk, som der igenom skall eftersatt och förwärrat blifwit, 6:o en skäihlig recompance för des möda och tidsspillan, 7:o som han omöijeligen sielf kan bestrijda uppbörd uti dese 3:ne härader så har han måst lemna provision till dem som den samma för honom uträttar med

mera, beropandes sig för öfwrigt uppå at många af des wederlijkar skohla fådt mycket mer. Enär detta allt blef närwarande Tingz allmoge föreställt så hade de intet här emot at inwända, utan lemnade detta ährende till Tingz Rättens bepröfwande. Och som Rätten i anseende till öfwan dragne skiähl och orsaker intet kunde ogilla nämbde- och herredagzmans Joen Carlssons ingifne räkning uppå 777 d:r 16 öre smt, utan den samma för god ärkiände, så remitteras härmed till cronones befallningzman eller häradsskrifwaren i orten, at författa en behörig likvidation, uppå det som redan af allmogen i de 3 häraderne upburit är nemb. 1 d:r smt af hwar heel gård, och sedan giöra en richtig calculation på huru mycket af hwart hellt hemman ännu wijdare kan komma at utgiöras till hela summans fyllnad af 777 d:r 16 öre smt, som Nämbdeman Joen Carlsson sedan i föllie af Kong. Majj:ts allernådigste förordning af d. 6 Julii 1720 för sig hafwer at upbära låta, hwilket här med till efter rättelse lemnas.

En inträngande bild av hur en riksdagsvistelse i Stockholm under frihetstiden kunde te sig lämnas av Karin Sennefelt i boken Politikens hjärta.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:660 bild 2770 (1727).

Gamle sergeanten Anders Marcus vill gifta sig

I vissa fall krävdes att domkapitlet i Göteborg uttalade sig i frågor kring äktenskap. I detta mål från hösttinget 1727 har fd sergeanten Anders Marcus ämnat gifta sig, men fått avslag från prästerskapet. Anledningen var att man var osäker på huruvida han tidigare varit gift. Ärendet har därför gått vidare till domkapitlet, som man får förmoda förhörde honom. Innan domkapitlet kunde fälla sin dom krävdes dock att häradsrätten kunde bevisa att Anders var fri för äktenskap. Ett sådant bevis fick man genom att Anders vid rätten fick svära en ed.

Anders har sagt sig vilja ägna sig åt barns undervisning i läsning och skrivning. Det var nog ganska vanligt att avskedade soldater ägnade sig åt sådant och de var därmed föregångare till senare tiders lärare.

104. S:dag inkom för Rätten förafskiedade sergeanten Anders Marcus upwijsandes Consistorii Gotheburgensis [Göteborgs domkapitel] resolution ad d. 28 Junii sidstledne af innehåld huru som denne sergeant efter många utståndne fatigver [vedermödor] i fält och fångenskap utom lands, der igenom han tillsatt sin bästa tijd, och nu begynner blifwa en gammal man hemkommit och några år uppehållit sig hos sin släckt i Flundre härad, men sedan begifwit sig till detta härad och Sättilla sochn, derest han med barne information i läsande och skrifwande tänker sin öfrige tijd tillbringa, och till des större ro och stadighet inlåtit sig i echtenskapz handell med Ingeborg Ericksdotter i Heede och samma sochn, hwilket wederbörande prästerskap icke kunnat befrämja, emedan de icke kunna wetta huru wijda han från annat giftermål eller trolåfning på endera orter kan wara ledig och frij, begiär alltså Consistorii tillstånd at med bem:te Ingeborg Ericksdotter få ächtenskap bygga, hwilket Consistorium honom icke tillåta kunnat, innan han wid werldzlig rätt edeligen ärhållit at han till ächtenskap eller trolåfning med ingen annan tillförne är förbunden, och så snart han laga bewijs der öfwer kan företer will Consistorium sig närmare om des åstundade echtenskap med Ingeborg Ericksdotter utlåta, hwarpå han den af Consistorio äskade eden at hwarken uti echtenskap eller trolåfning wara med någon annan förbunden, än at han med Ingeborg Ericksdotter i Heede trolåfwat är och henne till äckta begiärer, å bok wärckeligen aflade, hwaröfwer honom detta till bewijs uppå Venerandi Consistorii [vördade domkapitlet] requisition under namn och härads bruk. sigill meddelt warder.

Av Sättila kyrkobok framgår det att efter Vener. Consistorii domb gifte sig Anders Marq. Joachimsson och Ingebår Erichsdotter i Heede 1728.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:660 bild 2910 (1727).

Soldatänkan Anna Andersdotter, efter liköl, kräkts i kyrkan

Vid vintertinget 1728 var soldatänkan Anna Andersdotter instämd för det hon kräkts under gudstjänsten i Örby kyrka. Tre vittnen var inkallade och dessa intygade att de känt lukt av öl och brännvin. Anna hade innan gudstjänsten varit på liköl, men vittnen därifrån hade inte kunnat märka att hon varit drucken. Hon sade sig endast druckit två små supar ur en sked och en öl och beklagade att hon råkat i olycka eftersom hon lidit av hunger och blivit sjuk då hon kommit ut i kölden.

20. S: dag Ländsman Wäll. Anders Gullberg igenom Cronorättaren Lars Andersson i Kullagården Skiene, framhade för Rätten soldate enkian Anna Andersdotter på Brättingtorpa Hed, och anklagade för det hon sidstledne trettonde dag Juhl i Örby kyrkia medan gudstiensten påstådt och under predijkan giort upkastning, begiärade at hon för en sådan otijdighet lagligen ansees måtte. Anna Andersdotter nekade intet här till utan beklagade at en hastig siukfomb henne skall påkommit, och således icke rådt derföre, bad om möjligit straff, men Crono Rättaren förmente at de starcka drycker som hon uti ett liköhl i Örby by samma dag intagit varit der till orsaken, beropandes sig på följande vittnen nemb. pigorne Elin Månsdotter, Kierstin Jönsdotter och Karin Larsdotter här i Skiene, hwilka samma trettonde dag Juhl skohla settat i en stohl hop med Anna i kyrkian och således om alltsammans god kundskap äga. Dese vittnen infunne sig och utan något jäf wittnes ederne aflade, samt der på särskilt hwar för sig berättade 1:mo Elin Månsdotter at hon som i kyrkian settat näst intill Anna icke sedt när sielfa upkastningen skiedde, utan sedan det war beställt har hon kiändt ond stanck, och det Anna gifwit öfwer luchtat brännewijn, samt före upkastningen har bemelte Anna gråtit, och wid nogare efterseende befunnit at hon igenom upkastningen orenat så wähl sitt ermkläde, som des dotters wantar. Andra wittnet Kierstin Jönsdotter i Håfwen utsade at hon såg när Anna upkastade och det samma stänckt af öhl och brännewijn, der på har har hons straxt gådt ut medan predijkningen påstod. Tredie pigan Karin Larsdotter säger sig inte sedt när upkastningen skiedde utan kiändt stanck af öhl och brännewijn, samt då liket före gudstiensten blef begrafwit har wittnet stådt bred wid Anna på kyrkiogården och hon stänckt af brännewijn. Lars Nillsson i Hanatorp, som äfwen varit tillstädes wid liköhlet, utlät sig at han icke förstådt det hustru Anna war drucken, utan han som tracterat budit henne både öhl och brännewijn, men hon wägrat sig och icke wehlat smaka, det wittnena sade äfwen at de icke kunnat märcka at Anna war drucken. Anna Andersdotter tillstod at hon uti liköhlet suppit allenast 2 små supar uhr en skied och druckit en öhldrick, men skall intet förtärt, beklagandes sin uti råkade olycka, och at hon som heela tiden af hunger lidit nöd icke tålt mera utan då hon kommit uti kiöllden skall fådt ondt. Wittnena gafs afträde och Anna tillsades at nästkommande Lördag sig här infinna till afhöra domb i saken.

Målet fortsatte en senare dag:

68. S: dag framkom för Rätten soldate enkian Anna Andersdotter på Brättingtorpa Heed, som förleden Trettonde dag Juhl i Örby kyrkia giordt upkastning, hwarom den 10:de i denna månaden behörigen ransakat är, då efter öfwerwägande fölliande resolution upsattes och sedan uti Annas Ländsman Gullbergs närwaro publicerades.

Resolutio

Ehuruwähl soldate enkian Anna Andersdotter, är öfwertygad och omsijder sielf måst tillstå sig hafwa förledne Trettonde dag Huhl uti Örby kyrkia under predijkan giort upkastning, sedan hon före tiensten varit inne uti ett liköhl i Örby by och tagit något brännewijn och öhl till lijfs; Dock lijkwähl som ingen kunnat henne öfwertyga at hon sig der af förlastat eller varit drucken, utan allenast supit 2:ne små

supar brännewijn och en drick öhl, hwar af hon som till förne lijdit stor hunger, och der på efter denna lilla förtärning kommit ut i kiöllden, sampt således fådt ondt, denna gierningen lätteligen kunnat skie; För den skull och i anseende till sådant allt pröfwar Tingz Rätten för skiähligt wara at det bör Anna Andersdotter för denna sin upkastning, sittaa i ståcken en Söndag för kyrkiodörren.

Rätten bedömer alltså att Anna inte varit drucken utan att uppkastningen berott på hunger och att hon fått ont då hon kommit ut i kölden. Trots detta döms hon till att sitta i stocken en söndag. Om hon varit drucken hade troligtvis straffet varit betydligt hårdare. I den något senare 1734 års lag stadgas i missgärningsbalkens kapitel 3:

4 §. Kommer någon drucken i kyrkio, eller ther gudstienst hålles, eller eljest gör ther oliud och förargelse; böte tiugu fem daler.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:665 bild 200, 460 (1728).

Biskop Benzelius anmodar uppsättning av fällbom vid Örby kyrka

Att man förr hade en vägbom avsedd att hindra resande att vid gudstjänsten åka förbi kyrkan har jag hört tals om. I följande dom från vintertinget 1728 får man ett bevis på att sådant förkom i Mark. Biskopsvisitationer genomfördes då och då och det kan ha varit vid ett sådant tillfälle som Benzelius upptäckt att en vägbom saknades.

54. S: dag Kyrkioherden Ehrewördige och Höglärde Magister Herr Bengt Falckenholm, framgaf Landshöfdingens Högwällborne Grefwe Herr Olof Gyllenborgs d. 17:de Octobr. sidstledne gifne resolution uppå Doctorens och Biskopens Höghwärdige Herr Eric Benzeli memorial angående en fällbohms uppsättiande wid Örby kyrkia öfwer landswägen till at hindra de resande om Sön- och högtidsdagarne at fara förbij kyrkian, som der på resolverat; At som sådant är enligt lag och Kong. förordningar, så warder samma och bewilliat, åliggandes wederbörande cronobetiente i orten at på anfordran giöra Herr Kyrkioherden Falckenholm all tillbörlig handräkning, hwarföre den senare nu begiärer at till denna fällbohms förfärdigande bewilljas måtte en ek; Och som bewittnat blef at samma ek der till behöfwat; så warder och sådant här med attesterat, lärandes uppå anfordran wederbörande jägerij betiente enligt förbemelte höga resolution samma ek emot betahning utsyna.

Erik Benzelius dy var biskop i Göteborgs stift 1726-1731. Han var gift med Anna Swedenborg, syster till den bekante Emanuel Swedenborg.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:665 bild 370 (1728).

Nybyggnad av Seglora kyrka

Vid vintertingen 1728 ansökte nämndemannen Per Andersson i Almhult om att få införskaffa virke till att uppföra ny kyrka i Seglora. Ärendet hade säkert stötts och blötts under lång tid på sockenstämman i Seglora, men nu hade man kommit till skott och man behövde häradsrättens attest och landshövdingens godkännande för att ta ut virke.

58. S: dag Nembdeman Per Andersson i Allmhullt föredrog Tingz Rätten huru som Seglora sochne inwånarne äro finnande at å nyo upbygga deras kyrkia som alldeles förfallen skall wara, hafwandes de efter noga uträchning låtit författa behörig förtechning på det wärcke som till denna kyrkias uppsättiande ärfordras nemb. ekar 6 styck, timber 10 tolhfter [dussin], biällkar 1 ½ tolhft, sparrar 2 tolhfter och blåckar 8 tolhfter. Och som nembden bewittnat blef at ofwan specificerade wärcke till denna kyrkias å nyo upbyggande oumgängeligen betarfwas så warder sådant här med behörigen

attesterat. Åliggandes wederbörande at i ödmuikhet förskaffa sig Högwällborne Herr Grefwens och Landshöfdingens tillstånd här till, samt ordres för jägerii betienterne at utsyning förrätta.

I boken Seglora sockens historia kan man bla inhämta följande:

Den kyrka som vid tiden fanns i Seglora var en träkyrka och tros ha varit byggd i slutet av 1500-talet. Denna var i sin tur byggd på grunden av en medeltida föregångare, sannolikt en stavkyrka. Den nya kyrkan byggdes 1729-1732 på samma plats som sina föregångare och man använde delvis timmer från 1500-talskyrkan. Byggmästare var en Bengt Friberg som till sin hjälp hade sex byggningskarlar. Smiden och snickerier till dörrar och fönster gjordes av Peder Andersson från Seglora by, men sockenborna utförde själva det mesta grovarbetet i form av dagsverken.

1916 togs kyrkan ned och flyttades till Skansen i Stockholm.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:665 bild 390 (1728).

Sandryd skoglös ort

Att det vid tiden i trakten av Sandryds by saknades skog får man besked om i följande mål från vintertinget 1728. Här ansöker bönder om att på Lygnersvider, som låg på motsatt sida om Lygnern, få hämta bränsleekar. Rätten lämnar sin attest, men ålägger bönderna att, för varje fällt träd, plantera två nya av samma sort.

79. S: dag begiärade fölliande af Foutskiälls sochn, at de som äro boende på en skouglös ort, emot betalning förunnas måtte på Lygners Wijders skoug nödige bränzle ekar nemb. Anders Bengtsson i Skåttegården Sandryd 3 st., Erick i Cronogården 2 st., Per Hansson ibidem 2 stycken, Lars Ericksson i Tullagården 2 st., Anders Swensson ibm 2 st. Petter Pettersson ibm 3 st., Erick i Nohlgården 2 st., Anders Börgesson ibm 2 st., Anders Olofsson ibm 2 st., Joen ibm 2 st. soldaten Jöns Swan en dito och Anders Andersson i Uddetorp 3 st. dito; Och som intygat blef at åfwan nembde personer wärckeligen behöfwa dese bränzle ekar emedan de ingen annan tillgång till wedebrand skohla hafwa; Så warder sådant här med behörigen attesterat, börandes ansökanderne till åtniutande här af i ödmuikhet utsöka Högwällborne Herr Grefwen och Landshöfdingens tillstånd här till, samt ordres för Jägerij betienterne till utsyningens behörige förrättande, åliggandes dem som ekarne undfå, at för hwarje utom betalningen planta 2:ne unga trån af samma art istället, och dem sedan från boskapz bete behörigen vårda.

Det är lite förvånande att man avser att använda ekar, som ansågs speciellt värdefulla, som bränsle. Men förmodligen rörde det sig om sådana som inte dög till byggnadsvirke. Samtliga gårdar i Sandryd är nämnda, bortsett från Västergården. Det kan ha berott på att denna gård var ett frälsehemman.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:665 bild 520 (1728).

Soldaters hustrur inte erlagt mantalspenningar

Mantalspenningar var, till skillnad mot jordräntorna, en personlig skatt. Den skulle, med vissa undantag, betalas av alla vuxna personer. Årlig registrering av skattskyldiga skedde vid sockenvisa stämmor då mantalslängder upprättades. Dessa hölls i regel i slutet av året. Erläggandet av skatten skedde vid uppboärdstämmor, som hölls senare året därpå.

Vid sommartinget 1728 var soldater vid Älvsborgs regemente instämnda för att deras hustrur inte skulle ha betalt mantalspenningar. Kronofogde Hagelberg menar att soldaterna själva ska infinna sig vid stämmorna och här avser han väl uppboordsstämmorna. De närvarande officerarna hävdar å sin sida att det vanliga tillvägagångssättet varit att rotebönderna betalar och för detta gör avdrag på soldatens lön. Det är också denna senare uppfattning som bekräftas av rätten.

3. Samma dag Crono Befallningzman Wälbetrodde Peter Hagelberg instämt en stor dehl soldater af så wähl Lijf- som Öfwerste Lieutnantens- och Majorens Compagnier för åtskillige stämbnors försummande med mantals penningarnes betalande för deras hustrur, påståendes at de för en sådan erwist [beteende] tresko lagligen ansees måtte. Jempte soldaterne infunno sig Capitain Wälborne Herr Carl Cameen och Lieutenanten Herr Nils Örnewinge samt Fendricken Wälledle Herr Nils Thedin med andragande at aldrig skall warit det soldaterne gådt på stämbnor, utan roten betalt för deras hustrur mantalspenningarne, och sedan sådant afdragit på soldatens löhn, förmenandes derföre at soldaterne icke bordt instämmas. Herr Befallningzman förklarade at uti hans upbördslängd, äro soldaternes namn anförde at betala för deras hustrur, och icke roten, hwarföre han ej heller någon annan än soldaterne skall kunnat tilltala, hållst som Befallningzman obekant är om sådan afhandling med rotebönderne giordt, på hwilken händelse dese senare hade bort denne utgift på stembnorne ärlägga, som icke ännu skiedt. Uppå Tingz Rättens efterfrågan berättade så wähl nembden som närwarande Tingz allmoge at rotebönderne alltijd betala för deras soldate hustrur mantalspenningarne. Wijdare tillfrågades allmogen om de och hädan efter slijkt giöra willja hwartill de enhälligt swarade ja. Herr Befallningzman utlät sig wara nögd at framledes hålla sig till roten, och således icke någon plicht å soldaterne påstår. Hwarföre och Tingz Rätten lät der wid förblifwa, jempte allfwarsam förmaning till den närwarande allmogen at ofördröijeligen betala denna utgift som länge sedan bordt wara clarerad.

Mantalskrivningarna i Hyssna, Sätilla och Hajom skedde 1728 i januari och uppboordsstämmorna bör ha hållits framåt vårkanten.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:665 bild 1480 (1728).

Målarlärlingen Jöns Jönsson i Gunnarsjö ansöker om bördsbrev

Bördsbrev behövdes för att påbörja en lärlingsutbildning inom ett hantverk. Ett intyg skulle lämnas till det skrå man ansökte till. I ett mål från sommartinget 1728 får man veta vad ett sådant bördsbrev skulle innehålla.

8. Samma dag upsteg för mig och sittande Rätten nembdeman Nills Eskilsson i Gårdakrijk och anhöllt om bördsbref för unga drängen Jöns Jönsson, som i Götheborg lærer den låf. måhlarekånsten, inläggandes till des ärhållan nådåhrs prästens i Kongsätter Wyrdige Anders Åhmans attest af den 26 Aprilis sidstledne hwarutinnan betygas at bemelte dräng Jöns Jönsson är af rätt ächta säng, samt hederlige och ährlige föräldrar, fadren soldaten manhaftig Jöns Jönsson och moderen Maria Joensdotter född hit till werlden uti detta härad Gunnarsiö sochn, och gården Röshullt åhr 1704 d. 30 Septembr. des likkast hafwa warit wittne till des dop Jöns Jönsson i Halla, Peder Arfwidsson i Röshullt, Hindrick Olofsson i Lindhullt, Lars Nilsson ibm, hustru Gunnur Larsdotter i Bro och Ingierd Ericksdotter Stommen. Och som Nembden sammaledes intyga wete så aldeles i sanning wara; så kunde det begiärte bördsbrefet icke förwägras utan lemnas Jöns Jönsson detta om des börd, at wara af rätt ächta säng född, till säkert bewijs.

Det skrå där Jöns gick i lära bör ha varit Göteborgs stads Konst- och Målareämbete som grundades 1702. Enligt Wikipedia arbetade inom skrået ett hundratal kyrkomålare under 1700-talet. Här fanns bla Sven Wernberg som utfört takmålningar i Hyssna och Seglora kyrka.

Nådår avser den tid under vilken en änka efter en avliden präst hade rätt att uppbära dennes inkomster. En nådårspräst var en präst som under nådåret skötte den avlidnes tjänst. Det var vanligt att en sådan präst gifte sig med föregångarens änka och tog över tjänsten permanent. Man sade då att han konserverade änkan. I 1686 års kyrkolag stadgas att den som erbjuder sig att konservera änkan eller en dotter skulle ha företräde till den nya tjänsten. Denna regel avskaffades 1739, men praxis fortsatte länge till.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:665 bild 1500 (1728).

Båtsman Olof Andersson i Litsershult, Förlanda socken, avvikit sin drängtjänst

Vid sommaringet 1728 hade befallningsmannen, dvs kronofogden, Olof Hager instämt båtsmannen Olof Andersson för att denne avvikit från sin drängtjänst. Tydligt har Olof Andersson varit dräng hos Hager, men avvikit tre dagar för valborg. Han hävdar att han inte städslat sig för längre tjänst, att han blivit slagen av en gren i skogen (!) och förövrigt inte fått tillräckligt med mat. Han företer också en attest, som konstigt nog intygar att Olof städslat sig mellan Mårtensmäss (11 november) och Vårfrudagen (25 mars). I attesten meddelar bönderna att Olof under tjänstetiden avmagrat. Vidare, säger man, att han inte kunnat städsla sig för längre tjänst, beror på att han under sommaren kan bli inkallad i sin tjänst som båtsman.

14. Befallningzman Wälbetrodde Olof Hager kärade till båtsman Olof Andersson i Lijshullt Förlanda sochn och Halland, för det han i olaga tijd skall afwekit des tienst. Swaranden tillstod at han undfådt straxt efter Michaelis i städie penning tre marcker smt och förblifwit i tiensten till 3 dagar för Wallborgmäss, längre skall han intet stadt sig, förebärandes at han icke förmådt tiena emedan han blifwit slagen af en gren i skougen, desutan skall han lidit brist på födo och sitt uppehälle. Befallningzman Hager utlät sig, at han stadt honom till heel åhrs tienst och accorderat med honom i ett för allt om 10 d:r smt i löhn, kåsthållet skall han fådt fullkommeligen gådt, inläggandes sin expense räkning på 3 d:r smt. Swarande framgaf en attest utgifwen af Anders Trullsson i Ramsiöhall, Måns Andersson i Hög och Anders Andersson på Kinna hwarutinnan de betyga at båtsman Olof Högendahl som hos Inspektoren på Högenhullt stadt sig i tienst emellan Mårtensmässo och Wårfrudagen sidstledne allenast tre dagar före deras dem emellan förente contract och stämmodag gådt uhr tiensten, men för wad orsak sådant skiedt är dem obekant, utan sanningen likt at han lidit brist på kåsthålld, emedan då han itrådde tiensten skall han sedt wähl ut, och enär han kom derifrån befans af ett ganska magert och osynligt tillstånd, desutan skall han ej fördristat sig at accordera om längre tienst, hållst som om sommaren skall han wara osäker för commendering till Kong. Majj:ts tienst med mera attesten ad acta förmähler. Emot samma attest protesterade Befallningzman Hager såsom obeswuren. Hafwandes swaranden inga bewijs till detta sitt anförande, utan yttrade sig wijdare at om Befallningzman rätt handterat honom, hade han wähl skohlat blifwit längre i tiensten. Käranden sade at Olof med intet skiähl sådant säija kan, willjandes nu ej återtaga honom i tiensten för des ostadighet skull, utan påstår at bemelte Olof måtte påläggas betala den honom lofwade åhrs lönen samt expenser som förmält är.

Resolutio

Det andrager wähl Båtsmannen Olof Andersson i Lijshullt Förlanda sochn at han wid anträdet uti Befallningzman Wälbetrodde Olof Hagers tienst förleden Michaelii tijd allenast skall låtit städia sig på ett hallft åhrs tijd, hwarföre han förmenar sig ej längre wara förbunden hos bemelte Befallningzman

förblifwa; Men som af förbemelte Båtsmans egne tillstånde erhålles, at han emottagit af Befallningzman Hager full stedzell, och 1723 åhrs tienstehions stadga innehåller at stämmodagen bör vara från Michaelis till Michaeli tijd åhret igenom. Båtsmannen Olof Andersson icke heller kunnat bewijsa något annat accord emillan honom och föreskrefne Befallningzman wara slutat, utan yttrat sig at om han blifwit af Befallningzman rätt handterat, skulle han wähl längre hos honom förblifwit, hwilken beskyldning han lijkwähl icke förmådt med några skiähl legitimera; Förden skull pröfwar Tingz Rätten för rättwist det bör Båtsmannen Olof Andersson som i olaga tijd utur des hos Befallningzman Olof Hager satte tienst afwekit och berörde Befallningzman för des ostadighet nu mera ej will återtaga, tillbaka lefwerera den af Befallningzman emottagne städzell 24 öre, och plichta åhrs lönen efter taxan nijo dahl. smt husbondens ensak, eller i brist af botum afstraffas han med 4 par spö 3 slag af hwart paret, samt erlægga des utan i expenser tre dahl. smt.

Olof Andersson fälls alltså av rätten för att ha avvikit sin tjänst i förtid. Man hänvisar till att drängtjänster, enligt tjänstehjonsförordningen, skall slutas på ett år med start från Mickelsmäss, 29 september. Han döms att böter och att betala tillbaka städselspenningen 3 mark=24 öre. I det fall han inte kan betala böterna, skall han straffas med 4 par spö, 3 slag av paret. Ett nog ganska kännbart straff, som totalt bestod av 12 slag.

Det är intressant att se man enligt Hager avtalat om en årslön om 10 daler, medan den utdömda boten motsvarar en årslön enligt taxan 9 daler. Detta kan förklaras av att tjänstehjonsstadgan innehöll förordningar om maxtaxor. Dessa kunde variera mellan olika delar av landet, men uppenbarligen var det 9 daler som gällde i Mark.

Olof Hager nämns vara från Högenhult. Gården ligger i Horred och var vid tiden ett säteri. Hager dog där 1735. Förlanda socken ligger i Fjäre härad och gränsar till Mark.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:665 bild 1530 (1728).

[Arvid Nilsson i Skephult olovligen byggt torp](#)

Arvid Nilsson på Björnåsen i Skephult var bror till min anfader Per Nilsson i Näs Yttergård. Vid sommaringet 1728 var han instämd för att olovligen där ha uppfört ett torp.

59. Samma dag Heijderijdaren Bergendahl anförde sin klagan emot skraddaren Arfwid Nilsson i Skiephullt för at olåfligen upbyggt torp på crono allmänningen. Swarande framgaf en des moders enkians Malin Arfwidsdotters suppliq till framledne Landshöfdingen Högwällborne Baron H:r Gustaf Fock hwaruti hon begiärt att få af utmarken upsättia ett torp, hwar på den 18 Junii 1718 resolverat är att wederbörande landtmätare ländsman och nembdemän denna tract skulle utsyna. Nemndeman Johan Persson i Storegården berättade at landtmätaren och han infunnit sig till synen, men som ländsman icke comparerat, så har ingen syn då blifwit förrättad, ej heller sedermer. Ländsman Tullberg berättade at han ärnat nu wid instundande jorderansakning angifwa och påstå att detta torp må blifwa skattlagt.

Resolutio

Såsom framledne Landshöfdingen Högwällborne Baron H:r Gustaf Fock den 12 Junii 1718 resolverat at denna tract skulle till torp utsynas, som ock Ländsman Wällb. Anders Tullberg tillkänna gifwer at han nu ärnar wid jorderansakningen i Boråhs påstå det detta torp blifwer skattlagt; alltså kan tingzrätten swaranden ej med någon plicht belägga.

Länsmannen får alltså här bakläxa av rätten. Att han inte ger sig, ser man av det följande målet där Arvid instäms för att ha huggit en ek.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:665 bild 1720 (1728).

Arvid Nilsson huggit en ek

Vid den här tiden förekom vid varje ting ett stort antal mål som rörde olaga svedjande och avverkning av ekar. Som åklagare fungerade ofta jägmästaren Erik Geurler eller hejderidaren Lorentz Bergendahl. Dessa mål vittnar om att överheten var bekymrade över skogarnas tillstånd och att det på många ställen rådde brist på skog. Ett typiskt mål, som detta från sommaringet 1728, rör ovan nämnde Arvid Nilsson från Björnåsen i Skephults socken:

60. Dito [hejderidaren Bergendahl] anklagade skraddaren Arfwid Nilsson i Skiephullt för en olofl. huggen ek uti des torpz hage stående. Swaranden tillstod sig hafwa huggit eken: för den skull plichtar han sina 12 d:r smt hwaraf cronan bekommer nije dahl., häradet 6 mark och 6 mark å kiäranden. Börandes han des utan planta 2:ne trån af samma art i stället och dem sedan från boskaps bete behörigen wårda.

Arvid får alltså böta 12 daler, varav kronan får 9 daler och häradet och käranden får dela på återstoden, 3 daler = 12 mark. Hejderidaren får alltså provision på böterna. Man ser att det t.o.m. kunde vara förbjudet att avverka ekar på de egna ägora.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:665 bild 1720 (1728).

Nämnden gör uppehåll pga jordrannsaking

Vid sommaringet 1728 meddelar rätten att man, bla att man pga jordrannsaking, skall göra några dagars uppehåll. Det bör vara vid detta möte i Borås som länsman Tullberg, i målet mot Arvid Nilsson, avsåg att skattlägga Arvids torp.

89. Såsom i mårgon infaller andra böndagen och öfwermårgon blifwer jorderansaking i Boråhs hållen, hwarwid Nembden måste wara tillstädes, samt nästkommande måndag är midsommarsdagen; Alltså blef tinget uppskutit till tisdagen, och Nembden med tingz allmogen der till hemförlåfwade.

Enligt Nordisk familjebok, Uggleupplagan, var böndagar ”särskilda till offentlig gudstjänst förordnade dagar, hvilkas ändamål är att väcka folket till besinning af dess andliga behof och genom offentliga förböner nedkalla Guds välsignelse öfver samhället”. Från 1676 skulle fyra böndagar hållas per år, vanligen på en fredag. Tider och texter fastställdes årligen i det sk böndagsplakatet.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:665 bild 2000 (1728).

Sockenskomakaren Bengt Jonsson instämd för sabbatsbrott

Vid sommaringet 1728 var sockenskomakaren i Surteby, Bengt Jonsson, instämd för att på en söndag kört hem sparrar från skogen. Han frikänns dock från böter, eftersom man kommer fram till att det skett efter solnedgången. Dock får han en varning för att framledes inte ohelga vilodagen.

Länsman har inkallat ett vittne, Sven Persson, som Bengt emellertid hävdar är jävig. Detta pga att vittnet är bror till angivaren, Anders Persson i Björketorp Oagård, Kattunga socken. Bengt menar att Anders är hans avundsman eftersom Bengt förbjudit sockenskomakaren i Kattunga att utföra arbeten i

Surteby. Enligt mantalslängden 1727 är drängen Jon Andersson sockenskomakaren i Kattunga och kanske är denne son till Anders.

118. S:dag Ländsman Wäll. Petter Hedström anklagade sochne skomakaren i Surteby Bengt Joensson för det han söndagen för Pingest sidstledne skall kiört hemb sparrar i skougen. Swaranden nekade och sade att det skiedt måndag mårgon, och skall han om söndagen litet före sohlgladningen [solnedgången] sedan han warit wid senare tienst gådt till skougen och sedt efter en oxe som kommit ifrån den andra af paret, då han om måndagz mårgon tagit sparrane på wägen med sig hemb. Ländsman producerade till wittne Swen Persson i Biörcketorp emot hwilken skomakaren det jäf anförde att han skall wara broder till angifwaren Anders Persson i Biörcketorp Oagården, som skall hafwa afwund till honom för det han förbudit Kattunga skomakare at gå in i Surteby sochn och arbete.

Resolutio

detta Bengt Joenssons jäf kan Tingz Rätten icke för gilltigt ansee, utan ärkiänner Swen Persson för habilt wittne i denna saken, hwarefter han efter aflagd ed och undfängen förmaning at taga sig för mene ed till wara berättade at sedan wittnet med des broder Anders kommit från deras syster på Foutskiälls kulle om söndagz aftonen hafwa de gådt igenom Carlsgården Surteby där skomakaren är hemma och då fådt se honom wara nys hemkommen med fyra sparrar, dem han fördt på hästen, då Anders frågat skomakaren hwar han tagit dem, hwar till skomakaren swarat wid Slätthullt, detta skall skiedt straxt efter sohlgladningen. Skomakaren förklarade sig at då han for åstad skall han icke haft i sinnet at taga några sparrar hemb med sig, dock efter som hans wäg omsijder fallit der åht der de legat nemb. wid Astorpz knechtetorp $\frac{1}{4}$ wäg från des hemwist, har han tagit dem med sig hemb och lijka fullt redit på sin häst. Hwarföre han icke kunde gå åth skougen och upsöka oxen swarade at han weckan förut warit i Götheborg och på wägen sönderskawit sina fötter at han icke förmådt gå. Ländsman utlät sig at efter som han förnimmer detta skiedt efter sohlgladningen, så kan han icke påstå någon plicht å honom utan begiärade at han måtte åtwarnas at hädan efter för slijkt taga sig till wara för sådant.

Resolutio

I anseende till ofwan andragne skiähl pröfwar Tingz Rätten för skiähligt wara, at från plicht i detta måhl befrija Bengt Joensson, dock blifwer han allwarligen förmant att hädan efter taga sig till wara för sabbatens ohellgande.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:665 bild 2250 (1728).

Jon Bengtsson, Surteby Karlsgård, skyldig soldathustru piglön

I följande mål från sommaringet 1728 anklagar soldaten Dahlman Jon Bengtsson för att denne skall vara skyldig hans hustru en mindre summa pengar samt en del av hustruns piglön. Det framgår att denna lön till dels bestått av skor, strumpor och en tröja.

119. S:dag soldaten Börge Dahlman fordrade af Joen Bengtsson i Karlsgården Surteby 6 mark smt:s skulld som han till Dahlmans hustru Ingrid Persdotter skall blifwit skyldig under den tijden hon hos honom tient. Likaledes skall för henne restera på des löhn ett par sko en tröja af wallmar [vadmal] eller skinn samt ett par ullstrumpor. Swaranden tillstod sig lånta af Dahlmans hustru 6 mark smt. Och wad angår skorna, strumporne och tröjan, så kan han icke påminna sig wara henne någet der på skyldig, emedan det är 15 åhr sedan hon tient hos honom ärböd sig dock till kiäranden betala de 6 mark smt och i tillstundande höst en skieppa korn samt en tröja af wallmar, eller för allt 3 d:r smt. Dahlman utlät sig wara hållt nögd med penningar, hwarföre Joen låfwade till honom näst kommande

Michaelis tijd betala 3 d:r smt, jempte 3 mark smt i rättegångz omkåstnad, hwilket utfäste löfte han af Tingzrätten pålades fullgiöra.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:665 bild 2260 (1728).

Torparen Lars Börgesson instämd för ej fullgjorda dagsverken

I nedanstående mål från sommaringet 1728 hade Olof Hager på säteriet Högenhult i Horred instämt dess torpare, Lars Börgesson, för att denne inte skulle ha fullgjort sina dagsverksskyldigheter. Här får man säga att rättssäkerheten fungerade, eftersom Hager inte instämt Lars på ett lagligt sätt.

133. S:dag Befallningzman Wälbet:de Olof Hager androg skrifteligen sitt kiäromåhl emot torparen Lars Börgesson under Högenhult för det han ej gjort sin skyldighet med dagzwärcken till bemte säterij, samt des torpz upbyggande, begiärandes at han måtte tillhållas sin skyldighet här utinnan fullgiöra, samt för sin treska och försummelse med plicht ansees som skriften ad acta wijdare utwijsar, hwar jemte insinuerades 2:ne expence rächningar på 5 d:r smt. Torparen war ej tillstädes men nembdeman Joen Carlsson i Kåppartoft sade at han i laga tijd stämbt honom. ?: Om Befallningzman ej låtit stämma honom på Charta Sigillata Rsr neij, Befallningzman påstod contumacio [latin: ungefär olydnad] domb och plicht för uteblifwande fast han till des erhållande ej wijdare bewijs hade at producera.

Resolutio

Emedan Befallningzman Olof Hager ej låtit stämma torparen Lars Börgesson på Charta Sigillata hwilket honom efter 1686 åhrs förordning hade ålegat med stembningz måhlet och des utförande ej heller lagligen efter 1695 åhrs processordning är förfarit; Ty finner Tingzrätten sig icke befogad någon contumacio domb å torparen Lars Börgesson utfärda eller honom för uteblifwande med plicht belägga.

Charta Sigillata var ett papper med officiella stämplor och stämpelavgift. Stämpeln angav den avgift som kronan uppbar för att utfärda papperet. I detta fall bör det ha varit ett officiellt papper som intygade att Olof Hager hade rätt att instämma torparen. Det är första gången jag sett detta begrepp i samband med instämningar till häradsrätten, så det kanske är så att charta sigillata endast krävdes i vissa fall.

Högenhult i Horred var ett säteri, dvs en frälsegård som i stor utsträckning var skattebefriad. Det fanns krav att ett säteri skulle vara en bostad för en adelsman och att den skulle hållas i ståndsmässigt skick. I mantalslängderna för 1729-30 framgår att Olof Hager med hustru bor på Högenhult. Han tituleras där inspektör och det skrivs att de boende är General Major Sparfeldts tjänstefolk. Denne var landshövding i Älvsborgs län 1710-1716 och det var väl han som ägde Högenhult. Olof Hager bör alltså ha varit Sparfeldts inspektör eller förvaltare och inte representant för kronan.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:665 bild 2370 (1728).

Insamling av gamla kronogevär

I detta mål från sommaringet 1728 dök ordet kronogevär upp, ett ord jag dittills aldrig stött på. En sökning på nätet gav några träffar, men ingen förklaring. Rimligen bör det vara de gevär som knektarna utrustades med och som rotebönderna ansvarade för. I protokollet nämns att kronorättare

(fjärdingsmän) har insamlat gamla kronogevär för att föra dessa till Skene tingsplats, där de skulle auktioneras ut.

140. S: dag Ländsman Wäl. Petter Hedström insinuerade i Rätten Crono Rättarens Anders Nilssons i Dukareds torp uti wittnets Ländsmans Wäl. Anders Gullbergs öfwerwaro idag utgifne attest hwarutinnan han betygar at åhr 1724 då det gamla af allmogen insamblade Crono gewäret efter ordres skulle från en och annan ort i häradet föras till Skiene tingzplats, at då under påstående [pågående] ting för auctioneras infant Crono Rättaren Anders Persson i Wärljagården sig med det för Surteby och Berghembs gjällder hopsamblade Crono gewär, jempte de andre Rättarne här i Skiene, då Ländsman Hedström wid öfwerseende skall befunnit något gewähr för honom fehla, och således der före hårdligen tilltalt, då han intet kunde förneka utan tillstå måtte sig hafwa en dehl der af på wägen försållt men huru mycket skall honom wara obekant, hwilken attest Anders Persson ärböd sig nu här inför Rätten willja beediga som till hwarjehanda Ländsman Hedströms utseende behörigen attesterat warder.

Jag tolkar det som att kronorättaren Anders Nilsson, under övervaro av länsman Gullberg, utgivit en attest om händelserna 1724. I denna sägs att länsman Hedström funnit att det bland kronorättaren Anders Perssons insamlade gevär fattades några. Anders Persson har då inte kunnat förneka att han sålt några, men han kan inte säga hur många. Anders Persson, närvarande vid det aktuella tinget, erbjuder sig att beediga attesten.

Jag tycker att det ser ut som att Anders Persson gjort sig skyldig till förskingring och att det är konstigt att inte detta kommenteras av rätten. Blev han rannsakad 1724?

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:665 bild 2410 (1728).

Allmoge i Sätilla anklagade för att ej hålla vallhjon

Jag har ibland undrat över var man hade sina getter. Hade man dem vid stugknuten i någon liten hage? I följande mål från hösttinget 1728 får man reda på att getterna släpptes fritt, förmodligen på utmarken, och övervakades av vallhjon. Komministern Obring i Sätilla klagar dock på att förordningen om vallhjon inte alltid följs.

11. Samma dag Comministern i Sätilla Wyrdige Herr Petrus Obring androg skrifteligen huru som en dehl allmoge uti Sätilla gjäld den oseden tagit sig före, at de icke hålla wallhion med sine gietter, utan der igenom stor skada både på ett och annat sätt skall skie och förlöpa, begiärande at sådant missbruk må afskaffas och den som emot de i detta måhl utgångne Kong. förordningar sig förbryter, plichta 10 d:r smt.

Resolutio

Enär någon lagligen tilltalas som äger gietter och de giort skada, samt sådant bewijs warder, lærer den samma intet undgå den plicht som de här om utgångne Kong. förordningar dictera; emedlertijd will Tingz Rätten hafwa hwarjom och enom der till förmant at de hålla wallhion med sine gietter, på det icke någon skada tillfogas må.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:665 bild 3320 (1728).

Bråk om stolrum i Sätilla kyrka

I följande mål från hösttinget 1728 behandlas ett bråk om placering i Sätilla kyrka mellan två av traktens mer bemärkta män. Ett bråk mellan inspektoren Hedström och adelsmannen Ritterfelt startar inne i kyrkan och fortsätter ute på kyrkvallen.

13. Samma dag åberopades parterne Häradz Commissarien Wälbet:de Maurits Frigell kiärande och föraren Wällborne Herr I Reinhold Ritterfelt samt Inspectoren Wälbetrodde Johan Hedström swarande angående förment begådt sabbatz brott den 14 Trinitatis [trefaldigheten] sistledne af de senare uppå kyrkio wallen wid Sätilla straxt efter slutat guds tienst, hafwandes Inspectoren Hedström äfwen instämt Herr Ritterfelt för det han honom skall hafwa samma söndag oskiäligen öfwerfallit då kiäranden comparerade, jämbwähl ock den ena swaranden Inspectoren Hedström, men Herr Ritterfelt intet tillstädes, utan igenom des bonde Per i Ingsered ingaf sin skrift som uplästes, hwarutinnan han anförer at då han den 14 sidstledne Trinitatis war wid Sättilla kyrkia, skall han tänkt tillföllje af sin swärfaders Wällborne Herr Johan Jernskiölds gifne fullmacht uti wänlighet med Hedström öfwerlägga, at få wara utom des intrång frij uti det till Smelltery och Ingsered dehlt stohlerum i Sättilla kyrkia, hwaräst Inspector Hedström den söndagen settat. Och när han honom sådant förehöllt om icke stohlen woro Ingsered och Smällteryd tilldelt, då Hedström skall swarat de orden: Jag lærer intet fråga Eder efter hwar mig sitter och bryr mig intet om någon stohldelning, som hwar och en efter behag will hafwa, då Ritterfelt skall swarat, Stohlen är oss tilldehlt, der på skall Hedström fäldt onödige ord at saken uti widlyftighet bringa och då Herr Ritterfelt satt sig på sin häst, som wid påstigandet skall wara något frisk af sig, skall Hedström ropat ridj intet omkull mig, då han lijkwist hwarken i wrede eller med willja skall forserat hästen till Inspectorens skada, mycket mindre honom sielf med otijdige ord förolämpat förmodar i så måtto till godo niuta lag och Kong. förordningar och derest Hedström icke gitter sin talan bewijsa så påstår han blifwa frij ärkiänd och niuta expenser 5 d: smt, men så frampt Inspectoren sig ej benöija will med denna hans skriftelige förklaring, utan saken till Tingz Rättens utslag påyrkar, så förbehåller han sig emot honom fotalia juris med mera skriften ad acta förmäler. Commissarien Frigell så wähl som Inspectoren Hedström påstodo at han i egen person comparera [infinna sig] måtte, emedan de förmena med wittnen honom kunna öfwerlyga sabbatsbrott föröfwat.

Resolutio

Alldenstund den af föraren Wällborne Herr Johan Ritterfelt till Tingz Rätten ingifne skrift angående det af honom och Inspectoren Hedström tillwitte sabbatsbrott uppå 14 söndagen Trinitatis wid Sättilla kyrkia, icke så icke så fullkomlig författad är, at saken utom des närwarelse afgjöras kan; Fördenskull blifwer här igenom Herr Ritterfelt pålagd den 29:de i denna månaden at i föregående måhl till laga ansvar stånda, som till efterrättelse länder.

Det som här kallas stolar bör tolkas som bänkar. Det tycks ha varit ganska vanligt att det uppstod tvister kring var man fick sitta.

Den nämnde Ritterfelt bör vara identisk med Göran Reinhold Reuterfelt (1701-1748), gift 1723 med Johan Jernskölds dotter Christina Elisabeth (1700-1770). Bägge sägs vara begravna i Sätilla kyrka. Johan Jernsköld (1648-1719) var innehavare av Smedstorp i Björketorps socken och säteriet Ingsered i Sätilla.

Förhandlingarna i målet fortsatte den 29 oktober då Ritterfelt var närvarande. Här framkom nio stycken vittnen som alla hade befunnit sig på kyrkvallen då den påstådda trätan mellan Hedström och Ritterfelt utspelade sig. Alla vittnen intygade att Ritterfelt stigit upp på sin häst och ridit mot Hedström, som måst skydda sig med händerna. Ingen kunde dock med säkerhet säga att det skett

med vilje. Något vittne hade sett att Ritterfelt tagit Hedström åt sidan, men inte hört vad den förre sagt. Dock skall vittnet ha hört Hedström säga "den stohldehningen achtar jag så mycket som den sten der ligger". Ett annat vittne hade hört Ritterfelt till Hedström säga att han var adelsman, vartill den senare ropat att han tager allmogen till vittne "att Ritterfelt rider på mig".

Hedström hävdade vidare att kyrkans stolsdelning ännu inte var vedertagen av församlingen. Vidare menade han, med stöd av närvarande allmogen, att den stol det tvistats om var nummer 12 räknat från den främsta i kyrkan och att denna alltid tillhört rusthållet Bosgården, där Hedström bodde.

Det är intressant att notera att bemärkta gårdar som Ingsered, Smälteryd och Bosgården hade bänkar långt bak i kyrkan. Det var nog vanligare att ju finare gården var, desto längre fram satt man. Men placeringen bestämdes på sockenstämman och man kan ha beslutat något annat den här gången.

Rätten meddelade att de tilltalade skulle infinna sig den 6 november för att avhöra dom.

Den 6 november avkunnar rätten sin dom och man fäller Ritterfelt för att vid kyrkan först med "hårda ord" tilltalat Hedström och därefter ridit emot honom. Man säger också att Hedström bevisat att den omstridda bänken tillhört Bosgården. Ritterfelt döms enligt kungliga stadgan om eder och sabbatsbrott från 1687 att böta 40 mark silvermynt. Hedström frias eftersom ingen kunnat belägga att han "något oväsande begynt eller åstadkommit".

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:665 bild 3320, 3860, 4670 (1728).

[Börje Jonsson får fastebrev för ¼ hemman i Källeberg](#)

Vid hösttinget 1728 får Börje Jonsson i Öxnevalla socken, fastebrev (lagfart) för ¼ skattehemmanet Källeberg. En köpare skulle, innan fastebrev utfärdades, vid tre ting visa upp (uppbuda) köpehandlingen, för att på så sätt bereda tillfälle för personer med förköpsrätt att lägga bud.

Historien bakom köpet är rätt komplicerad och har startat långt tillbaka med att Börjes far, som var förmyndare till sin brors barn, kommit på obestånd och inte kunnat överlämna brorsbarnens arv. Vid denna tid Börjes far och dennes bror varsin halva av skattefjärdingen. 1697-1700 betalade Börje en summa till brorsbarnen, motsvarande de senares ärvda halva skattefjärding. Det innebar alltså att Börje, efter detta ägde hela skattefjärdingen. Dock var han tvungen att lösa ut sina två syskon, Börje dy och Anna, för deras del i arvet efter fadern.

15. S: dag resolverades till fasta för Börge Joensson den älldre i Kiällberg på 1/4dningz skattejord der sammastädes som han från des afledne faders creditorer infrijat för 120 Rd:r courant enligt qwitto brefwet af d. 30 Septembr. 1697 och qvitteras d. 19 September 1700, hafwandes äfwen wähl des broder Börge Joensson den yngre och system Karin Joensdotter igenom deras föreningz skrift den 23 September sidstledne emot nöijachtig betalning afstådt deras arfsdehlar i samma fierding. Och som detta fierdingz hemman lagligen finns wara upbudet – nemb. 1726 den 24 Octobrii första gången d. 1 Marti 1727 andra gången och 2dra Maii samma åhr tredie gången, samt sedemera laga stånd åkommit; Så skall fastebrefwet i sin rätta form extraderat blifwa.

Första uppbudet, 1726, finns i småprotokollet Göta Hovrätt – Advokatfiskalen EVIIAAC:37 s 959. Här ges en mer utförlig bakgrund till historien.

10. Samma dag Börge Joensson i Kiällberg framsteg för Rätten gifwandes tillkiänna huruledes han för många åhr tillbakas utur stora fördiupade giällder och skulder skall infrijat och sig af släckten tillkiöpt den fulla skattefierding uti Stora Källeberg Öxnewalla sochn, som han öfwer 30 åhr skall besuttit; Och emedan des afledne fader Joen Swensson warit förmyndare för des sahl. broders Börge Swenssons barn Swen Börgesson och Anna Börgesdotter, jämwähl haft all deras fädernes och mödernes arf både

i löst och fast under förmyndare omsorg och förvaltning som sig skall bestigit till ansenligt men bemt. Joen Swensson i lifstijden af sig kommit och ej förmådt samma arf utbetala. Skolandes ej mera haft att wedervåga [kunna förfoga] än allenast sin erfde och byrd köpta skattejord hällften uti denna skattefierding Kiälleberg som in solutum för detta fädernes och mödernes erf skulle gånga; Så har Börge Joensson efter sin afledne faders trägna begiäran ingådt contract med bemt. sine syskon barn Swen Börgesson och Anna Börgesdotter och dem i ett för allt för deras resterande både fädernes och mödernes arf i löst och fast gifwat reda contante penningar nemb. till Swen Börgesson 70 Rd courant efter qvitto brefwet af d. 30 September 1697 och till Anna Börgesdotter 50 Rd 1 qwiga och 2:ne skiepper korn efter qvittenc af d. 19 September 1700, hwilket senare uppå ordinarie tinget d. 11 Januari 1702 laglig intechndt blefwit hwaremot de äfwen wähl till Börge Joensson afstådt sin erfde fädernes hallfwa skattefiärding i Kiälleberg, hwarigenom ock så den andre hällften som Joen Swensson sielf ägt derigenom blifwit köpt och inbyrdat så att åftabemelte Börge Joensson förlängst sig thenna heela skattefierding emot äfwan nembde utbetalte summa 120 Rd courant uti byrd [börd] och inlösen laglig förwärfwat hwar å han nu första upbudet till fasta begiärer.

Resolutio

Utaf ofwan updragne skiähl och bewijs till en laga åtkombst blifwer denna skatte fierding uti Stora Kiälleberg Öxnewalla sochn för Börge Joensson till fasta lagligen upbuden första gång.

Jag är osäker på vilka regler som gällde för köp och fastebrev. Det verkar lite anmärkningsvärt att det går nästan 30 år från det han köper den andra halvan tills det han får fastebrev. Jag antar att det har att göra med att han först var tvungen att lösa ut sina syskon. Han blir ju inte ägare förrän han köpt deras delar i den halva skattefiärding som de ärvt efter fadern.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:665 bild 3350 (1728), Göta Hovrätt – Advokatfiskalen EVIIAAC:37 s 959 (1726).

Soldaten Johan Hammarberg skyldig pastoralier

Pastoralier var avgifter som man fick betala till prästen för tjänster som vigsel, dop, begravning och kyrktagning. Sådana togs ut fram till 1886. I följande mål från hösttinget 1728 har prästen instämt Johan Hammarberg i Backasten, Fotskäl, för obetalda pastoralier för åren 1724-1727.

18. S:dag Kyrkioherden Ehrewördige Herr Petrus Lachonius efter föregången laga stämbning fordrade af soldaten Johan Hammarberg på Backasteen innestående pastoralier för fölliande åhren 1724, 25, 26 och 1727 till en summa af 5 d:r och 20 öre smt enligt des ingifne förtechning som lades ad acta. Swaranden kunde ej neka at de upförde pastoralier woro obetalte. Herr Kyrkioherden sade at fast han gifwit efter en kyrkiogång och något mera, så will han eftergifwa de 20 öre på denna summa hwarföre begaf sig swaranden at ärlägga de femb dahl:r smt, allenast han får dilation [uppskov] till Maii månad begynnelse 1729 som Herr Kyrkioherden den samtyckte och förden skull lät och Tingz Rätten der wid förblifwa.

Lachonius var kyrkoherde i moderförsamlingen Surteby. I protokollets nästföljande mål stämmer cappelanen (komministern) Theodorus Schallrot Johan även för obetalda cappelansrättigheter. Denne var komminister i Tostared och bodde på Hultaslätt.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:665 bild 3360 (1728).

Anders Andersson i Kyrkebacka får spö för olovligt huggen ek

Det förekommer ofta att man i domar stadgar spöstraff ifall den dömde inte kan betala sina böter. Vid hösttinget 1728 blev Anders Andersson i Kyrkebacka straffad med spö, 4 par spö med 3 slag paret, dvs totalt 12 slag. Straffet blev nog verkställt på tingsplatsen.

20. S: dag i anledning af Ländsmannens Wäll. Magnus Åhlbergs och Nembdemannens Joen Carlssons i Kåppartoft intygande, at Anders Andersson i Kyrkebacka [i Öxnevalla socken] ej förmår betala de 12 d:r smts böter som han för en olåflig huggen ek wid sidsta Ting blefwit fälld till, blef bemelte Anders Andersson afstraffad med 4 par spö 3 slag af hwart paret, som i General saköres längden till afkortning kommer at observeras.

Saköreslängden var en förteckning av utdömda bötesstraff som ingick i ett tings protokoll.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:665 bild 3360 (1728).

Kerstin Håkansdotter och Johan Gödicke anklagade för lönskaläge

Sexuell samvaro för äktenskapet var som bekant straffbart. Om ett barn föddes var kvinnan i princip dömd på förhand, medan mannen ofta kunde gå fria genom att neka. Att som kvinna vara ensamstående med ett oäkta barn måste på den här tiden varit ytterst svårt. Förutom försörjningsbördan, låg hon nog i regel dåligt till på äktenskapsmarknaden och hennes barn saknade också arvsrätt.

Redan vid sommartinget 1727 var Kerstin Håkansdotter och Johan Gödicke instämnda för lägersmål. Kerstin hävdade då att det skulle skett under äktenskapslöfte och att Johan skulle ha givit henne ett silverspänne i gåva. Johan nekade dock till allt. Rätten beslöt att uppskjuta målet till nästa ting då barnet antogs vara fött.

Målet togs dock inte upp på nytt förrän vid hösttinget 1728, den 24 oktober. Då hade barnet strax innan dött och Kerstin återvänt från Göteborg där hon tjänat som piga och amma.

31. S: dag infant sig för Rätten qwinnfollcket Kierstin Håkansdotter nu förtijden tienande i Götheborg som den 3 Maii 1727 här wid Tinget angifwit sig wara lägrad af fäldskiärs gesällen Johan Gödicke, och efter som hon då ej framfödt barnet och gesällen som då närwarande war, nekat både till lägersmålet och det af Kierstin påstådde ächtenskaps löftet Tingz Rätten upskutit saken till des Kierstin hade fådt framfödt barnet at der af kunde förmärkas om då lägersmålet som angifwit varit skohlat skiedt wid Michaelis tijd åhr 1726 kommo öfwerens med födsloitiden, hwarföre Kierstin uppå Rättens tillfrågan nu bekiände at barnet blef framfödt åtta dagar efter midsommaren förledit åhr, hwilket ock Ländsman Hedström samt nämbdemannen Biörn Nilsson i Gundlared wittnade sant wara, flickebarnet är dödt för 14 dagar sedan och lefwat ungefehr 5 fierdingz åhr. Fäldtskiär gesällen är sedermer här ifrån orten och till Norrige afweken. Tingz Rätten tillsporde Kierstin hwar hon sig sedan sommar Tinget förledit åhr uppehållit och hwarföre hon ej förr sig här wid Tingz Rätten infunnit. Swarade at hon tagitienst i Götheborg hos en kiöpman wid namn Otterdahl för amma och haft ett ligit spädt barn at gifwa dia, samt således icke kommit der ifrån, hafwandes hon låtit skrifwa hit till Rätten 2:e gånger der om at få stå sitt straff men brefwen kommit efter tingens slut, hafwandes Kierstin uppå tillfrågan inga bewijs till det påstådde ächtenskapet, utan begiärer få stå sitt straff.

Resolutio

Såsom qwinfolcket Kierstin Håkansdotter nu för tiden tienande i Götheborg bekiändt sig wara af fäldtskiärs gesällen Johan Gödicke åhr 1726 wid Michaelis tiden och då de tient tillsammans här i Skiene hos Regements fäldtskiäraren Herr Johan Clements Friedlieben lägrad, hwarpå hon åtta dagar efter midsommarn förledit åhr framfödt ett flickebarn, som femb fierdedehls åhr efter födzlen dödt blefwit, begiärer nu at få för sitt brott lagligen plichta emedan hon i brist af skiähl och bewijs icke wijdare kan påstå lägersmåhlet wara skiedt under ächtenskapz löfte, och des utan Giödick till danska Norrige afweken at hon således icke längre kan afhålla sig ifrån sine sahlighets medells [nattvarden] nyttiande Nembden och berättat at de icke hört någon annan derföre hållas misstänckt, än denne Giödick som Kierstin enständigt påstådt wara rätta lägraren; Alltså och i förmågo af 3 Cap. Giftmåhlasb. L.L. samt Kong. förordningen af den 3 Januarii 1694 bör Kierstin Håkansdotter för första gång begångit lönskaläger plichta tiugo mark smt, och der hos stå en Söndag kyrkioplicht enligt kyrkio ordningen 9 Cap. 4 §. Och wad angår den angifne lägraren fäldtskiärs gesällen Johan Gödicke, så bör han efterslås och der han står at ärtappas, då för Rätten ställas at undergå ransakning och domb.

Målet vid sommaringet 1727 skulle egentligen ha fortsatt vid hösttinget samma år, så troligen reste Kerstin till Göteborg ganska snart efter det att barnet fötts. Kanske gjorde hon så för att undkomma den skam det innebar att ha ett utomäktenskapligt barn. Att hon en tid höll sig undan från tingsrätten innebar att hon fick betala ett pris. Priset bestod i att hon, som anklagad men inte dömd, inte fick "bruka sina salighetsmedel", dvs begå nattvarden. Detta var säkert för många vid den tiden en sak som man inte tog lätt på. Vid den här tiden tillämpades både en värdsilig och en kyrklig lag. När det gäller nattvarden sägs det i 1686 års kyrkolag, kapitel 11:

§. 6 Ingen präst skal för någon sin egen eller sine förvanter och anhörigas sak skull, hvad namn then ock hafva kan, afstänga någon ifrån Herrans Nattvard: Men the som ligga i några grofva synder, skola fliteligen och ofta förmanas, at the sig bättra och hålla sig ifrån Herrans Nattvard, så länge the lefva i obotfärdighet; och om the ingen bättring göra, skal med them således förfaras, som ofvanföre om bannlysning förmält är.

Kerstin hade inte kunnat bevisa att Johan givit äktenskapslöfte och denne var dessutom avviken till Norge. Därför begär hon att få ta sitt straff.

När man läser om mål om lönskaläge, slås man av att kvinnan som regel hävdar att det skett under äktenskapslöfte. Man kan fråga sig varför detta var så viktigt. Det fanns säkert olika skäl, men gick det att bevisa äktenskapslöfte gavs enligt 1686 års kyrkolag, fanns vissa fördelar för kvinnan. I kapitel 15, paragraf 14 stadgas:

Om någon lockar en mö till lägersmål, under äktenskapslöfte, då skall han, efter Guds bud, vara förpliktad, att taga henne till äkta, och icke övergiva henne. Nekar han till löftet, och icke kan bringas till förening, då förvisas han till världslig rätt, att där, på behörigt sätt, sig befria. Tillstår han löftet, och dock motvilligen övergiver henne, då njuter hon lika rätt, som en trolovad fästemo, och han straffas, som den där utan sak, en sådan övergiver ...

Lindstedt Cronberg säger i sin avhandling Synd och skam: ogifta mödrar på svensk landsbygd 1680-1880 att denna paragraf sällan användes och man kan förstå att det var svårt att tvinga en man till äktenskap. Att njuta samma rätt som en trolovad fästemo bör dock ha varit en fördel. Att bli betraktad som trolovad kan ha varit en fördel statusmässigt, men jag har förstått det som att även barnets

arvsrätt förbättrades. Naturligtvis gällde detta under förutsättning att äktenskapslöfte kunde bevisas, vilket nog inte var så lätt. För detta krävdes två oberoende vittnen eller att mannen erkände.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:665 bild 3460 (1728).

Tvist om väg mellan Skedeskamma och Ullared

Skedeskamma socken i Marks härad bytte 1828 namn till Karl Gustav. Vid hösttinget 1728 omtalas en väg mellan Skedeskamma och Ullared där bönder i Skedeskamma besvärar sig över att Hallandsborna hade röjt vägen så att den blev farbar med vagn och släde.

98. S: dag framgafs i Rätten en af Tore Siöberg i Måsabo, Börge Olofsson i Gategården Skiedeshemna, Swen Gunnarsson i Storegården, Ifwar Biörnsson och Swen Joensson på Stombn, Anders Persson och Torbiörn Håkansson i Stenshullt, Håkan Bengtsson i Åh Bengtsgården, Torbiörn Persson i Emkegården samt Lars Swensson och Anders Swensson i Åh, undertechnad skrift till Rättten, hwarutinnan de andraga huru som emillan Ullared i Halland och Algotzbo här i häradet skall i alla tijder warit en farwäg till at rida och gå, men icke till att kiöra med wagn eller släde skolandes nu på några åhrs tijd Hallandsboerne sig företagit bruka samma wäg, sedan de den uprögt at kiöra, och under det de hämpta timber och bygningzwärcke här ifrån häradet, skall wid samma tillfalle en dehl af dem olåfwandes taga las på deras skog, så at om de en slijk wäg framdehles som hijt tills skiedt är, bruka skohla, skulle skogen innan kort för dem ruinerad wara, hemmanen som der uti interessera till stor skada, anhållandes at dem till förekommande der af Tingz förbud meddehlas måtte.

Resolutio

Tingz Rätten kan icke lemna förbud å denna wäg, wederbörande ohörd, utan om dese ansökande finna sig befogade at förmena Hallands boerne samma wäg till at kiöra, så böra de sådant lagligen emot dem utföra, som till efterrättelse länder.

Skedeskammaborna besvärar sig över att vägbygget inneburit att skog i deras socken utnyttjats. Att man klagat kan kanske tyda på att det var främst Hallandsborna som hade nytta av vägen.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:665 bild 4200 (1728).

Tvist mellan Hornås rote och Måns Larsson i Tössbo

Hornås rote tillhörde Livkompaniet vid Älvsborgs regemente. Förutom Hornås i Ällekulla ingick i roten Tössbo och Höghult i Öxabäck. Vid hösttinget 1728 har Hornås rote instämt Måns Larsson i Tössbo för det han inte uppfyllt sina plikter när det gällde soldattorpets reparation.

102. Hornåhs rote interessenter beswärade sig öfwer Måns Larsson i Tössbo [Öxabäcks socken], för det han ej skall willja efter knechtboken betala i alla utskyllder till soldaten såsom det indelt är nemb. ¼ begiärade at han påläggas måtte sådant fullgiöra såsom och sin anpart uti soldat torpets byggnad och reparation. Måns Larsson framgaf der emot en copia af den förening som åhr 1710 uppå afrächningz mötet blefwit slutat och resolverat at Tössbo åbo skulle wara frij för at interessera uti soldate torpets reparerande och allenast åhrligen betala till soldaten i lega och lön 3 d:r smt, hwilken afhandling framledne General Major och Landshöfdingen Högwälborne Baron Herr Axel Faltzburg igenom des resolution den 17 Septembr 1710 som här in originali upwistes fastställt; Förden skull

resolverades: At det kan Tingz Rätten här med sig icke befatta, utan hafwa parterne at efterlefwa hwar som wid afräkningsmötet åhr 1710 slutat blefwit.

Här talas det om en knektebok. Så här skriver Lars Ericson i boken Svenska knektar: *Varje soldat fick av sin rotehållare en bok där hans lön angavs, och i den förde man in de faktiska utbetalningarna.* Vidare skriver han om likvidationsmöten, som jag antar är samma sak som avräkningsmöten: *Två gånger om året, men senare bara i januari, hölls likvidationsmöten. Här samlades kompaniet och ombud för rotarna, ofta rotemästaren. Kaptenen granskade noga att alla soldater fått vad de hade rätt till, annars anmäldes rotbönderna till kronobetjäningen. Men vid mötena granskades även böndernas eventuella klagomål på soldaterna och befälet samlade in de olika avgifter som soldaten själv skull pungat ut med: brevbäringspengar (för de soldater som skötte regementspostgången), pensionsavgift, diverse kronoutsyldor och senare även de pengar som kompanichefen tvångssparade för soldatens räkning på ett sparbankskonto.*

Axel von Faltzburg var landshövding i Älvsborgs län 1708-10.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:665 bild 4220 (1728).

Mer om durchmarscher i Hyssna och Sättila

Durchmarscher (bör nog uttalas durkmarscher) var en benämning på krigsfolks befordrande genom landet. Det verkar ha varit ganska vanligt att sådant färdats längs landsvägen genom Sättila, Hyssna och Hajom. Här, i ett mål från hösttinget 1728, rör det sig båtsmän som fått skjutshjälp mellan Björlanda och Skene. Förmodligen var de på väg till Karlskrona. Jag antar att varje skjutsbonde bara behövde skjutsa mellan två gästgivargårdar och då ställa upp med en häst. I det här fallet har två bönder spämt varsin häst för en vagn och för detta fått sju öre var.

120. S:dag Ländsman Wäl. Petter Hedström ingaf i Rätten en förteckning på dem af allmogen i Sättilla och Hysna sochner som skiutzat åtskillige durchmarscher innewarande åhr till och ifrån de orter som siehlfä förteckningen innehåller, hwar till upgådt i skiutz penningar 37 d:r 12 öre smt, begiärade Tingz Rättens attest at allmogen slijka penningar undfådt, och som alla de hwiikas namn uti bemelte förteckning upförde finnas äro här till städes, och efter uprop hwar för sig widgångo det de riktigt sin betalning åtniutit. Så warder sådant här med wederbörligen betygat. Hwarwid infant sig Anders Ingemarsson i Gunnestorp Hysna sochn och berättade at han den 4 Aprilis sidstledne då en båtzmans marche gådt från Biörlanda hit till Skiene skiutzat med en häst och derföre ingen betalning bekommit. Här om blef af Tingz Rätten noga efterfrågat, då omsijder befants at bemelte Anders Ingemarsson och Samuel Josuasson i Bondared skiutzat tillhopa med sine 2:ne hästar ett kiärreläss bagage som likwäl icke beståtz mer än en häst för samma lass, utan de till at lisa sine hästar förspämt 2:ne i stället för en, och Samuel emottagit betalning för altsammans nembl. 14 öre smt, hwarföre han som närwarande är ansades at till Anders Ingemarsson aflefwerera halfwa förtiensten – 7 öre smt.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:665 bild 4350 (1728).

Åverkan på conrector Lars Svahlas björklund

I följande mål från hösttinget 1728 kan man läsa hur Lars Svahla i Vånåkra med särdeles flit, möda och omkostnad låtit inrätta en vacker björklund till hemmanets prydnad, men att denna blivit vandaliserad.

129. S:dag Conrectoren Ehrewördige Herr Lars Svahla framgaf i Rätten en sin skrift som uplästes hwarutinnan han andrager huru som han på des skattegård Wånåckras [i Örby socken] enskijllte kringgiärdade äger och i des kallfhage, skall med serdeles flijt möda och omkåstnad låtit en wacker biörckelund till hemmanets prydnad inrätta och anläggia, och han förnummit några elacka och

wanartiga menniskor på bemelte biörckelund allehanda nijdingswärck föröfwa i det de icke allenast stora biörcketrän skohla afhugga, och låta dem sedan wid roten ligga, utan och skräda och hugga i biörcketrän in emot kiärnan samt rifwa och flå näfwer af dem, af hwilket omillda medfarande samma biörckelund snart skulle ruinerad warda, om intet der på i tijd bot söckt blifwer, begiärande i så måtto att Tingz Rätten wille wid femb dahl:r smts wijte till Örby kyrkia förbiuda sådan wåldswärckan och tillfogat oförrätt uti denna biörckelund. Nembdemannen Jöns Andersson i Håfwen upsteg för Rätten och wittnade så aldeles i sanning wara som Herr Conrectoren anfördt.

Resolutio

Det warder här med hwarjom och enom som uti denna kallfhage och biörckelund ej någon dehl hafwa wid femb dahl:r smts wijte till Örby kyrkia jempte laga botum för sielfwa skadan förbudt at der någon åwärckan föröfwa, hwilket förbud till efter rättelse behörigen kundgiöras bör.

En conrector var ställföreträdare till rektorn vid trivialsolor. Svala bör ha varit verksam vid trivialsolan i Göteborg, som var en föregångare till Hvitfeldtska gymnasiet. Denna ska vid den här tiden varit belägen vid domkyrkan.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:665 bild 4410 (1728).

Husesyn på officersboställen i häradet

Vid hösttinget 1728 attesterade rätten nybyggnader och reparationer som efter husesyner genomförts på några av Marks officersboställen. Paragrafen börjar så här:

150. S: dag ingafs i Rätten åtskillige syningz attester på de nybyggnader och reparationer som äro gjorda sedan sidsthållne husesyner på följande öfwer- och under officerare boställen här i häradet underskrifna af Ländsmannen Petter Hedström, nämbdemännen Joen Mårtensson i Kursered, Biörn Nilsson i Gundlered, Anders Andersson i Sunnabäcken, Per Andersson i Allmhullt och Johan Persson i Storegården...

Därefter följer kostnadsspecifikationer för följande boställen:

Hautboistbostället Wijken Wästergård (Hyssna), sergeantbostället Ansered (Hyssna), capitainsbostället Biörlanda Wästergård (Sätilla), fendricksbostället Stora Uddetorp (Fotskäl), majorssätet Smältery (Sätilla) och förarebostället Skintagiärde (Kinnarumma).

För varje boställe var någon eller några närliggande gårdar indelta till att bistå bostället. Det bör ha varit dessa bönder som genomförde arbetet.

Min anmoder Kerstin Nilsson föddes detta år på Viken Wästergård.

Källor: Advokatfiskalen Älvsborgs län – EVIIAABA:665 bild 4590 (1728).

1729

Sven Larsson för ärerörig beskyllning av Erik Börjessons hustru

Vid vintertinget 1729 var drängen Sven Larsson instämd för att ha utspritt ett rykte om Erik Börjessons hustru, Karin Andersdotter.

4. Dito [länsman Anders Gullberg] instämbt drängen Swen Larsson för ährerörig beskyldning på bonden Erick Börgessons i Borghult [Skephults socken] hustru Karin Andersdotter, emedan han skall sagt at drängen Swen Olofsson i Nedergården ibidem haft om nattetijd ständig tillgång till bemelte hustru under des mans bortowarande. Drängen Swen Larsson sade at ett allmänt ryckte der om gådt. Elliest tilläger mannen sin hustru ingen oähra, utan tror henne om gådt samt tager henne frij. Swen Larsson sade at han i intet tillägger hustru Karin sådant, utan hördt det först af drängen Lars Andersson i Buared öfwer 20 åhr gammal. Lars Andersson sade at gossen Anders Gunnarsson i Borghullt för honom haft samma tahl, hwilken senare framkom och söckte sig förklara at Karins broder drängen Per Andersson 20 åhr gammal haft sådant tahl till honom at han sedt Swen Larsson rifwas med hustru Karin. Swen Larsson [nog fel, bör vara Swen Olofsson] tillstod at Kyndelmässodagen om afton uti folcks närwaro, har han wähl häfwit hustru Karin baklänges i sängen, som settat jempte en annan pijga, men icke wijdare rört henne. Anders säger des utan at Swen bekiänt för comministern Herr Sven Florenius det han haft Karin i sängen. Parterne gåfwos afträde till Rättens wijdare påkallande.

Målet fortsätter senare (paragraf 55), där det klart framgår att det är Sven Olofsson som hävt Karin baklänges ner i sängen, vilket han tillstår. Det framgår också att ryktet om Karins otrohet nått Sven Larsson via ett flertal personer. Vittnen berättar om en händelse vid Hedaled då Karins man Erik Börjesson ska ha kommit in för att dricka en kanna öl. Sven Larsson, som då befann sig på samma ställe, ska då ha yttrat om Erik "du somnar Erik, ja somnar mannen så ligger en annan hemma hos hans hustru". Det framgår att Karin och Erik varit gifta i två år och ännu har inget barn fötts. Så man kan tänka sig att det illasinnade ryktet berott på detta.

Målet avslutas dagen därpå (paragraf 66) då rätten anser att ryktet att Karin och Sven Olofsson brukat oanständigt narri (gyckel, skämt) och sinsemellan rivits (kan enligt SAOB betyda "hånglats") saknar grund. Inga straff utdelas men Karin åtvarnas att "uti sitt äkta stånd ställa sig som en rätt hustru ägnar och väl anstår". Sven Larsson och andra drängar som utspridit ryktet uppmanas att "icke så lättsinnigt vara i bygden utföra oanständigt tal så kärt dem är att undvika plikt".

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:721, bild 520, 970 och 1190 (1729).

Paul Kindberg vill uppbygga ryttareboställe

Vid vintertinget 1729 ansökte Paul Kindberg om att få införskaffa virke till en uppbyggnad av ryttarebostället under Dragered.

67. S: dag Capitain Lieutnanten Herr Paul Kindberg androg skrifteligen huru som på des rusthålds Draered i Hysna sochn ryttare boställe, icke skall finnas någre huus och strängeligen befalt är at slika boställen böra upbyggas, så begiärer han at honom der till bewilljas måtte nödwändigt wärcke, nembl. 6 st torra och barckfaldne ekar, 6 tolhfter timber samt 1 ½ tolft blåckar, hwilket wärcke bekommas kan på sochnens interesserade skoug. Och som wederbörande af nämnden icke allenast intyga wiste, at detta rusthåld Draereds ryttare boställe är aldeles obebyggt, utan ock at så mycket wärcke, som åfwan anfördt är nödwändigt till des å nyo upbyggande behöfwat; Så warder sådant här med behörigen attesterat. Åliggandes ansökanden at till åtniutande här af i ödmiukhet förscaffa sig

Högwälborne Herr Grefwens och Landzhöfdingens tillstånd här till, samt ordres för wederbörande betiente till utsynings behörige förrättande.

Dragered sorterade under Västgöta kavalleri, Älvsborgs kompani (nr 30). Vid denna tid var Bryngel Brun ryttare. Han var 38 år och hade tjänstgjort i 13 år. Hästen beskrevs som en brun valack med blås, bägge vänsterfötterna vita, 16 år gammal.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:721, bild 1200 (1729).

Överste Lillie på Öresten vill ha virke till fiskebåt

Av följande mål från vintertinget 1729 framgår det att Johan Abraham Lillie vid tiden innehade gården Öresten, som var översteboställe för Älvsborgs regemente.

78. S: dag fulltygades med Häradz Commissariens Wälbetrodde Maurits Frigells och nämbedemannens Jöns Anderssons i Håfwen attest af den 22 Februarii sidstledne at Öfwersten Högwälborne Baron Herr Jean Abraham Lillie nödwändigt behöfwer wid konungsgården Öhresten till en fiskebåt 3 stycken ekar, jämbwäl och till annan bohag redskap 3 st. dito, hwarföre bör utsökas Högwälborne Herr Grefwens och Landzhöfdingens tillstånd här till, jempte ordres för Jägerij betienterne till utsynings behörige förrättande hwar wid acktas at den dubbla återplanteringen behörigen fullgiord warder.

Johan Lillie är känd för att han 1719 ledde försvaret av Nya Älvsborg då danskarna under Tordenskjold försökte inta Göteborg. Han blev överste för Älvsborgs regemente 1728. Hans dotter Metta Magdalena är känd för sin dagbok.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:721, bild 1280 (1729).

Börge Bengtsson i Bönhult instämmd för lönskaläger med Elin Svensdotter

På sommartinget i Skene 1729, paragraf 15, finns följande:

S: dag [samma dag] Bengt Börgesson i Bönhult Foutskiäls sochn instämmd des son Börge Bengtsson och qwinfolcket Elin Svensdotter för det de med hwarandra begådt lönskeläge. Bägge tillstädes och tillstodo sitt brott. Hafwandes Elin med sig på armen ett pigebarn som de samman aflat. Tingzrätten efterfrågade om någondera tillförne sig med lägersmål försedt hwarpå nämnden intygade att de för slijkt brott ej warit tillförne för rätta.

Lönskaläge innebar sexuell samvaro där bägge parterna var ogifta. Allvarligare var enkelt hor, där den ena var gift och den andra ogift. Mest allvarligt var dubbelt hor, där bägge var gifta på varsitt håll. Dubbelt hor skulle enligt lagen bestraffas med döden, även om domen i regel mildrades i högre instanser.

Rätten dömer så här:

Resolutio

Till föllie af 3 cap. giftm: B CL. [giftermålsbalken Kristoffers landslag] och 1694 åhrs förordning sakfälles drängen Börge Bengtsson för begångit lägersmål att plichta sine 40 mr smt [mark silvermynt] och Elin Svensdotter sine 20 mr till treskiftes samt stånda dertill med hwarandra en

söndag uppenbara kyrkioplicht, börandes des utan Börge Bengtsson till barnets uppfostran åhrligen erlægga tre dahl. smt så länge barnet lefwer och sielf ej förmår sig födan förtierna.

Uppebar kyrkioplicht innebar att man i kyrkan, inför församlingen, skulle bekänna sitt brott och uttrycka sin ånger.

Av mantalslängderna 1730 i Fotskäl och Tostared framgår det att Börje gifte sig med en dotter till änkan Botilla i Tostareds Stom. Ett tag trodde jag att denna dotter var Elin Svendsdotter, men ett mål från vintertinget 1733 visar att så inte var fallet:

73. Börge Bengtsson i Bönhullt instämt qwinfolcket Elin Swensdotter i Tostared, för det hon skall förwägra honom taga till sig det dem emellan i lönskaläger samman aflade barn, som han påstår sielf få försörja. Elin ingaf denna Tingz Rätts domb wid lägersmålets afgjörande, hwaruti Börje är pålagd åhrligen gifwa till detta barns försörjning tre d:r smt, hwar wid hon påstod måtte förblifwa, emedan hon ej skall kunna förtro barnet till Börjes hustru.

Resolutio

Parterne hafwa sig at i detta måhl ställa sig till efterrettelse Tingz Rättens der utinnan d. 10 Junii 1729 gifne resolution.

Det verkar alltså ha rört sig om en vårdnadstvist. Börge vill ta till sig barnet, men Elin vill inte anförtro det i hans hustrus vård. Jag tolkar domen som att barnet får vara kvar hos modern.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:721, bild 1940 (1729).

Förbud mot lyxvaror

Vid samma ting, 1729, finns i paragraf 17:

S: dag Länsmannen Wälb. Magnus Åhlberg anklagade fölliande tienstepigor för det de skola brukat wid kyrkan förbudne mysser och band nembl. Börta Larsdotter i Istorp, Karin Bengtsdotter i Töllebäck, Elin Bengtsdotter i Ekarebod och Anna Börgesdotter i Stora Kulla, som nyhligen upkommit af en siukdoms, hwarföre des matmoder Ingrid Eriksdotter för henne sig inställte och Anna Börgesdotter i Rusagården. Samptelige upwiste sina brukade hallfsidens mysser och tafts band och tillstodo at de dem wid kyrkian burit.

Resolutio

Såsom tienstepigorna Börta Larsdotter, Karin Bengtsdotter, Elin Bengtsdotter, Anna Börgesdotter i Kulla och Anna Börgesdotter i Ruusagården befinnes emot 4§ af Kong. förordningen om yppighetens afskaffande af d. 3 Juni 1720, hafwa wid kyrkian burit hallfsiden mysser och tafts band, alltså warda de och tillföllie af högst berörde förordning för dese begångne förbrytelser belagde med åtta dagars fängelse wid watten och bröd jemte åtvarning at hädan efter taga sig för dylika förseelser bättre till wara.

Överflöds- eller yppighetsförordningar utgick med jämna mellanrum under 1600- och 1700-talen. Det kunde gälla restriktioner på tyger, men även sådana saker som vin, kaffe och tobak. Syftet kunde vara att olika samhällsklasser skulle skilja sig åt, men också ekonomiska; att man ville reglera import och främja inhemsk produktion.

Man hoppas att flickorna uthärdade sitt straff på ett bra sätt och att de fick spara sina sidenplagg tills förordningen upphävdes 1739.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:721, bild 1940 (1729).

Ryttaren Anders Kullberg instämt Marta Carlsdotter och dotter för okvädningsord

Vid sommaringet 1729 var Marta Carlsdotter och dottern Börta Aplagården Öxnevalla socken instämnda för att ha riktat okvädningsord emot ryttaren Anders Kullberg. Detta visas ha en förhistoria.

20. Ryttaren Anders Kullberg hade instämt Marta Carlsdotter i Aplagården och des dotter Börta Börjesdotter för det de skola kallat honom trådragare och tiälltring [kältring, landsstrykare, lymmel]. Men som ryttaren är sedermera blefwen död, fullföljde des dotter Anna Andersdotter saken och påstod här å laga plicht. Å Marta Carlsdotters och Börtas wägnar inställte sig den förras man och senares fader Börge Andersson i Aplagården som nekade aldeles här till, hwarpå hustru Anna önskade at den onda anden skulle ta henne om det ej woro sant och producerade till wittne Feltveblen Bergströms dräng Arfwid Larsson emot hwilken Börge anförde det jäf, at han tienar hos Feltveblen som är Annas swåger och Börjes contrapart uti den i dag afgiorde lägersmåhls sak, hwilket Tingz Rätten ej kunde anse för gilltigt jäf at hindra bem. dräng från wittnande i detta måhl, hwarföre han med hand å bok wittnes eden aflade och efter behörig förmaning gjorde den utsago at han i Feltveblens huus hördt at först Börjes hustru Märta och sedan des dotter Börta kallat afledne ryttaren Kullberg trådragare och tiälltring för det bemelte Kullberg skall sagt at Martas dotter som för lägersmål med Feltveblen är fäld skall lagt sig efter honom. Nämndemannen Lars Nilsson i Arnungared berättade att pigan Anna Påhwelsdotter som äfwen warit i denna sak till wittne instämbd, men ej kunnat inkomma giort för honom lijka berättelse med drängen hwarpå Börge tillstod at det är sant som wittnen berättat. Anna begiärte expenser.

Resolutio

I förmågo af 43 Cap. Tingmåle B. LL: sakfälles Märta Carlsdotter och Börta Börjesdotter för 2:ne okwädingsord å afledne ryttaren Anders Kullberg at plichta a 3 mark stycket 6 mark smt hwardera. Expenser ärlägga 2 d:r smt. Och som denna Anna Andersdotter här inför Tingz Rätten uti hastighet med ed bedyrade sitt tahl sant wara, öfwer hwilket hon likwäl strax wiste ånger och bad Rätten om tillgift, så erlade hon 16 öre smt till sochnens fattiga, dem nämndemannen Jöns Andersson i Håfwen emottog at till de fattige utdela, och blef Anna af Tingz Rätten åtwarnad at hädan efter sig till wara taga för edens lättsinte utgiutande.

En tråddragare var en kringvandrande person som tillverkade metalltråd. Enligt SAOB har ordet använts i nedsättande syfte, ungefärligen motsvarande landstrykare.

Fältväbel Bergström, var vid tiden änkeman och nämns som svåger. Han var alltså tidigare gift med en, vid tiden för tinget, avliden dotter till Kullberg. Även om denna dotter var avliden så fanns ett band mellan Kullbergs familj och Bergström, speciellt om Bergströms gifte hade resulterat i barn.

I ett tidigare mål vid samma ting hade Börta Börjesdotter och Bergström, blivit fällda för lägersmål, där ett barn fötts. Bergström dömdes där till att betala ett underhåll till Börta fram till dess barnet var vuxen att själv sig försörja.

Enligt vittnet skall Märta och Börtas okvädningsord följts av att Kullberg ska ha sagt att Börta *lagt sig för honom*, vilket kan tolkas som att han antydde att Börta förfört fältväbeln. Han kan till och med ha avsett att hon gjort så i syfte att få gifta sig med honom och få det kommande barnet legaliserat. Kullberg kan då, om så skett, ha fruktat att Bergströms tidigare barn, Kullbergs barnbarn, skulle få en försämrad position. Förövrigt kan man tycka att Kullberg gjorde sig skyldig till okvädningsord mot Börta.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:721, bild 1970 (1729).

Strid om kvarnar i Hajom

Mitt intryck, då jag läser protokoll från häradsrätten, är att denna arbetade på ett seriöst sätt. Att även småfolk kunde få en rättvis prövning ser man många exempel på. Drängar och pigor som stämmer sina husbönder och bönder som tvistar med överhet får ofta rätt. I följande mål verkar två bönder ha klarat sig väl mot två mäktiga adelsmän och de får dessutom juridisk hjälp av en kronans representant.

Vid sommaringet 1729 hade mina förfäder Per Larsson, Mølnebacka Storegård och Anders Eriksson på Mølnebacka Lillegård instämt flera bönder vid Gyltagården och Prästgården i Hajoms by för att dessa hade uppbyggt en kvarn som genom åns uppdämning orsakat skada på Pers ägor. Bönderna hade också till sin kvarn intagit ett antal namngivna intressenter, varigenom Anders, som ju ägde en tullkvarn, skulle lida skada.

Både Gyltagården och Prästgården var frälsehemman och ägdes av adelsmän, den förra av riksrådet greve Gustaf Cronhielm och den senare av översten Johan Abraham Lillie. Lillie, som var född i Hjärtared i Tvärred, hade adlats för sin insats vid försvaret av Nya Älvsborg vid det danska anfallet 1716.

Rätten beslöt att uppskjuta målet till dess att förhör hållits med Lillie och Cronhielms representant, frälseinspektören Johan Hedström.

Målet fortsatte vid hösttinget samma år, då Per och Anders representerades av Häradskommissarien Wälbtrödde Georg Ruda. Överste Lillie företrädde av Regements Auditeur Reinhold Höijer. Käranden anförde att kvarnen, då en kvarnkommission hölls, stod på ett annat ställe, uti en bäck, och borde därför flyttas tillbaka dit. Man hänvisade också till en syn, som tidigare hållits, då nämnda skador besiktigats.

Svarandesidan ifrågasatte hur denna syn hade gått till. Eftersom den gjorts vid högvatten, menade man att Mølnebackas ängar vid sådana tillfällen skulle översvämmas även om inte kvarnen med dess damm fanns.

Rätten beslöt att häradshövdingen och några nämndemän skulle hålla en ny syn med vederbörande parter närvarande.

Jag har inte hittat några ledtrådar kring hur denna syn utföll eller om den någonsin blev av. Nästa gång målet dyker upp är vid sommaringet 1730, då Per Larsson instämmer bönderna för "expenser" i samband med hösttinget. Rätten vill dock inte befatta sig med detta. Dock nämns att kvarnen nu flyttats längre ner. Så kanske saken löstes i godo på detta sätt.

Följande karta visar Mølnebacka och Surtans lopp ned mot Hajoms by. Där ån meandrar öster om Mølnebacka låg förr åker- och ängslappar, så det var säkert där man fick översvämning. I protokollet sägs att kvarnen tidigare låg vid en bäck och på dagens karta finns två möjliga.

Man kan notera att vägen från Hajoms by, som korsar Surtan, och sedan svänger norrut mot Mölnebacka finns med på kartan från 1833. Likadant de två streckade vägstumparna söder om denna väg. Man skulle säkert kunna hitta spår av kvarnplatserna om man tog en promenad vid det markerade området.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:721, bild 1990, 4140, 4240, 4280 (1729), EVIIAABA:751 bild 3260 (1730).

Petter Wigart i Borås köper frälsehemman i Mark

Vid sommartinget 1729 beviljas fastebrev för ett antal frälsehemman i Mark, som tullinspektören Petter Wigart köpt. Enligt lagen skulle en köpare redovisa köpebrev och uppbjuda hemmanet vid tre ting innan fastebrev kunde utfärdas. Detta för att eventuella släktingar till säljaren, med förköpsrätt, gavs tillfälle att lägga bud. Vid köpet ingick bla Stora Askersered i Hajom, där min anfader Olof Larsson var frälsebonde. Paragrafen inleds enligt följande.

26. S: dag resolverades till fasta för Tull Inspektören Ränthemästaren och innevånaren i Boråhs Wälbet: de Herr Petter Wigart på följande frällsehemman nemb. 1: Lekwad Ennagården ½ i Berghembs sochn, Stora Askiersered ½ i Hajjoms sochn, Siögeråhs ¼ Örby sochn, dem Capitain Wälborne Herr Jacob Renstierna enligt sahlu brefwet af 8 Decembr 1724 försålt för 1450 d:r smt hwar till des fru moder Wälborna Metta Hierta, syster M. E. Reenstierna och fru Metta Ugglan den 12 Januarii 1725 och Capitain Wälborne Herr Isac Gabriel Silfverhielm med des k:ra fru Wälborna Anna Maria Reenstierna den 16 Martii samma åhr förklarar deras samtycke, warandes bemelte hemman 2: dre Martii 1725 första, 2: dre Junii andra och 2: dre Novembris den påföljande tredje gången lagligen upbudne, hwarefter intet klander der å skiedt.

Jakob Reenstierna (1690-1772) var gift med Metta Magdalena Ugglan. Hans mor var Metta Hierta (1653-1733) gift med Abraham Reenstierna (1656-1693). Anna Maria och Metta Elisabeth Reenstierna var systrar till Jakob. Dessa personer verkar ha levat i trakten av Vara.

Frälsehemman var fram till 1723 förbehållna adeln. Efter det gavs borgare och präster rätt till frälsejord.

I boken Boråsbor under sexton- och sjuttonhundredatalen (1943) av Gunnar Håkansson finns en del information om Petter Wigart (1680-1758). Han nämns där som överinspektör vid tullen och räntmästare. Gift med Barbara Agrell, dotter till prosten i Torup. I boken refereras texten i hans familjs epitafium (minnestavla), som sägs ännu bevarat i Caroli kyrkas kor.

Jag antar att Wigart, som tullinspektör, var ansvarig för landtullen i Borås. Denna, som även kallades lilla tullen, var den avgift som erlades vid införsel av handelsvaror till staden. Lilla tullen avskaffades 1810.

Wigart bör ha varit en betydande person i Borås och som andra välbeställda var det nog inte ovanligt att man investerade i jord i den kringliggande bygden.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:721, bild 2020 (1729).

Frälseränta i Hårsås

Vid sommartinget 1729 infann sig Arvid Jonsson, son till min förfader Jon Arvidsson, med en skrift från en Anna Christina Tunberg.

33. S: dag drängen Arfwid Joensson i Hårsåhs ingaf en skrift undertechnad af Anna Christina Tunberg som berättas wara i Stockholm hwar utinnan hon andrager det hon tillika med des broder Carl Tunberg ej nämbnandes någons character efter Högwälborne fröknernes Rosenstiernornes gåfwobref, äro ägare af hemmanet Hårsåhs i Haijoms sochn och som således halhfwa räntan der af henne skall tillkomma, så begiär hon at Tingsrätten wille antyda bonden Joen [Arvids far], at till Inspectoren Wälbetrodde Hindrick Dryander räntan betala som skriften ad acto [lägga till handlingar] utwijsar.

Resolutio

Alldenstund detta måhl hwarken är instämt, ej heller wederbörande här wid hörda; Ty kan Tingsrätten desförinnan sig dermed icke befatta.

Enligt jordeboken för 1691 ägdes Hårsås av Olof Rosenstiernas (1638-96) omyndiga döttrar. Dessa kan vara Elsa och Christina, bägge döda ogifta 1734 i Visbohammar nära Gnesta. Några år senare tillkom Gabriel Lilliehök som ägare och därefter, 1725, en Erik Tunberg. 1750 anges Carl och Christina Tunberg som ägare.

Hur kommer det då sig att Hårsås var ett frälsehemman och vad innebar det? Från början har säkert gården varit ett kronohemman, dvs det ägdes av kronan och bonden betalade ett årligt arrende. Under 1600-talet sålde eller skänkte kronan ofta kronohemman till adeln, detta som en ersättning för utförda tjänster civilt eller inom krigsorganisationen. Hemmanet blev då ett frälsehemman och var befriad från de flesta skatter. Bonden fick sedan istället betala arrende, ränta, till adelsmannen. Räntan kunde betalas på olika sätt, genom dagsverken, in natura med t.ex. smör eller senare med pengar. Ursprungligen fick enbart adeln äga frälsejord, men detta utsträcktes under 1700-talet till andra grupper. Bönder fick äganderätt först 1789.

Jag har ofta undrat hur det praktiskt gick till att leverera räntan till en adelsman som bodde långt bort. Det verkar ju orimligt att en bonde i Hårsås skulle ta sig upp till trakten av Gnesta för att leverera smör. Vad jag förstått hade bönder en viss forslingskyldighet, men var gränserna för denna gick vet jag inte. Ett delsvar får man av ovanstående utdrag, där det framgår att leverans skulle ske till en

inspektör. Det kan vara så att nämnde inspektör var anställd av jordägaren och hade till uppgift att resa runt till olika frälsehemman och samla in räntor.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:721, bild 2090 (1729).

Om förmyndarskap

Följande mål från sommaringet 1729 rör Måns Larsson från Höghult i Öxabäcks socken. Efter det att hans far och mor dött har en Bengt Torbjörnsson i Färnsnäs blivit utsedd till hans förmyndare. Måns nämns som fånig, vilket lär betyda att han var lätt sinnesslö. Vid tiden för tinget var det ingen som visste var han befann sig. I regel var det någon farbror eller morbror som utsågs till förmyndare. Här tycks förmyndaren ha överlämnat pojks försörjning till några andra, troligtvis släktingar.

43. S: dag Bengt Torbjörnsson i Färnsnäs såsom förmyndare för Måns Larsson, instämt Olof Håkansson i Höghullt för innestående fäderne arf 28 d:r och, möderne 12 d:r smt till bemelte des pupill. Olof Larsson [bör vara Olof Håkansson] utlät sig at hwad möderne arfwet angår så skall han aldrig fådt det samma om händer, af Lars Börgesson i Sibbarp, som blefwit ådömbd det samma till honom betala, undantagande två skiepper rog, dem han erbiuder sig nu in natura utgifwa tillijka med resten af fäderne arfwet 28 d:r enligt delningz instrumentet, sedan han efter accord med Måns Larssons förmyndare ofwan berörde Bengt Torbjörnsson afdragit hwad han under tre och ett halft åhrs tid, då bemelte Måns hos Olof niutit sin försörjning i kläder på honom bekåstat hwilket efter ingifwen förtechning sig bestiger till 12 d:r 8 ./. smt. Förmyndaren Bengt Torbjörnsson som tillstod accordet jämbwäl at Olof Håkansson ej kunnat af Lars Börgesson utbekomma de 12 d:rs möderne arf, emedan all berörde Lars Börgessons egendomb för huuseröta blifwit seqvestrerad [tagen i kvarstad], och wid specification hade han ingen ting at påminna, berättandes der hos at denne Måns Larsson som warit fånig förledit åhr om wåren gådt bort, hwar efter ingen haft någon kundskap om honom antingen han är lefwandes eller död.

Resolutio

Tillföllie af Olof Håkanssons i Höghullt egit begifwande åligger honom at till Bengt Torbjörnsson i Färnsnäs utlefwerera Måns Larssons fäderne arf hwilket sedan så mycket blefwit afdragit som Olof Håkansson under den tiden han bemelte Måns Larsson försörjgt i kläder på honom kåstat sig belöper till 15 d:r 24 öre smt, tillijka med 2 skiepper råg som Olof Håkansson af Lars Börgesson i Sibbarp å för berörde Måns Larssons möderne arf undfådt, hwilket alt Bengt Torbjörnsson äger så wårda och disponera, som han för Måns Larsson derest han skulle återkomma, eller i widrigt [motsatt] fall för des närmaste arwingar kan ansvarig wara. Men hwad resten af de 12 d:r smt möderne arf som Lars Börgesson i Sibbarp bort utbetala, så emedan Bengt Torbjörnsson sielf tillstådt at Olof Håkansson ej kunnat dem af bemelte Lars Börgesson utbekomma af orsak at all des egendomb skall blefwit för huuseröta seqvestrerad; Ty pröfwar Tingz Rätten rättwist Olof Håkansson från Bengt Torbjörnssons tilltal i det mål befrija emedan der utinnan alla redan skall dömbt wara.

I mantalslängden från 1725 framgår det att Lars Månsson (rimligtvis Måns Larssons far) på Höghult Storegård är död och att änkan lämnat bruket till Olof Håkansson från Hämmingtorp. Olof Håkansson är säkert en släkting, troligen en måg till Lars Månsson. Därav förklaringen till att han har tagit över bruket och av förmyndaren anförtrotts förvaltningen av farsarvet. När sedermera änkan dör verkar Olof, i samråd med förmyndaren, ha låtit Lars Börjesson förvalta morsarvet.

Olof Håkansson har förvaltat farsarvet om 28 d:r och därav kostat på Måns 12 d:r 8 öre. Han ska därför leverera resten, 15 d:r 24 öre, till förmyndaren.

Lars Börjesson har fått förvalta morsarvet om 12 d:r, men har inte, som han blivit dömd, kunnat betala det tillbaka, förutom 2 skäppor råg.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:721, bild 2190 (1729).

Förbättring av landsväg mellan Skene bro och Örby

Branta backar var förr ett stort problem då man körde med häst och vagn. Vid uppförslut kunde det hända att resande fick hoppa av och hjälpa till att skjuta på. Ännu värre kunde det vara då det lutade brant nedför. Risken fanns då att hästen inte orkade hålla emot och kanske störtade med fara för både häst och resande. Benämningar på backar som Hästebräckan vittnar om sådant.

Vid sommaringet 1729 anmodade gästgivaren i Skene och två överstar om att två farliga backar vid Örby Bosgård borde åtgärdas.

92. S: dag gästgifwaren Per Hällgesson i Skiene så wäl efter anmodan af Högwälborne Herr Baron och Öfwersten Lillie samt Herr Öfwerste Issendorps som å egne wägnar anhölt, at aldenstund emillan Skiene Bro och Örby finns uti hagen till Öfwerst Lieutnants sätet Bosgården 2:ne stora backar, som man icke utan stor fara för sig och hästen, i synnerhet om winter tiden då swällejhs [svallis] är kan passera upp eller nedan och lägenhet är at lägga landsvägen förbij samma backar, utan at han der af förlänges, det måtte wederbörande tillhållas landsvägen på ofwan nembde sätt förbättra, gifwandes förslag at det beqwämligast kunde skie af Örby giäld, som närmast är belägit, så framt de af den öfriga allmogen i häradet kunde derföre få en skiälig wedergiäldning eller af Surteby giäld som derstädes till landsvägens wid macht hållande är indelt, hwilket alt så som för de resande och dem som skola skiutsa högst nödwändigt, Tingz Rätten i anledning af 7 § uti 1664 åhrs gästgifware ordning Högwälborne Herr Grefwens och Landshöfdingens höggunstige godtfinnande i ödmiukhet underställa welat hälst som ingen till sina ägor der igenom kommer at lijda.

Lillie är den bekante Johan Abraham, som mellan 1728 och 1739 var chef för Älvsborgs regemente. Gården Öresten var vid tiden indelad som boställe för chefen vid regementet, men Lillie bodde förmodligen inte där, annat än tillfälligt. I mantalslängden från 1730 anges att hans tjänstefolk bodde på gården. Överste Issendorp har jag inte kunnat identifiera, annat är att det i samma mantalslängd anges att hans tjänstefolk fanns på Bosgården. Oavsett detta, kan man nog dra slutsatsen att dessa herrar var tongivande personer i Örby socken.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:721, bild 2560 (1729).

Per Persson, Rya Nolgård, får fastebrev

Vid sommaringet 1729 får min förfader Per Persson fastebrev för ¼ skattehemman Rya Nolgård i Hyssna. Här framgår det att han köpt hemmanet av sin farbror Anders Mårtensson. Som lagen stadgade skulle uppbud ske vid tre olika ting, för att ge eventuella släktingar med förköpsrätt möjlighet att lägga ett bud.

93. S: dag resolverades till fasta för Per Persson i Rya Nolgården Hysna sochn uppå en fierdingz skattejord i bemelte Rya gård, den han af sin fader broder Anders Mårtensson i Nol Rya för 37 Rd:r courant sig tillhandlat och å tre härads Tingom nembl. den 9:de Octobrii 1727 första, den 9 Januarii 1728 andra, och 17 Junii samma åhr tredie gången lagligen låtit upbuda, hwar efter öfwer natt och

åhr laga stånd åkommit skolandes fördenskull fastebrefwet uti sin behörige form till honom extraderat blifwa.

I de sk småprotokollen (EVIIAAC:39, bild 880 1727) från samma år sker det första uppbudet. Här framgår det att Anders Mårtensson, som Pers förmyndare, köpt hemmanet av Pers styvfar, Lars Gunnarsson.

32. S:dag framgaf i Rätten det sahlubref som Lars Gunnarsson i Rya d. 12 Septembr 1710 utgifwet, hwarutinnan han efterlåter sin gårdsbo Anders Mårtensson, som är Larses stiuftbarns förmyndare och fader broder at inlösa en fierdingz jord i skattegården Nohl Rya för 31 Rd:r courant och 6 Rd:r för såg och ström och således tillstår sig samma penningar riktigt bekommit hafwa, samt i det öfriga med Anders Mårtensson på det sättet slutat at när barnen sielfa blifwa myndiga och de begiära att igien lösa samma gård, skulle det dem obehindrat blifwa efterlåtitt och ej med hemmanet lagfara förr än de den till sitt samtycke gåfwo; Och som Anders Mårtensson i Nohl Rya d. 24 Septembr. sidsledne denna utgifwne köpeskilling 37 Rd:r courant af sin broders son Pär Pärsson i Rya riktigt tillbaka undfådt och i så måtto sin rätt uti i detta hemman sig afsäger. Så begiärer Pär Pärsson at honom första upbudet å detta fierdingz skattehemman meddelas måtte. Resolverades för den skull blef en fierdingz skattejord i Rya Nohlgården Hysna sochn för Pär Pärsson till fasta lagligen upbuden _ första gången.

Man kan notera att i köpet ingick en andel i en såg.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:721, bild 2560 (1729), EVIIAAC:39, bild 880 (1727).

Om försörjning av gammal far i Bergabohl, Öxnevala

I mantalslängden för Öxnevala, 1727, upptas Olof Nilsson och Sven Olofsson i Bergabohl. Den förre anges ha *övergivit bruket och är alldeles utfattig*. Vid hösttinget 1729 hade Olof instämt sin son för att denne inte velat försörja honom och tvingat ut honom i tiggeri.

10. S:dag Olof Nilsson i Bergabohl instämbt sin son Swen för det han ej skall willia hafwa honom hos sig till försörjning och skiötzel uti des bröd, utan twingat honom ifrån sig at tigga, oachtat fadren till honom afstådt gårds bruket och huusen wäl byggde. Swen utlät sig at han skall haft litet at börja sitt bod med och derföre skall han ej mer kunnat hielpa honom än giordt. Des utan skall han ej kunna hafwa fadren hos sig efter han skall wara mycket osnygg. Lijkaledes hade Olof Nilsson instämbdt des måg soldaten Måns Ellström, för det han utan lof och tillstånd skall ifrån honom tagit några lijn persedlar, samt för det han ej heller skall willia hafwa honom hos sig till skiötzel och försörjning. Vice versa kärade Måns Ellström till swärfadren Olof Nilsson för siu dahl:r smt:s skulld fordran hwar emot Olof sade at han gifwit Måns hem gift som ej kunde förnekas.

Resolutio

I förmåga af 31 Cap. JordaB. finner Tingz Rätten rättwist pålägga Swen Olofsson i Bergabohl och soldaten Måns Ellström at proportionalite föda och försörja deras gamla fader och swärfader Olof Nilsson eller och så framt de ej willia ha honom i sine huus warder Swen Olofsson pålagd at åhrligen till fadrens föda och underhåld erlägga tio dahl:r smt, lijkaledes Måns Ellström två d:r smt. Och hwad bemelte Ellströms fordran angår, så warder den samma emot den undfångne hem giften compenserad.

Rätten dömer alltså Sven och mågen till att försörja Olof. Man hänvisar till jordabalken, vilket bör avse Kristoffers landslag, som jag inte haft tillgång till. Något motsvarande lagrum verkar inte finnas i 1734 års lag, åtminstone inte i dess jordabalk. Ett sätt för föräldrar att försäkra sig om försörjning på ålderdomen var att sälja hemmanet till ett av barnen och i köpebrevet göra vissa undantag. Sådana

undantag kunde utgöras av en "undantagsstuga", spannmål, en ko, hjälp med kyrkskjuts etc. Denna möjlighet bör väl endast ha gällt för skattehemman.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:721, bild 3560 (1729).

Om färja vid Viskabacka

Vid hösttinget 1729 får man veta att det skulle upprättas en färja över Viskan vid Viskabacka. Jag tolkar det som att det vid tiden fanns en sådan, men att den nu skulle ställas i ordning. Viskabacka ligger i Öxnevalla socken, men tydligen var arbetet inte enbart en angelägenhet för denna socken.

16. S: dag uppå Härads Commissariens Wälbetrodde Georg Rudas proposition utläto sig samptelige närwarande allmoge i Surtebys gjäld, at de hållst willja betala penningar till färgans uprättande wid Wiskebacka om någon will påtaga sig at ställa henne i fullkomligit stånd, allenast at derföre giöras räkning, hwilket här med uppå begiäran attesterar.

I Surteby gjäld ingick socknarna Surteby, Kattunga, Fotskäl, Tostared, Berghem och Hajom.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:721, bild 3640 (1729).

Om värdering av frälsehemman

Vid hösttinget 1729 framträdde Gustaf Otto Billberg och anger storleken på räntan av några av hans frälsehemman. Jag tolkar detta som att han avser att sälja dessa och vill ha rättens attest på värderingen.

19. S: dag trädde för Rätten Ryttmästaren Wälborne Herr Gustaf Otto Billberg och androg at alldenstund han förmärckt det Assessorskan Wälborne Fru Hildobrand hållit på at låta werdera några des frällsehemman, så will han nu in för Rätten upgifwa räntan af samma hemman nemb. Kulla Storegården räntan 56 d:r, Hored Lijda 54, Hwillg Storegård 74 d:r, Solängen 54 d:r smt, hwilken ränta Herr Ryttmästaren sade at dese hemman i många åhr erlagdt utan åhrlig städsel, dagswärcken och andra frällse servituder som Herr Ryttmästaren till 23 d:r smt på hwarje hemman uppfördt, som han begiärte wid werderingen måtte observeras. Hwad Hattestad i Berghems sochn angår så förklarade Herr Ryttmästaren at det nu mera ej hörer honom till, utan skall Kong. Maj. och Cronan der af sutit i possession i 3:ne åhr. Elliest som Herr Ryttmästaren håller onödigt at någon werdering skier innan lagfarten lupit till ända, så giör han det förbehåld at werderingz omkostnaden ej må komma honom till gravation emedan han med förste som giörligit är will hemmanen med penningar infrija. Protocollet uplästes och ärkiändes.

En kontroll mot jordeböckerna visar att Billberg 1725 ägde samtliga av de nämnda hemmanen. Räntorna var sådana som frälsebönderna årligen skulle leverera till husbonden Billberg.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:721, bild 3670 (1729).

Häradsprofossen Sven Björnsson har utfört för milt spöstraff

Vid hösttinget 1729 var häradsprofossen Sven Björnsson Råbock instämd för att för löst ha pryglat en dömd man. Häradskommissarien Ruda menar att straffet därmed inte leder till någon bättring. Sven försvarar sig med att han slagit så hårt han kunnat.

23. S:dag angaf Härads Commissarien Wälbetrodde Georg Ruda at Härads Prophossen Swen Biörnsson Råbock wid executions förrättande å Anders Andersson i Uddetorp som för enkelt hoor idag blifwit dömbd till 16 par spö, den samma så lamt wärckställt, at på sådana executioner föga bättring kan föllia. Prophossen wille excusera sig at han slagit så hårdt han kunnat. Och som detta war den första gång han blefwit för sådan efterlåtenhet tilltalt, blef han allenast för denna gången af Tingz Rätten skarpt åtwarnad at hädan efter wid executioners förrättande bruka all behörig allfwarsamhet och eftertryck, så kiärt honom är at undwijka den näpst och answar, som Tingz Rätten efter hwarje måhls beskaffenhet kan pröfwa honom giordt sig skyldig till.

En häradsprofoss var enligt uppgift en tjänsteman inom länsförvaltningen med polisiära och straffverkställande uppgifter. De senare utgjordes av spö- och risstraff. Enligt en annan källa skulle han bistå bödeln och var som sådan socialt stigmatiserad.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:721, bild 3710 (1729).

Om resterande kronoutlagor

Även på 1700-talet plågades folk av restskatt. Vid hösttinget 1729 presenterade fogden Petter Hagelberg en längd över dem som fortfarande var skyldig skatt för året 1728. Längden hade tidigare kungjorts från predikstolarna då berörda personer blev kallade till detta tingsmöte. Om man inte hade laga förfall kunde man få böta.

100. S:dag sedan allmänt å predikostohlarne enligt nämndens intygande warit kundgiordt, at hwar och enm som wiste sig med sine crono utlagor för förledit åhr 1728 restera, skulle sig här wid Tinget inställa blef en af Befallningzman Wäbetrodde Petter Hagelberg upgifwen rest längd på Kong. Majj:ttis och Cronones bemelte åhrs ordinarii och extra ordinarii räntor och contributioner samt betalningz afgiften lands- och slottzbyggningz hielpen uti detta härad för nämnden och närwarande Tingz allmogen upläsen och efter åtskillige till Rätten instämde allmogens quitence böcker examinerad och så wida richtig befunnen som at så wähl nämnden som de hwilka närwarande woro och sin skuld tillstodo, intygade at den upförde rest wärckeligen hos allmogen innestår, så at ingen hade någon ting der wed at påminna eller annat kunde säja än ju alt hade sin fullkomlige richtighet, hwilket på siehlfwa rest längden behörigen skall attesterat blifwa.

Enligt Nationalencyklopedin bestod grundskatten av jordeboksränta, mantalsränta och kronotionden. Mantalsräntan, även kallad extra ordinarie räntan, utgjordes av skatter som ursprungligen varit tillfälliga, men senare permanentats. I mantalsräntan ingick landtågsgärd, byggningshjälp, salpeterhjälp, skjutsfärdspenningar, dagsverkshjälp och boskapshjälp. Begreppet ordinarie ränta verkar ha haft skiftande betydelse, men är avser man uppenbarligen jordeboksräntan. Kontributioner avser tillfälliga utlagor. Den nämnda lands- och slottsbyggningshjälpen torde vara samma sak som den i mantalsräntan ingående byggningshjälpen. Detta var en skatt som ursprungligen avsåg att täcka kronans behov med att bygga och underhålla dess hus och gårdar, slott och fästen. Den uttogs in natura, men kunde även omvandlas i penningar. Tionden var en skatt som från medeltiden skulle utgå med en tiondel av en gårds avkastning. Den fördelades på sockenprästen, biskopen och de fattiga, som var och en fick en tredjedel. Vid reformationen fick sockenprästen behålla sin del medan de övriga drogs in till kronan och blev kronotionden.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:721, bild 4580 (1729).

Skadegörelse på Hjorttorps åkrar och ängar

Vid hösttinget 1729 klagade bönder i Hjorttorp över att resande tog genväg över deras åkrar och ängar.

S:d samteliga åboarne i Neder- och Landbogården Hiortorp, samt Haijoms by, genom en i Rätten ingifwen skrift, beswärade sig der öfwer, at dem stor skada på deras åcker och äng skall tillfogas medelst åtskillige resande tagit sig en genwäg ifrån den så kallade Hallebron på landsvägen Hiorttorp öfwer deras ängar och åckrar till landsvägen igen wid Källe Kulla benembt, hwilken de skola företagit sig at både rida och kiöra, äfwen om högsta sommaren då grödan står på marcken, - fast stora landsvägen är at tillgå, och den andre ej är någon farwäg; förden skull anhåller de at sådant wid wijte måtte förbudit blifwa. Nämnden så wäl som flere närwarande intygade at aldeles så i sanning befinnes som ofwan förmält är.

Resolutio

Så wida icke någon allmän farwäg är emellan den så kallade Hallebroen wid Hiortorp öfwer denna tillika med Haijoms bys ägor ägor, till andra landsvägen igen, utan stora landzwägen om Hiortorp är at tillgå; så blifwer och här medelst allmänt förbudit der öfwer taga någon gienwäg at resa eller kiöra de hemmans åboer till förfång och skada, som der hafwa sina ägor, och det wid fem dahl. smt:s wijte, hwar till jempte laga boten och skadans ersättande den skall wara förfallen som sig här emot förbryter, åliggandes dock wederbörande at låta detta förbud allmänt å Predijkstolarne till efterrättelse kundgiöras, hwaräst de willia at det gjälla skall.

Vid tiden bodde mina förfäder på Nedergården:

Börje Björnsson (ff mm mf fm f) med hustrun Ingierd Andersdotter och

Anders Eriksson (ff mf mf ff) med hustrun Ragnela Olofsdotter

Att det var frestande att från Hallebron ta en genväg söderut över Hjorttorps åkrar och ängar förstår man om man tittar på kartan. Från Hallebron gick den gamla landsvägen uppför en brant backe till Hjorttorps by. Här var ett vägskäl där man österut färdades mot Skene och söderut till Fotskäl. Från Hallebron genade man alltså åt höger och anslöt till landsvägen längre söderut.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:721, bild 4930 (1729).

1730

Lars Månsson i Bobygd vill inte betala ränta

Vid vintertinget 1730 hade en Håkan Persson i Heden instämt min anfader Lars Månsson (ff ff mm fm f) i Bobygd, Sättila. Tydligt hade Lars lånat pengar av Håkan och denne ville nu, efter 14 och ett halvt år, ha ränta på lånet. Lars försvarar sig med att ingen ränta blivit överenskommen och att han flera gånger erbjudit sig att betala tillbaka lånet, vilket dock Håkan och hans hustru hade motsatt sig. Målet avslutas med att parterna finner en förlikning.

6. S:a dag Håkan Pärsson i Heeden instämt Lars Månsson i Bobygd för obetahlt interesse i 14 ½ åhrs tijd af 14 d. 8 öre smt låhn deducerandes sitt käromåhl genom een i rätten ingifwen skrift hwarutinnan andrages att Lars åtskillige gånger skal blifwit om betahningen kräfd, men emot försäkran att upprätta penningarnas förhögnig fådt dermed längre dilation. Lars inwände deremot att aldrig något interesse skall blifwit betingat utan har han åtskillige gånger i synnerheet under mynteteckens [nödmynt som infördes under kriget] tider ärbudit sig denna skulld betahla, antingen med penningar eller lärft som creditoren då skall förwägrat emottaga och påstår alltså för interessens ärläggande blifwa berjat. Kiärande kunde intet neka att Lars erbudit dess hustru Kierstin Olofsdotter myntetecken men som hon ej då behöft några penningar och Lars ej håller då haft dem i händer att gifwa henne, så har denna kommit till att dröja, ändteligen förenades parterna i så måtto att Lars Månsson i att för allt till Håkan Pärsson betala 2 d:r 8 öre smt hwarwid Tingz Rätten läte förblifwa.

Vid samma ting inkom ett mål som berörde nämnde Håkan Persson och som hade en koppling till det förra.

15. Samma dag Ländsmannen Wäll. Petter Hedström kärade till Håkan Pärsson på Heeden ock des hustru Kierstin Olofsdotter för sidst:ne 4:de dag Juhl begådt sabbatsbrått i det de om natten legat i Håkankijhla när wid Sättilla kyrkia ock om mårgonen heelt bittijda rest derifrån till Bobygd hwarest Håkan Pärsson till Lars Månsson i Bobygd lefwererat den stämbning han till detta ting å honom uttagit ock sedan afhämtat någon gammall träbråte han haft hos bemt.:e Lars ståndandes hwilkens Håkans hustru samma dag skall affördt till Giökaliyd att försällja samt hindrat Jöns Andersson i Giökaliyd från gudstienstens bewistande fast han warit stadd på wägen åth kyrkian ock sedan kräft upp några gamla skuldfordringar des hustru haft der i Sättilla sochn. Håkan kunde intet neka att han rest ock flytt sin träbråte samt upkräft någon gäld men nekade att han något af träbråten försälldt.

Resolutio

Såsom Tingz Rätten af föregående ransakning befunnit att Håkan Pärsson på Heeden till lijka med des hustru Kierstin Olofsdotter sidst:ne fierdedag Juhl rest från Håkankijla gård när wid Sättilla kyrkia belägen ock gudstiensten icke bewistat, utan fördt någon gammall i Bobygd stående träbråte till Giökeliyd ock flere deras wärdslige sysslor skiödt ock förwalltat; Alltså pröfwar Tingz Rätten för rätttwijst i förmågo af 1687 åhrs stadga om eeder och sabbatsbrott sakfälla Håkan Pärsson på Heeden ock des hustru Kierstin Olofsdotter att för ofwanförmälte af dem begångna sabbatsbrott hwardera plichta sine 40 mark smt eller i brist af botum afsittia hwardera ?? sitt brott med 8 dagars fängelse på watten och bröd.

Håkan Persson hade alltså, tillsammans med sin hustru, vid fjärdedags jul rest till Bobygd för att där leverera sin stämning till Lars Månsson. Dessutom hade han skött flera "värdsliga sysslor". De döms därför, enligt 1687 års stadga om eder och sabbatsbrott, att vardera böta 40 mark alternativt 8 dagars fängelse på vatten och bröd.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:751, bild 120, 240 (1730).

1729 års längder, extrakter och specifikationer

Vid vintertinget 1730 presenterade kronofogden Peter Hagelberg ett antal längder över personer, hemman etc. Dessa längder bör ha utgjort underlag för kommande uttag av olika skatter. Syftet var att rätten skulle attestera dessas riktighet.

Flera av paragraferna ger information om gångna tider och jag listar dem därför och gör några kommentarer. Stoff för ytterligare forskning?

51. S: dag Crono Befallningzman Wällbet: de Herr Peter Hagelberg lät i Rätten ingifwa följande 1729 åhrs längder, extracter och specificationer nemb.

1:o extract uppå de ad interim förmedlade hemman i detta härad

2:do dito öfwer ödes och på frijheet uptagna hemman ock rätlor [räntor?]

3:o dito uppå förlänningar på behageliga tijder under frällste willkor samt förpantade hemman och räntor

4:o längd uppå stånds personernes samt allmogens barn och tjenstefolk

5:o dito uppå Höglof. Ridderskapets ock Adelens ock Prästerskapets samt andra stånds personer med theras betiente ock tjenste folk till allmänna landshiellpens ärläggande

Landshjälpen var en fond från 1727, avsedd att ge stöd till rikets manufaktur. Medlen kom från en direkt skatt men också från ett tillägg på vissa tullvaror. Syftet var att främja inrikes företagsamhet.

6:o dto till slåttsbyggningz hielpen i Stockholm

Slottet Tre Kronor brann ner 1697. Det nya Stockholms slott kunde tas i bruk 1754, men ytterligare arbeten pågick in på 1770-talet. För allmoge i trakten av Stockholm togs säkert slottsbyggningshjälpen ut i körslor och dagsverken, men för bönder i Mark omvandlades nog naturaskatten till penningar.

7. dito till lön ock betahningz afgiftens ärläggande

Jag undrar om detta har att göra med slottsbyggningshjälpen. Det kan vara så att man fick betala en ersättning för kronans merkostnader i de fall skatten erlades i penningar. Kronan var ju tvungen att omvandla penningar till de material som behövdes för bygget och kanske transporten dit.

8. dito uppå Höglof. Ridderskapets ock Adelens samt Prästerskapets betiente ock tjenste folk, som komma att ärlägga contribution

9:o Specification uppå de frällsehemman af hwilka bönder äga skatterättigheten

Bönder fick vid den här tiden inte äga frälsehemman eller den ränta som gavs från ett sådant. Däremot förekom det att en adelsman tog ett lån av en bonde och lämnade räntan som en säkerhet.

10:de dito på Adelens, Präste rusthållds crono ock skattehemmans oskattelagde torpares contribution.

11:o dito på alla frällse odahl miöhl ock såg med crono ock skatte såg qwarnar

12:o dito på alla möllnares contribution

13:de dito på handtwärckares contribution

Man brukar bland landsbygdens befolkningsskategorier främst utskilja adel, präster, bönder, torpare och backstugusittare. Dessutom fanns pigor och drängar, men dessa kan ha uppfattats mer som en genomgångsform. Hantverkare, dvs skomakare, skraddare, timmermän mfl, var andra individer som inte passade in i kategoriseringen. Det var ju bara adel, präster, borgare och bönder som hade representation vid riksdagarna. Hantverkare tillhörde, tillsammans med andra befolkningselement som kronans tjänstemän och ofrälse officerare och ståndspersoner, en växande kategori som saknade politisk representation.

14:de dito på handtwärckares giärningz o rön

15:de dito på arrendatores contribution

Det var ganska vanligt att officerare och kronans tjänstemän arrendera ut sina indelta boställen till bönder. Det kan vara dessa bönder som man avsåg.

16:de dito på de förändringar som sedan 1726 åhrs tionde sättning sig tilldragit

17:de dito uppå kyrkioherdarnes säthesstommar under lagde hemman under prästeborden samt till dehlningz stommar som pastorerne bruka med egen afwel

Prästbord, eller prästbol, var en del av prästernas löneförmåner. Den innefattade en prästgård med jordbruk och eventuellt bidrag från något eller några närliggande hemman.

18:de dito uppå capellanernes boställen som de sielfwa åbo ock med egen afwel bruka

19:de dito uppå fierdepenningen af crono förpantningar

20:de på alla påst-hemman som äro rothe frija.

Posthemman var gårdar som var indelta att sköta befördring av post. De erhöi i gengäld viss skattebefrielse. Att de var rotefria innebar förmodligen att de inte behövde ingå i någon rote som ansvarade för rekrytering och underhåll av en soldat.

21:ta dito på alla giästgifwer? eller des contribution samt 4:de penningen af giästgifwerii frijheten.

22:dra dito på dem som ej förmådt betahla sina mantahls penningar.

Ock som dese efter ett noga examinerande befunnes enligt wederbörandes intygande hafwa sin fullkommeliga richtigheet blef sådant uppå dem wederbörligen attesterat efter hwars ock ens beskaffenheet.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:751, bild 660 (1730).

[Åbor i Viskebacka äger frälserätten](#)

Vid sommartinget 1730 ville kronofogden Peter Hagelberg ha rättens att attest om att bönder vid frälsehemmanet Viskebacka i Öxnevall ägde frälserätten.

30. S:dag anhöllt Crono Befallningzman Wällbet:de Herr Peter Hagelberg om Tingz Rättens attestatum at åboerne å frälsehemmanet Wiskebacka Öxnevalla sochn sielfwa äga frällse rätten å bem:te hemman, och således ej komma att ärlägga dubbell hemmans contribution, som häradsskrifwaren i mening att the äga skatterätten therpå uti 1727 ock 1728 åhrs räkenskaper dem påfördt; Och som Tingz Rätten hade sig noga bekant att åboarne å bem:te Wiskebacka icke äro

skattebönder, utan sielfwa äga frällse rätten derpå; Så warder dett Herr Befallningzmannen till bewijs ock wittnesbörd deröfwer under namn ock härads signete lemnat.

Att bönderna innehade frälserättigheterna bör ha handlat om hur skatterna (räntan) från deras gårdar hanterades. I normalfallet gällde, för ett frälsehemman, att en frälsebonde betalade ränta till en adelsman, som då innehade frälserättigheten. Att en bonde innehade frälserättigheten bör ha inneburit att han så att säga betalade denna ränta till sig själv och därmed var befriad från de flesta skatter till kronan. Man skiljde på jordägandet och ränteägandet och här fanns olika varianter av vem som ägde vad, en adelsman eller en bonde. Det förekom att en bonde köpte jordägandet (skatterätten) av en adelsman och hemmanet kallades då frälsekatte.

I jordeboken från 1730 anges för frälsehemmanet Viskebacka:

Possideras af Sahl. Oluf Perssons arfwingar 1/3. Bondegård Bengtsson 1/3. Dito Esbiörn Bengtsson 1/3.

Jag tolkar detta som att bönderna väl kan ha ägt hela frälserätten. Att Viskebacka verkligen övergått i ofrälse besittning framgår av två mål från hösttinget 1717:

5. En tredjedel av frälsehemmanet Viskebacka försäljs av fru Anna Lillie till frälse befallningsman Olof Persson i Brännared för 500 daler silvermynt. Uppbud 1.

6. 1/3 del i frälsehemmanet Viskebacka försäljs av fru Anna Lille till änkan Anna Andersdotter och hennes son Anders Bengtsson för 500 daler silvermynt. Uppbud 1.

Här aktualiseras frågan kring vad som vid den här tiden gällde ofrälse besittning av frälsehemman. I Bondens i svensk historia skriver Ingers (sid 31) att adeln 1719 lyckades av drottning Ulrika Eleonora utverka privilegier som innebar uteslutande rätt att besitta frälsejord. Dock hade inget stadgats om detta tidigare och en del frälsejord hade efterhand kommit i ofrälse personers ägo, men denna skulle nu avstås till närmaste "frälsebo" mot lösen.

Jag tror att det som här avses med adelns ensamrätt är ränterättigheten. Tidigare hade det förkommit, och godkänts av häradsrätterna, att en ofrälse tog över skatterätten av en adelsman då denne förbehöll sig ränterättigheten. Sådana hemman kallades frälsekatte.

När det gäller 1723 års adelsprivilegier så skriver Ingers vidare att ofrälse där tillerkändes rätten att besitta frälsejord. Men det var endast medlemmar av präste- och borgarstånden jämte "adelns vederlikar" (ofrälse officerare och tjänstemän mfl) som avsågs.

Ofrälse rätt att enligt 1723 års privilegier besitta frälsejord bör ha avsett både skatterätt och ränterätt. När man i protokollen möter mål där ett frälsehemman försäljs, så bör detta också avse bägge rättigheterna.

Så försäljningarna av Viskebacka 1717 bör ha varit exempel på de fall som Ingers anger skett före 1719 och som enligt privilegierna skulle lösas in.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:751, bild 2640 (1730).

[Nils Persson, Viken Västergård pliktat för huggen ek](#)

Vid sommartinget 1730 var Nils Persson i Viken Västergård instämd för att olovligen ha nedhuggit en ek. Min anmoder Kerstin Nilsson (fm mm fm) var född 1728 på den här gården, så Nils var säkert hennes far.

57. Uppå Herr Jägermästarens [Eric Geurler] anklagande tillstod Nills Persson i Wästra Wijk att olåf. hafwa huggit een färsk iholig eek, hwarföre han efter 1664 åhrs förordning blef af Tingz Rätten pålagd att derföre p:ta 9 d:r till Cronan 6 mark till häradet 6 mark till käranden samt planta 2:nne unga af samma art i stället ock vårda dem till des de undan boskaps bete wuxne äro plichtat corporalitet [kroppsligt].

Den kortfattade avslutande noteringen betyder väl att Nils inte kunnat betala böterna och istället fått ett kroppsstraff. Det kan ha varit spö eller fängelse.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:751, bild 2960 (1730).

Allmoge ej varit närvarande vid vägsyn

Under 1700- och 1800-talen sköttes vägar på landsbygden av den sk naturaväghållningen. Den innebar att ett hemman var tilldelat ett avsnitt av en landsväg. Vägavsnittet skulle jämnas och grusas en gång om året och på vintern skulle snö plogas bort. Vid vintertinget 1730 var ett antal bönder instämnda för att ej ha varit närvarande vid en besiktning av traktens vägavsnitt. Bland dessa fanns min anfader Anders Eriksson på Mølnebacka Lillegård. Jag antar att han hade sitt vägavsnitt på landsvägen som går från Hajom västerut mot Fotskäl.

36. S: dag uppå Landsgewaldigerns Wällb: de Malchholm Davidssons wägnar kärade Ländsman Wäll. Peter Hedström efter laga stämbning till följande detta härads allmoge för det de wid wägesynen som höllts d. 8 ock 9 Junii sidt. ej warit tillstädes att afhöra hwad feelachtigheter derå funnits _ nemb. Måns Hansson, Lars Månsson i Tompten, Bryngell Larsson Israel Olofsson, Anders Biörnsson ock Swen Börjesson i Stora Hullta, Anders Bengtsson på Rya Lijden, Bryngell Börgesson på Hulltet, Lars Ericksson ock Börge Stensson i Buråhs Herr Ritterfeldt på Ingsered Per ock Engellbreckt ibm för hwillka nembdeman Biörn Nilsson i Gunlered ingaf Majorskans Wälborna Fru Sara Jernskiöldz attest att bönderne å Ingsered warit på arbete å hennes gård Smedstorp i Bällebygds härad när synen utlystes så att de ej afwetat terminen desutan skall deras wägestycke warit i behörigt stånd, Pär ock Jacob i Härsnäs, Öijer ock Carl i Bua Öfwegården ock Hysna sochn, Anders ock Erick i Gunnetorp, Anders i Surtedahl Swen ock Börge i Nohlbacka, Haijoms sochn Lars i Frijared Öfwegården Jonas, Anders, Nills ock Per på Haijoms stomm Erick ock enkian Anna Månsdotter i Warjag. Joen i Freabygd sielf tillstädes ock säger att han war i Wättle härad med bref för des huusbonde, Anders i Lilla Mølnebacka Nills ock Swen i Mellby Österg. sielfwa närvarande för Haijoms sochn war Joen Mårtensson i Kursered fullmächtig ock för Hysna sochn Börge Joensson i Melltorp, men som son war nyligen blefwen död så hade han fådt hemläf innan saken företogz der öfriga woro antingen selfwa eller deras fullmächtige tillstädes föregifwandes att deras wägestycken så wähl wid synen som nu äfwen wähl skola warit färdige ock i laga stånd. Ländsmannen utlät sig att wähl på sampte. swarandernes wägestycken skall funnits små feelachtigheter när synen förrättades men som de sedermera efter nembdemäns intygande aldeles uplagat dem så påstod han intet någon plickt utan hemställte till Rättens ompröfwande om icke ett wijte må föreläggas dem om de icke hädanefter hörsamma wägerödnigen men swaranderne påstodo att deras wägar äfwen när synen höllts warit i godt stånd hwilket Häradsdommaren Biörn Nilsson i Gunlered ock Joen Mårtensson i Kursered widgingo. F: om någon nembdeman tillstädes wid wägesynen. Ländsman swarade att allenast han ock Landsgewaldigern förrättat densamma.

Resolutio

Emedan swaranderne som för wägerödnings försummelse warit instämbde höge. påstå att deras wägestycken warit i godt stånd när den af Landgewalldigern Wällb: de Malchholm Davidsson och

länsmän förrethade wägsyn höllts och ingen annan då warit tillstädes att om beskaffenheten bewittna än de som partes auctiones i saken antagit. Länsmän Hedström jembwähl widgådt deras wägar nu äro i behörigt stånd; Fördenskull kan Tingz Rätten i anseende dertill så wähl som een dehl af swarandernes i synnerheet andragne förfall dem med plickt denna gången icke belägga, ej håller något wijte utom det ordinarie i lagen å slijk tresko utsätta straff så länge ingen till den i lagen föreskrefne plickt blifwit sakfälld ock ej medellst försummellsens itererande deremot wijsat wanwörndad.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:751, bild 4790 (1730).

1731

Handelsman Harald Bengtsson Grönwall instämmer drängen Sven Persson för hugg och slag

Vid vintertinget 1731 uppkom ett mål där drängen Swen Persson i Rågsås, Kinnarumma socken, var instämd för att med hugg och slag överfallit handelsmannen från Borås, Harald Bengtsson Grönwall. Grönwall biträdades av häradskommissarien Georg Ruda och man inlämnade en attest av fältskären Johan Preuts. Överfallet hade skett i samband med att Grönwall hade låtit sina hästar beta på mark tillhörande Swens matmoder Britta Ambjörnsdotter på Stenastorp.

6. S:dag handelsmannen i Boråhs Wäl. Harald Bengtsson Grönwall jemte des fullmächtig Häradss Commissarien Wälbetrodde Herr Georg Ruda anförde sitt kiäromål emot drängen Swen Persson på Rogzåhs genom en ingifwen skrift med der wid fogade allegater, som uplästes och lades ad acta, för det bemelte dräng skall den 2:dre Junii förledit åhr wid Kinnarumma bro i detta härad honom med hugg och slag öfverfallit, hwar af han efter Stadsfäldtskiärens i Boråhs Johan Preuts den 4 Junii utgifne besichtningz attest skall hafwa undfådt ett kiöttsår och 9 blånader samt den högra armpipen warit afslagen, påståendes derföre laga plicht samt skadeståndets ersättning, efter angifwen förteckning. Swen Persson yttrade sig at handelsmannen skall betat sin häst uti des matmoders Britta Ambjörnsdotters i Stenastorp äng, hwarföre Swen tagit hästen och fördt honom der ifrån; Och som handelsmannen då skall stödt honom för bröstet och med ett spanskt rör slagit honom öfwer axlen skall Swen der igenom blefwit föranlåten at med en kiäpp förswara sig, och ehnär wäl han med samma kiäpp skall tillfogat handelsman några slag, så skall likwäl hwarken armen der af kunnat afgå, ej heller handelsman så illa warit hamblat [hamlat, misshandlad], som hans angifwande och fäldtskiärens attest innehålla, utan förmenar at handelsman af någon annan händelse samma åkommor liutit, ingifwandes 2:ne attester som skohla af förafskiedade fäldtwäblen Hans Lundberg samt Anders Andersson i Siöbo wara utgifnem hwarmedelst han will bewiisa at handelsmannen Grönwall tillförne skall dels bedt sina hästar på Sergeantens ägor och dels med otidighet och slagzmåhl attestanterne bemödt. Handelsman Grönwall yttrade sig, at alt Swen Perssons föregifwande är osanfärdigt och emot attesterne protesterades i anseende der till at de innehålla måhl, som nu icke äro instämbde, eller denna saken angå och desutan röra attestanterne sielfwa, skolandes ock Swen Persson osanfärdigt föreburit at det allenast warit en kiäpp hwarmed han slagit handelsman emedan det skall warit en grenig gierdesgårds stör, hwilket der af skall kunna slutas at handelsmans då påhafde räck blef rifwen, och at Swen Persson föregifwer det handelsman de synte åkommor af någon annan händelse undfådt, skall wara af så mycket mindre wärde som fäldtskiärens attest wijsar contrarium. Swen Persson sade at han med ed skall kunna erhålla at handelsman först slagit till honom men handelsman utlät sig at han kan bewiisa det Swen först slagit till honom då han satt på backen. Swen påstod at fäldtskiärens Preuts måtte beswäria sin attest.

Resolutio

Emedan drängen Swen Persson påstår at feldtskiären Preuts skall beediga sin utgifne attest och sådant med 2 § uti 1695 åhrs rättegångz stadga enligit är; så pröfwar Tingz Rätten rättwist låta med denna saken anstå till des bemelte fäldtskär sådant fullgiordt, hwarefter Tingz Rätten sig uti denna sak vidare will utlåta.

Målet fortsatte nästföljande dag (bild 630) då fältskären Preuts var närvarande för att, med hand på bok, beediga sin attest:

17. S:dag tillföllie af Tingz Rättens igår gifne resolution inställte sig Stads Fäldtskiären i Boråhs Herr Johannes Preuts, till at beediga des till handelsman Harald Bengtsson Grönwall gifne attest,

angående de åkommor som bemelte handelsman af drängen Swen Persson på Rogzåhs skall warit slagen, då Stads Fäldtskiären uti handelsmannens fullmächtiges Härads Commissariens Wälbet:de Herr Georg Rudas och drängens Swen Perssons närwaro utan jäf wittnes eden med hand å bok aflade, och der efter betygade at han å handelsman Grönwall besichtigat de åkommor som uti hans attest äro namngifne, berättandes och vidare uppå drängens tillfrågan at handelsman Grönwall wähl i förstone föregifwit at han stupat af hästen och slagit sin arm, men sedan han fådt höra at arm pipan war utaf, har han wist fäldtskiären de öfriga åkommorne, och berättat at han dem på sådant sätt fådt som des skrift innehåller med utlåtande at han i förstone blygdes wid at tillstå det han warit slagen, emedan han aldrig tillförende warit öfwerfallen. Nämbdeman Johan Persson i Storegården intygade at han lijka berättelse långt för detta af handelsman hördt, at han blygdes för at säja han warit slagen. Parterne togo afträde.

Målet avslutas senare vid samma ting (paragraf 29). Här döms Swen Persson till böter för misshandel. Dessutom döms han att ersätta Grönwall med 20 daler för läkarelön, sveda och värk.

I Gunnar Håkanssons bok Boråsbor under sexton- och sjuttonhundratalet berättas en del om Johan Preutz som där benämns stadskirurg. Han var son till kämnärspreses Hemming Preutz och Christina Vindrufva och var gift med Karin Larsdotter bördig från Brämhult. Han dog 1770, 69 år gammal.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:780, bild 530, 630 (1731).

Stöld av Per Jonsson Menlös penningar

Vid sommartinget 1731 hade handelsdrängen Per Jonsson Menlös instämt Per Olofsson i Brännared, Öxnevalle socken. Bakgrunden var att Per, för några varor och ett lån, tagit emot danska pengar från en tjuv, Måns i Tyngryd. Menlös misstänkte att dessa var de samma som tidigare stulits från honom.

18. S:dag handelsdrängen Per Joensson Menlös jempte des fullmächtig rådmannen i Boråhs Wälbetrodde Eric Rörling efter laga stämbning påstod at Per Olofsson i Brännared måtte gifwa beskied huru många penningar och uti hwad slag myntesort de bestådt, som han af den förrymbde tiufwen Måns i Tyngryd [Fritsla socken] i betalning för undfångne wahrer och giordt låhn undfådt. Inläggandes handelsmannens i Warberg Wäl. Stephan Liedbergs d. 13:de Octobris förledit åhr utgifne attest hwaruti förmähles at han wid Bartolomei tijd af Per Olofsson i Brännared sig tillwäxlat danske penningar till en pas 15 d:r smt swänst mynt. Swaranden utlät sig at det warit uti danska 4 och 8 skillingar 10 d:r på 6 öre när och fådt af berörde handelsman tillbaka i swänst mynt 14 d:r 23 öre smt, och samma dag som Måns i Tyngryd wid förledit åhrs sommar ting den 20:de Juni sidstledne utgifwit till swaranden sin obligation här i Skiene på 56 d:r smt, skall han till honom betalt det omrörde danska myntet som intet i samma obligation begripas skolandes Månses begångne tiufnad då icke warit kunnig. Herr Rådman Rörling replicerade at som han prosumerar at berörde danska mynt som skall wara alla med det åhretahl 1730 som swaranden bekommit skall wara utaf de penningar Måns i Tyngryd från Menlös 14 dagar för omrörde ting bortstuhlit, så påstod han at swaranden måtte dem till Per Joensson Menlös återbetala. Uppå efterfrågan yttrade Herr Rådmannen sig intet wijdare här wid hafwa at påminna, utan begiärade slut i saken, hwarföre parterne hafwa at infinna sig för Rätten den 21st i denna månaden till dommens afhörande.

Sammanfattningsvis så har Måns i Tyngryd 14 dagar före sommartinget (året innan) stulit danska penningar av Menlös. Vid sommartinget har Måns, i danska pengar, betalat Per Olofsson för varor och ett lån. I oktober samma år har Per Olofsson av handelsman Liedberg växlat danska pengar till svenska.

Målet avslutas med dom 21 juni (bild 1870):

Rätten resonerar kring huruvida de danska pengar som Per Olofsson fått av Måns Andersson var samma som denne stulit från Menlös. Man säger att Per Olofsson vid sommartinget inte kände till stölden och att det inte är bevisat att det är samma pengar. Därför frias han från Menlös tilltal.

Det är lite oklart vad Per Olofsson egentligen var anklagad för – detta sägs inte rent ut. Om han vetat att de danska pengarna var stulna, så kanske det hade räknats som häleri. En annan möjlighet är att Menlös misstänkte att Per var i maskopi med tjuven Måns.

Av protokollet framgår att Menlös avser att överklaga domen till lagmansrätten:

Emot denna domb hafwer handels drängen Per Menlös i rättan tijd appelerat under den Högtährade och Loflige Lagmans Rätten, hwarföre åligger hnom till nästa lagmans ting, stämbning hos Herr Lagman utsöka och des contrapart i rättan tijd tillställa låta, hwar till erfordras högst 6 weckor, som härmed atterteras. Skiene d. 23 Junii 1731.

Lagmansrätten var en instans mellan härads- och hovrätterna. De skulle döma i tvistemål och vissa mindre brottmål och bestod av en lagman och en nämnd.

I tidigare nämnda bok Boråsbor under sexton- och sjuttonhundratalet sägs att Per Jonsson Menlös erhöll burskap i Borås 1734 och att han var bisittare i kämnärsrätten 1747. Han var gift med Britt Gullberg.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:780, bild 1670, 1870 (1731).

[Eric Östberg från Göteborg vill bli glasmästare i Mark](#)

Vid sommartinget 1731 ansökte gesällen Eric Östberg om att få bli glasmästare i Marks härad. Rätten och närvarande tingsallmoge ställer sig positiva och menar att Östberg en gång om året bör resa runt i de olika socknarna, vilket Östberg lovar. Ärendet hänvisas på vanligt sätt till landshövdingen för slutligt avgörande.

24. S: dag infant sig glasmästaregesällen ifrån Götheborg Eric Östberg och föredrog Tingz Rätten huruledes åtskillige skola åstunda honom till glasmästare här i häradet, hwarföre Tingz Rätten blef föränlåten at föreställa häradsboerne denna ansökning, hwar till jemte nämnden närvarande Tingz allmoge med andre stånds personer sig mycket benägnare utläto och skulle gierna se om bemelte Östberg kunde till glasmästare här i häradet blifwa antagen, äfwen som Kindz härad får betiena sig af en sådan handtwärckare, på det de måtte slippa at föra sine fönster till städerne derstädes at laga och ånyo förfärdiga, då ofta händer at de slås sönder under vägar, och der denne Östberg till sådan betiening här i häradet skulle blifwa tillåten at des skyldighet då bör wara till at åtminstone en gång om åhret resa omkring till hwarje sochn eller gjälld och sig der anmähla om någon des arbete skulle betarfwa, hwilket Östberg lofwade willia efterkomma, allenast honom en lärodräng till biträde kunde bestås, hwilket Tingz Rätten finner lända till häradsboernes stora nytta och beqwämlighet; Och fördenskull underställes detta poletie måhl till Högwälborne Herr Grefwens och Landzhöfdningens höggunstige ompröfwande om merbemelte glasmästare gesäll Östberg må efter häradsboernes åstundan blifwa med fullmacht försedt till slijkt handtwärcks odlande i denna orten och niuta det förswar som Kong. förordningar medgifwa.

Man kan förstå sig att Östberg, innan tinget, rest runt på landsbygden för att göra reklam för sig och sin verksamhet. Enligt en uppgift från Byggnadsvårdsföreningen kunde man tidigt under 1700-talet tillverka munblåst fönsterglas i rutstorlekar upp till 20x28 cm och man började att använda träspröjs. Jag antar att sådana glas tillverkades vid speciella glasbruk.

Rätten antyder att en fördel med en lokal glasmästare är att man slipper frakta fönster från städerna enär dessa löpte risk att på vägarna gå sönder. Men det kan väl inte betyda att glasmästaren själv tillverkade fönsterglas?

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:780, bild 1730 (1731)

Stöld av lingarn i Hårsås, Hajom socken

Följande mål från sommaringet 1731 handlar om en misstänkt stöld av lingarn i Hårsås, Hajoms socken. Den som säger sig blivit bestulen är Arvid Jonsson, som var son till sin anfader Jon Arvidsson. Målet fortsatte vid hösttinget och avslutades först vid vintertinget 1732. Den anklagade är trumslagaren Isac Falck, som enligt Arvid, natten mellan lördagen och söndagen för Mattismässa (24 januari), skulle ha tagit 10 härfwor lingarn (hörngarn) som hängt ute på tork och rest med dem till Olof i Lunnagården, Istorps socken. Där skall han ha lämnat en härva till Olof som betalning på en tidigare skuld, och denna menar Arvid var en av de stulna.

64. S: dag Arfwid Joensson i Hårsåhs hade lagligen låtit instämna trummeslagaren Isac Falck et wara ansvarig för 10 härfwar hörngarn som för honom förledit åhr skall förkommit, hwar af han efter erhållen spaning igenfådt en härfwa hos Olof i Lunnagården Istorpz sochn, som han af Falck skall undfådt, berättandes käranden at emedan Isac Falck natten emellan de 21 och 22 februarii förledit åhr /hwilken senare dato skall warit en söndag/ rest förbij Hårsåhs så förmenar han i anledning af Olof Jönssons i Lunnagården för honom gjorde berättelse at han berörde hörngarns härfwor samma natt tagit, som skall hängt på en stång ute på gården i Hårsåhs emedan käranden hos honom igenkiändt en härfwa som Falck till honom i betalning lemnat, hwilket kiäranden will bewijsa der med at den af Olof undfångne härfwan som för Rätten med en sedel på skrefwen och förseglat upwijstes, passar lijka med des harfträ, och at Falcks säck hwar uti garnen skola legat warit större till utseende sedan han for från Hårsåhs, än han warit innan han dijtkommit. Vice versa hade Falck låtit instämna Arfwid Joensson för det han skall warit obefogat at i föregående måhl honom instämna, efter som han skall wara oskyldig, ingifwandes Ingrid Ericksdotters och Karin Bengtsdotters i Kulla den 14 i denna månads utgifne attester, hwaruti de bewittna at Falck förledit åhr af den förre tagit 6 mark och den senare 5 mark hör, at låta spinna hwarefter de garnet samma åhr wid mattismässa tijden om winteren riktigt återbekommit, hwarjemte Falck äfwen producerade Anders Torstenssons och Börje Perssons i Allmered den 11 hujus honom meddelte attester hwar utinnan de gifwa tillkänna at när han kom till dem ifrån sitt hemwist, har han haft en hel hop garn med sig, yttrandes sig Falck för Rätten i närwaro af sergeanten Manhaftig Hans Billing at Olof i Lunnagården för honom tillsläpt några hörngarns härfwor till ett läroft som hos honom för Falck blefwit wäfwit och der före en härfwa der på betalt, den hans hustru skall sielf spunnit. Arfwid Joensson berättade at han samma söndag efter de bortmiste härfwer rest till Dunewad soldaten Winbergs torp och Mällby samt således samma söndag icke bewijstat någon gudstienst som han wid nästa ting will bewijsa, skohlandes den hörngarns härfwan som Olof i Lunnagården fådt warit bleckt och siuden lijck som Arfwids är, men de öfriga hörngarns härfwor som Falcks hustru spunnit åt Ingrid Ericksdotter och Karin Bengtsdotter i Kulla warit osudne och oblekte. Falck tillstod fuller at han en natt rest förbij Hørsåhs och i de berörde gårdarne om en söndag men skall lijkwähl bewijstat gudstiensten i Surteby och stådt utanför kyrkiowäggen. Arfwid begiärade upskåf till nästa ting, hwar till han äfwen will instämna Olof i Lunnagården at här öfwer höras, huru många hörngarns härfwer han fådt och hurudana de warit antingen osudne eller sudne obleckte eller bleckte, och emedan han ej gillar de upwiste attester, så påstår han äfwen at Falck måtte bli pålagd till nästa ting attestanterne instämna, at beswärä, som den senare sig åtog hwar till han begiärer at Falck utan vidare stämning måtte comparera.

Resolutio

Emedan Arfwid Joensson i Horsåhs sig åtagit at med vittne till nästa ting bewijsa at Trummeslagaren Isac Falck fortfarit med sin resa på en söndag och icke bewistat någon gudstienst och jembwähl der till will instämma Olof Jönsson i Lunnagården at lemna besked huru många hörgarns härfwer han af Falck undfådt samt hurudana de antingen sudne eller osudne, obleckte eller bleckte warit; Fördenskull har Tingz Rätten till fullgörande här af den begiärte dilation till nästa ting wehlat lemna, hwar till Isac Falck efter begifwande åligger at instämma de som hans i Rätten producerade attester utgifwit nembl. Ingrid Ericksdotter och Karin Bengtsdotter i Kulla, samt Anders Torstensson och Börje Persson i Allmered at samma attester beswäräa hållst som Arfwid påstådt at de des förinnan icke måge äga något witsord, des utan bör Falck i detta måhl till nästa ting utan wijdare stämbning sielf comparera och om tingz terminen giöra sig underrättat.

Målet fortsätter vid hösttinget samma år, då vittnena förhörs ytterligare.

Olof Jönsson i Lunnagården bekräftar att Falck givit honom en härva lingarn, som var "suden". Att den var suden hade en viss relevans för målet eftersom de bortkomna härvorna enligt Arvid var sudna. Arvis hade strax efter kommit och tagit härvan med sig hem.

Såd kan enligt SAOB betyda kokande vätska, men även lut. Stavningen sud har även enligt samma källa förekommit. En kvalificerad gissning är att garnet kunde blekas med lut. Så suden lär betyda att garnet blivit blekt i varm lut. Detta bekräftas vid tinget 1732, då det i protokollet skrivs att härvorna varit kokta.

Falck har inkallat vittnen från Kulla i Istorp och från Almered i Sätilla, där han uppenbarligen hade befunnit sig under lördagen. I bägge fallen har han lämnat eller tagit emot garn. Efter besöket har han enligt vittnena i Almered rest vidare till Hårsås, vilket han också medgav.

När det gäller Arvid, så har han vittnen ifrån Holmåkra i Surteby socken. Dessa vittnar om att Falck vid tiden för gudstjänsten på söndagen besökt Homåkra. Det sägs att Arvid med detta vill bevisa att Falck, som denne påstått, inte bevistat gudstjänsten i Surteby kyrka.

Ytterligare ett vittne har inkallats av Arvid, nämligen hans gårdsbos dotter Kerstin Persdotter:

Uppå Arwids requisition berättade utan ed unga flickan Kierstin Persdotter, at hon war med Arwids syster Anna och twättade det bortmist garn dagen förr än det om natten bortkom och då frågat Anna, hwarföre hon slagit knut på bundtråen å 2:ne härfwer, hwarpå Anna swarat på det hon måtte känna dem ifrån det andra garnet som war finare, yttrandes sig bemelte Kierstin med ed kunna bekräfta at den förseglade härfwa som Arfwid tagit hos Olof i Lunnagården är en af de omrörde 2:ne, hwilket hon så wähl på bundtrån som genom märkande efter Arfwids hustru förmärckt.

Arvids syster Anna var vid den här tiden 16 år, så det var två jämnåriga flickor som var sysselsatta med garnberedningen. Arvid hade också två yngre bröder, Anders och Lars, som bägge är mina anor.

Det är svårt att se vad vittnesmålen från Kulla och Almered har för betydelse för den misstänkta stölden. Rätten tar heller ingen hänsyn till dem utan konstaterar att det är fem faktorer som talar för Falcks skuld:

1. Falck har samma natt rest igenom Hårsås gård
2. Strax därefter rest till Olof i Lunnagård och lämnat en härva kokat garn som avräkning på en skuld
3. Kerstin Persdotter har erbjudit sig att gå ed på att denna härva var den samma som hon tidigare samma dag tvättat

4. Härvan passar efter Arvids harvträ (härvel) och märket på bundtråden
5. Falck är tidigare dömd för snatteri

Man säger vidare att eftersom Falk inte blivit tagen på bar gärning och inte är med fullkomligt bevis övertygad ålägger rätten honom, enligt 12 § uti Reglementet angående laga process vid krig och sjö 1683 och 1685 samt 29:de domarregeln och Kung. Förordningen av år 1695, att vid nästa ting med ed svära sig fri.

Målet avslutas vid vintertinget 1732 då Falck *efter förut undfångnen behörig föreställning af edens dyra wickt och wärcke, samt den stora siälewåda mened med sig förer frimodeligen med hand å book aflade.*

Falck befrias från Arvids beskyllning, men döms däremot enligt 1687 års stadga 11 § och 2 § i Resolution på Prästerskapets besvär av år 1719 att plikta 40 mark, hälften till angivaren och till tveskifte mellan Surteby kyrka och socknens fattiga.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:780, bild 2150, 3880 (1731), EVIIAABA:810, bild 260 (1732)

Gamle mannen Anders Larsson i Grimmered funnen död i en sjö

Den 3 september 1731 hölls extra ordinarie ting i Mark med anledning av att mannen Anders Larsson i Grimmered, Sätilla socken, var funnen död i en sjö. I och med att detta kunde ha handlat om självmord, skulle saken utredas av tingsrätten. Det gällde då att avgöra hur kroppen skulle begravas. Tre fall var möjliga, antingen kristlig begravning på kyrkogården med klockringning och ceremonier, begravning i stillhet på kyrkogården eller av bödel förrättad begravning i skogen eller på galgbacken.

1. Samma dag i anledning af Crono Befallningzmans Wälb:de Peter Hagelbergs till undertechnadt Häradshöfdinge den 30 i nästledne månad ankomne skrifwelse, blef Extra Ordinarie Tingz Rätten föredragit huruledes ålderstegne mannen Anders Larsson om sine 74 åhrs ålder, hwilken uti 4 åhrs tijd suttit till huusa hos Per Swensson i Grimmared Sättilla sochn och des utan sig på sidstone med allmosor försörjt, blefwit förleden Lördag som war den 28 Augusti döder igenfunnen uti en lijten siö eller tiärn kallat i Grimmareds gierde, sedan han dagen förut om fredagz mårgonen som war sidsta bönedagen gådt utur Pers huus, icke säijandes någon till, om eller hwart han skulle gå, hwilket Per Swensson tillijka med des tjänstedräng Olof Persson här för Rätten angåfwo, det samma berättade gårdboen Bengt Andersson i Grimmared. Häradzdommaren Biörn Nilsson i Gundlered intygade här wid sig hafwa förledne Söndag eller dagen efter sedan han blefwit döder igenfunnen besichtigat des kropp och der uppå ingen åkommo eller bane kunnat finna, så at intet twifwelsmåhl är det på den den döde i siön förlorat sitt lijf, der hos berättade både häradzdommaren och gårdbönderne Per Swensson och Bengt Andersson i Grimmared hwaräst den döde till huusa i 4 åhr warit emellan det at han gådt och tiggat, at han på slutet warit nästan blind och sig näpligen kunnat wägleda, så att både synens och ållderdombs swagheter lättelig hade kunnat förorsaka des omkommande, elliest har han i lijfstijden och när han orckat gådt flitigt i kyrkian samt brukat sine salighetsmedell och lefwat wähl med sine grannar och bekanta, skolandes der hos hafwa warit af någet enfaldigt och sällsamt sinne, så at han icke kunnat wänjas till styfwa arbets sysslor utan mäst igenom wallgång förskaffat sig födan. Flere omständigheter woro här wid ej at intaga.

Resolutio

Alldenstund efter föregående ransakning det befinnes at gamla mannen Anders Larsson till husa i Grimmared Sättilla sochn uti en lijten insiö eller tiärn kallat i Grimmareds gierde nästledne Lördag döder blefwit igenfunnen utan åkommo och annan bane än det han sig sielf fördränckt, i lijfstijden

fördt ett stilla och gudsfruchtigt lefwerne, men på slutet uti des höga ålderdom varit nästan som blind, at han sig näpeligen kunnat wägleda, at således owist är, antingen han af willia eller genom en wådelig händelse till lijfwet omkommit; Fördenskull och i förmågo af den 31 domare reglen pröfwar Tingz Rätten för skiähligt wara det bör Anders Larssons döde kropp i kyrkiogården uti stillhet begrafwas, som till efterrättelse länder.

Det vittnas om att den gamle på slutet varit nästan blind och också haft ett något enfaldigt och sällsamt sinne. Däremot sägs han under livstiden flitigt ha gått i kyrkan och levat väl med sina grannar och bekanta. Rätten konstaterar att det är ovisst om han dränkt sig med vilje eller om han genom en vådelig händelse omkommit. Man hänvisar till den 31:a domarregeln (de sk Olaus Petris domarregler) och dömer att kroppen skall begravas på kyrkogården i stillhet. Denna regel säger att man i oklara fall skall fria hellre än fälla.

Yvonne Maria Werner har skrivit intressant om självmord under 1600- och 1700-talen i Självmord i det stora nordiska krigets skugga, som finns i boken Den frivilliga döden. Samhällets hantering av självmord i historiskt perspektiv (Cura förlag 1998). Här kan man läsa att det 1686 stadgades att självmordsmål skulle hanteras av värdslig domstol och att detta kan ses som en del i en utveckling där staten tog kontroll av det religiösa livet. Staten, med kyrkan som verktyg, skulle uppfostra folket till dygdiga och renläriga undersåtar. Begravningsättet hade enligt rådande teologi inte någon betydelse för en människas salighet, även om en sådan uppfattning kunde leva kvar bland folket. Straff för självmord eller självmordsförsök skulle istället fungera som en varning.

Självmord, där detta kunde anses vara begånget med vett och vilje, skulle leda till att kroppen begravdes utanför kyrkogården. Förmildrande omständigheter som ledde till kristlig begravning eller begravning i stillhet kunde föreligga. Hit hörde fall där den avlidne tidigare fört ett dygdigt och gudfruktigt leverne. En annan omständighet kunde vara fall då personen inte avled direkt och han betyga ånger över sin gärning.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:780, bild 2960 (1731).

[Unge drängen Bengt Persson i Röllese anklagad för sabbatsbrott](#)

Vid hösttinget 1731 var unge drängen Bengt Persson instämnd för att en söndag rest med lärft istället för att bevista gudstjänsten i Kinna kyrka. Han frikänns för denna gång

4. Dito [länsman Anders Gullberg] tilltalade drängen Bengt Persson i Röllesö [bör vara Röllese i Torestorp] för det han 6 söndag efter påsk, skall rest hemma från 1 ½ mihl med läroffter klöv [klöv, dvs last som fraktas på hästrygg] och kommit till Kinna kyrkia rätt som folck skulle gå i kyrkian, men om han bijwistat gudstiensten wet han intet, hwilket dock swaranden påstod och annat honom ej bewijsas kunde, föredragandes des utan at han som allenast är 18 åhr gammall aldrig förr hördt sabbats förordningen än förledit ting, då resan förut war bestäld. Nämbedemannen Börje Biörnsson i Fänghullt sade at förordningen ej just hwart åhr upläses der i församlingen.

Resolutio

Ehuruwähl drängen Bengt Persson i Röllesö icke bordt emot 11 § uti Kong. stadgan d. A:o 1687 sig en söndag för gudstiensten på någon resa begifwa; dock likwähl i anseende der till, at bemelte dräng så passat tijden at han i god tijd kommit till Kinna kyrkia och des utan beklagar at han som allenast är 18 åhr gammal ej hördt Högstbemelte förordning sig föreläsas innan han denna resa anstält,

Nämbdemannen i det gjäld, hwaräst han boende är jämbwähl intygat at mer högstberörde stadga ej åhr. [årligen?] skall blefwit der upläsen, pröfwar Rätten i förmågo af des sidsta § honom Bengt Persson denna gången för plicht med tienlig åtwarning befrija.

Den stadga som man hänvisar till bör vara 1687 års stadga om eder och sabbatsbrott. Det är intressant att se att sådana stadgor skulle läsas upp från predikstolarna, även om det tydligen inte gjordes speciellt ofta.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:780, bild 3640 (1731)

Skepparen Anders Mellberg ålagd att plantera ekar

Det är vanligt förekommande att personer döms till böter för att olovligen avverkat ekar. I dessa fall döms de även i regel till att återplantera dubbla antalet ekar. I följande mål från hösttinget 1731 återupptas ett tidigare mål där en skeppare Mellberg dömts för att 1723 avverkat 20 ekar på Sätilla skog. Av protokollet framgår att han lejt återplanteringen till några bönder i Sätilla, bland dessa min förfader Håkan Torstensson i Flohult Storegård. Det framgår att bönderna, hösten 1731, inhägnat en hage mellan Torrås och Flohult och där planterat 44 ekplantor. Texten inleds så här:

5. S:dag Skiepparen Anders Mellberg till åtwarning uti denna Tingz Rätts resolution af d. 5 Julii sidstledne som pålägger honom 20 d:r smts böter för försummad återplantering efter 20 st. ekar som han å Sättilla skog undfådt, producerade en af skogwachtaren Anders Burman, Håkan Torstensson, Lars Gunnarsson och Anders Månsson i Floghullt den 20 nästweckne septembr utgifwen attest at des bönder på skiepparens wägnar inhägnat i höst en plantere hage emellan Torrås och Floghullt, hwaruti befinnes 44 st. små eke planter...

Rätten konstaterar att Mellberg först sedan han ånyo blivit instämd för rätten föranstaltat om återplantering. Därför befrias han inte från de tidigare utdömda böterna.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:780, bild 3650 (1731)

Dräng och piga gifter sig efter otidigt sängelag

Sex före äktenskapet var som bekant inte tillåtet och i domböckerna är sådana fall vanliga. Vid hösttinget 1731 hade Olof Andersson i Algutsbo, Skedeskamma socken, instämt drängen Per Nilsson för att denne haft samröre med hans dotter Elin. Skedeskamma bytte 1828 namn till Karl Gustav.

31. S:dag framkommo för Rätten Olof Andersson i Allgutzbo kärande till drängen Per Nilsson i Brambo för det han under ächtenskaplöfte besåfwit Olofs dotter Elin, gifwandes alla trenne tillkiänna en sådan förening dem emillan wara träffad, at Per Nilsson tager Elin Olofsdotter till ächta, hwilket de bägge och för Rätten med handräkning bekräftade, hwarföre Tingz Rätten hänwiste dem till det Ehrewördige Prästerskapet i Kongsätter angående copulation så wida intet annat hinder är i wägen, börandes icke des mindre Per Nilsson och Elin Olofsdotter till Skiedeshemma kyrkia för otidigt sängelag erlægga två dahl:r smt.

I 1734 års lag, Missgärningsbalken, kap. 53 anges:

5. §. Tager man then till ächta, som han lägradt hafwer; gifwe till kyrkian, för otidigt sängelag, två dahler hwarthera.

Om man inte gift sig hade mannen istället fått böta 10 daler och kvinnan 5. Frågan är dock om de gifte sig. Giftet tycks inte finnas varken i Skedeshemmas eller Kungsäters kyrkoböcker.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:780, bild 3840 (1731)

1732

Olovlig beblandelse men inget barn fötts

Mål med sex före äktenskapet var vanligt förekommande. I dessa mål hade kvinnan i regel blivit havande, varför det var närmast omöjligt att dölja brottet och undvika rättegång. Följande mål från sommaringet 1732, där drängen Per Svensson från Hjältalunga Kungsäters socken och pigan Britta Persdotter står anklagade, är dock speciellt på det sättet att inget barn blivit till. Det bör således ha varit någon som hade angivit dem, vilket väl förklarar att de frivilligt erkänner.

4. S: dag Ländsman Wäll. Magnus Åhlberg ställte för Rätten drängen Peer Swensson i Hiälltaliunga Erlandsgård och qwinnfollcket Britta Peersdotter och dem anklagande för med hwarandra begådt olof. beblandelse, hwilka de bägge tillstodo, hwarigenom hon dock intet hafwande blifwit, eller med barn rådd, äskandes å både sijder at få plichta efter lag, efter som hon säger sig icke hafwa någon skiähl at öfwertyga honom sitt förmente äcktenskaps löfte, hwartill han alldeles nekar. Uppå tillfrågan intygades at ingen af dem tillförne med slijk synd sig försedt. Dy resolverades det bör i förmågo af 3 Cap. Giftm: b L.L. ock Kong. förordningen d. Anno 1694 drängen Peer Swensson plickta sine 10 d:r smt ock Britta Peersdotter 5 d:r dito mynt samt bägge stå en söndag uppenbara kyrkioplickt efter Kyrkiolagen, drängen Peer ock Britta betallte till Ländsman straxt på tingzbordet sina böter.

Det är också intressant att Britta inte vill försöka bevisa att Per givit henne löfte om äktenskap. Detta var annars vanligt i mål då kvinnan blivit havande. I 1734 års lag, giftermålsbalken kapitel 3 sägs att om en man undandrager sig äktenskapslöftet, så äger kvinnan full giftorätt i hans bo. I ärvdabalken kapitel 8 stadgas vidare att barn avlat under äktenskapslöfte hade arvsrätt efter fadern. Så om det gick att bevisa äktenskapslöfte, så skulle det innebära fördelar för modern men framför allt för barnet. En annan sak var att det nog var nästan omöjligt att bevisa äktenskapslöfte i de fall den utpekade fadern nekade.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:810, bild 1130 (1732)

Hans Andersson anklagad för oljud och skällsord

Att i domböckerna hitta exempel på 1700-talets skällsord och förolämpningar är roligt. Vid ett mål i sommaringet 1732 var Hans Andersson i Kinnarumma Klockaregård instämd för "oljud och skällsord" gentemot Bengt Andersson i Tyngryd. Hans hade till Bengt i hastighet sagt att "han tagit des mors Börta Andersdotters gödsel och fört på sin åker". Man får anta att han inte avsåg kreatursgödsel...

6. Ländsman Wäll. Anders Gullberg tilltahlade efter laga stämbning Hans Andersson i Kinnarumma Kläckaregård för oliud ock skiällsord å Bengt Andersson i Tyngryd, uti des egit huus sidstledne bönedag. Swaranderne inställte sig ock tillstod at han i hastighet till Bengt sagt, det han tagit des mors Börta Andersdotters giödzell ock fördt på sin åcker. Bad sin wederpart om förlåtelse efter det kommit af missförstånd dem emillan. Bengt fan sig benägen till förlijkning warandes härwed ej andre omständigheter at andraga ty lät sig Tingz Rätten med deras förlijkning beroo.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:810, bild 1140 (1732)

Tvist om förbjudna spetsar vid Örby kyrka

Vid sommaringet 1732 var Ingierd Andersdotter i Trantorp och Maria Persdotter i Attared instämda för oljud och skällsord gentemot uppsyningsmannen Anders Ericksson. Anmärkningsvärt med detta mål är att saken istället främst handlar om huruvida Ingierd och Maria i kyrkan burit otillåtna spetsar. Det var, enligt en överflödsförordning från 1720, förbjudet att bruka spetsar, sidenpersedlar och annat. Tydligt var spetsbandens bredd avgörande och det nämns att bredden kunde motsvara en tumme eller ett finger. Flera vittnen förhörs angående uppsyningsmannens och Ingierds agerande i samband med att den förstnämnde anklagat den senare för att bära otillåtna spetsar. Vittnet Måns i Brättingstorp berättar om Ingierds kraftfulla svar till uppsyningsmannen.

Ingierds och Marias män har för rätten uppvisat de spetsar som de menar att hustrurna burit i kyrkan och dessa befanns vara av en fingers bredd. Sådana var uppenbarligen tillåtna och en viktig fråga var därför om dessa var de samma som burits i kyrkan.

7. Dito emot Ingierd Andersdotter på Trantorp och Marija Peersdotter i Attared för oiud och skiällsord å uppsyningsmannen Anders Ericksson 4:de dag Påsk på Örby kyrkiowall. Å swarandernes wägnar inställte sig deras männer Hans Pärsson i Trantorp och Peer Andersson i Attared, som nekade härtill, hwarföre producerades till wittne Anders Andersson i Hanatorp, Anders Torstensson i Attared och Nills Andersson i Gräppholmen hwilka utan jäf aflade sine wittnes eder ock efter föregången åtwarning at wackta sig för mened särskilt afhördes, 1:o Måns Brättingstorp berättade at Ingierd sagt till Anders Ericksson när han tilltalt henne för en bred spetz hon skall haft med orden: I skall skiämmas som ingen ährlig karl för det I säger jag hafwa förbuden spetz emot förordningen, när jag lijkwäl sådant icke har, derföre är det mig intet emot at I detta lagligen påtalar wid Skiene ting efter I plägar stå deer, Jag skall gå med samma spetz nästkommande hällgedag ock förswarat med, ty han är intet förbuden utan kiöpter i Giöteborg och dermed tagit Anders på axlen och bedt honom låta blifwa sig när han intet fog har at henne härföre tilltala, tyckandes wittnet at spetzen warit något mer än en fingers bred dock menar at spetzar uti stärckningen kunna giöras både smala och breda. Hans ock Peer framlade samma spetzar som deras hustrur brukat hwilka befinnes wara både grofwa ock knapt en finger breda. Wittnet sade at han intet kan weta om det är samma spetzar som de burit, men swaranderne utlät sig at gårdfolcket kunna gå ed derpå at det war samma spetzar som de 4:de dag Påsk haft på sig wed kyrkian. Andra wittnet Anders Andersson i Hanatorp sade at han allena hört buller i follckhopen ock således icke hört hwad parterne sins emellan här omtallt, samt härom ingen mer kundskap äger. Tredie wittnet Anders Torstensson i Attared hade heller ingen ting wijdare at säija än at Anders Ericksson welat tagit kneplingen af Ingierd ock Marija ock wittnet dermed gådt sin wäg ock har härom ej vidare at berätta. Upsyningssmannen utlät sig at om Hans Peersson ock Peer Anderssons gårdfolck kunna aflägga sina eder at det warit de spetzar som deras hustrur wed kyrkian burit ock nu för Rätten blefwit upwiste så will han wara nögd och ej vidare påtala saken, som swaranderne till i mårgon lofwade willja införskaffa, hwartill saken upskuten blef.

Målet fortsatte nästa dag (bild 1180, paragraf 14). Här förhörs flera vittnen, dels om vad som utspelat sig vid kyrkan, dels hemma hos Ingierd Andersdotter dit uppsyningsmannen medföljt.

Nämndemannen Jöns i Håven, som åtföljt uppsyningsmannen, sade att Ingierd stött denne och bett honom *mähla* (mäta upp) spetsen, vilket ha dock inte gjort. Vittnet Marta Persdotter sade att hon sett både när Ingierd tog av och på de spetsar hon haft i kyrkan och betygade att dessa var de samma som låg på tingsbordet. Hon hade inte hört något oväsande på kyrkbacken. Ingierd och uppsyningsmannen hade talat med varandra, men inga oanständiga trätor hade förkommit.

Målet avslutas med att Ingierd och Maria frikänns från att ha burit, de i 1720 års förordning, förbudna spetsarna.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:810, bild 1140 (1732)

Länsmansdotter anklagad för brott mot yppighetsförordning

Vid sommaringet 1732 hölls ett mål där pigan Gunilla Jonasdatter anklagades för att ha burit en halvsiden mössa och därmed brutit mot den rådande yppighetsförordningen. Hennes husbonde, fänriken Anders Rosenström, försöker försvara henne genom att hävda att hon inte är en piga utan istället hans hushållerska.

30. Tygwacketaren och Crono Ländzman Wällbetrodde Anders Gullberg hade lagligen instämt pigan Gunilla Jonasdatter för det hon emot Kong. förordningen om yppighetens afskaffande burit en hwit halfsijden atlast mössa. Gunilla Jonasdatter war intet tillstädes utan framgaf en af des husbonde Fändricken Herr Anders Rosenström rätten tillsänd skrift derutinnan han förmenar at som denna Gunilla är en ländsmans dotter, ock icke skall tiena honom såsom en gemen tienstepiga, utan wara hans huushållerska, så skall hon ej hafwa sig emot Kong. förordningen förbrutit. Ländsman replicerade at hon ej annorlunda lærer kunna anses ock som en piga efter som hon Herr Fendricken tienar. Mössan upwistes för Rätten ock befans wara sådan som ländsman angifwit.

Resolutio

Hwarföre Gunilla Jonasdatter enligt Kong. förordningen d. Anno 1720 om yppighetens afskaffande plicktar sine 40 mark smt eller i brist af bothum omgiäller sitt brott med 8:ta dagars fängellse på watten ock bröd ock mössan förfaller till beslagaren.

Enligt SAOB är atlas en vävnad i vilken sammanbindningsställena mellan varp och inslag (bindrutorna) ej stöta samman utan ligga isolerade på regelbundet avstånd från varandra (motsatt taft och kypert).

Tygvaktare var en del av tygstaten (se Nordisk familjebok, Uggleupplagan), dvs den personal som förvaltade och vårdade arméns artilleri- och övriga vapenmateriel. Jag föreställer mig att det på platser i Marks härad fanns vapenförråd, vars innehåll vid behov delades ut till trupperna.

I nästföljande mål hade Gullberg instämt även pigan Karin Svensdotter i Haby för att dels mot förordningen burit spets av otillåten bredd, dels haft en tröja av kalmink. Spetsen beskrivs så här:

Spetzen befans wara gammal inrikes förfärdigat ock ej bredare kneplat [knypplat] än ordinair finger men genom stärkeckning något bredare dragen så at han i nogaste öfwerskrider en fingers bredd.

I domen konstaterar rätten att spetsen *befinnes uti stärkeckningen wara dragen som nogaste öfwer en ordinair fingers bredd, men ej så bred kneplad*. Hon frikänns därför för att ha burit otillåten spets.

När det gäller kalmink säger rätten att sådant tyg inte nämns i förordningen från 1720, varför hon frikänns även här.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:810, bild 1330 (1732)

Inspektör Johan Hedström köper frälsehemmanet Brattorp av Catharina Christina Lillie

I tidigare protokoll samma år har jag sett att Catharina Christina Lillie, som dog 1729, sålt Örby Mellomgård till prosten Johan Aurelius. Hon passade uppenbarligen på att, på sin ålderdom, sälja av egendom i trakten. Följande mål från vintertinget 1732 handlar om en försäljning av frälsehemmanet Brattorp i Istorps socken till inspektoren Johan Hedström. I texten refereras innehåll av köpebrevet, vilket är intressant. Köpet skedde redan 1726 då också köpeskillingen erlades. I och med att köparen

enligt lagen skulle uppbjuda hemmanet vid tre tingstillfällen, så tog det tid innan denne fick lagfart. Syftet med detta var att eventuella personer med förköpsrätt skulle ges möjlighet att ge ett bud. I köpebrevet har man därför inkluderat skrivningar om att köpeskillingen i sådana fall skulle gå tillbaka.

Frälsehemman fick fram till 1723 endast innehåsa av adeln. Därefter gavs även präster och borgare rätt till frälsejord. 1789 gavs denna rätt till bönder.

Johan Hedström förekommer flitigt i tingsprotokollen och han tituleras där även länsman. Av tidigare mål har jag dragit slutsatsen att han som inspektör varit förvaltare åt någon adelsman. Själv var han säkert inte adlig – titeln välbetrodde användes för tjänstemän i hög- eller mellanposition.

61. S: dag framkom för mig ock sittande Rätten Inspectoren Wällbetrodde Johan Hedström ock upwijste det sahlubref som enkie frun Wällborna Chatarina Christina Lillie under Inspectorens Wällbetrodde Swen Åhdals bewittnande den 8:te Martii åhr 1726 utgifwit, hwarmedelst wählbem:te fru emot fyrahundrade dahl:r smt erhållen ock qwitterad kiöpeskilling försålldt till bemt:e Inspector Hedström des ograverade frällsehemman Brattorp ett hallft i detta härad ock Istorp sockn belägit med 1726 åhrs ränta bestående af 24 d:r smt, ock afhänder fördenskull sig ock sina arfwingar förberörde frälsehemman Brattorp, tillägnandes det samma Inspectoren Hedström des hustru barn ock arfwingar med alla des apartinentier ock tillydande ägor i huus, jord, åcker, äng, skog ock marck, fiske ock fiskewatten, qwarnställe, torpställe med alla tillägor i wåto ock tårro närby ock fiärran, som nu dertill lyder, af ållder tillegat hafwer eller härefter lagl. tillwinnas kunna at oqwälld äga ock behålla. Ock derså emot förmodan hända skulle at bemällte hemman skulle dragas under gravation eller på hwarjehanda sätt gå Inspectoren des hustru eller arfwingar ifrån, så förbuder wählbemällte fru sig ock des arfwingar at till honom återbetahla ock återställa des undfångne fyrahundrade dahler smt uti samma myntesort som de af henne äro emottagne lijmätigt sahlubrefwet ock således uti i detta kiöp will hålla honom alldeles skadelös medgifwandes at i så mätto härpå laga upbud ock fasta meddehlas hwilken senare nu af Inspectoren äskades. Ock som befans härmed lagligen tillgångit wara at bemällte frällsehemman å threnne detta Härad's Tingom lagligen är upbudit nemb. d. 31 October 1729 första gången d. 17 Januarii 1730 andra gången ock d. 11 Junii samma åhr tredie gången hwarefter det öfwer natt ock åhr alldeles oklandrat lagständigt; Alltså ock i förmågo af 2 ock 10 Cap. Jordab. L:L: tillerkännes Inspectoren Wällbetrodde Johan Hedström des k. hustru, barn ock arfwingar förberörde lagligen förwärfwade frällsehemman Brattorp ett hallft efter kiöpebrefwet innehålld med allan den rätt som deraf hörflyta kan, at äga nyttia ock besitta.

Catharina Christina Lillie var född 1662 på Aspenäs i Lerum. Hon fick gården Bålltorp i Sätuna socken som morgongåva vid giftet med Botvid Gyllensting (död 1705), där hon dog 1729. Hon var faster till Johan Abraham Lillie.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:810, bild 1660 (1732)

[Trasig silverkanna testamenterad till Kungsätters kyrka](#)

Vid sommaringet 1732 hade prosten Falckenholm och kyrkoherden Lysell fått omhand en silverkanna som testamenterats till Kungsätters kyrka av Charlotta Reuterström. Av formuleringen *det deremot erbudna credentz* tror jag att hon, som ett alternativ velat skänka en kredens, som enligt SAOB är ett större ofta rikt dekorerat dryckeskärl. Det är svårt att förstå varför ett sådant mål skulle behandlas av tingsrätten. Man undrar också vad prästerna menar med att man tar emot kredenset för att undvika en besvärlig och vidlyftig process.

62. S: dag inställte sig för Rätten Probsten Wälerewördige ock Höglärde Herr Bengt Falckenholm ock Kyrkioherden i Kongzätter Ehrewördige ock Höglärde Herr Johan Lysell, då dem utur protocollet blefwo föreläsne de propositioner som Lieutnanten Wällborne Herr Olof Gyllenhal å des moders

Wällborne Fru Anna Maria Reuterström ock des systers Wällborna Jungfru Ulrica Magdalena Gyllenhals wägnar andragit, angående en af sahlig Wällborna Fru Charlotta Reuterström till Kongsätters kyrkia testementerad silfwerkanna; Hwarpå Herr Probsten tillijka med Herr Kyrkioherden utlåto sig at fast den testementerade silfwerkanna skall wäga 68 lood ock det deremot erbudna credentz allenast 25 ¼ lood, likwähl som kannan är otät ock obrukelig, så at hon måste omarbetas ock credentzet deremot bruckeligt, så finna bemällte herrar Probst ock Kyrkioherde bäst till undwikande af widlöftig ock beswärlig process, emottaga till kyrkian det erbudne credentz som nu finns hoos Herr Probsten Falckenholm så framt dertill lägges de utlofwade sex ducator i mellomgåfwa hwilken förening efter protokollets upläsande ock ärkiännande af Tingz Rätten stadfästs.

Olof och Ulrica Magdalena Gyllenhal är barn till Lars Gyllenhal och Anna Maria Reuterström.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:810, bild 1670 (1732)

Arv efter Per Larsson, Mölnebacka Storegård

Per Larsson på Mölnebacka Storegård dog i november 1731. Kort dessförinnan hade han genomfört två gårdsköp och upprättat ett testamente till förmån för sin hustru Karin Börjesdotter. I ett mål vid sommartinget 1732 får man en redogörelse för detta samtidigt som protokolltexten ger en hel del information om släktförhållanden. Den inleds så här:

67. S:dag framkommo för Rätten afledne Peer Larssons i Möllnebacka arfwingar des efterlemnade enkia hustru Karin Börgesdotter ock sonen Gustaf Pärsson, framwisandes denna Tingz Rätts Extradum Protocoll i under d. 31 Octobris 1730 af innehållid at för Rätten blefwit upwijst, Anders Larssons i Landbogården, Gunilla Larsdotters i Skattegården ock Börta Larsdotters i Gylltagården under Regements Pastorens Ehrewördige Herr Johan Cullens ock Crono Befallningzmannens Wällbetrodde Herr Petter Hagelbergz bewittnande d. 12 Septembr samma åhr utgifne sahlubref...

Det framgår att Per och hans syskon, av fadern Lars Gustafsson, ärvt en tolftefels part i Hjorttorp Hede och att Per köpt ut syskonens lotter. Vidare har Per köpt en skattefjärding i Hjorttorp Hede av Anders Assarsson och Anna Bengtsdotter under villkor att dessa skulle få sitta odrivna kvar på gården. Dessa köp har uppbjudits vid två tidigare ting och bjuds nu upp en tredje gång, allt enligt lag.

Testamentet av den 9 november 1731 refereras också. Här har Per förordnat

at des hustru Karin Börgesdotter fullkomligen skulle äga, nyttia ock besitta the trenne fierdedelar uti rustningzrätten tillijka med munderingen för stammen Skallared ock Möllnebacka, samt augmentet Hiorttorpa Hede, alldeles på lijka sätt som Peer Larsson det ägt ock innehaft, ock i lijka måtto skulle hon för stammens swaghet skull äga ock bruka den gårdepart i skattehemmanet ock augmentet Hede som honom tillkommit ock han häfdat, ock efter Karin Börgesdotters död skulle allt detta endast tillfalla deras 3:ne minsta barn – Börge och Swen Peerssöner samt Anna Peersdotter, som ock att Peer Larsson på sitt yttersta förordnat at des älldste son Gustaf Peersson [i Pers förra gifte med Anna Börjesdotter] skulle äga skatterätten å den öfrige dehlen uti Hiorttorpa Hede som är ¼.

Sedan tidigare har jag vetat att Mölnebacka Storegård var ett rusthåll. Av ovanstående text, men även av generalmönsterrullan för Västgöta kavalleri, Älvsborgs kompani, 1725, verkar det som att rusthållet var delat mellan Mölnebacka Storegård och Skallared med augmentet Hjorttorp Hede.

Det är lite svårt att förstå vad formuleringen ¾ uti rustningsrätten och munderingen (utrustning) avser. Innebär detta att Mölnebacka svarade för ¾ och Skallared för återstoden? Innefattade rustningsrätten och munderingen även ägandet av själva gården?

Jag tolkar det som att den ¼ i augmentet Hjorttorp Hede som Karin fått, och som sonen Gustaf sedan skulle ärva, är den del som Per tidigare köpt av Anders Assarsson och Anna Bengtsdotter.

Karin Börjesdotter gifte 1733 om sig med Börje Eriksson och flyttade till Hjorttorp Hede där hon dog 1750. Styvsonen Gustaf hade dött redan 1742, så det blev aldrig av att han ärvde gården.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:810, bild 1690 (1732)

Rusthållet Bosgården i Sätilla fått skador av jordfall

I följande mål från sommaringet 1732 anför inspektören Johan Hedström att Bosgårdens, Bråtas och Stora Hultas ägor årligen förminskas pga av jordfall. Alla dessa gårdar ligger längs med Storån, som från norr rinner ut i Lygnern. Så det var väl erosionen från ån som tog delar av åkrar och ängar.

93. S:dag Inspectoren Wällbetrodde Johan Hedström lät igenom en des till Rätten insänd skrift andraga huru som uppå rustningz stammen Bosgården ock augments hemmanet Bråtas samt rustningz stammens Stora Hultas ägor i detta härad ock Sättillas sockn, äro åtskillige stora jordfall skiedde, medelst stora åen som går i Lygners siö ock förbij derigenom blefwit mycket förminskat ock åhrligen skall aftaga hwarföre Inspectoren anhöllt at åtniuta någon ärsättning af Crono allmänningen Lygners wijder hwaräst dese hemman äga sin skogzdehl ock äro intresserade hwarföre resolverades at innan Tingz Rätten sig här öfwer utlåta kan, bör först den öfwerklagade skadan besicktigas ock mätas.

Av generalmönsterrullan för Västgöta kavalleri, Älvsborgs kompani framgår att Bosgården berustades av frälsefogden Johan Hedström. Han verkar även ha bott på gården. Augment (hjälpheiman) var Bråta och Håvet Mellomgård. Stora Hulta berustades av tullnären Olof Bagge.

På Bråta fanns vid den här tiden min ana Olof Andersson. Han flyttade som gift 1740 till Svanshult.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:810, bild 1990 (1732)

Ambjörn Andersson i Dukared har brist på äng och betesmark

Att det vid den här tiden rådde brist på skog i många delar av Marks härad råder det inget tvivel om. De många målen där bönder får böta för att ha huggit ner träd vittnar om detta. Enligt en karta över Sandryds by i Tostared framgår det att bönder fick hämta timmer och gärdslä på andra sidan Lygnern på vintern då isen bar. Man får föreställa sig att stora områden, pga avverkning, svedjande och betande getter, hade förvandlats till hedar bevuxna med ljung och buskar. I följande mål från sommaringet 1732 klagar Ambjörn Andersson i Dukared, Hyssna socken, över att hans ängar och betesmarker är övervuxna av ljung.

95. Ambjörn Andersson i Dukared lät i Rätten ingifwa sin skrift hwarutinnan han förmäler at ängen till bem:te des åbodde Crono hemman mycket med liung skall wara öfwerwuxen så at höö bohlet derigenom åhrligen förminskas ock aftager. Lijkaledes skall betesmarcken äfwen av liung öfwerwäxa, så at creaturen öfwer sommaren ej kunna sig nähra; ock som han med des grannars Jonas Carlssons, Anders Larssons ock Jonas Anderssons i Olofsered samt Ambjörn Anderssons i Torstensered ock Swen Erickssons i Stiernhullt, uti i wittnes för detta woro Munsterskrifwarens Jacob Dahlgrens närwaro d. 2:dre i denna månaden utgifwne attest, som för Rätten upwijstes, söker bestyrka at de tillåta honom få intaga en lijten kulle bewuxen med ene ock små granbuskar samt 2:ne små kierr sijder med smått

ahle ock några små biörkebuskar uti; Så anhåller Ambiörn om Tingz Rättens bijfall ock samtycke dertill.

Resolutio

Tingz Rätten äracktar nödigt wara at någon Jägerij betient ock nembdeman bör uti wederbörande grannars ock med interesserades närwaro taga ögenesicke denna lille kulle som ansökanden begiärer få intaga ock derwed dem förhöra om sådant länder till någons förfång, hwarpå efter inkommen berättelse wijdare utslag föllja skall.

Jag noterar att min ana mönsterskrivaren Jacob Dahlgren var vittne. Man undrar om han hade någon släktkoppling till Ambjörn i Dukared.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:810, bild 2000 (1732)

Rusthållet Nödinge vill bli extra gästgiveri

Längs allmänna stråkvägar skulle gästgiverier enligt en förordning från 1636 ligga med 2 mils avstånd ifrån varandra. I följande mål från sommaringet 1732 får man besked om att det längs vägen mellan gästgiverierna Björlanda i Sätla socken och Hunnaryd i Skephult var 3 mil och att där saknades något gästgiveri. Vägen, som väl ungefär motsvarar dagens väg 156, beskrivs också som elak, djup och upptrampad. I målet framträder Anders Ahlgren på rusthållet Nödinge i Hajom och anhåller om att på gården få inrätta ett gästgiveri.

102. S: dag Skogewacktaren Wäll. Anders Ahlgren på rusthållet Nödinge genom en till Rätten insänd skrift, androg at såsom han af giästgifwarne i Biörnlanda ock Hunnared fådt förnimma thet the af Tingz Rätten begiärt det måtte emellan bemällte giästgifwaregårdar blifwa förordnat medelst then långa wäg ther emillan är, ett Extra giästgifweri; Ock som han icke förnummit någon sig thertill angifwit ock han tillförne åtagit sig at emot accis hålla brännewijn för resande till sahl; För den skull har han dermedelst welat sig åtaga at för de resande hålla bemällte giästgifweri, så wijda nödigt underhåld till skiutz præsterande förordnat blifwer ock sådant allt så länge han thet utan någon skada hålla kan hwarföre ock emedan Tingz Rätten nogsamnt bekant är, at emillan Hunnared ock Biörnlanda giästgifwaregårdar äro 3 mihl ock elack wäg hwarmedelst hästarne uti diupa vägar som oftast upträttna [upprådna, upptrampade] ock ej kunna uthärda ett så långt betskiede*, så at Extra giästgifweri högeligen är af nöden; Fördens skull warder sådant behörigen attesterat ock till wijdare Högwälborne Herr Grefwens ock Landshöfdingens höggunstiga ompröfwande, såsom ett oeconomii måhl ödmiukeligen underställt om icke thetta Extra giästgifweri kan bewilljas ock med nödigt underhåld till skiutz af nästkringliggande hemman försedt blifwa.

Nödinge Storegård i Hajom var enligt generalmönsterrullorna vid tiden ett rusthåll vid Västgöta kavalleri, Älvsborgs kompani (nr 32). Enligt rulla från 1725 berustades det av befallningsmannen Arvid Ahlgren (en bror till Anders?). Ryttare var Lars Mällberg och augment var Östra Bonared i Hyssna.

I skrivande stund vet jag inte om det blev något gästgiveri i Nödinge. En nackdel med Nödinge torde väl vara att placeringen skulle innebära en omväg för de resande. Längre fram i tiden fanns ett gästgiveri i Bonared Mellomgård i Hyssna. Enligt en artikel av Olof Nolbrant i Hyssna – vår hembygd från 2001 anlades denna först 1820.

* betskiede dvs betskede. Skede kan enligt SAOB ha betydelsen vägsträcka, etapp. Så ordet lär avse en vägsträcka mellan hästars bete.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:810, bild 2050 (1732)

Frälsebönder under Vilgsberg, Fotskäl, vill ha fler drängar

Vid hösttinget 1732 vände sig Sven Persson och Engelbrekt Andersson i Vik, Fotskäls socken, till rätten för att få tillstånd att hålla fler drängar vid gården. De framhåller att de vid hög ålder har svårt att sköta och hävda gården och att de måste göra dagsverken vid säteriet Vilgsberg.

13. S: dag såsom Swen Peersson ock Engelbräckt Andersson hwilka hafwa i bruk frällsehemmanet Wijk 1 förmedlat till ½, hellften hwarje, belägit i detta härad Foutskiälls sochn hans Höggrefwelige Excelliens Rijksrådet ock Praesidenten samt Upsala Academiae Cantzlern Hägwälborne grefwen Herr Gustaf Cronhielm tillhörigt bewijste med wederbörande nämbedemäns intygande, at de för sin opasslighet ock ålder nemb. Swen om 70 ock Engellbräckt 60 åhr gamla, utom en fullwuxen dräng ock en öxgässe hwardera icke förmå sine innehafwande gårdzbruk som äro mycket beswärlige, behörigen skiöta ock häfda, hållst som de måste giöra arbete wid Högbem. Hans Höggref. Excellens säteri Hwillgesberg, ock des utan hafwa ungefär 3 mihl till närmaste Torstorps skogar, hwarifrån de måste hempta sitt byggningzwercke ock wedebrand, ock så meddelst der igenom äfwen från gårdsbrukens försvarliga cultiverande mycket hindras; Alltså bewilljade Tingz Rätten deröfwer sitt attestatum med hänwijsande till Högwälborne Herr Grefwen ock Landshöfdingen, at om begiärte drängars ock öxgässars antagande ock förswar i ödmiukhet ansökning giöra.

Vilgsberg benämns i källorna även Vilg Nilsagård (säteri). Enligt jordeböckerna för den här tiden nämns inte Cronhielm som innehavare. Istället anges Herman Flemming som ägare av Nilsagården och Carl Roos som innehavare av Vik.

Ett säteri var ett landsgods för vilket en adelsman var befriad från de flesta skatter. I gengäld skulle säteriet vara ståndsmässigt bebyggt. Enligt adelns privilegier av 1723 var säterierna befriade från rusttjänst, utskrivningar, rotering, kronotionde, kronokörslor, skjutsning, durktågs- och andra gårdar, inkvartering mm. Enligt mantalslängd från 1732 fanns två bönder på Nilsagården.

Målet illustrerar att man inte hur som helst fick rekrytera tjänstefolk. Vid den är tiden gällde 1723 års tjänstehjonsstadga som stadgade att en helgård inte fick ha mer än två vuxna och en halvvuxen dräng samt pigor till samma antal. Dessutom skulle man utnyttja hemmavarande vuxna söner eller döttrar och dessa inräknades då i det tillåtna antalet tjänstehjon (Ingers, Bonden i svensk historia del 2). Vik var en halvgård (1/2 mantal), så det tillåtna antalet var här mindre.

Tjänstehjonsstadgan har betecknats som en toppunkt av förmynderskap från överhetens sida gentemot allmogen. Den stadgade tjänstetvång som innebar skyldighet att ta årstjänst om en person inte hade annan godkänd försörjning. I värsta fall kunde man annars bli skyldig att arbeta på kronans fästningar, bergverk o. dyl., eller bli rekryterad till knekt. Vidare stadgades maxlöner för drängar och pigor. Syftet var att motverka lösdriveri, hålla nere löner och att tillfredsställa krigsmaktens behov.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:810, bild 2680 (1732)

Twist om en kista och ett par handskar

Vid hösttinget 1732 behandlades följande twist mellan "qwinfolcket" Börta Persdotter i Björketorp, Kattunga socken och drängen Bengt Nilsson i Bönhult, Fotskäl. Det handlar om en kista med ett par handskar som fanns i Bengts förvar. Börta hade tidigare betalat 6 mark till Bengt men oenighet rådde kring om detta avsåg en betalning för kistan eller om det var en återbetalning av ett tidigare lån. Bengt erbjuder Börta att med ed intyga att hon betalt kistan och att hon därur bortmist handskarna, vilket hon också gör. Bengt döms att lämna tillbaka kistan och betala en ersättning för handskarna.

16. S: dag qwinfolcket Börta Peersdotter i Biörcketorp instämt drängen Bengt Nilsson i Bönhull för det han skall henne frångit en kista ock ett par hanskar. Bengt nekade at hafwa tagit några hanskar och hwad kistan angår så skall hon tillhördt Bengt ock han lånt henne till Börta at hafwa sina saker uti. Börta sade at hon lemnat Bengt 6 mark en gång at giömma ock dem skall han behållit för kistan. Bengt påstod at Börta gifwit honom samma 6 mark i betalning emedan han dem till henne förut skall lånt men Börta sade at de lånte 6 mark woro af henne redan förut betalte. Bengt erbud Börta med ed erhålla om hon betallt kistan ock om hon mist hanskarne utur kistan som han haft under sitt förwar så will han betala henne hwilken ed Börta framkom och frijmodigt wille gå ock dertill framlade två finger på book ock som saken war af ringa värde fant Tingz Rätten rättwijst henne eden eftergifwa.

Resolutio

Såsom qwinfolcket Börta Peersdotter friwilligen uppå drängen Bengt Nilssons uplåtande tillbudt sig med ed betyga at hon till Bengt Nilsson betallt den kistan hon af honom fordrar ock Bengt innehafwer, jembwål at hon utur samma kista bortmist ett par hanskar medan kistan varit uti hans wärjo men Tingz Rätten funnit skiäligt uti en så ringa sak Börta Peersdotter eden eftergifwa, alltså pröfwar Tingz Rätten för rättwijst pålägga Bengt Nilsson at till Börta Peersdotter utgifwa den omtwistade kista ock betala hanskarne med 24 öre silfwermynt.

Det fanns noggranna regler för när och hur ed fick användas vid rättegångar. En huvudregel tycks ha varit att en käre, som Börta var i detta mål, inte fick styrka sin talan med ed. Rätten menar dock att det här rör sig om en sak av ringa värde. Här verkar det som att en motsvarighet till 1734 års lag, rättegångsbalken 17:34 har tillämpats:

34 §. Med ed kan man swara, och ej kära. Biuder en then andra ed, ock nöjes han theråt, som eden biudes; tå må han sin utsago med ed fästa, ehwad han kärande eller swarande. Men ej må thet i brottmål ske.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:810, bild 2690 (1732)

Börta Persdotter och Bengt Nilsson anklagade för lönskaläger

I följande mål uppträder återigen Börta Persdotter och Bengt Nilsson, de som i förra målet tvistade om en kista och ett par handskar. Här framgår det att Bengt och Börta vid förra tinget varit, av Börtas far, instämda för lönskaläger. Börta hade vid midsommartid fött ett dött flickebarn och under förlossningen hade hon i vittnens närvaro sagt att Bengt var fadern.

22. S: dag Peer Jönsson i Biörcketorp proseqverade [fullföljde] den wid sidsta Ting instämbde sak emot drängen Bengt Nilsson i Bönhull ock Peers dotter Börta för de de sig emellan skola begådt lägersmål, hafwandes Börta 14 dagar efter midsommar framfödt ett dödt pigebarn, ocj har i anledning af Tingz Rättens d. 6 Junii sidstledne gifne resolution under den tiden Börta legat i barnsnöd kyrkioherden å församlingen Ehrewördige ock Höglärde Magister Herr Anders Maschall tillijka med Swen Peersson och Nills Larsson i Skattegården varit hos henne, då enligt bem:te Herr Magisters attest af d. 17 hujus Börta uti sin swåra barnsnöd ock ganska stora wånda, efter åtskillige allfwarsamma föreställningar intet bekiändt någon annan barnafader utan stadigt påstådt at Bengt Nilsson war barnefader ock at hon med ingen anna haft at beställa, hwilket hon ock nu för Rätten påstod sant wara, men Bengt Nilsson framhårdade uti ett beständigt förnekande ock bad Börta skulle framta den sannskyldige.

Resolutio

Såsom qwinfolcket Börta Peersdotter enständigt så wäl för Tingz Rätten som under sin swåra barnsnöd påstådt ock bekiändt sig af drängen Bengt Nilsson wara rådd med det af henne framfödde oäckta barn, den tiden hon tiente hoos hans förällrar i Bönhull ock at hon med ingen anna haft

okysk beblendellse, men bem:te Bengt Nillson icke des mindre dertill alldeles nekar; Alltså pröfwar Tings Rätten för rättwijst i förmågo af 17 Cap. Erfdab: L.L. pålägga drängen Bengt Nillson med sielf sins ede sig ifrån det af Börta Peersdotter honom tilllagde lägersmål befrija, i fall han gitter då Tingz Rätten sig wijdare häröfwer utlåta will, emedlertijd blifwer berörde Bengt Nillson förwijst till det Ehrewördiga Prästerskapet i Surteby gjälld, at underwijsas i sin Christendomb ock om den fara mened med sig förer.

Bengt nekar alltså och därför döms han att, efter sedvanlig förmaning och undervisning av prästerskapet, med ed fria sig. Målet tycks inte ha fortsatt förrän vid vintertinget 1733, men här handlar det inte om att Bengt ska svära någon ed. Saken har istället fått en oväntad vändning i och med att Bengt har anklagat sin styvfar, Lars Larsson i Bönhult, för enkelt hor med Börta. Det framgår att målet har hänskjutits till hovrätten (paragraf 33 och 52).

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:810, bild 2740 (1732)

Landshövdingen om tunnor, skäppor och kannor

Följande mål ifrån hösttinget 1732 visar på kronans strävan att standardisera mått och vikter. För att mäta volym användes målkärl - tunnor, kappar, kannor och skäppor. I ett plakat från 1665 hade en standardisering fastslagits, men tydligen hade denna inte helt slagit igenom och det fanns stora variationer mellan olika landsdelar. Av föreliggande mål framgår att en kommission bestämt att det skulle gå 5 skäppor på en tunna och 11,2 kannor på en skäppa. Tingsrätten skulle därför, på landshövdingens anmodan, förhöra sig om vad som gällde i Marks härad.

39. S:dag tillföllje af Högwällborne Herr Grefwens ock Landshöfdingens höggunstige skrifwelse af d. 12 Septembr. sidstledne företog sig Tingz Rätten at behörigen efterfråga ock ransaka hwad slagz måhl ibland allmogen är brukeligit, antingen tunnor eller skieppor, enär de lefwerera sin afrad ock cronotijonde samt om uti handell ock wandell äfwen afradsmåhlet är gängse ock huru många rätt justerade kannor bör gå uti en struken eller en rågat skieppa, jembwäl huru wijdare den af Kong. Majj. förordnade ock här i länet 1711 under hans Excellence Herr Rijks Rådets Högwälborne Grefwe Gustaf Cronhielms præsidio håldne Höga Commissions resolution af d 20 Decembr samma åhr som blefwit publicerad angående måhlet ock at 5 skieppor på tunnan eller 11 1/5 kanna på skieppan beräknas skulle, blefwit efterlefwad, nembden ock allmogen berättade at hwad de i magazinerne lefwerera emottages med tunnemål hwillkets egentelige storlek de ej noga äro underrättade; Men hwad i orten lefwereras måhles med symbol en af Ryttmästaren Wällborne Herr Gustaf Otto Billberg justerad kanna ock skieppa ock 14 ¾ kanna går på en struken skieppa ock tre kannor på rågen, så att en rågat skieppa håller 17 ¾ kanna. Om ofwanförmällte Höga Commissions resolution war ej heller någon här som ägde någon kundskap.*

* Hänvisar till en marginalnotering: *wanlig ock i handel här i orten gängze skieppa med råget mål ock befans mälände med:*

Jag tolkar rättens svar enligt:

Nämnden och allmogen meddelar att deras säd mottas i magasinerna (troligen avses kronans magasin i Göteborg) i tunnor vars mål (rymd?) man inte känner till. Vidare sägs att man på orten använder en skäppa som stämts av mot en av ryttmästare Billberg justerad skäppa och kanna där det går 14,75 kannor på en struken skäppa och 17,75 kannor på en rågad.

För att få en rågad skäppa skulle man fylla denna, stryka av överskott, och hälla på tre kannor ytterligare.

Uppenbarligen stämmer kommissionens uppgift 1 skäppa = 11.2 kannor inte överens med rättnens. Det går dock inte säga hur diskrepanserna uppkommit. Om skäppan är rätt justerad skulle det innebära att kannan var för liten och tvärt om utifall kannan var rätt justerad.

Om gamla målkärl och historia kring mått och vikt kan man läsa här: [Sonesgården - Svensk mått- o vikthistoria \(sonesgarden.se\)](http://sonesgarden.se)

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:810, bild 2830 (1732)

Avtal i Lekvads by

Vid hösttinget 1732 offentliggjordes ett avtal mellan bönder i Lekvads by rörande inhägnader och boskaps betande. Detta ser ut som början till en byordning. Sådana var skriftliga avtal mellan en bys bönder och syftade till att reglera gemensamma angelägenheter. Byordningar blev förmodligen mer allmänna längre fram i samband med en kunglig skrivelse till rikets landshövdingar av år 1742. I denna skrivelse bifogades en sk mönsterbyordning.

54. S: dag uplästes i Rätten en föreningzskrift som sålunda i bokstafwen lyder: Såsom wij samptelige byemän uti Lekwads by äro öfwerens komna oss emillan uprätta efterföljande puncter nemb.

1:o skall hädan efter Larsmässo dag [10 augusti] hwar ock ens giärdesgårdar wara förswarligen uphägnade, at kunna göra fred för hwad slagz creatur, som kan förekomma, undantagande gietter som hwar äger hålla ackt öfwer som dem äger. 2:o skall ingen hafwa mackt at tiura [tjudra] något slagz boskap sedan ängen är en gång slagen eller afbärgiad. 3:o må ej heller någon hädan efter slå någon håf [hov, inhägnad plats] sedan ängen är en gång slagen, utan alt hwad som sedan växer stå till samfällt bete ock allmän nytta för öfrigt hwad betet angår så blifwa det hädan efter som hittills varit wanligt at Wästergården har sina creatur östan för Boberget ock de öfrige dehlar af byen har samfällt nu som förr till löse släpt blifwer öfwer allt, ock till den ändan at detta oryggeligen af oss skall hållas, så hafwa wij oss emellan utsatt ett wijte för den som emot förenembde puncter eller dylika som wij finne föross nödige wara förbrytandes warder till 5 d:r smt; Alltså derföre är till Wällborne Herr Häradshöfdingen ock den Högtärade Tingz Rätten wår ödmiuka bön ock begiäran, han täcktes denna wår förening uti härads protocollet inteckna ock confirmera.

Carl Andersson, Bengt Persson i Ännagården, Swen Carlsson, Lars Biörnsson i Swensered Anders Bengtsson Anders Jönsson i Ohlagården, Anders Arfwedsson i Töllagården, Joen Börjesson i Bergiagården, Börje Månsson, Arfwed Larsson i Binckagården ock Peer Jönsson i Warjagården.

Ock som parterne efter upläsande samma förening inför Rätten erkiände, så warder ock sådant härmed behörigen betygat.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:810, bild 2930 (1732)

Ekhage planterad vid Övre Ingsjön och flottning i Lindomeån

Att det förekom att man uppförde inhägningar för plantering av ekplantor har jag sett i andra mål. I föreliggande mål från hösttinget 1732 berättas om en sådan vid Östra Ingsjön uppförd av Petter Hedström, hans bror Johan och fogden Petter Hagelberg. De ondgör sig här över att resande nedrivit gårdsgårdar med fara för att boskap skall komma in och skada plantorna.

Intressant är att man förmodar att personer med olovligt hugget virke tagit denna väg till flätewattnet eller Ingsjön. Det vittnar om att Lindomeån, som avrinner från Ingsjöarna genom Lindome och ut i

Kungsbackafjorden användes vid timmerflottning. Man får väl också dra slutsatsen att olovlig avverkning förekom.

72. S: dag Cronoländsman Wäll. Petter Hedström framgaf för Rätten en sin skrift hwaruti han förmäler at sedan Crono Befallningzman Wällbetrodde Petter Hagelberg ock den förres broder Inspectoren Wällbetrodde Johan Hedström ock ländsman för ett par åhr sedan, efter behörigt tillstånd ock utsyning uppå Sätilla sockne allmänning ut med Öfre Ingsjön omhägnat ock omstängt för sine hemmans åhr. återplantering, en planterhage ock deruti något öfwer 200 st. ekeplanter sättja ock plantera låtit, skola en del af de i socknen eller grannelaget boende tagit sig igenom denna planterhage 2:ne wägar förmod. med en hop till saflu olåfligt huggit werckes afförandes till flåtewattnet eller bem:te Ingsjö hwarmedelst sedan de gårdesgården wid sine kiörwägar nederrifna ock efter sig igen åter icke upsättja så at de unga trån ock plantor stå i stor fara ock af åtskillige slag boskap, som så medelst får tillfälle der inkomma kunna skadade ock aldeles förderfwade blifwa; Alltså ock emedan denna planterehage aldrig någon farwäg warit eller pröfwat kan, utan skall vara en sielftagen olaglig wäg till flottewattnet med en hop oloflig huggit wircke till saflu åt Halland, så anhåller han å egna ock des interessenters wägnar det Tingz Rätten will bem:te planterehage för dese olaga wägars bruk ock nyttjande igenom förbud med förelagt ansenligit wijte freda, så wäl för den, dem på sådant sätt brukar, som för den gårdesgården elljest nedbryter ock deruti ohägn gör ock det allt till planterade små tråns ock unga ekeplanters conservation.

Resolutio

Så framt ingen laglig wäg finnes igenom den af Cronobefallningsman Wällbetrodde Johan Hedström ock Ländsman Petter Hedström anlagde planterehage ut med Ingsjön på Sätilla Crono allmänning belägen; warder hwar ock en härigenom förbudit, at nederbryta gårdesgården för samma hage ock derigenom resa ock färdas de unga planter till men ock förderf, så kiärt dem är at undwijka den plickt som uti lag ock Kong. förordningar om slijk wålldzwärkan ock olaga åtgierd på unga eke-trån stadgat finnes.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:810, bild 3030 (1732)

1733

Pigan Britta Larsdotter instämmer sin husbonde

Vid vintertinget 1733 hade pigan Britta Larsdotter i Mellby, Hajoms socken instämt sin husbonde Sven Andersson för innestående lön.

37. Pigan Britta Larsdotter i Mällby instämt Swen Andersson i Hukebacka för sex dahl:r 16 öre smt innestående tienstelöhn för nästledit åhr 1732 ock 16 öre för ull till strumper samt 16 ./. smt låntagne penningar som swaranden widgick, hafwandes hon allenast fådt ett par skor ock i afrächning på öfrige persedler skulle Swen betala hennes crono utlagor.

Resolutio

Tingz Rätten pröfwar rättwijst pålägga Swen Andersson i Hukebacka at till pigan Britta Larsdotter oafkortat betala des innestående tienste hions lön sex dahl:r 16 öre smt ock 16 ./. smt skulld, samt 24 öre smt expenser.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:843, bild 770 (1733)

Frälsebönder och fångskjutspenningar

Följande mål från vintertinget 1733 rör en tvist om huruvida några frälsebönder i Örby skall erlægga fångskjutspenningar. Bönderna representeras av sin husbonde, adelsmannen och löjtnanten Nils Örnevinge som bestrider detta. Bönderna anklagas också för att ha försummat en uppborädsstämma där fångskjuts- och tingshuspenningar skulle uppbäras.

91. Ländsman Wälb:de Anders Gullberg hade instämt åboarne på Hede Swen Erick och enkian Elin, Lydde Anders och Sprakered för det de wägrat sig at betala fångeskiutspenningar samt försummat stämbnan till deras och Tingz huus penningarnes upbärande. Swaranderne woro ej tillstädes utan insinuerades en skrift från Lieutnanten Wälborne Herr Nils Örnewinge såsom panthafware af Hede och frälse possessor af Lydde och Sprakered, Hwaruti förmähles at som bönderne ej förr än den 20 Februarii blefwit stämbde så förmodas at de för uteblifwandet ursäcktas, emedan detta ej skall wara något criminal måhl och hwad Tingz byggnings penningarne angår så skolade mästa dem betalt och resten blefwit erbud men af Ländsman wägrat till emottagande. Beträffande fångeskiuts penningarne, så emedan 9 § uti adelige privilegier generelt skall frijkalla adelens landtbönder och ut sochne för alla skiutsresor och cronohielper, när nöden ej fordrar, utan då af Kong. Maij:tt om betalning derföre försäckrade ty skall inga skiutspenningar af dem kunna kräfwas, skolandes och frälsebönder i andre härader af detta lähn wara derföre frija, hwarför Herr Liutnanten förmodar äfwen af privilegierne i det måhl så frija hugna.

Ländsman Gullberg upwijste en af Crono befallningzman Wälbet:de Petter Hagelberg under åberopande af Högwälborne Herr Grefwens och Landshöfdingens resolution dat:t den 24 Octobr 1732 uprättad och underskrefwen upboräds längd till desse penningars upbärande, hwaruti äfwen ofwan nembde frälsehemman antechnade funnes, i anseende hwartill ländsman förklarade at honom ej skall kunna tilläggas hafwa Herr Lieutnanten och des frälsebönder beswärat eller oroat och des utan som 10 § uti resolution på allmogens beswär af åhr 1727 uttrycker generelt at allmogen bör efter som touren dem tillfaller delinquenter skiutsa hwarifrån frälsebönder så mycket mindre lära kunna sig undandraga, som delinqventer äfwen så wähl från frälsehemman komma som från crono, så synes underligit at crono bönderne skulle wara förpliktigade allena skiutsa alla delinqventer besynnerlig som frälse possessoren äger crono andelen af sakören för brottmåhl å frälsegrund föröfwade och således skall synas at äfwen, så wähl uti allmänna onera rörande brottmåhl som uti förmånerne böra

taga dehl, desutan förmenar ländsman at den åberopade 9 § uti adelig privilegier skall angå crono, men ej delinqventers skiuts och i öfwrigit skall ländsmannen ej annat kunna än hålla sig wid sina förmäns ordres och ej åligga med Herr Lieutnanten här om procedera. Hwad stämbningsmåhlet angår så förmenar ländsman at uti criminelle och publique måhl ej längre tid betarfwas än at den stämbde kan sig till Rätten inställa, när han ej serdeles laga skiäl och förfl kan wijsa och beträffande tingz byggningz penningarne som blefwit erbudne, så skall ländsman ej kunnat emottaga dem, innan han fick altsamman, för redig annotation skull i upbördslängden.

Resolutio

Såsom Tygwachtaren och Crono Ländsman Gullberg upwijst Crono Befallningzmans Wälbetrodde Petter Hagelbergs under åberopande af Högwälborne Herr Grefwens och Landshöfdingens resolution den 24 Octobr 1732 författade upbörds längd hwaruti hemmanen Hede, Lydde och Sprakered påföres fångeskiuts penningar; Altså kan Tingz Rätten deruti ingen ändring giöra, eller sig här med vidare befatta. Och hwad angår stämbnans försummelse till dese och tingz huus penningarnes upbärande hwarom uti den inkomne skrift ej tydlighet genswar gifwit är, så kan ländsman wederbörande derföre till nästa ting inkalla, i fall han sig befogad finner, på det Tingz Rätten efter nogare examinerande må sig der öfwer kunna utlåta.

Örnevinge hänvisar till 9 § i Adelns privilegier från 1723, som han menar frikallar frälsebönder från fångskjutsar. Denna paragraf lyder:

9 § *Så skola och Adelns Landtbönder och utsockne Frälsehemman fria wara för alla Crono dagswärcken, körslor, skiuts, resor och gjästning, som de förr warit betungade med, så at ingen Befallningshafware eller Fogde skall härefter hafwa mackt något sådant Adelns Landtbönder och utsockne Frälsehemman at poläggia, undantagandes de tilfällen, då tåg och större marcher skie igenom landet, eller proviant, Ammunition och beklädningar til Armeen, Fästningar och Magazineerne skola framföras: Tå böra så wäl Frälse med utsockne Frälse, som Crono- och Skattebönder, både med skiutsresor, giärder och andre pålagor för betalning dertil hielpa. Dock skola uti alla inquarteringar, giärder samt Cronoskiutsningar och hielper blifwa räknade, twenne Frälsehemman emot et Cronoskatte, Frelseskatte och Cronohemman; två halfwa emot et halft, och två fierdings hemman emot et fierdedels, med mindre i krigstider högsta nöden en jemlikhet erfordrar, elliest skola icke Adelns Landtbönder och utsockne hemman med några andra giärder och hielper, skiutsresor, eller och i andra fall, blifwa betungade än som förbemält är; Dock böra de, som under hållskiuts lagde warda, wara behielpelige, at understödia de resande emot betalning, der det så omtränger och ordningen dem tillkommer.*

Länsman Gullberg hänvisar till en uppbördslängd, undertecknad av landshövdingen, där de berörda hemmanen är antecknade. Han hänvisar också till en resolution på allmogens besvär från 1727, som han menar ålägger frälsebönder att skjutsa fångar. Dessutom säger han att paragrafen i adelns privilegier inte avser fångskjutsar utan enbart kronoskjutsar.

Länsman framhåller också att en frälseman äger kronoandelen av sakören för brottmål föröfvade på frälsegrund och att han därför bör ta del i allmänna onera så väl som i förmåner. Denna förmån finns med i adelns privilegier, paragraf 31, och lyder:

Frälseman må efter lag behålla jordegandedehlen af all sakören i anseende till böter, hwartill des enskilte bönder, folk och betiente eller andre fällas, som någon missgärning på des frälsejord begått, jemwäl ock målsäganderätten, när han i laga tid målet angifwa låter.

I målet från 1717, Bönder instämde för försummad kronoskjuts, har kronans tredjedel av böter gått till "frälset". Principen bakom adelns privilegier var den att frälsebönders utlagor som svarade mot dem som krono- och skattebönder erlade till kronan skulle tillfalla adelsmannen. Så det finns en logik i att även frälsebönders böter skulle uppbäras av adelsmannen.

Örnevinge nämns som ägare av frälsehemmanen Lydde och Sprakared och pantinnehavare av gården Hede. När det gäller Hede har han troligen av kronan fått gårdens ränta som pant för ett lån eller för inestående lön.

Tidigare var bönder skyldiga att fritt skjutsa kronans tjänstemän, sk kronoskjuts. Likaledes gällde för transport av fångar till och ifrån fängelser. Dessa skyldigheter ersattes senare med skatter, skjutspenningar och fångskjutspenningar. Jag antar att dessa avsåg att finansiera skjutsväsendet, så att bönder som ålades att skjutsa fick en ersättning.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:843, bild 1260 (1733)

Försäljning av frälsehemmanet Svinabo, Fritsla socken

Vid vintertinget 1733 behandlades en försäljning av frälsehemmanet Svinabo i Fritsla socken. Jag tolkar det som att vice häradshövdingen Bergius, som ägare av hemmanet, slutit ett försäljningsavtal med conrectorn Svala. Vid det andra uppbudet har dock madame Treslow åberopat en bördsrätt, varför köpet gått över till henne. Hon får därmed lagfart av rätten.

92. S: dag lät för mig [häradshövdingen Lagerqvist] och sittande Rätten Madame Elisabeth Treslow upwijsa det salu bref af den 8 Julii 1730, hwarmedelst Vice Häradshövdingen Herr Eric Bergius under Probstens Wälehrewördige och Höglärde Magister Herr Bengt Falkenholms och Kyrkioherdens Ehrewördige och Höglärde Herr Zachris Brandtbergs bewittnande försålt till Conrectoren Ehrewördige Herr Lars Swala sitt ärfde frälsehemman Swijnabo ett hallft i detta härad och Fritzla sochn belägit, för en qwitterad köpeskilling 850 d:r smt i specie caroliner, uppå hwilket köp Herr Conrectoren Swala den 22 Octobr 1730 erhållit första upbudet, men sedan den 9:de Februarii 1731 uti wittnets Crono Befallningzmannens Wälbet:de Petter Hagelbergs öfwerwaro, efter åter bekommande af den utlagde köpeskilling till förberörde summa och mynte sort skriftligen transporterat å Madame Treslow såsom bördägare till bemelte frälsehemman ofwan bemelte köpebref, med allan der af flytande rätt och det på hemmanet undfångne upbud, i anseende hwar till Madame Treslow andra upbudet ifrån sälliarens hand samma dag bekommit och den 16 Junii näst påföljande det tredie, hwarefter Madame Treslow den 19:de Octobr samma år åter tagit det tredie upbudet i sin hand å detta hemman, begiärandes förden skull derå laga fasta och Tingzskiötning; Och som således upbuden behörigen för sig gådt och laga stånd öfwer natt och år der efter klanderlöst åkommit: Alltså dömbde jag med Nämnden detta köp och transport fast och ständigt och tillägnade Madame Elisabeth Treslow frälsehemmanet Swijnabo ett hallft i Fritzla sochn belägit med huus jord, åcker äng skog och marck fiske och fiskewattn qwarn och qwarnställe torp och torpställe och alla tillägor i wåto och torro närby och fierran intet undantagandes af alt det som der till nu lyder ligga bör och lagligen tillwinnes kan at såsom sin wälfågne och lagståndne egendomb för sig och sine arfwingar till ewärdelig ägo nyttia bruka och besittia.

Man kan notera att häradshövdingen Daniel Lagerqvist avled i Borås 4 juni 1734. Riktigheten av hovrättens avskrift av vintertingets protokoll intygas därför av vice häradshövdingen Eric Bergius (bild 1370).

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:843, bild 1280 (1733)

Kusiner i Grimmared Gässlingegård instämnda för lönskaläger

I följande ganska tragiska mål vid sommartinget 1733 är Anders Larsson och unga ”qwinfolcket” Ingeborg Olofsdotter instämnda för lönskaläger där också en pojk blivit fött. Anders och Ingeborg

anges som syskonbarn och bör alltså ha varit kusiner. De anhåller förgäves om att få gifta sig, men döms istället till hårda straff.

7. S: dag Länsman Wäl. Magnus Åhlberg anklagade för Rätten drängen Anders Larsson och unga qwinfolcket Ingeborg Olofsdotter i Grimmared Giesslingegården, som äro som syskonebarn med hwarandra för begångit lönskaläger, hwar å han laga plicht påstår. Bägge desse personer inställte sig och tillstodo lägrandet, hwar igenom hon hafwande blefwit och ett piltebarn framfödt som lefwer, anhållandes högeligen at få taga hwarannan till ächta. Uppå tillfrågan gafs tillkiänna at ingendera tillförne sig med lägersmåhl försedt.

Resolutio

Alldenstund Hans Kong. Maj:tt igenom thes utfärdade allernådigez bref af den 4 Junii 1725 med der å föllgande Höglöf. Kong. Håf Rättens universale till alla underdommare af den 26 i samma månad i nåder förklarar, thet the syskonebarn, som ej med en anständig och ärbar kärlek, utan i lösachtighet begynna theras tilltänkte ächtenskaps byggande, och sedan willia begiära Hans Kong. Maj:ttts Nådige ?? till fullbordandet skola efter allmänna lagen therföre dömmas och afstraffas, utan hopp at blifwa tillätne at träda med hwarandra i ächtenskap; Fördenskull och i förmågo af Kong. straffordningen ?? 1653 §2, ärkiännes de skyldige at hwardera böta åttetijo dahl:r smt eller i brist af botum umgiäller han sitt brott med 40 par spö 3 slag af hwart paret och hon med 30 par rijs 3 slag af hwart paret och stånde så den ena som den andra i föllie af Kong. brefwet den 17:de Martii 1697 en Söndag uppenbara kyrkioplicht, des utan bör Anders Larsson till sitt barns försörkning åhrligen gifwa 4 d:r smt till des det sig sielf födan förwärfwa kan, eller och efter det 18 Cap. ErfdaB. L.L. sedan det tredie åra är, fød det fader ther till thet är siu åra, ligga thet sedan bägge thera wårdnader om med hwarandra så åsämjas kunna.

I brist af botum äro Anders Larsson och Ingeborg Olofsdotter den 9:de i denna månad corporaliter [kroppsstraff] afstraffade.

Att man såg allvarligt på lägersmål mellan kusiner står klart. Böterna sätts till 80 daler per person. De vanliga beloppen var 10 daler för mannen och 5 daler för kvinnan.

Det är inte alla mål där man känner att man blir illa berörd, men detta är definitivt en av dem. Framför sig kan man se detta unga par med ett litet barn, kanske förälskade och hoppandes på en ljus framtid, men som förbjuds äktenskap och en gemensam framtid. Istället döms de till, och får utstå, extremt hårda kroppsstraff. Spöstraffet innebar för Anders del att man använde en dubbel vidja och slog tre slag. Därefter bytte man paret och fortsatte att slå tre gånger. Detta upprepades 40 gånger, sammanlagt 120 slag. 40 slag av varje par var det maximala spöstraff som kunde utdömas. Att straffas med ris, som gällde för kvinnor, var om möjligt något mildare. Man kan hoppas att bödeln, som nog var närvarande vid tingsplatsen, skötte sin syssla med försiktighet.

I sådana här fall undrar man speciellt hur det gick senare. Överlevde de spöstraffen utan bestående men? Hur mycket påverkade skamstraffet dem från den lokala gemenskapen? Gifte de om sig eller kunde de leva tillsammans på något informellt sätt? Hur gick det för barnet som ju betraktades som oäkta?

Kusinäktenskap är för närvarande lagligt i Sverige. I skrivande stund är dock en utredning tillsatt, som skall granska om det finns behov av ett förbud.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:843, bild 1970 (1733)

Underhåll av väg mellan Vilgsberg och Fotskäls kyrka

I detta mål från sommaringet 1733 får man reda på att vägen mellan Vilgsberg och Fotskäls kyrka vid tiden var i dåligt skick. Den nämns som präst-, kyrke- och kvarnväg. Dessutom är den en del av vägen mot Kungsbacka. Inspektören Johan Hedström vill därför att vägen uppröjs så att den går att köra med vagn.

90. Inspektoren Wälbetrodde Johan Hedström ingaf i Rätten, en des skrift innehållandes at som vägen ifrån säterijet Hwilgsberg till Foutskiäls kyrkia, skall wara aldeles förfallen hwilken wäg Foutskiäls sochns inwånare alltid skola wid macht hållit medelst det är en allmän präste och kyrkiowäg emellan Tostared och Foutskiäls kyrkior, samt äfwen en qwarnewäg; Så anhåller han at wederbörande måtte pålagde blifwa denna wäg förswarligen uprödia så at den samma med wagn kiöras kan. Och som wederbörande af Nämnden intygade att denna wäg icke allenast är en allmän kyrkio- tingz och qwarnewäg, utan och farwäg till Kongsbacka, så warder sådant här medelst attesterat och till vidare Högwälborne Herr Grefwens och Landshöfdingens beordrande hembstält om mera nembde allmän wäg uprödiande och wid macht hållande.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:843, bild 2530 (1733)

Skattevärdering av kronohemmanet Käringshögen i Istorp

I och med en förordning från 1723 fick kronobönder möjlighet att köpa sina hemman av kronan. En bonde fick med ett sådant skatteköp besittningsrätten till gården. I följande mål från sommaringet 1733 behandlas en skattevärdering av Käringshögen i Istorps socken. Här framgår det att en sådan skattevärdering syftade till att fastställa en köpeskilling. Enligt förordningen skulle köpeskillingen sättas till minst sex års räntor.

92. S: dag uplästes den skattewerdering som tillföllie af Kong. Landshöfdinge Embetetz remissorial resolution af d. 27 April sidstledne, undertechnadt Häradshöfdinge med nämbdemännen Joen Carlsson i Koppartoft och Lars Nilsson i Arnungared uti wederörandes närwaro in loco förrättat uppå 1/8 Crono hemmanet Kiäringshögen, då ingen hade något der wid at påminna, utan enhälligt intygat blef at det uti skattelöse ej mer än tiugo fyra d:r 10 ör 4 1/5 pg:r smt, efter werderingz männernes bepröfwande är wärdt, hwarföre sådant uppå sielfwa skattewerderingz intrumentet attesterades och till höga wederbörandes vidare skiärskådande hembställt.

I jordeboken för Istorp 1737 framgår det att Käringshögen köpts till skatte av åbon Olof Larsson. Det var indelt rustmästaren vid livkompaniet, Älvsborgs regemente.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:843, bild 2550 (1733)

Jonas Stålbergs dotter anklagad för snatteri

I detta ganska ovanliga mål från sommaringet 1733 anklagas soldaten Jonas Stålbergs dotter, den tioåriga Maria, för att ha lurat två barn, inneboende hos Lars Hansson i Solängen, Fritsla, att Lars ovetande lämna penningar och matvaror till Maria. Vittnet Bengt Knutsson i Grimmered, Seglora socken, berättar att Maria vid ett tillfälle varit i hans hus då även Lars Hansson varit närvarande. De bägge männen skulle då ha förhört flickan, varunder hon också skulle gjort vissa medgivanden.

Även berättelser från de flickor som varit hos Lars Hansson, Hanna och Catharina bägge 8 år, refereras i protokollet. Enligt dessa skall Maria ha lockat dem att utgiva penningar, men även ärtor, korn och gryn. Detta skall ha skett vid flera tillfällen, då husfolket befann sig i kyrkan. Detta kommer förmodligen från Lars Hanssons vittnesmål eftersom barn inte fick agera vittnen.

99. S: dag Lars Hansson i Sohlängen kärade till förlofwade soldaten Jonas Ståhlberg och hans hustru Marta Bengtsdotter och dotter på 10:de åhret Maria, för det bemelte Maria skall låckat Larses barn, at lemna utur hans bo åtskillige waror samt penningar honom owettande.

Uti detta måhl producerades till wittne Bengt Knutsson i Grimmared, som utan jäf aflade sin ed och efter föregången förmaning at tala sanning gjorde den berättelse att flickan Maria skall kommit till wittnets huus om en söndag och tisdagen der efter har Lars Hansson i Sohlängen och Lars Olofsson i Swijnabo kommit äfwen till wittnet, hwilket senare gifwit de förra brännewijn och derpå har Lars i Sohlängen frågat flickan hwad hon fådt af hans små töser, af hwilka den ena skall wara Lars Hanssons bror dotter och den andra icke släckt till honom, dock skola bägge wara hos honom, då flickan Maria tillstådt at hon af dem fådt 3:ne penningar hwarpå Lars Hansson uptagit en enckell carolin och sagt, kan hända at det torde wara en sådan, så sade flickan de twenne woro så stora som den och den andra war större med en klafwe, hafwandes Lars Hansson sagt förut sig mist två enkla och en dubbel carolin, hwarigenom denna barnsens förseelse skall blefwit först uppenbar, hwilka flickan sagt sig flykt till sin far, och när de frågat hwad faren giordt af dem skall hon swarat, det wet jag intet, utan menar at han användt något der af till ett par tobaks pantars betalning som han fådt. ? om flickan blefwit skrämmd till at bekiänna detta på sig. R. nej utan de skola bedt henne på tienligit och anständigt sätt at bekiänna sanningen. Elliest skall flickan Maria jembwäl tillstådt at hon af Lars i Sohlängen bara fådt en lijten påse med erter, som hon sagt sig lagt i sina föräldrars cammar emillan en kista och wäggen, och när hon skulle ta honom dädan, har han warit borta.

Lars Hanssons flickor Hanna Swensdotter och Catharina Andersdotter bägge om åtta åhrs ålder, sade at flickan Maria låckat dem till at gifwa sig både ärter och, korn och gryn uti en stor påse, och skall hon knutet emillan hwarje slaget och uti en kiölsäck som hon haft wid sig äfwen fådt. Flickorna sade wijdare, at Maria skall 5 eller 6 gånger warit hos dem, när de sielfwa warit utur huuset, som alt skiedt om hällgedagar medan de warit wid kyrkian, då hon alltid skall fådt något af sådant slag som berördt är. Desutan medan mannen och hustrun warit en gång wid kyrkian, skall flickan Hanna tagit nyckelen och uplåst skåpet uppå Marias begiäran och flykt henne 2 enkla caroliner, som Maria sagt, at ingen tror flickorna om at taga sådant, hwarefter hon på samma sätt undfådt den dubbele carolinen. Uppå nämbdemannens Per i Allmhullt intygan tillstod Jonas Ståhlbergs hustru, at des dotter Maria uti hennes närwaro bekiändt at hon tagit berörde caroliner och matwaror, samt det till sin fader Ståhlberg lefwererat; men denne senare nekade enständigt der till, äfwen som des hustru sade at hon sådant icke heller blifwit warse. Parterne böra inställa sig för Rätten öfwer mårgon till vidare ransakning.

Målet fortsätter några dagar senare (paragraf 135), då händelserna beskrivs som snatteri. Maria nekar nu helt till anklagelserna och säger att hon blivit tvingad till sina medgivanden. Även Maria föräldrar, Jonas Ståhlberg och Marta Bengtsdotter nekar till att ha gjort något brottsligt. Rätten beslutar att Jonas och Marta vid näst ting skall genom en ed befria sig från skuld.

Vid hösttinget tas målet slutligen upp då Jonas och Marta med sin värjemålsed betygar att inte haft någon kunskap eller delaktighet i det påstådda snatteriet. De frikänns därför för tilltalet.

Man kan notera att rätten inte uttalar sig om Marias eventuella skuld utan allt tycks handla om huruvida föräldrarna hade någon delaktighet. Barn var heller inte straffmyndiga vid den här tiden. Att föräldrar kunde straffas för deras barns snatteri framgår av följande paragraf från 1734 års lag, kapitel 50:

§1. *Stiäl öfwermage* [person som ej uppnått myndighetsålder], som är under femton åhr; gifwe thet *stulna åter*, så ofta thet sker, och warde näpst af föräldrar, eller af målsman sig. Hwilken som *öfwerмага ther til lockar eller tubbar*; straffes som förr sagdt är.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:843, bild 2620 (1733)

Hans Bengtsson i Friared dräpt fem kalkoner och en gås

Jag har tidigare inte fått något belägg för att man i trakten höll kalkoner. Att det förekom framgår av följande mål från sommaringet 1733, där Hans Bengtsson i Friared, Hyssna socken, var instämd för att på sina åkrar slagit ihjäl fem sådana.

137. Ländsman Wäl. Petter Hedström i anledning af Regements Pastorens Ehrewyrdige Herr Johan Cullens till ländsman aflåtne skrifwelse af d. 30 April sidstledne instämbt Hans Bengtsson i Friared för det han midsommars afton förledit åhr skurit hallsen af fem kalkoner och en gåhs för Herr Regimentz Pastoren. Swaranden comparerade med utlåtande at han ej skurit hallsen af dese creatur men tillstod at han slagit dem ihjäl, hwar till han så mycket mer skall warit föranlåten, som de skola hela sommaren gådt i hans åckrar och giordt skada. Ländsman yttrade sig at detta är ett oinstämbt måhl angående den föreburne ohägn och obewijslig och derföre som sådan skada ej heller är besichtigad, så skall Hans ej kunna sig med denna inwändning förswara, utan skola dese kallkoner den ena gången af en händelse och genom swarandens egit förwållande dymedelst at han ej haft sin grind tillstängd, inkommit. Hans ingaf en skrift, der uti han andrager sig wara förseent stämbd och derföre begiära anstånd i saken till nästa ting, hälst som des frälse inspector skall swara i saken. Ländsman sade at Hans 3 weckor före Tinget skall blefwit inciterad [instämd] och desutan begifwit sig at swara i saken, skolandes i öfrigit detta wara ett måhl som frälse inspectoren ej har at beskaffa med. Hans begaf sig till answar och yttrade sig at han skall kunna wijsa at kallkonerne merendels stedje gådt i hans åckrar och derföre förmenar sig med skiähl hafwa slagit dem. ? : om han slagit dem ihjäl i åckren R: ja. Ländsman påstod laga plicht och skadestånds ersättning och pröfwades efter den storlek parterne tillstodo ungarne warit, af den ringaste kunna ansees a 12 öre stycket.

Resolutio

Det inwänder wähl Hans Bengtsson i Friared, at som de fem stycken kallkonungar och en gåsunge, som han uti sin åcker dödat, skola stadigt der gådt och honom skada tillfogat, så förmenar han sig fördenskull haft skiähl dem dräpa; Men alldenstund Hans Bengtsson ålegat tillföllje af 10 och 12 Cap. B.B. L.L. [byggningsbalken, landslagen] ägaren derom tillsäja ifall des creatur giordt honom skada eller dem lagligen intaga, och ej spilla och dräpa; Ty pröfwar Tingz Rätten rättwijst i förmågo af 44 Cap. ejusd tit (?) pålägga Hans Bengtsson åter giällda skadan med två d:r 8 öre smt samt desutan böta sine fyratio mark smt.

I jordeboken 1731 anges grevarna Carl och Eric Stenbock som ägare till Friared Nedergård. Gården Lidagärde i Hyssna var indelt som boställe för regementsprästen vid Älvsborgs regemente. Det verkar dock inte som att pastor Cullen bodde på gården.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:843, bild 2840 (1733)

Tomas Hjorts hustru instämd för yppighetsbrott

Jag har i flera sammanhang skrivit om min förfader soldaten Tomas Hjort. Första gången jag stötte på honom var i en generalmönsterrulla från 1714 där han anges vara skotte. Vidare efterforskningar gav att han 1723 i Sätila gifte sig med Karin Jonsdotter. De verkar ha bott i Almereds soldattorp i Hjorthålan där de mellan 1723 och 1729 får tre barn, däribland min ana Jon Tomasson Hollsten. I

mantalslängden från 1730 anges att han flyttar till sin födelseort, "Engeland", och därefter är han försvunnen från mantalslängderna. I och med flytten skapades ett tvivel på att Tomas verkligen var far till min ana Jon, som gifte sig i Hyssna 1750. Att Tomas och familjen inte kom iväg till "Engeland", eller möjligtvis flyttade och senare återvände, fick jag dock en indikation på genom att jag av en slump stötte på en notering om att en Tomas Hjort 1738 fick en dotter, Elin, född i Almered.

I följande mål från sommaringet 1733 fick jag ett belägg för att familjen då fanns i Sverige. Här är hustrun Karin instämd för brott mot en yppighetsförordning, dvs för att ha burit någon förbjuden klädespersedel.

142. Soldaten Thomas Hiorts hustru Karin Joensdotter, pigan Anna Larsdotter i Håkankihla och Anna Joensdotter i Hårsåhs som Häradsdommaren Biörn Nilsson i Gundlered och nämbdemannen Joen Mårtensson i Kursered intygade riktigt vara stämbde Länsmän Hedström till ansvar för brott emot Kong. förordningarne om yppighetens afskaffande, men sig nu wid upropet ej inställt. Sakfälles till en dahl. smt böter hwarje för uproz försummelse.

Den omnämnda Anna Jonsdotter är förövrigt dotter till min ana Jon Arvidsson i Hårsås, Hajoms socken.

Målet verkar få sin avslutning vid vintertinget 1734. I paragraf 67 sägs följande:

Hwarwid han [länsmän Hedström] äfwen angaf at soldaten Thomas Hiorts hustru som för uprop försummelse är fäld till en d:r och pigan Kierstin Persdotter i Götheborg, hwilken för aldeles uteblifwande är ansedd med 2 d:r smts plicht, ej eller förmå samma erlägga, begiärandes blifwa underrättad huru de senare måhl böra umgiälla. Och som wederbörande af nämnden deras fattigdom intyga wiste, eftergaf Tingz Rätten dese böter såsom des ensak.

Karin slipper alltså att betala sina böter pga av fattigdom. Regeln var annars att bötesstraff omvandlades till kroppsstraff eller fängelse i de fall den dömde inte kunde erlägga böterna. Rätten hade kanske en möjlighet att eftersänka dessa vid ringare brott.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:843, bild 2880 (1733)

[Hustru Maria Mårtensdotter anklagar nämndeman för försök till otukt](#)

Följande mål från sommaringet 1733 är anmärkningsvärt på så sätt att en aktad person, nämndemannen Anders Andersson i Uddatorp Sunnabäcken i Fotskäl, står anklagad för att ha försökt köpa sex av soldathustrun Maria Mårtensdotter.

143. Länsmän Wäl. Petter Hedström hade instämt föräfskiedade soldaten Olof Winbergs hustru Maria Mårtensdotter för det hon angifwit för kyrkioherden Ehrewyrdige och Höglärde Herr Zachris Brandtberg uti åtskillige mäns närwaro at nämbdemannen Anders Andersson i Sunnabäcken, som är gift man, skall tillbudit otucht med henne för penningar. Maria Mårtensdotter och hennes man Olof Winberg inställte sig, då Maria berättade at at wid Bartolomei tijd [24 augusti] förledit åhr skall nämbdemannen kommit till henne och warit drucken, då äfwen der wid skola warit ett par andra karlar som gådt bort, men nämbdemannen blefwit qwar och stängt dörren samt tillbudit at få bedrifwa otucht med hustru Maria, då hon skall bedt gud bewara både honom och henne ifrån en sådan synd och förmant honom at gå hem till sin hustru; men han skall tagit up penningar och budit henne för det hon skulle efterkomma han begiäran och när hon åter wägrat det, skall han med wäld lagt henne bakländes öfwer bänken, harföre hon ropat, så at hennes flickebarn som låg i sängen och såfwit sprungit up, då Maria bedt flickan gå ut efter skomakaren Lars Andersson i Foutskiäls sochn som låg på bänken utanför stugan, hwilken då inkommit, så at nämbdemannen i sitt upsåt blefwit hindrad och skall hustru Maria då bedt skomakaren blifwa der qwar öfwer natten, efter

nämbdemannen intet wille gå hemb, hwilket skomakaren och giordt och lagt sig på bänken, då nämbdemannen tagit en sticka och gådt fram i cammaren och lyst med, hwarföre hustru Maria bedt honom gå in, då han skall sagt, at han såge efter hwar han kunde få lägga sig, hwarföre hon bedt honom lägga sig i sängen hos hennes lilla gosse, som nämbdemannen giordt och legat der till solens upgång, då han skall gådt hemb.

Anders Andersson nekade helt till detta och sade att Maria detta å honom angifwit af afwund för det han warit med at panta henne för olaga brännwijns salu.

I en senare paragraf (nr 148) vid samma ting framgår det att Maria tidigare blivit dömd för olaga brännvinsförsäljning och suttit åtta dagar i fängelse på vatten och bröd.

Olof Winberg hävdade att han vid ett besök hos nämndemannens hustru, Karin Knutsdotter, hört denna säga att hon trodde att något förekommit mellan Maria och hennes man.

Rätten beslutar att målet skall fortsätta vid nästa ting och att då Karin Knutsdotter och skomakaren Lars Andersson skall höras.

Målet fortsätter vid vintertinget 1734 (bild 630), där Anders Andersson sökt reconvention (ersättning för obefogat åtal). En förlikning har skett och

...andragandes nämbdemannen at som både Maria Mårtensdotter och hennes man honom om förlåtelse bedit och andra äfwen bedt honom sin reconventions talan af christelig försonlighet lemna, så har han i anseende der till, så wäl som swarandens fattige och usle tillstånd låtit öfwertala sig, at i detta måhl sluta en skriftelig förening som af Winberg ingafs och för Rätten uplästes, sålunda i bokstafwen lydande...

I denna skrift tar Maria helt tillbaka de beskyllningar hon tidigare gjort och målet avskrivs.

Om Olof Winberg kan man läsa i generalmönsterrullan för Älvsborgs regemente, 1729, att han tillhörde livkompaniet. Där noteras han som "gammal och maktlös samt sjuk får avsked".

Man kan fundera över om det ändå inte låg en sanning i Marias beskyllningar. Om nämndemannen var oskyldig borde ju vittnesmål från hans hustru och skomakaren ha talat till hans fördel. I och med förlikningen verkar dessa inte ha hörts. Kan det ha varit så att nämndemannen övertalat och kanske mutat Maria att ta tillbaka anklagelserna?

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:843, bild 2880 (1733)

[Per Jonsson i Vatared anklagar sin gårdsbo för oduglig gärdesgård](#)

På gården Vatared i Tostareds socken fanns vid tiden två åbor, Per Jonsson och Lars Larsson. Vid vintertinget 1733 hade Per instämt sin granne för att denne hade odugliga gärdesgårdar och grindar, vilket medförde att Per var tvungen att vakta sina oxar, så att dessa inte gjorde ohägn på Lars ägor.

145. Per Jonsson i Hwatared kärade till des gårdbo Lars Larsson för odugelig gierdesgård och leed så at han måst wachta sina oxar för ohägn. Ländsman Hedström och nämbdemannen Anders Andersson i Sunnabäcken intygade at Lars hafwer oduge. gierdesgård och leed och swaranden hade intet lagligit der wid at inwända. Kiäranden påstod expenser.

Resolutio

I förmågo af 9 Cap. Byggninga B. L.L. pröfwar Tingz Rätten för rättwijst det bör Lars Larsson i Hwatared för det han ej haft sitt leed och gierdesgård i laga tijd behörigen uprättat, böta sine 3 mark och warder bemelte Lars Larsson här medelst pålagd at hädan efter hålla sine gierdesgårdar och leed

uti behörigt stånd wid femb dahl:r smt wijte jemte laga botum och skadestånds ersättning, börandes han desutan i expenser till Per Jönsson betala 28 öre smt.

I det här fallet verkar bägge åboarna ha skött sina inägor enskilt och därför inhägnat dem. Annars var det nog vanligt att man på en gård med flera åbor brukade inägorna gemensamt och där inte hade några enskilda hägnader.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:843, bild 2920 (1733)

1734

Anders Larsson i Höga Kronogård funnit en bisvärm

I detta mål från vintertinget 1734 får man besked om att det fanns en skatt på biodlingar. Här framgår det att Anders Larsson i Höga Kronogård i Fotskäl (se mantalslängd 1730) hittat en bisvärm i en buske och till denna skaffat en bistock. Han hade dock inte anmält fyndet till länsman.

55. Ländsmannen Wäl. Petter Hedström tilltalade efter laga stämning Anders Larsson i Cronogården Höja för det han ej lagligen angifwit en bijstock, som han förleden sommars funnit uppå bemelte cronohemmans ägor, at Kong. Maj:tt och Cronan der af kunde få sin del. Swarande anförde, at han dese bij funnit uti des äng i en ahle buske repade [samlade], hwarföre han skaffat sig en bijstock och infördt dem uti, men af okunnighet at Cronan uti ett sådant fynd skulle hafwa någon del, har han det ej för crono betienterne angifwit, dock har han ej hållit det döllgt, utan i hela sochnen giordt det bekant. Ländsmannen sade sig ej mera hafwa at påstå, än at Cronan får sin del, men swaranden sade at det är owisst om bijen lefwer till sommaren igen i annor händelse kan han ej bistå Cronan något derföre.

Resolutio

Aldenstund befinnes at Anders Larsson i Cronogården Höja uppå des inhägnade ägor uti ofruchtbart trä funnit en bijswärm; Förden skull och i förmågo af 28 § uti 1681 åhrs huusesyns ordning tillärkiännes Cronan tredjedelen af samma bij så framt de till nästa sommar lefwande och behåldne blifwa.

Rätten hänvisar här till en förordning från 1681 och säger att kronan ska tillerkännas en tredjedel. 1734 års lag, Byggningsbalken kapitel 21, reglerar händelser där någon hittat en bisvärm:

2. §. Hittar man bi å egen bolstad, eller then han äger lott i; ware hans som hitte. Är det landbo; niute han tridiung, och jordägaren två lotter. Hittar man them inom annars hägnad; niute ingen lott theraf: hittar man them utom hägnad, i annars skog och mark: äge tridiung, och jordägaren två lotter. Sägä twänne sig samma bi hittat; niute han thenna hittelön, som först lyste. Om then, som å annars ägor hittar, och ej lyser, utan borttager, och om then, som med mat och bete til sig lockar annars mans bi, urskils i Misgierningsbalken.

Enligt denna paragraf, som väl inte ännu hade börjat tillämpas, skulle dock kronan som ägare av ett kronohemman få två tredjedelar.

Man kan undra hur denna uppdelning gjordes. Det verkar ha förekommit att man erlade skatt i form av honung, så det kan ha varit så att upphittaren fick årligen leverera en del av honungsskörden till kronan.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:874, bild 360 (1734)

Per Åkesson i Kattunga Backa dolt piga från mantalsskrivning

Mantalsskrivningar hölls en gång om året. Syftet var att, inför uppbörd av personbaserade skatter, göra en kartläggning av varje hushålls skattepliktiga personer. Vid vintertinget 1734 var Per Åkesson i Kattunga Backa instämd för att ha försökt dölja sin piga. Han försvarar sig med att han gjort det för sin fattigdoms skull.

60. Ländsman Wäl. Petter Hedström kärke till Per Åkesson i Kattunga Backa för det han utur mantal dölgt en piga som warit hos honom och föregifwit at det warit hans hustru som orätt såsom piga warit skrefwen, fast ländsman om rätta beskaffenheten blefwit underrättad och lagat wid mantals

skrifningen at det blefwit rättat, så at pigan nu i mantal är satt och skatteren i räckenskapen uptagen. Swaranden kunde detta sitt brott ej frångå, utan måste tillstå at han således för sin fattigdom sökt pigan undandöllja.

Resolutio

I förmågo af 10 § uti mantals commissarie instruction sakfålles Per Åkesson i Kattunga Backa at böta 20 d:r smt till nästa hospital för det han från mantal söckt des tienste piga undandöllia.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:874, bild 400 (1734)

Susanna Larsdotter köper skatterättigheten i frälsehemmanet Brattorp

Följande mål från sommaringet 1734 handlar om ett sk frälsekatteköp. Ett sådant innebar att någon köpte skatterättigheten till ett frälsehemman mot att man till den tidigare ägaren erlade en årlig ränta. Termen skatterättighet för tankarna till att det avser ett köp av hemmanets ränta. Men efter att ha läst Christer Winbergs studie Grenverket stod det klart för mig att skatterättighet istället avsåg en besittningsrätt.

Detta syns också tydligt i det följande målet där Susanna Larsdotter mot erläggandet av en årlig ränta om 24 daler får för sig och sina arvingar dispositionsrätt till åkrar, ängar mm i ett frälsehemman i Brattorp. Säljare är frälsefogden Johan Hedström. Hedström var nog inte adlig men kunde säkert räknas som "ofrälse ståndsperson". Sådana personer var sedan 1723 tillåtna att inneha frälsejord.

Johan Hedström anges även efter 1734 i jordeböckerna anges som ägare. Detta kan sammanhånga med att det ur kronans synvinkel var viktigast att veta vem som uppbar räntan.

4. S: dag framkom för mig [vice häradshövding Bergius] och sittande Rätten dannemannen Ehrlig och beskiedelig Lars Andersson i Brattorp och upwijste det salu bref frälse inspectoren Wälbetrodde Johan Hedström och des hustru Madame Ingeborg Hedström, under för detta häradsskrifwarens Wäl:de Eric Nybergs och munsterskrifwarens Jacob Dahlgrens bewittnande d. 6 Maii 1730 utgifwet, hwar medelst de emot etthundrade d:r smt riktig erhållen och qwitterad kiöpeskilling till bemelte Larses dotter Susanna Larsdotter under hennes föräldrars warande äckenskap försålt skatterättigheten af halfwa frälsehemmanet Brattorp i detta härad och Istorz sochn belägit, tillägnandes således bemelte Larses dotter Susanna Larsdotter och des arfwingar bemelte skatterättighet, samt at hon skall få innehafwa och bruka samma hemman emot åhrlig ränta tiugofyra dahl:r smt uti hwitt mynt med det förbehåld, at hon äfwen för bemelte hemman betalar all de der af gående crono räntor och utskylder af hwad namn de wara må, i anseende hwar till faste och tingz skiötning å detta kiöp eskades; Och som befans der med lagligen tillgångit wara, at upbuden å trenne härads ting nemb. d. 17:de Octobr 1732, den 24 Februarii 1733 och 6 Junii samma åhr lagligen skiedde äro och sedan öfwer natt och åhr, utan klander laga stånd åkommit; Altså i förmågo af 2 och 10 Cap. JordaB. L.L. dömbde jag med nämnden ofwan bemelte kiöp stadigt och fast ståndande samt tillärkiände Susanna Larsdotter des barn och arfwingar mer bemelte skatterättighet af halfwa frälsehemmanet Brattorp med huus, jord, åcker, äng, skog och marck fiske och fiskewattn, qwarn och qwarnställe, samt alla tillägor af hwad namn de wara må, i wåto och torro, närby och fierran, intet undantagandes af alt det som der till nu lyder, eller hädan efter med lagligen tillwinnas kan, at såsom sin wälfångne och lagståndne egendomb nyttia bruka och besittia.

Av mantalslängderna framgår att Lars Andersson var en av två brukare av Brattorp Lillegård. Det är värt att notera att min ana [Jacob Dahlgren](#) hade bevittnat köpebrevet.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:874, bild 1720 (1734)

Mer om bönders skjutsningar

I följande mål från sommaringet 1734 rapporteras om bönders ersättning för skjuts av båtsmän på deras väg genom trakten. En bonde, boende längs färdvägen, skulle ställa upp med häst och mot en ersättning om 8 öre per mil skjutsa en bestämd sträcka. I protokollet anges antalet hästar som utnyttjas för de olika sträckorna samt den sammanlagda ersättning som utgått till bönderna. Så användes t.ex. 11 hästar på sträckan, 3 ¼ mil, från Skene till Svenljunga då varje bonde fick en ersättning om 26 ./. (öre). Eftersom det går 32 öre på varje daler blev den sammanlagda ersättningen 8 daler och 30 öre.

Denna skjuts avsåg båtsmän på hemfärd från lastdragaren Swerdfisken (eller möjligtvis Swendfisken). Jag tolkar det som att lastdragaren, som var något slags transportfartyg, var förlagd i Göteborg och att båtsmännen kanske var hemmahörande i Blekinge.

15. S: dag Tygwachtaren och Crono Ländsman Wäl. Anders Gullberg insinuerade i Rätten ett memorial som uplästes angående det crono skiuts innewarande åhr upgådt nedar nembde datii nemb. till Capitain Lieutnanten Herr Martin Fries med ett antal båtsmän i hem marchen från lastdragaren Swerdfisken den 18 Januarii från Skiene till Swenliunga 3 ¼ mihl 11 hästar a 26 ./. 8 d:r 30 ./. Till samma commendeur och manskap i ned marchen at åter emottaga förenembde crono skiupp den 1 April från Skiene till Biörnlanda 1 ¼ mihl, äfwen 11 hästar a 14 ./. 4 d:r 26 ./. Till det af Elfzborgz Regemente ?? Guarnizon från fästningen Marstrand hemförlofwade manskap den 19 dito: 6 hästar från Skiene till Swenliunga 3 ¼ mihl a 26 ./. 4 d:r 28 ./. och nock [ytterligare] en häst samma wäg för en siuk man af samma commando 26 ./. , dito en för de af Öfwerst Lieutnantens Compagnie och berörde commando, från Skiene till Ramslätt 1 ½ mihl 12 öre. Dito regemente i ned marchen till arbete i Giötheborg och på Nya Elfzborg d. 26 April från Skiene till Bugierde 2 ¾ mihl 9 st. hästar a 22 ./. 6 d:r 6 öre, gör tillsammans tiugo sex d:r smt; Och som allmogen hwilka skiutze presterat woro wid Rätten närwarande och tillstodo sig derföre richtig betalning undfådt, wederbörande af Nämnden jembwäl intygade at den samma i deras närwaro till allmogen blefwit wärcke. utdelt; Så warder sådant här med wederbörl. attesterat.

Av texten framgår det att ersättningen betalades ut vid tinget.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:874, bild 1800 (1734)

Hustru Ingrid Larsdotter instämmer sin man för enkelt hor

Köttslig beblandelse där enbart den ena parten var gift benämndes enkelt hor och var ett brott som straffades hårt. Vid sommaringet 1734 kände Ingrid Larsdotter i Sandryd Västergård till sin man, Anders Bengtsson, och "kvinnfolket" Anna Larsdotter för att de begått enkelt hor varefter ett gossebarn fötts. Troligen var Anna piga i huset.

21. Hustru Ingrid Larsdotter i Sandryd kärade efter laga stämning till des man Anders Bengtsson och qwinfolcket Anna Larsdotter der sammastädes för sig emillan begådt enkelt hoor. Swaranderne infunno sig och tillstodo sitt brott, berättandes sig förledit åhr i Julii månad, med hwar annan en gång haft oloflig beblandelse; men hwarken förr eller sedan hwar efter Anna Larsdotter första bönedagen i åhr framfödt et pilltebarn som ännu lefwer. På tillfrågan befans, at dese brottslige ej tillförne för slijkt måhl warit lagförde ej heller med hwar annan äro i skyld [släktskap]. Yttrandes sig ock hustru Ingrid Larsdotter wara nögd at behålla sin man hwad barnets föda angår, så yttrade de sig willia der om hwar för sig efter lag besörja.

Resolutio

Aldenstund befinnes at gifta mannen Anders Bengts i Sandryd och ogifta qwinfolcket Anna Larsdotter med hwarandra plägat kiötslig beblendelse och i enfalt hoor barn samman aflat; för den skull pröfwar Tingz Rätten i förmågo af 1653 åhrs strafordning 1 § rättwist, sakfälla honom Anders Bengtsson at böta sina åttijo d:r smt, men i brist der af afstraffas med 32 par spö 3 slag af hwart paret och henne Anna Larsdotter at plichta sina 40 d:r smt eller i brist af penninge böter umgiälla sitt brott med 16 par rijs 2 slag af hwart paret, börandes de bägge des utan stå 3 Söndagar på plichtpallen i Tostareds kyrkia, samt ofenteligen skriftas och aflösas.

Hwad barnets försörjning angår; så åligger Anna Larsdotter at samma föda i 3 åhr och Anders Bengtsson sedan der om draga försorg i 4 åhr och böra sedan bägge hafwa wårdnad der om til des det sig föda förwärfa kan; men skulle barnet genom döden afgå innan Anders Bengtsson det till försörjning kommer at intaga, eller lika emot henne försörjgt, åligger honom för den tiden Anna det längre haft, at henne åhr. [årligen] wedergjälla 3 d:r smt.

I det här målet tycks Ingrid förlåta sin man. I annat fall var enkelt hor ett skäl till skilsmässa. I 1734 års lag, Giftermålsbalkens kapitel 13 stadgas:

1. §. Gör mannen hor, och wil hustrun ej förlåta honom brott sitt, och hafwer hon ej haft sängelag med honom, sedan thet henne kunnigt blef; tå må skilnad i ächtenskapet ske...

Rätten beslutar att barnet ska försörjas genom delad vårdnad där modern vårdar det de första tre åren varefter Anders Bengtsson och hans hustru tar vid i fyra år. Man kan undra över Ingrids känslor kring att ha Anders barn i huset.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:874, bild 1850 (1734)

Börje Eriksson i Mölnebacka om intagna hästar

I följande korta mål från sommaringet 1734 figurerar en Börje Eriksson i Mölnebacka, Hajoms socken.

89. Börje Ericksson i Mölnebacka kärade till Anders Börjesson och Anders Carlsson i Hiortorp för det de skola intagit hans hästar, som de funnit i hans äng. Parterne förentes och togo afträde.

Jag blev först undrande över denne Börje Eriksson. Enligt mantalslängderna fanns 1732 på Storegården Per Larsson (dock död redan 1731) och på Lillegården Anders Eriksson, bägge anfäder till mig. Dock fann jag att Börje 1733 gifte sig med Per Larssons änka, Karin Börjesdotter (Hajom C:1 bild 70).

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:874, bild 2430 (1734)

Rangilla Olofsdotter i trångmål efter att ha fött oäkta barn

Då ett barn blev till mellan två ogifta personer var det i regel fadern som kom lindrigast undan. Ofta kunde han slippa påföljder genom att neka, vilket modern av naturliga skäl inte kunde. Om han erkände eller blev överbevisad var regeln att han årligen skulle betala ett underhåll om 3 daler årligen till dess att barnet kunde försörja sig själv.

I följande mål från sommaringet 1734 hade drängen Anders tidigare blivit dömd att betala ett sådant underhåll till pigan Rangilla. I protokollet beskrivs hur Anders och Rangilla efter domen slutit ett avtal med innebörd att Anders istället för det årliga underhållet om 3 daler istället skulle betala en engångssumma om 4 daler, en överenskommelse som Rangilla gått med eftersom hon var i trångmål om pengar. Målet slutar med att Anders går med på att, förutom de redan erlagda 4 dalerna, betala ett årligt underhåll om 1 daler och 16 öre.

95. Qwinfolcket Rangila Olofsdotter som af drängen Anders Andersson i Korslid [Berghem] blefwit med barn rådd hade instämt berörde dräng, för det han ej tillföllie af Bållebygds Härads ting rätts resolution under d. 1 Octobr 1731, will till henne erlægga de henne till barnets födo tilldömbde tre d:r smt om åhret, utan söker sig skydda, under en dem emillan sedemera d. 27 Octobr förberörde åhr ingången förening hwar medelst hon som i trångmål om penningar warit stadd låtit sig benöija med fyra dahl:r smt i ett för alt, hwarwid hon, som utan någon målsman wid samma förening den samma ingådt och nu ej förmår sitt barn försörja, utan måste med tiggande sig sielf föda, ej will låta bero. Anders Andersson påstod wäl i förstone skriftelige föreningens bestånd, men begaf sig änteligen at åhrligen till Rangilla Olofsdotter erlægga 1 d:r 16 ./. smt, som i åhr tager sin begynnelse och continuerar till des barnet sig sielf föda kan, hwar med Rangilla war förnögd och förden skull lät Tingz Rätten der wid förbli.

Om man antar att underhållet skulle sträcka sig över 15 år skulle det, enligt den ursprungliga domen, sammanlagt uppgå till 45 daler. Anders engångsbetalning om 4 daler tillsammans med ett årligt underhåll om 1 daler och 16 öre under 12 år summerar dock endast till 22 daler. Så Anders gör onekligen en god affär.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:874, bild 2450 (1734)

Nils Månsson i Sandryd Västergård i skuld till Catharina Gyllenhammar

I följande mål från sommaringet 1734 åläggs Nils Månsson i Sandryd Västergård att betala en skuld till en Catharina Johanna Gyllenhammar. Eftersom gården var ett frälsehemman tänkte jag att denna fru kanske var innehavare. Så verkar inte ha varit fallet och man undrar då vilken koppling det fanns

mellan kontrahenterna och varför Nils lånat summan. Ett tag tänkte jag att "obligation" syftade på ett skuldebrev som en långivare kunde sälja till någon annan. Men obligation kan betyda utfästelse och förbindelse, så Nils lånade nog direkt av änkefru Gyllenhammar.

108. Enkie Frun Wälborna Fru Catharina Johanna Gyllenhammar fordrade efter laga stämbning genom nämbdeman Anders Andersson i Sunnabäcken af Nils Månsson i Sandryd 22 d:r smts skulld efter obligation af d. 11 Martii 1733 med expenser. Swaranden tillstod skullden.

Resolutio

Tingz Rätten finner skiäligt pålägga Nils Månsson i Sandryd, at till Wälb:na Fru Catharina Johanna Gyllenhammar des skulld tiugo två d:r smt betala med en d:r 6 ./. smt i expenser.

Johanna Catharina Gyllenhammar död 1779-04-15 i Kungsätters socken. Gift med kaptenen Carl Cameén (www.adelsvapen.com).

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:874, bild 2570 (1734)

Erik Arvidsson och Anna Jönsdotter instämnda för olaga sammanboende men frias

Vid sommartinget 1734 var Erik Arvidsson och änkan Anna Jönsdotter i Källared, Örby socken, instämnda för att ha olagligen sammanflyttat innan de var gifta. De försvarar sig genom att säga att Erik bara vistats på gården i samband med att han hjälpte till med vårbruket. Detta för att Annas dräng var sjuk. Rätten tror på deras berättelse och frikänner dem.

112. Länsman Wäl. Anders Gullberg instämt drängen Erick Arfwidsson i Källared och enkian Anna Jönsdotter ibidem för det de twärt emot förmaningar af Kong. kyrkiolagen flyttat i boo tillsamman innan de blifwit copulerade [gifta], som ännu intet sig gådt. Swaranderne inställt sig och androgo, at som enkian Anna Jönsdotter sitter wid gårds bruk och hennes hafde dräng blifwit siuk, har hon warit nödtwungen, at till gårdens hängnade och wåhrens anläggande, under tiden hafwa denne Erick Arwidsson hos sig till slijkt arbetes för rättande; men sedan första bönedagen blifwit åtwarnade, skall Erick Arfwidsson merendels stadigt warit borta och allenast under tiden kommit till henne, at wid gårdsbruket assistera. Länsman anförde at Prosten Wälehwördige och Höglärde Herr Bengt Falckenholm gifwit ländsmannen wid hands at Erick och Anna från Juhl och till Maii stadigt warit tillsammans. Kunnandes Länsman ej neka, at drängen sedan de blifwit åtwarnade, afhållit sig något ifrån Källared, men dock warit der när något gårds arbete warit till at skiöta.

Resolutio

Emedan drängen Erick Arfwidsson som med Anna Jönsdotter är trolofwade i nödfall, då hennes dräng warit siuk warit henne med arbete wid gårds bruket behjelpelig; Ty kan Tingz Rätten ej anse detta måhl såsom en sammanflyttning, hwarföre swaranderne med någon plicht kunna beläggas, utan warde de för Ländsmannens tilltal frij kiände.

Jag har skrivit om ett liknande fall från hösttinget 1719, Olagligt sammanboende. Även här frikänns de inblandade.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:874, bild 2580 (1734)

Anders Andersson får dryga böter för att ha kissat i Horreds kyrka

Att på olika sätt vanhelga kyrkorummet och gudstjänsten betraktades som synnerligen allvarliga brott. Det kunde vara att svära eller som här i ett mål från sommartinget 1734, att vara drucken och kissa i

kyrkan. Att bara vara drucken på vilodagen medförde böter om 5 daler, men att som drucken i kyrkan och dessutom kissa där renderade 50 dalers böter. En summa som säker inte en före detta båtsman mäktade betala.

122. Ländsmannen Wäl. Magnus Åhlberg anförde sitt käromål emot båtsmannen Anders Andersson på Letebutorp Horreds sochn för det han en Söndag så öfwerlastat sig i ett begravnings öhl, at han kommit drucken i kyrkian och icke förmådt hålla sitt wattn, utan lemnat det i Horreds kyrkia, hwaraf mycken förargelse och oliud skiet. Swaranden närwarande och kunde sitt brott icke förneka, utan tillstod det han både kommit drucken i kyrkian och denna wederstyggeliga förargelse giordt.

Resolutio

Tingz Rätten finner rättwist sakfälla förfäskiedade båtsmannen Anders Andersson at för dryckenskapen böta fem d:r smt, samt för det han drucken kommit i kyrkian och Herrans heliga huus med wederstygglig förargelse ohällgat, i föllie af Kong. förordningen dat. d. 22 Decembr 1686 plichta 50 d:r smt, men i brist af botum afstraffas han för alt sammans med 22 par spö 3 slag af hwart paret, samt stånda der till med en Söndag uppenbara kyrkioplicht i Horreds kyrkia.

Ett par spö bestod av två vidjor. Här avsågs 22 sådana och man slog tre gånger med varje par, alltså sammanlagt 66 slag. Måste ha varit ett mycket hårt straff.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:874, bild 2650 (1734)

Studenten Sven Hedström och pigan Anna Arvidsdotter

Följande mål från hösttinget 1734 handlar om ett lägersmål där Anna Arvidsdotter angivit studenten Sven Hedström för att vara far till hennes oäkta barn. Målet bör ha varit extra känsligt eftersom Sven var studerande till präst och dessutom var son till den i trakten betydande mannen, inspektören Johan Hedström. Anna hade under födsloarbetet utpekats Sven som barnafader, en utsaga som förmodligen tillmättes stor tyngd. Detta eftersom det ofta förelåg stor risk för modern och att hon, för sin salighets skull, inte ville begå mened.

Målet har många turer där Anna, möjligtvis efter påtryckningar, ändrar sitt ursprungliga utpekande och frikallar Sven. Istället framförs för rätten en attest initierad av Svens mor, där hon berättar att hon i skogen blivit våldtagen av en okänd man. Anna berättar för rätten att hon av Svens mor blivit kallad till Göteborg och när hon kom dit var attesten redan skriven.

42. Crono Befallningzman Wälbet:de Petter Hagelberg i anledning af Befallningzmans i Askiums härad Wälbet:de Anders Fellings honom tillskrifne bref av d. 6 Augusti sidsledne, der uti han förmäler at qwinspersonen Anna Arfwidsdotter som d. 24 Maii i Förlanda sochn framfödt ett oächta pilltebarn, bekiändt sig wara der med rådd, af studenten Herr Sven Hedström, den tiden hon hos hans fader Inspektoren Wälbet:de Johan Hedström på Bosgården här i häradet tient, hade instämt berörde student Herr Sven Hedström tillijka med detta qwinfolck Anna Arfwidsdotter, at der före stå till answar, samt i anseende till egne frijkall beordrat Tygwachtaren och Crono Ländsmans Wäl. Anders Gullberg samma måhl utföra, hwilken ock wid upropet instälte sig, tillika med Anna Arfwidsdotter; men Sven Hedström war ej tillstädes, utan hade insändt ett bref till Rätten, der uti han andrager, at som denna qwinperson enligit en bijfogad attest af handelsmännerne Anders Hagman J. Ekling och Israel Ek i Götheborg utgifwen d. 23:de i förledne månad, sin honom tillagde beskyllning skall återkallat, och angifwit sig wara på skogen våldtagen, så begiärer han at des uteblifwande måtte ursäcktas, hälst som han nu skall stå på resan till Tyska Academierne. Qwinfolcket Anna Arfwidsdotter tillfrågades om hon af Hedström är lägrad hwar på hon swarade: Gud wet. På förmaning at gifwa

rent swar sade hon at han är oskyldig, och at hon skall wara på skogen af en resande man våldtagen, som attesten innehåller; men när henne tillfrågades huru hon som först kommit at angifwa Hedström, med förmaning at giöra en sann bekiännelse till undwijkande af den siäla wåda med mera, som hon genom en falsk bekiännelse kan underkasta sig, yttrade hon sig änte. [äntligen] willia blifwa wid sanningen och fritt tillstå at hon af studenten Hedström är häfdad, och at hon med ingen annan haft kiöttsligit umgiänge. Fr: af hwad tillfälle hon kommit at ändra samma en gång wid barnafödzen gjorde bekiännelse. Sw: Hedströms moder hafwer bedt henne om at förändra den samma Fr: om hon så angifwit för attestanterne, som deras wittnes skrift innehålla Sw: at Hedströms moder kallat henne in till Götheborg, at låta skrifwa denna attest, men när hon kom till Götheborg war attesten alt skrefwen efter Hedströms moders ord, som då war bortrest och när attesten för henne blifwit upläsen af attestanterne, skall hon för dem yttrat sig, at hon ej wet om hon så törs ange emedan Hedström war barnefader och hon ej wille för hans skull sätta sin siäl i fördömmelse.

Resolutio

Ehuruwäl Studenten Sven Hedström welat med en i skrift insänd attest af Anders Hagman J: Ekling och Israel Ek i Götheborg utgifwen erhålla at qwinfolcket Anna Atfwidsdotter skall frijkallat honom från den honom först til lagde beskyllning, at wara fader till hennes framfödde oäckta barn; likwäl som befinnes at berörde Anna Arfwidsdotter enständigt påstår, at hon af studenten Sven Hedström och ingen annan är med sitt oäckta foster rådd, och at hon skall wara söckt till annan bekiännelse förledas; så finner Tingz Rätten rättwist wid tijo d:r smts wijte pålägga studenten Sven Hedström at innan denna weckas slut, sig sielf till ansvar i berörde måhl för Rätten personligen inställa, som till efterrättelse lända.

Målet fortsätter då även Sven Hedström infunnit sig (paragraf 70). Då Anna här vidhåller versionen att hon blivit våldtagen i skogen håller rätten ett ingående förhör med henne. Av rättens frågor framgår det att man är angelägen om att få fram sanningen och vill utesluta att attestens bekännelse är osann. Man konstaterar bland annat att Annas uppgift om att hon blivit våldtagen vid slåttertiden inte stämmer med att barnet fötts den 24:de maj. Detta leder till att hon återigen ändrar sig och säger att Sven lägrat henne i dennes hem i Bosgården.

Målet fortsätter med flera avbrott (paragraferna 84, 123, 135 och 136). Vid olika tillfällen ställer Sven frågor till Anna om natten i Bosgården. Här säger Anna att hon på morgonen, då mannen avlägsnat sig, igenkände Sven och att han burit en grå rock. Vidare säger hon att då händelsen skett fanns inga andra manfolk på gården och att Svens föräldrar var bortresta till Göteborg på Larsmässe marknad (Larsmäss infaller 10 augusti). Annika Hansdotter, som tjänat på Bosgården, vittnade om att Sven vid Larsmässetid under åtta dagar var bortrest till Göteborg tillsammans med sina föräldrar.

Rätten konstaterar att Anna medgivit att attestens innehåll var osant. Vidare anser man att, med tanke på att barnet fötts 24 maj, kan lägrandet ha skett både före och efter det att Sven var vid Larsmässemarknad. Man beslutar att Sven vid nästa ting skall begå värjemålsed, vilket innebär att han med ed kan få sig frikänd.

Sven protesterar mot detta och säger att han ämnar söka omprövning vid hovrätten. Rätten påminner honom om att han, enligt rättegångsförordningen, inte så strax bör utan eftersinnade söka få domen ändrad.

Här får vi lämna detta mål. Jag vet tyvärr inte hur det slutligen gick, om Sven överklagade till hovrätten eller om han fick begå värjemålsed.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:874, bild 3720 (1734)

Pigor instämnda för att med öknamn belackat invånare i Horreds by

66. Ländsman Wäl. Magnus Åhlberg efter laga stämning kärade till tienste pigorna Anna Olofsdotter och Catharina Persdotter i Horred Andersgård, för det de skolat med öknamn belackat innewånarne i Horreds by.

Så inleds i domboken ett mål från hösttinget 1734, ett mål som ger exempel på öknamn som kunde förekomma vid den här tiden. Det är också intressant på så sätt att samma pigor förekommer även i det efterföljande målet. Jag väljer här att enbart referera valda delar.

Vittnet Gertrud Larsdotter sade at hon *af deras munnar hördt, det de gifwit många öknamn dem hon ej nu alla kan minnas; men erindrar sig dock, det de kallat soldatens Olof Liungquists hustru Ingeborg Olofsdotter, lömskan, hwarwid swaranderne anförde, at denna hustru förr haft en man, wid namn Lind, hwarefter folcket i bygden kallat henne Lindskan, men som de ej noga fattat samma namn hafwa de missnämt sig sig, och kallat henne Lömskan [...]* En dräng wid namn Erick Börjesson berättade vittnet, at swaranderne kallat Swarte Enögat; men desse senare nekade der till [...] Wijdare berättade vittnet at swaranderne kallat pigan Ingeborg Nillsdotter i Horred Lida, Snörpenäsan, hwartill swaranderne äfwen nekade.

Enligt samma vittne skall Catharina en gång när hon kom från ett katekesförhör hos prästen Christoffer Borell fällt följande utsaga: *det war fan till präst som war här idag.*

Ytterligare tre vittnen inkallades, Britta Börjesdotter, Börta Mattisdotter och Börje Håkansson. Dessa hade dock inte bevittnat något själva, utan endast hört det genom vittnet Gertrud.

Vittnet Ingeborg Olofsdotter i Horred Andersgård, tydligen de anklagade pigornas förra matmor, var på grund av sjukdom inte närvarande, men en attest från henne upplästes. Rätten bestämde att Ingeborg senare skulle inkallas för att med ed ge sitt vittnesmål.

Målet fick en fortsättning någon dag senare (paragraf 79) då Ingeborg avgav sitt vittnesmål. Hon meddelade då att hon hört pigorna utbrista i öknamn, men vilka dessa var mindes hon inte.

Rätten dömer Anna och Catharina att plikta 6 mark vardera för att ha givit öknamn till Erik Börjesson (Svarte Enögat) och Ingeborg Nilsdotter (Snörpenäsan). När det gäller uttalandena om prästen Borell och Ingeborg Olofsdotter (Lömskan) frias de med motiveringen att dessa inte gjorts med ond mening.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:874, bild 3990 (1734)

Samma pigor instämnda för att ha brukat otidigheter mot skolgosse

Jag föreställer mig att pigorna Anna Olofsdotter och Catharina Persdotter i Horred Andersgård lättade upp sitt ofta slitsamma arbete med att skämta och skoja med folk. Säkert var det roligt att, som man såg i det förra målet, sinsemellan hitta på öknamn åt olika personer. Problem kunde dock uppstå om dessa fick spridning på socknen.

Följande mål behandlar en händelse där Anna och Catharina är inblandade och där de kanske gått över gränsen. Här har de på ett nog ganska grovkornigt sätt drivit med en besökande skolgosse, som kommit till fältväbeln Johan Halls gård för att be om allmosor. Det är inte helt klart hur man skall tolka det som skett men vittnet Maria Larsdotter säger att hon inkommit i stugan

och fådt se denne scholegosse stå och axla sig, då hon frågade hwarföre han så gjorde, hwarpå han skall swarat, här woro två horer i aftons som tiena Bengt i Horred: jag tror de brute min kropp sönder, maken pigor har jag aldrig warit ut före, de sade at de skole skiära snurrebussen af mig;

dessutan berättade gossen at de hade lagdt några slantar i en gryta och sade at de skulle steka åt den lille prästen.

Att "axla sig" kan enligt SAOB betyda skruva sig och med en gest visa motvilja, vilket väl skulle kunna stämma med omständigheterna. Att gossen säger att han tror att pigorna brutit sönder hans kropp och hotat att skära "snurrebussen" av honom visar väl att någon form av misshandel skett.

"Snurribuss" skall enligt SAOB vara en snurra som ges fart medelst en piska, alltså en leksak. Men det är lätt att i detta sammanhang tolka det som avseende gossens könsorgan. Att lägga slantar i en gryta och steka dem verkar vara något skämt. Kanske avsåg slantarna den allmosa som gossen ville ha.

Enligt fältväbeln Hall skall Anna, sedan gossen gått och lagt sig, ha "rivits" med honom så att han börjat gråta och bett om att få vara ifred. Enligt SAOB kan uttrycket "rivas med någon" betyda att man kivas, men även att begå närgången kurtis, att hångla.

67. Dito anförde sin talan öfwer berörde pigor Anna Olofsdotter och Catharina Persdotter, för det de skolat brukt oanständige åthäfwor och mera otidighet emot en scholægosse, som gådt omkring och söckt allmoser hwaröfwer Ländsmannen producerade förberörde wittnen Håkan Andersson i Siöby, Maria Larsdotter på Bosgårds torp, fäldtwäblen Johan Hall och des piga Anna Håkansdotter, Börje Olofsson i Horred Klåckaregård. Wid tillfrågan om swaranderne hade något jäf emot desse wittnen androg Anna Olofsdotter at hon instämt fäldtwäblen Johan Hall till detta ting, för det han med henne skolat söckt otucht bedrifwa, hwarföre hon menar at han och des fästemo Anna Håkansdotter ej kunna wittna i denna saken. Äfwen anförde hon at Börje Olofsson skolat förfördt sig emot henne, men kunde intet måhl rubricera.

I anseende till de emot feldtwäblen Hall och hans fästemo Anna Håkansdotter, anförde jäf, kunde Tingz Rätten dem ej till wittnen i denna sak admittera; men som emot Börje Olofsson i Horred ej är något reelt jäf, så blef han för lagligit wittne erkiänd, och tillijka med de twenne ojäfwige wittnen med hand å book deras wittnes ed aflade. Och sedan de behörigen blifwit förmante, at taga sig för meened till wara, afhördes hwar för sig särskilt.

Håkan Andersson i Siöby berättade sig intet mer här om hafwa at wittna än at han en gång hört talas der om at de skolat gossen öfwerfallit; men på hwad sätt wet han intet, ej heller har han hört någon ting af scholegossen sielf der om.

Börje Olofsson inkom och giorde den utsago at han wäl warit i fäldtwäblen Halls stugu, när denna omförmälte scholegosse warit der, och hört at han och desse pigor talt med hwar andra några skiämteord, men hwad det warit minns han ej, emedan det ej skall warit annat än narre wärck af intet wärde, mera har intet passerat, under den tiden han warit der.

Maria Larsdotter inkallades som berättade at en Söndag mårgon, då hon skulle gå till Horreds kyrkia, at möta sin dotter, har hon ingådt i feldtwäblen Halls stuga och fådt se denne scholegosse stå och axla sig, då hon frågade hwarföre han så giorde, hwarpå han skall swarat, här woro två horer i aftons som tiena Bengt i Horred: jag tror de brute min kropp sönder, maken pigor har jag aldrig warit ut före, de sade at de skole skiära snurrebussen af mig; dessutan berättade gossen at de hade lagdt några slantar i en gryta och sade at de skulle steka åt den lille prästen. Mera sade wittnet sig ej hafwa at berätta. Feldtwäblen Hall tillfrågades om fler warit inne i samma stuga, än han och hans fästemo, samt scholegossen och desse pigorne, af hwilka Anna i synnerhet skall fördt mycken oförskämd otidighet, och sedan gossen lagdt sig, rifwits med honom, så at gossen gråtit och bedt henne lemna sig i frid. På efterfrågan om någon har sig bekant hwaräst denna scholegosse är födder, eller wistas, swarade fäldtwäblen, at han sagt sig wara födder i Götheborg och gå i Warbergs schola, men war han nu är wet han intet. Widare är då han sidst war i Warberg, skola de öfwrige scholegossarne berättat, at han gådt till söder Halland, at söka hielp hos godt folck. Wid detta utlät sig Probsten

Wälehrewördige och Höglärde Herr Joan Aurelius, som war tillstädes, at han skulle wäl draga försorj om, at denne scholegosse blefwo framskaffad.

Resolutio

Såsom de wittnen, hwilka skola sedt hwad emillan ofwan berörd pigor och scholegosse förelupit, warit jäfwige, så at Tingz Rätten af deras utsagor ej kunnat blifwa om målets egenteliga beskaffenhet underrättad; så finner Tingz Rätten nödigt at låta här med anstå, till des man kan erfara om berörde scholegosse i Warberg wistas och kan inkomma till Tingz Rätten at här öfwer blifwa hörd, på det Tingz Rätten genom hans berättelse må kunna om måhlets rätta egenskap blifwa underrättad och ransakningen der efter anställa.

Att fattiga elever, sk djäknar, från städernas skolor, under sina ferier hade tillåtelse att vandra runt för att be om allmosor är välkänt.

Jag vet tyvärr inte hur detta mål slutade. Rätten beslutade alltså att skolgossen måste förhöras, men om han blev funnen förblir oklart.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:874, bild 4010 (1734)

Om uppbyggande av arresten på Skene tingsplats

Att det funnits ett arresthus vid tingsplatsen i Skene framgår av detta mål från hösttinget 1734. Här handlar det om ett nybygge. En besiktning av det gamla huset hade genomförts på order av landshövdingen, som vid tiden var friherre Johan Palmfelt. Samme landshövding skulle sedan, enligt vanligt förfarande, godkänna avverkning av det virke som krävdes.

68. Utaf den besichtning som till ödmiukt föllie af Högwälborne Herr Baron och Landshöfdingens höggunstige ordres d. 28 Augusti sidstledne, ländsmannen Wäl. Petter Hedström, nämbdemannen Johan Persson i Storegården och Börje Biörnsson i Fruhult i går hållit på arrestehuset här wid tingzplatzen, befan Härads Rätten, at till des å nyo uppbyggande upgår en summa af etthundrade fem dahl:r 16 öre smt samt åtta stycken ekar, åttio sex st. timber trån och tiugo st. blåckar, hwilket här med wederbörligen attesterat warder, och bör till åtniutande här af i ödmiukhet utsökas Högwälborne Herr Baron och Landshöfdingens höggunstige ordres för wederbörande jägerij och crono betiente, så wäl till wärcket utsyning, som medlens upbärande af häradet.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:874, bild 4030 (1734)

Om tingskista vid Marks häradsrätt

Som sista punkt vid hösttinget 1734 redogörs för hur man öppnar en med två lås försedd låda.

145. Samma dag upräcknades under Rättens påseende utur lådan med twenne låsar före, hwar till Vice Häradshöfdingen och Ländsman Wäl. Anders Gullberg haft hwar sin nyckel, de wid detta ting influtne Charta Sigillata medel, hwilka bestego till tiugo siu dahl:r 26 öre smt; dem bemelte ländsman efter quittance emottog at Herr Befallningsman Hagelberg lefwerera.

I 1734 års lag, Rättegångsbalken, ges en del information kring vad som här händer. Lådan, som ofta kallas tingskista, benämns här häradskista.

7. §. Å hwar Tingstad skal häradskista wara: ther giömes häradets insegel, Riksdags besluter, almänna stadgar, och the handlingar, som häradet angå. Ej må häradshöfding något theraf skingra för then, som efter honom i embetet träder. Ther skal ock häradets lott i sakören förwaras, och häradshöfding giöre åhrliga ther räkning före, huru the till häradets gemensamma nytto kommit, och sände then räkning till Konungens Befalningshafwande in. Til häradskistan skola tre nycklar wara: häradshöfding

äge en ther af hafwa; annan kronofogde, eller then häradsmän ther wälja til; tridie the, som främst Nämnden sitter.

Hur man skulle förfara med influtna böter stadgas i nästa paragraf:

8. §. Wid hwart Tings slut gifwe härads höfding bötes eller saköres längd til Kronofogden ut, och ware han skyldig, at utan betalning sakören utsöka inom nästa Ting. Försummar Kronofogde then tid, och kan then sakgäld är ej sedan gälda; fülle han sielf. Håller han något af sakören inne för arfwode sitt; böte fyratio daler, härads ensak.

Man kan notera att tingskistan i Skene endast var försedd med två lås, jämfört med de tre som stadgas i lagen. Vid den här tidpunkten hade förstås 1734 års lag inte fått genomslag och säkert fanns det också lokala variationer.

I lagen talas om härads lott av sakörena. Sakören delades vanligtvis i tre delar (treskiftes) mellan kronan, häradet och målsäganden. Enligt saköreslängden för 1734 (bild 5180) inflöt i Marks härad 19 d:r 12 öre, 15 d:r 10 öre och 15 d:r 10 öre till respektive jägeri (jägeristaten = ämbete som hade hand om kronans skogar), häradet och målsäganden, dvs totalt 50 daler. Här räknades väl jägeri till kronan och denna lär också i de flesta fall varit målsägande. Det är lite oklart vad de 27 daler 26 öre avsåg. Det kan ha varit de medel som hittills influtit och att resten skulle utsökas av kronofogden.

Källor: Arkiv Digital, Göta Hovrätt – Advokatfiskalen i Älvsborgs län; EVIIAABA:874, bild 5140 (1734)